

27006

ХВЫЛЯ

ЗА ХВЫЛЕЮ.

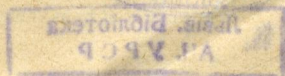
06

К. П. Г. Франк

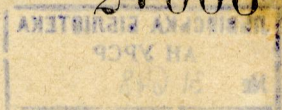
ХВЫЛЯ ЗА ХВЫЛЕЮ.

ВИРШИ Й ПРОЗА.

Выдавъ Б. Гринченко.

27006

У Чернигове, 1900.

80171-8

5-

XВЫЛЪ ЗА ХВЫЛЮ

Дозволено цензурою. Москва. 14 іюля 1899 г.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31 648

1077 к.ф.

Черниговъ. Тип. Губ. Земства. 1900 г.

ф/ VII
X-309

ЩО Е ВЪ КНИЗИ.

	Боки:
Бордулякъ. Першый разъ. Оповидання	5
Гринченко. Зъ поэзій. I—IV	174
Середъ бури. Драма	235
Днипрова Чайка. Морськи малюнки	373
Зиньківський. Кудюю йты. Ридзвяна повистка	215
Коцюбинський. За для загального добра. Оповидання	20
Крымський. Самотою на чужыни. Вирші	152
Маковей. Вуйко Дорко. Оповидання	99
Самійленко. Зъ поэзій. I—III	1
Драма безъ горилкы. Жартъ	188
Франко. Зъ поэзій. I—IV	93
Лесышына челядь. Оповидання	158

ЩО Е ВЪ КНИЖИ

Всичко

всичко, първият път, Очерци

применява. За новия I—IV

Съвет държ. държ.

държов. държ. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

държов. държов. държов. държов.

З псезіи В. Самійленка.

І. НЕ ВМРЕ ПОЕЗІЯ.

Не вмере поезія, не згыне творчість духа,
Поки живе земля, поки на їй живуть,
Поки природи гласъ людина серцемъ слуха,—
Клопоты крамарськи ии ще не забють.

Не вмере поезія, поки душа бажає
Зырнуты въ ти край, де око не сягне,
И хоче зъ межъ вузькихъ порватися въ безкрає,
Щобъ зрозумити все—небесне и земне.

Не вмере поезія, хочъ людскість цила стане
Про йижу тилкы дбать, про духъ забувши свій,—
Потреба вищого бажання въ серци встане
И выкличе въ души рои забутихъ мрій.

И вични голосы творцивъ изъ-за могилы
Промовлють до людей, що серця позбулись,
И наберуть вони видъ ныхъ новои сылы,
И будуть серцемъ жыть, якъ и жылы колысь.

И поky на земли ще е одна слъзына,—
Поэзія ии нащадкамъ передатьъ,
И поky мижъ людьмы ще втиха е невинна,
Поэзія въ ии ще радощивъ додасть.

А якъ що людскости зла доля присудыла
Диждатыся колысь жыття свого кинця,
То буде на земли остання могыла
Останнього спивця.

18 сичня 1891.

II. ОРЕЛЪ.

Шырокымъ помахомъ крыль дужыхъ своихъ
Высоко пиднися орелъ сызокрылый,
Все выше та выше до хмаръ золотыхъ,
Та й хмары высоки його не спынылы.

Злетивъ винъ надъ хмары й гукнувъ видтиля:
«Гей, хто ще зо мною? До сонця полынемъ!»
Та поклыкъ могутный хоть чула земля,
Нихто не озався за крыкомъ орлынымъ.

А самъ винъ ще выше тоди полетивъ,
Ажъ поky зовсимъ одъ земли заховався;
Винъ дыхавъ повитрямъ надхмарныхъ краивъ,
На сонце дывывся и въ свитли купався.

И рвався ще выще, але вже не мигъ:
Не стало ни сылы, ни крыламъ пидпоры,
И смутокъ великый орель перемигъ,
И тихо спустывсь на высокїи горы...

Тоди зрозумивъ винъ, що сынъ винъ земли,
Що буде навикы до неї прыкутый;
Але його небо маныло здали,
И вично про його не мигъ винъ забуты.

И въ часть, якъ нудьга обгортала його,
Якъ гыдко ставало на землю дывытысь,
Литавъ винъ за хмари до сонця свого,
Щобъ яснымъ проминнямъ на воли напытысь.

А втомленный знову на землю сидавъ,
На гору високу край темной кручи,
И другимъ створиннямъ земнымъ повидавъ
Про небо, про сонце, про зори блескучи.

29 марта 1890.

III. ДО ПОЭТА.

Поэте, не хвалысь, чы маешъ хлибъ, чы ни:
Якее намъ до того дило!
Ввесь обов'язокъ твій складаты намъ писни,
Але не дбать про власне тило.

Не будемъ мы пытатъ, чы йивъ ты, чы не йивъ, —
Чы липше намъ, чы гиришъ видъ того?
А може загуде ще краще вишый спивъ
Зъ харчивъ Антонія святого.
Колы сатырыкъ ты, то голодъ добрый тымъ,
Шо дасть сатыри билше злосты;
Якъ лирыкъ ты, то знай, шо зъ черевомъ легкымъ
Литаты легше въ высокосты.
Голодный день-у-оень, або хочъ черезъ день,
Змицнышъ ты въ утлимъ тили духа
И остро такъ утнешъ, шо видъ твоихъ писень,
Мы вси позатуляемъ уха.
И скажемъ: Пессимизимъ въ зображенню жыття
Въ йому занадто розвынувся,
А справажній бувъ поэтъ, та шкода, шо пуття
Не буде зъ його, бо схытнувся.
И пожалкуемо, бо добрый мы народъ;
Бо добристь—наша певна хыба;
Не разъ, наслулавшысь сумныхъ якихъ прыгодъ,
Мы ради навить даты хлеба.
А ты не дбай про хлебъ, то бувъ бы съ тебе глумъ,
Тоби бо йисты не подоба:
Ты джерело писень, творецъ высокихъ думъ,
А не звычайная особа.
Втишайся жъ нектаромъ, амброзію глытай,
Спивай, та тилкы щобъ не сумно,
Бо въ вѣкъ нашъ поступи журытысь черезъ край
И непрактично, й нерозумно.

А якъ, знесмывшись, ты ляжешъ у труни,

Тоди то намъ тяжки клопоты!

Складаты некрологъ, хвалить твои писни

И твои нескінчени роботы.

Мы будемъ бытыся за те, хто блжчий бувъ

До тебе зъ насъ, якъ живъ ты въ свити;

Мы будемъ плакаты, що рано помынувъ

Ты геть видъ насъ у пышнимъ цвити.

И слово кожне, яке еси прорикъ,

Смутить намъ буде серце бидне,

И такъ тужытимемъ, ажъ поky намъ за рикъ

Про тебе пам'ять не обрыдне.

Квитель 1893.

ПЕРШЫЙ РАЗЪ.

Оповідання зъ галицького жыття Т. Бордуляка.

Що-ино на свить Божый стало займаться, а маты и старшый братъ спалы, колы Параня збудылася зи сну. Вона мала першый разъ у своему жыттю йты въ поле жаты, и вже страхъ зъ якою велькою не-терплячкою дожыдала вона того ранку.... Вона схопылася зъ постели, розглянулася по хати и выдалось ий на прычудъ, що вона вже не малый дивчукъ, якимъ була доси, але вже велька, слушна дивчына, що десь и того розуму та повагы у неи набралось, чого доси цилкомъ по соби не помичала. Вона прычепурылась

швиденько, вхопыла коновки, побигла до крыныци, принесла до хаты воды и розпалыла въ печи на обидь.

— Чого ты, Параню, чымъ боржій вже зирвался та берешся до своєї роботи? Тоби бь ще спаты!— докоряла мати дочки, забираючыся сама варыты обидь.

-- Этъ, мамо, теперь не пора спаты, колы зачынаються жныва; теперь хыба сами линюхы сплять, ти, що не хочуть робыты,—видказала Параня зъ велькою повагою, крутнулась на одній ніжци и побигла до коморы, де на килочку висивъ їи новый серпъ.

Мати лышь усмихнулась та похытала головою... Вона тишылась у души своею донечкою-робитницею, своею потихою на стари лита, хочъ не давала по собі пизнаты тої утихы.

Парани мынавъ заледви чотырнадцятий рикъ жыття; вона була хорошою биливочкою, черноокою, чернобровою, їи тило стало що-ино розвиваться, мовъ той пуп'яшокъ рожы. Не одному могло-бъ выдатысь, що се навить грихъ сылуваты до тяжкої работы таку ще нерозвынену квитку. Однакъ на сели на се не зважають...

Мати Паранина була убогою вдовою, мала всього хатку зъ огородцемъ и одынъ загинчыкъ поля. Зъ свого не проживешь, то треба йты на панський ланъ жаты за снпъ, а свое нехай той часъ дожыдае; а якъ свое жыто буде вже само просытыся пидъ серпъ и хылытыся й опадаты, тоди хочъ бы вночи пры мисяцєви можна свое выжаты.

Доси ходыла вдова на жныва зъ сыномъ, та ось сього року пидросла вже Параня,—то нехай и вона

йде, втрюхъ все все такы билше зароблють... Параня й безъ того рвалася до роботы, а колы маты нагадала про жныво и прынесла йй зъ миста новый серпъ, то Параня ажъ стрыбала зъ радости и плескала въ долони...

Та сього ранку вона вже тишылась найбилше, бо жъ сей ранокъ выдався йй якимсь великымъ празныкомъ, а день якого вона мала выйты въ поле жаты и першій разъ у жыттю побичъ матери омытысь потомъ тяжкои працы, мавъ буты переломомъ у йй жыттю... Видъ тецерь на бикъ ляльки и дытыначи забавкы, а замисць ныхъ серпъ до рукъ и праця, невсыпуша праця такъ довго, якъ довго вику на симъ свити... Але чы есть тутъ чого такъ дуже тишытыся? Бидна дытына!...

Параня побигла до коморы, здійняла зъ килочка серпъ, прынесла до хаты и, оглянувши ййого зъ усихъ бокивъ уже Богъ знае котрый разъ, положила на столи; потимъ подывылась до маненького дзеркальця на стини, поправила соби на голови неслухняный космыкъ русого волосся, що все вылазывъ зъ-за уха, и спиваючы въ пивъ-голосу якусь писеньку, побигла до стодилчыны будыты старшого брата, що спавъ блаженнымъ сномъ на сини, мовъ бы йому и не въ думци було йты ныни жаты.

— А ну, Иване, линывый, уставай!—заклыкала Параня срибнымъ голосочкомъ, а колы Иванъ и вусомъ не моргнувъ на йй поклыкъ, тоди Параня давай ййого термосыты, давай за ноги тягнуты.

Вкинци Иванъ збудывся, протерь очы.

— Що таке? горить, чы що?—спытавъ винъ, зды-
вованый.

— Не горить, а часъ уже, вставаты... Въ хати вже
обидъ доварюесь!—заклыкала Параня.— А ну выходы
зи столоты на свить божый, умыйся зимною водою
та Богу молися, бо вже люде збираються та й намъ
пора йты жаты!

— Овъ! яка мени жныця, якъ зъ клочча батигъ!—
проворкотивъ Иванъ и хотивъ знову положытыся на
запашне сино, та Параня не дала, вхопыла його за
руку и сыломиць тягла на двирь. Якъ разъ зійшло
сонце и золотымъ проминнямъ ударыло просто въ
одчыненни двери столотыны. Иванъ зирвався на ривни
ногы, и брать та сестра розсміялыся веселымъ рего-
томъ.

Незадовго и обидъ бувъ на столы, обидъ бид-
ненькый та писненькый, якъ звычайно на переднивку,
такий обидъ, що коло його не треба довго гаяты часу.
Тоди вси трое забрали серпы, не забулы такожь на
полуденокъ, що складався зъ палянычкы и килкохъ
огирочкивъ, заперлы хату и пишлы улыцею вздовжь
села.

До ныхъ прылучалося все билше женцивъ, бо
попереднього дня панськый тывунъ оголосывъ поча-
токъ жныва на панськимъ лани, а вкинци назбиралася
чымала громадка. Попереду йшлы дивчата, за дивча-
тамы хлопцы, а позаду старши жинкы и молодыцы
сумишь изъ чоловикамы и старшымы дядькамы. Вси
булы вбого повбирани, а де-хто навить дрантыво, якъ
звычайно найбиднишы люде въ сели и безземельни

халупныкы, що йшли на панський ланъ жаты за копу, щобъ заробыты собі дещо на прожытокъ. Липневе сонце що-ино зійшло зъ-за обрїя и оживыло своимъ благодатнымъ свитломъ увесь свить, що недавно ще спавъ у глибокимъ сні. На стодолахъ клекотали бузъкы, на плотахъ скакали горобчыкы и весело цвиринокалы, а метелыкы перелиталы зъ квиткы на квитку та упывались пахучою росою. Земля усмихалася, сыне небо усмихалося, и женчыкы були весели: дивчата щебеталы, мовъ ти пташечкы, хлопцы весело гомонили, а старши позаду розмовляли повагомъ.

Тымъ часомъ дивчата все оглядалысь разъ-по разъ, мовъ бы имъ чого не ставало. И справди, имъ не ставало старого дядька Прокопа. Бувъ то старый парубокъ и великый смихунъ. Що небудь винъ скаже, то чоловикъ, що його слухае, не вытрымае, мусыть сміятись, ажъ за боки береться, а дивчатамъ того тилко й треба. И вже вони його любылы, того дядька Прокопа, души за нимъ не чулы! Де-небудь його здыбають, такъ заразъ берутъ межы себе та й—говоры, дядьку! оповидай всяку всячину!... Але цымъ разомъ дядько Прокипъ ишовъ зъ самого заду: Не знаты, чы винъ справди забувъ дома Богу помолытись, чы то сей красный литній ранокъ такъ зворушывъ його поэтычну душу, досыть, що винъ державъ у рукахъ брыль и идучы позаду громадкы женцивъ, проказувавъ побожно молитвы въ пивъ-голосу. Старши уважалы се риччу зовсимъ прыродною, бо жъ не разъ можно спиткаты чоловика, що йде селомъ, або полемъ и молытсья Богу, але дивчата, звычайно витро-

гонки, мусылы й тутъ знайты шось смишного. Кот-
рась шепнула: «Дывить, дядько Прокипъ молыться
Богу, дядько Прокипъ ныни безъ отченашу обидавъ»...
И якъ почулы инши, що дядько Прокипъ ныни безъ
отченашу обидавъ, такъ давай сміятися, реготатыся и
уже пилу дорогу не було у ныхъ иншой розмовы,
якъ тилко про се, що дядько Прокипъ безъ отченашу
обидавъ. А Параня сміялась уже найбилше.. Йі було
невимовно любо, що ось то вона йде поручъ зъ див-
чатамы видданныцямы; воны ще вчора вважали іи за
пиддивка, а ныни прыйняли до свого гурту, якъ под-
ругу, бо жъ вона вже мае серпъ у руци и идє не на
забавку, а на жныво.

А дядько Прокипъ, хочъ и чує, що дивчата смі-
ються, хочъ и бачыть, що воны все за нимъ огляда-
ються, хочъ и знає, що воны хотилы бъ маты його
мижъ собою, однакъ не подається спокуси. Все йде
ззаду и молыться Богу, мовъ бы хотивъ имъ сказаты:
Смійтеся здорови, а мени въ тій хвыли не до того;
я мушу подяковаты Богу за те, що не пороснувъ гра-
домъ на людську працю, бо десь тамъ мижъ людсь-
кымы полямы и мій клаптыкъ жыта доходыть.

Прийшлы вкинци на панський ланъ и тутъ уси
розпаювалыся. Симъи сходылысь докупы и разомъ
ставалы до работы. Параня зъ матиррю и зи старшымъ
братомъ зійшлыся такожъ разомъ, занялы постать,
перехрестылысь побожно по тры разы и стали
жаты.

— А ну-но ты, сороко черноока, берыся до работы!—
заклыкавъ до Парани дядько Прокипъ, що зи своею

риднею занявъ сусидный загинъ. — Будемо выдиты, чы вміешъ ты такъ серпомъ вывиваты, якъ по дорози хыхы-смихы выправляты.

Параня почервонила, мовъ квитка, засоромывшыся, якъ почула дядьковы слова. Вони выдадыся ій справедливымъ докоромъ за те, що вона на дорози сміялась, мовъ бы дядько безъ отченашу обидавъ, а теперъ жалувала въ души и каялась того, що вже не вернется, та не знала навить, якъ дядькови видповисты, що сказаты.

Параня, лыха сама на себе, стала завзятушо жаты. Що набере жменю стебель, то серпомъ-чахъ! — и кладе позадь себе на снипъ; серпъ полыскується, мовъ змія, жыто шелестыть, дивчына жне...

— Поволи, дытынко, поволи! — остеригала маты, — ты ще незвычайна, колы бъ не вризала соби руки...

А дядько Прокипъ бувъ такы трохы цикавый. Винъ пидступывъ близьче до дивчины и, накладаючы до люльки тютюну, ставъ пыльно прыглядатыся молодій жныци.

— Ге-ге-ге! — озвався старый по хвыльни — нивроку, нивроку! нивроку! Та вона жне, якъ стара, готова ще всихъ насъ выпередыты...

Тутъ уже Параня, заохочена дядьковою хвалою, подумала, що треба конче щось сказаты, а то могли бъ ии уважаты за немову... Вона, не перестаючы жаты, видказала:

— Вже кого, якъ кого, але васъ, дядьку, то такы певно выпереджу, колы вы замість серпомъ жаты, будете люлечку пакаты...

— А дивы, яка робитниця! ще и мене до роботи жене... Гей, кумо Марысько! завернувся винь до Параниної матери,— лагодься до весилля, бо такимъ робитницямъ, якъ твоя доня, не довго дивуваты...

— Смійтеся, смійтеся! — видказала гордовыто вдова Марыська, — та ще вречить мени дивку...

— Не бійся, кумо Марысько! Вже мени, такому старому собаци, не вrekты твоей дочки, — видповивъ дядько Прокипъ. — Колы я тебе саму не врикъ тоди, якъ ты пышалася чорнымы бровами, а я, чорновусый парубьяга, обертавъ тобою на музыкахъ, якъ тою стебелынкою, а все заглядавъ у твои чорни очы, то теперъ уже не вречу я твоей дочки... Ей, кумо Марысько, то-то було колысь весело! не правда?

— А йды собі, старый! — одказала вдова Марыська и махнула серпомъ. — Диты слухають, а винъ мени буде теревени гнуты та нагадуваты, якъ ще баба дивкою була...

Вси засміялыся, а дядько Прокипъ, попакуючи люльку и усмихаючыся, удоволений пишовъ на свое мисце та ставъ жаты, серпомъ вымахуваты.

А вдова Марыська такы не оперлася спокуси, такы нагадала собі той часъ, колы вона була ще молододою дивчыною та витанцьовувала зъ Прокопомъ, и ришыла въ своїй голови, що такы справди тогди було весело. Вона собі нагадала такожъ, що Прокипъ навить їи сватавъ колысь, та вже винъ бидолаха якось николы не мавъ щастя та такъ и лышывся парубкомъ ажъ до сывого волоса.

Сонце підбывалось усе выще вгору, ранній холодокъ зныкавъ, а замість його ставало де-дали гарячіше. На неби нигде не выдко ни найменшой хмаркы, ни звидкы не дыхне витрець, гарячий питъ усе биліше облыває женцівъ, але вони не покидають роботы, серпы полыскуються, чахкають, жыто шелестить... Мовъ ти мурашки, що не зважають на денну спеку, а все йдуть дали въ своимъ походи, такъ саме женщины все напередъ поступають у свій роботы. Передъ ними де-дали менше незжатого жыта, по-за ними де-дали биліше стерни...

Якъ бачу женщинъ у поли пры роботы, мене огортає якесь неопысане, благоговійне почування, я хылю чоло передъ тою вельчною працею и видаю честь рукамъ, що до тои працы взялыся. Та чого вони таки бидни, такы забути, ти чорни, порепани руки? Та чы скоро прыйде имъ лучча доля, видрадниша будучність тымъ голоднымъ захлялымъ робитникамъ-хлиборобамъ? Ой, Господы Боже, зглянься, допоможи та прыскори той часъ!...

Параня а ни разу не прыстала, а ни разу не почувала втомы. Вона йшла разомъ зи старшымы, лычко ии зарумъянилось, хустина впала на плечи, короткы перстинчыкы волосся, що не далыся заплесты въ косу, розбурхалысь и мовъ виночокъ оточылы ий чоло. Але вона, мовъ знала, що ий зъ тымъ до лыця, дала имъ волю и все жала та жала, тилкы часомъ выпростувалась та запаскою овівувала свое розпалене лыце.

Вкинци сонце пидбылось до найвышшой высокосты и сыпало на землю мовь грань гарячымъ проминнямъ, стало душно, мовь у мылни, наставъ пивдень.

Дядько Прокипъ подывывся на сонце, глянувъ на тинь и крыкнувъ зи всеи силы.

— Гей, люде-хрыстіяне! А ну погляньте вгору—онъ, де сонце! А тинь видь людны маленька, мовь чорный песькъ пры ногахъ. Чась уже й спочыты та покрипытысь, чымъ Богъ пославъ...

Женци мовь ждали на той поклыкъ, кожные кыдае серпъ та бижить до торбыны зъ чорнымъ хлибомъ, зъ часныкомъ, зъ огирочкомъ... Вси розтаборылысь и стали полудноваты, а Парани ще николи не смаковала такъ якъ сьогоня паляныця зъ огирочкомъ. Вси весели балакають, сміються, жартують, а де жто, попойившы, простягся линыво на сырїй земли, накрывъ очи брылемъ, або хустыною и лежить въ якійсь одеренилости, ни-то винъ спить, бо на сонъ нема часу, ни-то слухае, байдужый на те, що инши говорятъ... Винъ прыныкъ до святой земелькы и лежить на нїй непорушно, мовь бы хотивъ за той короткий часъ набраты зъ тїи земли силы до дальшой роботы...

* * *

Сонце зайшло вже. Вечиръ зблизжається скорою ходою, на неби стали показуваться зиркы. Зъ панського лану вертала громадка женцивъ тою самою дорогою и тымъ самымъ ладомъ, якимъ ишли рано

въ поле. Не було мижъ нымъ тилкы старшыхъ жінокъ, бо ти пишлы попереду додому варыты вечерю. Все женци, а особливо молодижъ, были весели, мовъ-бы верталы зъ весилля, а не видъ тажкою праці. Дивчата попереду спивалы пѣсни, а хлопцы весело жартувалы, або спивалы разомъ зъ дивчатамы.

Тилкы сама Параня була якось не своя... Вона нажала цилу копу,—такъ саме, якъ кожный пересичный жнець. Цилый день, пока робыла, не чула вона втомы, ажъ колы робота скинчылась, и люде пустылись въ дорогу додому, почувла Параня въ соби нагло якусь олялисть, неповоротнисть у рукахъ, у ногахъ и въ цилому тили. Бідна дивчына була ще незвычайна до такой тяжкою праці, вона вперше въ жыттю перебула тую спробу, зъ того и втомылась. Однакъ за другимъ, за третимъ разомъ людына привычаються, а тогди и втомы такой великой не чуе. Се ричъ звычайна... Найбилшымъ бажаннямъ Парани було не дати пизнаты по соби того змучення передъ иншымы, щобъ зъ ней никто не сміався, и для того удавала вона веселить и бадьорить. Дивчата спивалы и вона такожъ сылкувалася спиваты, хочъ чула добре, що у ней нема до того найменшой охоты. Дядько Прокипъ ишовъ поручъ зъ молодижью и оповидавъ усяку смиховыну и вси заходылись видъ реготу. И Параня такожъ сміялась, але вона чула добре, що ии смихъ не такой, якъ у другихъ, вона навить не знала гараздъ, що таке смішине дядько Прокипъ говорить...

Зъ-за обрїю выкотывся круглолицый мисяць. Вечиръ ставъ чудово гарный, величный... До села було

вже недалеко, а дивчата мовъ навмысне ишли тыхше, щобъ довше буты вкупы та повеселытысь пися цилоденной працы, та наслухатысь смишныхъ оповиданнивъ одъ дядька Прокопа.

Але дядько Прокипъ бувъ иншой гадкы, якъ дивчата; винъ поспишався повечеряты та зарытыся де въ соломѹ на ничный видпочынокъ, для того и самъ ишовъ скорише и пидганявъ дивчатъ до скоришого ходу.

— А ну, кизонькы!—говорывъ винъ,—не приставай-те вы такъ дуже, а поспишайте скорише, бо теперь не великдень зъ гагилкамы, а жныва, часъ гарячий, треба йты спаты, щобъ завтра зновъ стати до работы...

И дивчата, ради-не-ради, мусылы пидбигаты за дядькомъ Прокопомъ.

Вкинцы прыйшлы до села, и тутъ громадка людей стала де-дали то зменшатысь. Тутъ то тамъ хтось зъ людей зблыжався до своихъ воритъ та й прощався зъ иншымы: Добраничъ, дядьку!... Добраничъ, подруженькы!... А клычте насъ завтра рано, не втикайте!...

Вдова Марына ждала вже на свои диты зъ вечерою, зъ писненькою, Диты прыйшлы. Параня не вбигла до хаты зи спивомъ и гаморомъ, якъ се доси бувало, а вступыла поважно, тихо, почепыла серпъ на килочку пидъ образомъ, сила на лавци и тяжко зитхнула. Вона выглядала мовъ та пташка, прыбыта слотою, що опустили крыльця и вже не здибна до дальшого лету.

— А що, Параню, — заговорила маты, — змучылася дуже? правда?

— Змучылася, мамо, — видповіла дивчына, — нажалысьмо тры копы...

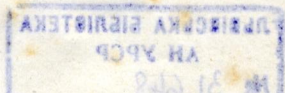
— Правда? А я тоби все казала: не дурій! жны поволи, зь розвагою, — докоряла маты. — Але ты все рвалася цільый день напередъ, якъ дурна коза, щобы всихъ, навить матиръ выпередыты... Пам'ятай же, май розумъ на другый разъ та робы вь миру, по сыли, якъ Богъ звеливъ, а теперъ сидай вечеряты та йды спаты, видпочынь...

Ій жалъ було своеи едыной донечкы, крышечкы, що такъ утомылась цилоденною роботою вь поли... Але вона розважалася тымъ, що іи доня вдалася ни вь кого, тилко вь неи, вь свою маму... Вдова Марына прыгадала соби, що и вона колысь такъ саме рвалася до роботы и такъ саме втомылась, якъ выйшла малою дивчыною вперше на жныво, але потимъ прызвычалася и робыла помирно, то и втомы описля не було чуты... Вдова Марына прыгадала соби, що вона колысь, за молодыхъ литъ, була першою робитницею вь сели та що власне черезъ те, хочъ вона, сирота, ничего не мала, посватавъ іи небищыкъ чоловикъ... Такъ и Параню хтось посватае — ришыла вона вь свойй голови — може навить якийсь багацькый сынъ... Бо жъ зь неи робытсья красна дивчынка, мовъ пысаночка, а яка роботяща, моя донечка, голубонька, едина... Господы Боже, благословы іи та дай добру долю!...

По вечери маты лягла спаты на постели вь хати, а Параня зь братомъ пишы до стодолы на сино. Ахъ,

якъ вона бажала ще на дорози дійти скоріше до того затишного місця на відпочинок!—и кинулась вона мов камінчикъ на те западне сїно. Лежачи горилиць, слухала вона, якъ десь на сїножати все рівномірно дьр-кавъ деркачъ, нидь підвальною на стодоли цвирчавъ цвиркунъ, а котрийсь изъ сусидивъ молотывъ при ми-сяцеві жыто на хлїбъ. Тутъ прийшла Парани до го-ловы думка: що за силу мусить мати той чоловікъ, колы вінъ не тїлько працювавъ цілий день у полі, але ще вночі, замість ити спати, гуляє цїпомъ, ажъ вид-голосъ розходиться. Братъ не спавъ; вінъ сидивъ на синіи біля сестры и шептавъ молитвы. Дівчына пры-гадала собі, що вона такожъ по вечери ще не мо-лылась, и їй стало соромъ, вона забажала проказати прынаймні Отченашъ, Богородице Диво... Вона хотїла підвестися, сїсти, перехрестытись... однакъ ноги, руки, крыжи выдались їй тугими, мовъ зъ ольва, нїякъ не можна ихъ звесты, ни рушыты нмы. Тутъ выринувъ въ уяві бідной дівчыны дядько Прокипъ... що нбы той дядько Прокипъ выставивъ зъ-пидъ сивыхъ вусивъ кинєць языка и усмихається глумливо до неї, а деркачъ на сїножати все дыркає рівномірно, а цвиркунъ цвир-чить, а сусидъ молотыть жыто на хлїбъ... але ти го-лосы нбы все билше й билше виддаляютьсѧ, все тых-шають... Братъ уже переставъ молытись, вінъ пере-хрестывся впослїднє, лигъ спати, деркачъ и цвиркунъ уже замовкы, ще тїлky трохы чути, якъ молотыть сусидъ, але вже десь нбы далеко... Вкинци все за-тыхло, дівчыну покыдає самосвідомість, вона засыпляє глыбокомъ, твердымъ молодымъ сномъ. На двори

красна, тепла, чудова ничь, циле село спыть писля тяжкой праці глыбокымъ сномъ, навить чоловикъ, шо молотывъ до недавна жыто на хлибъ, пишовъ спочываты въ соломѹ. Тилкы песь видъ часу до-часу десь гавкне въ сели, зрештою все тихо...

Кризъ шпару въ стодоли лле мисяць свое проминня на сину, одна зирка цикаво заглядае, дывыться на лычко сплячои дивчыны, а въ мисяшнимъ проминню по надъ головою Парани литае одынокый комаръ та все бренить, выпивуе:

— Спы, Параню, бо ты дуже втомлена... спы, рыбонько, набирай сылы, шобы-сь завтра знову нажала копу на панськимъ лани твоей неньци на потиху, на славу...

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

Оповідання Михайла Коцюбинського.

I.

ПЕРШЫЙ ГРИМЪ.

Замфиръ Неронъ, ставный тридцатылитній молдуванъ, допывъ зъ глыняного глечыка решту вына и вставъ з-за столу. Зъ усмишкою задоволення видъ святного обиду, що грала на червоному, загритому стравою та выномъ облыччу, винъ звернувся до жинкы:

— Порайся швыдче, Маріоро, бо поидемо на выноградныкъ, а я тымъ часомъ запряжу кони.

— Добре, видповила молодыця, поправляючы шыроке мидяне наруччя, що саме розщибнулося на іи темній, немовъ спыжовій руци.

Але не встыгла вона ще зашибнуты наруччя, якъ почула, що круглый, на пивъ аршына заввышкы стиль—«масъ»—звалывся ій на колина, а посуда зъ брязкотомъ розкотылася по синяхъ, де за-для хатньої духоты звычайно обидають улитку молдуваны.

— Помалу вы, потерчата! скрыкнула налякана Маріора, притрымуючы стиль рукою.

Вынуватци тои катастрофы—два хлопчыкы лить семы-восьмы та п'ятылитокъ дивчынка наче не чулы сердытого матерыного поклыку. Зъ искрамы радости у чорныхъ оченятахъ, зъ веселымъ поклыкомъ: «идемо, идемо, на виноградныкъ идемо»! вони зирвались зъ-за столу та покопотили за батькомъ до стайни, вымахуючы недоиденымы грудкамы мамалыгы.

— Це кара Божа, ти диты!—выбухнула Маріора, збираючы раскыдану по синяхъ посуду.—Вы не исте, мошъ-Дима? ¹⁾—раптомъ звернулась вона до сывого, ажъ билого дида, чоловикового батька, що сидивъ за столомъ, безпритомно осмихаючысь сывымы мутнымы очыма.

— Ни, спасыби, я наився,—тыхо видповивъ мошъ-Дима, пиднимаючы зъ доливки перекрынутого глечыка.

Молодыця заметушылась: позбирала посуду, внесла до хаты рещту мамалыгы, вытерла трыногий масъ та поставыла його бокомъ пидъ стину.

Ии повольни рухы, землыстого колиру облыччя, опущени додолу кутыкы усть свидчылы про перевтому, а зигнутый, наче пидъ важымъ гнитомъ, станъ робывъ цю двадцятыпята-литню жинку старою бабою. Тилкы чорни зъ поволокою орієнтальни очы блищали вогнемъ пидъ тонкымы, зведенымы докупы бровамы, говорылы про цили скарбы затаенои нерво-вои сылы.

¹⁾ Мошъ-Дима—диду Дима.

Зробивши в хаті ладъ, Маріора передъ зеркаломъ обсмькнула рівни широкі рукави тонкої бомбакової сорочки, що за кожнимъ рухомъ відкривали їй спыжові руки зъ мидяними та скляними наруччями, поправила здоровий золотий дукать на шиї та глянула на свою коротеньку корсетку зъ шнуровицями, наче миркуючы, чы не треба взяти чого теплішого у дорогу. Але червцеве сонце, снопомъ цилымъ глянувши у заграване вікно, прыгадало їй, що на дворі спека, а на тій спечи чекає, невно, на неї чоловік зъ запряженими кінями. Маріора вийшла зъ хати.

На прызбы сидивъ мошъ-Дима, оточенный курамы
та качкамышы, зъ безпрятною усмишкою, боже-
вильного, прыгоршнею сыпавъ на землю покрышену
мамалыгу, на яку зъ галасомъ накладысь його пирнати
прыхтели.

Маріора зпидь долони глянула въ сторону по-
витки. За хвилу заторохтили колеса, и Замфиръ,
ледве здержуючы гарячи кони, заихавъ пидъ хату но-
вымъ, на залізнихъ осяхъ, мальованымъ возомъ—
«каруцою». Зъ зеленого васага выглядады щасльви об-
лыччя дитворы.

Мариора сила—и кони, зигнувши видъ натягненыхъ вижокъ ши, помчались вулицею, збываючи цилу хмару курявы. Собаки зграями выбигали зъ дворивъ, зъ скаженою гавкотнею биглы за каруцою, кыдались конямъ пидъ ноги. Прычепурени задля недили молдуваны прыдывлялись зпидъ долони до Замфировои пидводы, поцмокуючы зъ задоволення.

И справди любо глянуты на ставну постать Замфирову, зъ гордымъ, якъ у рымського патрыція облыччямъ, зъ мицнымъ станомъ, тисно обхопленимъ золотомъ мережанымъ «иликомъ», що видкрыває шыроки рукавы билои сорочки, зпидъ котрой выдко кремезни, зъ грубымы видъ напругы жыламы, руки. Блыскучи, чорни очы Замфирови, його довгасте, повне облыччя, облямоване нызько стрыженою чорною бородою—такъ и свитяться задоволеннямъ, такъ и сяють гордошами, наче звищають мирови, що Замфиръ теперъ справжній хазяинъ, не згиршъ одъ другихъ. Оцымы самымы рукамы, якымы натягує теперъ реминни вижки, заробывъ винъ увесь свій статокъ, усе те, що зривняло його зъ першымы хазяямы, чому теперъ не одень заздрить. Тому то такъ згорда й поглядає винъ на стричныхъ, такъ весело посвыстує на свои сити, у реминныхъ шорахъ, кони, що вылыскуючы чорною шерстю та круто выгнувши шыи, легко, мовъ пирце яке, несуть здорову каруцу помижъ очеретянымы тынамы вузькой вулицы.

Минулы село. Замфиръ ступою поихавъ берегомъ Прута. Тутъ глянувъ на нього з-за ричкы шырокий простиръ зеленыхъ плавнивъ, замрилы въ далыни закордонни села. На румунському боци тры пары воливъ тягло канатомъ проты воды здорове червоне судно. Била корогава на шогли трипалась въ повитри, поблыскуючы до сонця. Высокий засмалений стерныкъ у червоному фези налягавъ на стерно. Биля нього сыдивъ билый кудлатый песъ и дывывся на беригъ. Выще, въ далекому колини ричкы, пидъ крысла-

тымы вербами, тихо посувались за водою плоты, наче низка чорныхъ острививъ на блакитному поверсирички. Витеръ доносывъ звидты урывкы жвавои коломыйкы, якою розважались на чужыни плотари галычаны.

Диты помитылы на судни собаку и высунулысь зъ васага.

— Мамо... мамо! а гляньте, який гарный песыкъ! На, цю—цю! на!

— На мисце! — скрыкнувъ уразъ батько, обернувшись до дитый.

З-за горы саме выхавъ визъ, наладнованый-жинкамы да дитворою и нагнавъ Замфира. Молдуваны заминалысь поглядомъ—и вмытъ, немовъ зрозумившы оденъ одного, пидскочылы на мисци, пустылы вижкы, гукнули на коней... Кони, почувшы волю, шарпнули зъ копыта, вытяглыся—и помчалысь стрилою навыпередкы, згнувши незабаромъ въ густій хмари курявы. Лышь инколы, колы сильнійший повивъ витру видносывъ на бикъ куряву, выдко було оддаликъ дви каруцы, одну блызче, другу дали, шо немовъ пяни хыталыся зъ боку на бикъ видъ скаже-ного гону...

Дитвора вчепылась ручкамы за васагъ... Чорни очыци блыщать щастямъ... Ахъ, такъ добре, захоплюе духъ, летышь, здається, кудысь далеко, видирвавшысь видъ земли... Вербы, садкы, горы наче женуться назадъ, у село, наче кружаться, обхоплени якимсь шаленымъ коловоротомъ... Мама сьміється зъ задоволення, тато, той добрый «татыка», разъ-у-разъ пидплы-

гуе, вымахуе рукою та мовъ витрыломъ на щогли, має билимъ рукавомъ сорочки... Кони повытягались якъ зміи, запинылись, а не даються випередыты, хочъ задня пидвода вже близько, отъ-отъ черкнеться киньмы переднихъ колись... Ни, такы наши взялы гору, такы мы попереду... Ти вже далеко лышылыся, спыняють кони...

Замфиръ стягнувъ вижки, кони зменшылы бигъ, а врешти стали. Замфиръ вытеръ рукавомъ уприле чоло, скочывъ зъ каруцы и зъ выразомъ гордошивъ на распаленому гономъ выду поплескавъ горячыхъ коныкывъ по шыи.

Прыихалы.

За хвылыну диты съ галасомъ вскочылы у винограднякъ, випереджаючи матиръ. Замфиръ розпригъ кони и пустывъ на пашу попидъ садомъ.

Заразъ видъ дороги, загороджений очеретянымъ тыномъ, почынався Замфиривъ винограднякъ. Роскишни крыслати кущи зъ буйною лозою, облиплени лопатымъ лыстомъ, вкрывшы пидгирря, спыналыся на гору, звысалы гирляндамы надъ жовтымъ проваллямъ, що мовъ глыбока зморщка на чоли, перетынало пасмо гиръ. Тоненьки, штучно выплетени зъ очерету тыны виддилялы Замфиривъ винограднякъ видъ сусиднихъ, а буйна лоза, немовъ на перекиръ усимъ межамъ, перелазыла черезъ тыны, сплitalася вусыкамы зъ сусидними лозамы, по братерськи едналась у зеленому мори винограднякывъ. Здавалось, якась могутня зелена хвля залляла пидгирря шпычастыхъ гиръ, пъялась до горы, до тыхъ жовтыхъ шпыливъ, що дывылыся зъ сво-

ей высокосты далеко за Прутъ, на плавни, на озера, на гирла, у далеку простору, повыту сызою имлою...

Зелене море лыстя грало доли всимы сутинямы барвъ, видъ чорно-зеленой, до жовто-зеленастой; а згоры вторувалы тій мелѳодіи барвъ безладня гармонія мидяныхъ дзвоникивъ отары, що паслась по горахъ, та тужлыва чабанська сопилка...

Замфиръ дуже любивъ свій виноградныкъ. Оця десятина земли, густо засажена роскишными кущами, виддилена видъ горы столитними волоськымы гориха-мы, деликатными жерделямы та сиролыстымы айвама—дисталась йому ще видъ батька. То була дидызна, прадидызна, може. Зъ виноградныкомъ цимъ звъязано такъ багато споминивъ. Ще дытыною бигавъ винъ тамъ, зъ утихою смакуючы солодкий виноградъ, зазыраючы пидъ коженъ кущъ, у коженъ закутокъ. Все тутъ знайоме, все свое. Тамъ пидъ горихама сходився винъ у свято зъ стрункою, чорноокою Маріорою, ще дивчыною тоди, — тамъ посадивъ на щастя якийсь особливый гатунокъ винограду—отъ, якъ розрисся теперъ роскишно!—а тутъ хазяиномъ вже завивъ молодныкъ.

Замфиръ присидає пидъ кущемъ, обережно, зъ любистю розгортає лыстя—то деликатне, ясно-зелене, покрыте знызу билимъ пушкомъ, то темне, блискуче, наче полывъяне. Тамъ, пидъ лыстямъ, цили скарбы, цили купы роскишныхъ кытягъ такъ и облипылы кущъ, такъ и вгынають лозу пидъ непомирною вагою. Е, зародивъ Господь, радисно бъється Замфирове серце, а очы сміються до здоровыхъ гронъ.

— Татыка, татыка! а йдить сюды!—гукае старшый хлопчыкъ.—Скильки тутъ «пома» (вынограду)—страхъ!...

— Сюды, сюды, татыка!—крычыть зъ другого боку дивчынка:—въ мене билше, навить лыстя не выдко!

Замфиръ сѣе. Не зазыратымутъ диты за чужи тыны, у чужи руки. Буде своя «пома», буде й выно. Тутъ саме вгиддя для вынограду, звидсы бере винъ таке выно; якъ спыртъ. О, вси знаютъ, яке выно у Замфира Нерона, тымъ то винъ и не возыть його на торгъ... Сами купци прыиздять зъ готовыми гришмы, абы було що продаваты. А доведеться продаты билшу частыну... Ну, та звисно, на те й ходыться биля вынограду, на те й працюється, щобъ маты корысть... Дастъ Богъ, буде продаты, буде й для себе. Вже-жъ молдуванынь не лышыться безъ вына: змалечку звыкъ.

Замфиръ ходыть помижъ кушамы, де тычку очеретяну поправыть, де лысть зайвий оскубе, де лозыну пидвѣяже. Правда, сьогодня недиля, не слидъ-бы роботы, та коло вынограду не грихъ, бо то хлибъ святыи, то даръ божый... О, тутъ гушына яка, сонця не пускае, треба трохи пообщипуваты лыстя... А тутъ лозына зайва, тилкы сикъ марне тягне зъ бидного куша. Стяты ии... Отакъ... А ось гроны похылылы гилячку, на земли лежать бидни, треба пидняты, бо то шкода, бо то праця людська.

Охъ, праця! Скилки то пращи та клопоту взявъ оцей клаптыкъ земли! Ще батькы, а може диды лышылы тутъ свою сылу—бачъ, яки здорови та роскош-

ни корчи выплекалы! А винъ самъ—хиба винъ мало поклавъ тутъ здоровья?

И згадується Замфирови, якъ винъ въ осены мусыть зибраты тычки, пидчыстыты лозу, закопаты ии въ землю. Высоко злитае здоровезна сапа, а на мисци кущивъ вырастають могылкы. Спыть зимою выноградна лоза, вкрывшысь могылками, а на весну треба вызволыты ии, на свить вывести зпидъ земли, обчыстыты, на тычки пидняты... А почнуть кущи бурьяномъ заростаты—зновъ сапа въ роботы, зновъ мозоли на рукахъ. И то не разъ, не двичы...—Выноградъ любить, щобъ коло нього ходыты. И ходыться коло нього, якъ коло ридной дытыны, и годыться йому, та те-жъ и звывается до нього, якъ до близькой истоты, зъ жыттямъ котрой звязане власне жыття, хлибъ, достатокъ... И такою дорогою стае тоби оця гнучка рослынка, що вміе виддячыты за важку працю, за тверды мозоли...

А пора збирання вынограду?—прыгадуе Замфиръ. Ну, це вже легка, празныкова робота. Цила родына бере удиль въ тій праці. Любо тоди глянуты на стыглу, прозору ягоду, що ледве стрымуе солодкый сикъ у тонкій шкурци. Доросли зъ писнямы стынають стыгли кытягы въ коновкы та носять до бочки, а весела, замурзана солодкымъ сокомъ, дитвора, нышпорыть попидъ кущами, вышукуюе непомичени грона. Рикою льється солодкый «мустъ», починая граты—и тоди цiele село, видъ малыхъ дитый до столитнихъ дидивъ,—на пидпытку...

Отъ колы бѣ допомигъ Богъ зибраты виноградъ та продаты вино. Треба-бѣ взяти у пана яку «фальчу» земли, бо безъ поля тежѣ погано у господарствѣ. Що то Маріора скаже на цю думку. Але де вона?—скынувъ Замфирь очыма по виноградыку.

Маріора стояла помижъ кушами, мовъ у зеленыхъ рамцяхъ, пидпершы рукою голову зъ замысленымъ облыччямъ.

— Маріоро, а ты чого тамъ зажурылася? бачышь, Господь пославъ намъ доридъ. Такого дороду я не помичавъ у нашихъ сусидивъ.

— Хвалыты Бога! зитхнула молодыця.—Та бачь, я думаю... люде гомонять...

— Про що люде гомонять?—пидійшовъ до неи Замфирь.

— Кажуть, буцимъ то издять по селахъ якись докторы, що псують виноградныкы. Кажуть, слабисть якась завелась у виногради, чы що, отъ вони й вырубують кущи та палють ихъ, ще й землю отрутою наповоають...

— Що? виноградъ рубоають?—здригнувся Замфирь: винъ самъ чувъ про це, якъ издывъ на торгъ у Рени. Палють, каже вона? землю трують? То й його добро, його батькившину, хлибъ його малы бѣ зныщты якись тамъ докторы? Зроду-звику цього не буде. То-може й е слабисть така на виноградъ, але тутъ, у ихъ сели, вси виноградныкы, хвалыты Бога, здорови, родючи, на гарному грунти. Дурныця то, чутка ота. Та й люде у нихъ не таки, щобъ пустылы докторивъ на свои виноградныкы. Ого! насмилывбься який вступыты на

його винограднякъ. Винъ бы першого зъ рушныци застрельвъ, якъ собаку. Черезъ трупъ його хиба-бъ переступылы въ садокъ, бо живой винъ не пустыть туды. Этъ, дурныци! Мало що люде плещуть!

Замфиръ махнувъ рукою.

Однакъ, не зважаючи на той зневажливый рухъ, хмарка турботы повыла Замфирове чоло. Не на довго, правда. Яснисть веселого червцевого дня, шыроке зелене море, хвылею лысту вкрывше скарбы дороду, безжурне щебетання дитворы, що зъ галасомъ, обмаяна винограднамы гиллячками, бигла до батька,— вернулы Замфирови його веселый настрій, його рожеви надіи.

Сонце вже повернуло на вечирній пругъ. Маріора загадала збиратись додому. Хлопци метнулысь до коней, и незабаромъ визъ стоявъ запряженный, готовый вырушыты въ дорогу. Гарячи кони помахувалы обтыканымы винограднымъ лыстомъ головамы, а дивчинка въ винку зъ винограднои гиллячки тягла за собою на визъ килка стятыхъ батькомъ довгихъ лозынъ, зъ деликатнымъ лапатымъ лыстомъ та позакручуванымы тоненькымы вусыкамы.

Нарешти кони рушылы, каруца покотылася берегомъ Прута и довго ще выдко було щасливи облыччя дитворы та довги зелени лозы, що, позвысавшы зъ каруцы ажъ до земли, колыхалыся видъ швыдкого руху, немовъ прощаючысь зъ своїмы подругаы на виноградняку...

Въ сели бувъ рухъ. Цили юрмы молодежи, одягненои въ святну одижъ, стоялы на вулицяхъ, або

простували на майданъ, звидки на село циле расхылось глухе дудниня «добы» ¹⁾ въ супроводи ризкыхъ, пысклывыхъ згукивъ «кавала» ²⁾. Одноманитна схидня мелодія «булгаряскы» свидчыла, що тамъ, на майдани, танецъ саме у розпали.

Опричь цього руху помичався ще й другой рухъ. По вулицяхъ снували молдуваны, купчылысь биля ворить, попидъ тынамы, вымахували руками, спечечалысь, крычалы. Бабы своими пысклывымы голосамы робылы справжній шарварокъ. Очеvidячки въ селищось сталося. Кома Замфиръ наблизывся до одной зъ такихъ купокъ, його зупынылы, оточылы каруцу зо всихъ бокивъ и хочъ по розпаленыхъ облыччяхъ молдуванъ выдко було, що якась цикава новына свербыть имъ на кинци языка, однакъ давнимъ звычайемъ выповнено попередъ церемоніаль прывитання.

— Добрыдень, Замфире!

— Спасыби вамъ.

— Що поробляешъ?

— Зъ виноградныка йиду...

По цій коротенькій прелюдіи, выконаній зъ обохъ сторинъ однаковымъ тономъ, знялась цила буря голосивъ. Чы чувъ винъ, що прымаръ ³⁾ одибравъ бомагу?... О, винъ пустыть ихъ, запроданецъ отой, бодай-бы не вставъ въ останній день на судъ Божый!... Ба не

¹⁾ Доба — довгасть тарабанъ.

²⁾ Каваль — дуже довга сопилка.

³⁾ Прымаръ — сільський староста; прымарья — росправа.

пустыть!... Пустыть, побачите, пустыть!... То село не
пустыть!... Ни, це вже кинєць свита настає...

Замфирь ничего не розумивъ.

— Хто? кого не пустыть? Кажить бо толкомъ... кы-
давъ винъ питання на вси боки.

Кого!... Та жъ докторивъ!... Прийшла до примарьи
бомага, що незабаромъ мають прихаты докторы, яки
псують виноградныкы.

Замфира, наче гримъ зъ ясного неба, вразыла
ця звистка. Невже-жъ цьому правда?—шыбала думка
по його голови. Невже-жъ цьому правда?

— Ой, вирижуть намъ виноградныкы, до шенту
вырижуть, анцыхрысты!—голосыла якась баба.

— Ничого, будемо звикаты безъ вына,—злорадо кы-
дала увагу друга.

Замфирови не вирылось ще. Чы не пустывъ хто
часомъ дурну поголоску? Треба самому дизнатись про
це въ примарьи.

— Я заразъ буду тутъ, тилкы кони выпряжу,—
гукнувъ винъ въ юрму, рушаючы.

За хвылыну Замфирь зъ похмурымъ облыччямъ
йшовъ вже у примарью. За нымъ потягло килка
молдіванъ. Примаря не було ще зъ ярмарку; на дво-
ри примарьи стривъ ихъ панъ пысаръ, дуже навадо-
волений, що йому перешкодылы мылуватися своїмы
новымы, яснои барвы галанцямы. Винъ скинувъ на
Замфира котячымы очыма, настовбурчывъ ривни, якъ
у ката, вусы и видповивъ на привитання.

— Мы прийшлы до васъ, «домнуле» пысаръ ¹⁾,

¹⁾ «Домнуле» пысаръ—пане пысаре.

дизнатися, чы правда тому, буцимъ то прыйшла бомага про докторивъ, що псують виноградыкы.

Панъ писаръ зробивъ рукою та одягненымы въ ясни галанци ногамы такый рухъ, наче хотивъ попрохаты выбачення у громады, що така нечемна бомага справди истнуе въ канцелярии прымарыи.

— А якъже... е... е... за номеромъ...

— Чого жъ вони хотять видъ насъ, ти докторы? глухо спытавъ Замфиръ.

Панъ писаръ бувъ у клопоты: винъ самъ гараздъ не знавъ, чого хотять «докторы».

— А... а... въ выни слабистъ така е, филоксерия прозывается,—збрехавъ винъ, вдячно видкыдаючи ногою въ ясныхъ галанцяхъ та роблячы рукою округлый рухъ.

— Слабистъ? Въ выни слабистъ?—загула громада.

— Брехня! Диды, прадиды наши пылы вино, а жылы по сто литъ! И мы пьемо, а ниhto не чувъ ни про яку слабистъ. Це намъ голову морочать!... бачъ, слабистъ знайшлы!...

— И звидки жъ береться та слабистъ? спокійно, але глухо пытавъ Замфиръ.

— А... а зъ повитря!... И панъ писаръ, зморщывшысь, потягъ носомъ повитря, наче помитывъ присутність тои слабосты у повитри...

— Ну, и що-жъ, допытуався Замфиръ,—рубатымутъ намъ виноградыкы?

— А рубатымутъ.

— Уси?

— А вси...

Молдуваны обурылись. Хто має право рубаты ихъ виноградныкы? Та вони на шматкы розирвуть першого, що підніме соқыру надъ кушемъ. Якъ? Вони садылы виноградъ, вони пазувалы садкы свои, а хтось прыйде и такъ, зъ доброго дыва, почне ныщиты ихню працю? Якимъ правомъ?

— Законъ!... уклонився, розставившы руки, панъ пысаръ, ще й очы заплющивъ, наче прохаючы вибачення, що истнуе на свити такый законъ.

Законъ! Законъ! Що имъ морочать голову? Нема въ свити такого закону, щобъ видбиравъ хлибъ одъ ихнихъ дитый, робивъ ихъ жебракамы!...

Громада гула, якъ рій роздратованыхъ шершнівъ, але панъ пысаръ вже не чувъ того гомону. Зъ почуттямъ власной вышшости, зъ выразомъ невымовного прызырства до того темного хлопства, що такъ не лычывъ його котячому выдови, панъ пысаръ округлымъ рухомъ звернувся плечыма до громады и кынувши останній поглядъ на свои нови галанци, вступивъ у канцелярью.

Замфиръ покынувъ розхвильовану громаду, не выяснившы соби гараздъ очікуваного дыха. Злисть душыла його за горло, а прокльоны, яки посылавъ винъ усякимъ пысарямъ та докторамъ, не здіймалы важкого каминя зъ серця, не зменщали злосты.

А колы перелякана жинка стріла його неспокойнымъ пытаючымъ поглядомъ, винъ процидывъ кризь зубы:

— Не бійсь, ничого намъ не буде. Я ще здолаю обороныты себе видъ напасты—и глянувъ зъ підъ

лоба на стару турецьку рушницю, що висила на стини край мысника.

II.

РИЖНИ ПОГЛЯДЫ.

Одною ясною дныны, такъ коло годины десятою вранци, горишньою дорогою, що йде понадъ Прутомъ, котилося дви молдуванськи каруцы. На задньому вози, де сидило килкы чиловикивъ, спустывшы ноги за полудрабкы, чутно було весели жарты, регить, писню. По грубыхъ полотняныхъ сорочкахъ, по чорныхъ запрацьованыхъ рукахъ, а нарешти по зализныхъ лопатахъ та всякихъ робочыхъ струментахъ, що вызыралы кризь полудрабкы, можна було пизнаты, що то робитныкы.

На передньому, помальованому зеленою фарбою вози, середъ дорожныхъ клункивъ, сидило трое молодыхъ хлопцівъ: двое на задку воза, а оденъ—напроты ихъ спыною до визныка—молдувана. Цей останній солодко дримавъ, звисывшы здорову, круглу якъ кавунъ, голову на груди. На його опасыстому, круглому облыччу зъ чорнымъ закрученнымъ вусомъ блыщала шаслыва усмишка солодкого сну, а кругленьке, багато обицююче въ будуччыни черево ривно колыхалося пидъ ламамы студентського кытля. Пры коротенькій гладкій фигури студента товаришь його здавався мизернымъ та тендитнымъ. Высокий, худый,

въ закарлюченымъ якъ у кибця носомъ на довгому облычю, облямованому ридкою темною боридкою, одягнений въ сыню французську блюзу, на котрій можна було поличыты уси кисткы його, винъ трохи скидався на Донъ-Кихота. Зигнувши свою довгу фигуру та спершысь худыми кистлявымы рукамы на рушницю, Донъ-Кихотъ (якъ його продражннылы товариши) пожадливо стеживъ очыма за табуномъ дыкыхъ гусей, що летивъ черезъ Прутъ у плавни. Його оче-выдячки драгувало, що дычына безкарно летила надъ головою, захыщена высокостю та забороною полюваты до Петра.

Третій подорожній, закутаний у парусиновий плащъ зъ кобкою на билому картузи, пры котрому засмалене облыччя подорожнього зъ пидстриженою à la Boulanger биявою боридкою выдавалось ще чорнійшымъ, дывився вдумлывымы сывымы очыма на шырокий красвыдъ.

Попидъ полониною, по котрій воны ихалы, шыроко розислався зелений нызькодилъ. Срибляста бындочка Прута кривулькамы поризала зелени бере-гы, пиле море хвхлястого комышу ховало видъ люд-ського ока блыскучи озерця та гирла, блакитна имла далыны повыла далеки села, горы, садкы. На планыни хылылась одъ витру пшениця, а по жовтыхъ ярахъ, що збигалы згоры до Прута, пъявся лозыною кучеря-вый виноградь. На чыстому теплому неби тилкы де-не-де билилы кущыкамы хмары.

Донъ - Кихотови першому докучыла мовчанка. Винъ злегка штовхнувъ дрімачючого студента.

— Колего Савченко, годи бо вамъ носомъ свисти-
ты, онъ гляньте краще на той табунъ дыкыхъ гусей;
ажъ злисть бере, що не можна дистаты.

— Га?.. що?.. я заснувъ?.. прокынувся студентъ.—
А що жъ його робыты у дорози: ни вына, ни дивчатъ
тутъ немає...

— Незабаромъ приидемо въ село: буде те й друге.

— Угу... а якъ знайдемо фильоксеру, то ти мегеры
й очы зъ лоба повыдырають намъ. А вы все ще, коле-
го Рудыкъ, мовъ китъ той, пасете очыма пташокъ?
Плюньте на се дило...

Рудыкъ нервово кынувся.

— Плюньте на своихъ дивчатъ краще,—видризавъ
винъ ображено.

— Ха—ха! Приривнялы! А що жъ це—позихнувъ
Савченко,—наше «начальство» похпюпылось? На що хо-
чете закладаюся, що саме теперь обмирковується
плянь кампаніи антыфильоксерной! Ну, признайтеся,
пане Тиховычъ, адже я вгадавъ ваши думкы?

Тиховычъ скинувъ очыма на Савченка.

— На пей разъ не вгадалы,—обизвався винъ.—Я
ничого не думавъ, а просто мылувався краевыдомъ. А
колы хочете, признаюся щыре: мене турбуе думка,
що у Лосштахъ знайдемо фильоксеру.

— Васъ турбуе?—засміявся студентъ.—А я бѣ ска-
зывся за тыхъ висимъ годинъ одноманитной праці,
колыбъ не ратувала мене часомъ видъ цього ота ваша

непрятелька — фильоксера. Все жъ такы якись вражиння, рухъ, жыття. Та й приємно знайты, колы шукаешъ...

— Мовчальо бѣ краще, колего, — спынявъ його Донъ-Кихоть (vulgo Рудыкъ) та не дратувало пана Тиховыча своимъ легкодумствомъ. Адже вы знаете, якъ винъ поважно дывыться на свою мисію... Студентъ махнувъ рукою и розшибнувъ кытель. Тиховичъ ничего не видповивъ. За килка хвылынъ винъ звернувся до визныка:

— Дипарте Лоешты? ¹⁾

— Яка—та! ²⁾ показавъ визныкъ пужалномъ на провалля, въ якому зникла вразъ дорога.

Здавалось—дали никуды було ихаты. Дорога западалась, якъ пидъ землю, а за проваллямъ, глыбыны якого ще не можна було помитыты, стырчалы зелени шпылы гиръ. Але визныкъ прыпынявъ кони и ступою спустывся у кручу. Винъ вѣхавъ у вузьке мижгирря. Зъ одного боку дороги стырчала жовта стина урвыща, зъ другого чорнила шырока безодня, дно якои мабутъ николы не бачыло сонця. Зубчасти горы кыдали тинь на дорогу, пильма лизла зъ безодни, выповняла мижгирря, пѣялась по горахъ ажъ до сяючихъ на сонци шпыливъ. Стягнени вижкамы, пидъ натыскомъ каруцы, кони крутылысь, якъ змїи, помалу спускалы визъ по покрученій дорози, шо, здавалось, провадыть на той свить. Выступы гиръ закрывалы

¹⁾ Далеко до Лоешты?

²⁾ Ось.

дорогу—и тилкы клаптыкъ безхмарного неба сынивъ у высокосты, надъ стримкымы жовтымы стинамы урвыща.

Вразъ, немовъ видъ маху чаривнычои паличкы, пасмо гиръ розирвалося, въ шырокому отвори, наче у викни, блыснула ричка, а за ричкою шырока простора зеленыхъ плавнивъ, засыпана вся пивденнымъ проминямъ. Каруца впирула у хвилью ясного свитла, и покотылась берегомъ Прута, далеко лыпывшы за собою похмури бескеды.

Незабаромъ показалось село, мальовнычо розкыдане надъ ричкою по гори. Били, чепурненьки хаты пидъ очеретянымы стрихама, съ шырокимъ пиддашшямъ на мальованыхъ стовпахъ, деревъяни «кошныщи» на кукурудзу, очеретяни хливкы, крыслати окаціи та морвы за штучно плетенымы очеретянымы тынамы, журавли надъ колодзямы—все це робыло гарне вражиння, свидчало про ладъ та достатокъ. Хазяивъ не було дома, вси булы на роботы. Тилкы де-не-де диды выгривалыся на сонци по прызьбахъ та молодыци кваплыво биглы по воду, вымахуючы мидянымы побиленымы кухвама. Собаки, якихъ завжды безличъ по селахъ пивденной Басарабіи, обпалы каруцу и биглы, валуючы за нею ажъ до прымарыи, де зупынылысь наши подорожни.

Тыховычъ выскочивъ зъ каруцы и не обтрипуючы навить пылу, спишно ввійшовъ у прымарыю. Тутъ його стривъ прымаръ, грубый череватый молдуванъ зъ апатычнымъ облыччамъ та нашъ знайомый—пысаръ,

котрый не мавъ уже на соби святныхъ ясныхъ галанцивъ.

Тыховычъ назвавъ себе.

— Мени припоручено— додавъ, винъ,—обдывытыся лоештськи виноградныкы, щобъ запевнытыся, чы вильни воны видъ фильоксеры. Вы дисталы мое оповищення?

Прымаръ апатычно клипнувъ очыма, а пысаръ настовбурчившы вусы та вырившы котячи очы зигнувся такъ, що робывъ вражиння людны, у котрой видъ страшного болю втягло назадъ живить.

— А якъ же, видибралы... це про «фильоксеры»? О! вы тутъ напевне знайдете ии!..—додавъ винъ зъ округлымъ рухомъ рукъ.

— Вы чому такъ думаете?—звернувся до нього зацікавлений Тыховычъ.

— Люде мруть,—таемнычо пояснивъ пысаръ.—И въ повитри... Винъ не доказавъ, а тилкы потягъ носомъ повитря, наче чувъ тамъ прысутность «фильоксерыи».

Тыховычъ злегка осмихнувся.

— Мени треба знайти кватиры,—звернувся винъ до прымара,—для робитныкывъ и для насъ. За хаты я платытому. Тилкы поспишитесь, бо люде чекають на дорози.

— Усе буде зроблено!—пидхопывъ пысаръ, высовуючысь изъ хаты задомъ та виробляючы дывни рухы ногами, на котрыхъ, на превелькый жалъ пана пысара, сьогодня не брылювалы вже нови ясни галанци.

Сотныкъ та десятныкъ якъ навиженни бигалы по хатахъ, шукаючы кватиры—и не могли нигде знайти.

Молдуваны, дизнавшись, що прыхалы ненавысни имъ «докторы», ни за що не хотилы пускаты ворогивъ у хату.

Савченко зъ Рудыкомъ сидилы на вози и, голодни та лыхи, лаялы молдуванъ.

— Яка дыкысть! Який бракъ культуры!—хвылюався Савченко. — Ты працюешъ для ихнього добра, для ихньої корысты, а вони тебе въ хату не пускають, варвары!...

— Видколы це вы, колего, почалы добачаты корысть у наший працы? Я щось ранійше не помичавъ цього за вами. Може то зъ голоду?—глузувавъ Рудыкъ.

— А такы я голодень, колы хочете знаты!—выбухнувъ Савченко.—Видъ самого раня ничего не йивъ, а теперъ чекай на специ, погы тебе пустять у хату! Ничого мовыты—мыле життя розридача фильоксерной комисіи!

— Эхъ, шкода!—зитхнувъ Рудыкъ.—Якъ бы можна, забывъ бы я оце парочку дыкыхъ гусей та засмажывъ на масли, знаете, зъ яблукамы...

— А-а! не дратуйте жъ бо!..

— Або пидстрелыты, знаете, зайця, та спекты до бурячкывъ у сметани.

— Тьфу! Мовчить бо, бо слына котыться..

Тыховычъ зъ ганку прислухався до тои розмовы, зморщывшы чоло. Очевидячкы и його дратувала прыкра ситуація.

Нарешти задыханый сотныкъ оповистывъ, що за шог на шог якимъ правомъ? Не звисно. Та и ли-

кватyри знайдено. Обыдвi каруцы рушылы, и наши подорожни такъ-сякъ росташувалыся.

Колы за килка хвылынъ робитныкъ нисъ зъ шынку карафку вына, молдуваны кыдалы у слидъ йому гнивлыви погляды, выгукуючы зъ обуреннямъ:

— Анцыхрысты! Бачъ, самы п'ють выно, имъ воно ничего не вадить, а людямъ рубають виноградныкы, бояться, бачъ, щобъ люде не вмиралы, бодай бы вы самы выдыхалы, анцыхрысты!

Въ невеличкій, чепурній молдуванській хати, де зупынылысь розвидачи, сычала на столи бензинка, а на ній шкварчала яешня, яку мытецькы вмивъ пряжыты Савченко. Винъ самъ, своею власною кругленькою особою стоявъ зигнувшысь надъ пательнею и зъ утихою ласуна, зъ пошыршенымы низдрамы, роскошувавъ пахощамы смачной стравы.

Рудыкъ вытыравъ склянкы на выно, ризавъ хлiбъ.

— И де той Тыховычъ вештається?— бурчавъ импровизованый кухаръ.— Яешня вже готова, а його десь носыть...

— Прынесло вже, и, якъ бачу, въ самый часъ,— обиззався Тыховычъ на порози.— Треба було поглянуты, якъ тамъ росташувалысь робитныкы.

Савченко загасывъ бензинку, трыюмфально поставивъ на стилъ яешню и зъ вышуканымы рухамы, церемонiально запрохавъ товарищивъ на обидъ.

Розмова стыхла; чутно було тилкы, якъ працювалы молоди щелешы та булькало выно пры нальванню у склянкы.

По заспокоєнню голоду, Савченко сповнивъ склян-
ки, закуривъ цыгарку и звернувся до Тыховыча.

— А теперъ, колы «жолудкове питання», якъ кажуть
галичаны, залагоджено, мушу подилытыся зъ вами
сумнымъ спостереженнямъ, що наша хазяйка пекломъ
дыше на насъ. Мени, знаете, треба було вмытыся зъ
дорогы. Я й звернувся до хазяйки: «Де у васъ вода?»
пытаю и ввичливо такъ.—«У Прути», видказала мени
дама.—«Це мы знаємо», кажу я; «а чы не можна бѣ
звидсы трохы взяты?» та й подався до дижчыны. Эхъ,
якъ не скочыть моя мегера, якъ не выхопыть дижку
въ мене зъ передъ носа, якъ не забелькоче!—«Фе»,
кажу, «мадамъ, на вищо жъ такъ хвильоватыся? Це и
на нервы шкодливо, и колирь лычка може зопсуваты-
ся, хочъ воно и такъ у васъ нагадує торишню мама-
лыгу». И що жъ вы думаете видказала вона на таке
dictum? Отожъ ничого не видказала, а тилкы плю-
нула, такъ такы и плюнула на вичный соромъ прек-
раснѣй половины роду людського...

Рудыкъ смѣявся.

— Ну, цього факту хыба не запишете соби *in lib-
ris amoris*. Та хыба жъ тилкы хазяйка наша?!—до-
давъ винъ.—Вси воны, уси молдуваны дывлятыся на
насъ, якъ на ворогивъ своихъ, у ложки воды ладни
втопыты насъ.

— И не дивныця,—обиззався Тыховычъ.—Прыиз-
дять въ село якись люде, що не знаютъ ихъ мовы,
черезъ що не можуть порозумитыся зъ ными, не пы-
таючыся йдуть на виноградныкы, рубаютъ ихъ, палять...
За що? на що? якимъ правомъ? Не звисно. Та й вы-

ясны жъ такому молдуванови, темному, неосвиченому, що фильоксера, той страшний шкидныкъ винограду, може зъ часомъ зныщты вси виноградныкы, хочъ теперь не видно, ще руйнуючою сылы того маленького, а сильного ворога! Винъ не пійме виры. Выясны господареви, у якого зрубано виноградныкъ, що це зроблено для загального добра, для безпеки сусиднихъ виноградныкы вѣ видѣ заразы! Чы жъ винъ потишыть ся такимъ поясненнямъ? Або обіцяй другимъ, що мы не пустимо на ихъ садкы фильоксеры, колы видѣ самого початку иstownання комисіи ажъ доси не було ще прикладу, щобъ удалося намъ цилкомъ очыстыты видѣ фильоксеры виноградныкы вѣ якому небудь сели...

Аминь, — перехопивъ Савченко. — Я давно вже кажу, що наша праця, наша йолопська праця, нікому не потрібна... На цю псевдо-боротьбу зъ фильоксерою мы, мовъ у бочку Данаидъ, кыдаемо гроши, сылу, часть

— Выбачайте, — перебувъ його живо Тиховичъ. — Вы не дали мени сказаты, що дорогу до кращыхъ результатовъ запыняе намъ та жъ сама темнота молдуванъ, бо замість помагаты намъ у боротьби, вони шкочать ій, причыняються до росповсюдження фильоксеры. Я не нехтую боротьбы зъ фильоксерою, а тилкы выяснюю причыну ворожнечы молдуванъ. Я вірю, що ще не пизно боротыся зъ ворогомъ винограду, що мы змогли бъ ще локалізуваты його, здушыты, зныщты и такимъ робомъ обратуваты басарабськы виноградныкы. Намъ тилкы потрібны сылы и кошты, великы кошты, щобъ була змога обдывытыся сразу цилу Ба-

— Та й не...

сарабію и такимъ побытомъ з'ясувати собі великить лыха, зъ якимъ провадымо боротьбу.

— Шасливый, хто вируть! А я такы думаю, що мы просто воду миряемо...

— Колыбъ я бувъ одной зъ вами думкы, я бъ заразъ кинувъ службу,—вмишався Рудыкъ.

— Фю-фю-фю!—засміявся Савченко.—Хыба я дурный кыдаты службу, колы мени за неї гроши платятъ! Знаете приказку: дурный дае, розумный бере...

— На цю приказку я мигъ бы вамъ дещо видповісти, але маєте щастя, що хочу спаты,—сказавъ Рудыкъ.

Винъ вставъ зза столу и простягся на лави, сягнувши довгымы ногамы ажъ до протылежної стины.

За його прикладомъ обляглись и Тыховычъ зъ Савченкомъ.

До вечора, колы повернули зъ поля молдуваны, звистка про приездъ «докторивъ» облетила циле село. Молдуваны купчылысь на вулицяхъ. Скризь помичалося роздратовання, чуты було лайку, проклоны. Диды правылы щось про грихы та останній часъ, молодши нахвалялыся не пустыты ворогивъ на виноградныкы, розсудлывы гамувалы запаль. На вулицы колотылося, якъ въ горшку колотыться. Замфиръ шкылювавъ примаря, называючи його хабарныкомъ за те, що пустывъ у село комисію. Але справа видъ цього не поправлялася, ба й не выяснялася: молдуваны не знали довидне, що робытымуть зъ ихними виноградныкамы, який завбилшкы той каминь, що завысь надъ ихъ головаы. Середъ моря самыхъ дывоглядныхъ поголосокъ,

сплитокъ, якихъ не шкодувала роздратована жинота, годи було орієнтуватись.

— Ходимъ краще до докторивъ, гукнувъ врешти Замфиръ—та розпитаємося, чого имъ треба видъ нась.

— Ходимъ, ходимъ, це розумна рада!—згодылась громада, подаючысь до Тиховичовой кватеры.

Декилки молдуванъ вступило въ хату.

— А чого вамъ треба, люде добри?—звернувся до нихъ по московськи Тиховичъ.

— Не розуміємо московської мови! Коли приїхавъ у нашъ край, хай говорить по молдуванськи!—крыкнувъ хтось зъ гурту.

Кровъ ударила Тиховичови въ обличчя. Йому стало соромно.

— Добре, я говорытому по молдуванськи, тилки не знаю, чы зрозумієте гараздъ, бо я не дуже знаю вашу мову.

— Ничого, зрозуміємо...

— Такъ скажите же мени насампередъ, чого вы хочете видъ мене?—удруге поспытавъ Тиховичъ.

— Мы хочемо знаты, чого вы приїхалы у наше село?—выступивъ Замфиръ.

— Мене прислано сюды обдывытыся ваши виноградныкы и такимъ робомъ дизнатыся, чы нема тамъ фильоксеры.

— Фильоксера? Що таке фильоксера? Що це за выгадки?—гудило въ юрми.

— Фильоксера—це така рослынна воша, якъ отъ буває на кукурузди, огиркахъ, кропыви та другихъ рослынахъ, тилки ще менша. Вона живе на виноград-

ныхъ коринцяхъ, высыпае зъ нихъ сикъ—и черезъ те кушъ засыхае...

— Цього ниhto зъ насъ не бачывъ! У насъ ии не-мае! Стари люде скилки живутъ, а такого не бачылы. Не вирте, це винъ зубы намъ замовляе! Це брехня! Нови податкы хотять зъ насъ вытягты, отъ що! Зна-емо ихъ!—хвылювались роздратовани попередними по-голосками молдуваны.

— Я не кажу, що фильоксера е на вашихъ выно-градныхъ, бо я ще не обдывлявся ихъ. А що стари люде не бачылы ии, якъ кажете, доси, такъ це тому, що лышь недавно завезено въ Басарабію шкидныка цього з-за кордону на лозахъ виноградныхъ, и винъ не встыгъ ще дуже розмножытыся. А фильоксера тымъ и небезпечна для винограду, що розмножующыся стра-шенне хутко, переходыть зъ куца на кушъ, зъ садка въ садокъ. Вона може прычепытыся зъ землею до са-пы, якою пидгортаете кушъ, до нигъ худобы чы лю-дыны, яка проходыть по зараженому мисцю, и такимъ робомъ ии легко рознести по всехъ виноградныхъ. Опречь того въ кинци лита фильоксери вырастають крыла, вона робытыся мушкою, перелитае зъ садка въ садокъ и кладе на куцахъ яйца. Тому то, якъ не запобигты лыхови, незабаромъ настане такой часъ, що вси виноградныкы засохнуть.

— И що жъ вы робыте, скоро знайдете ии?—поважно поспытавъ Замфиръ.

— А те, що зъ паршывою вивцею въ отари. На-вить билше: мы зрубуемо кущи, палымо ихъ, а ко-риння труемо отрутою въ земли, забываемо кушъ и

фильоксеру и такимъ побытомъ не пускаемо їи дали, на здорови виноградныкы.

Въ юрми счынывся розрухъ.

— Чуете? Воны рубають намъ виноградныкы!

— Палять ихъ! Землю святу труять! Якимъ правомъ? Хыба воны дали намъ виноградныкы, хыба воны працювалы на нихъ, гарувалы, якъ мы! Пиклуются, бачъ, непрохани добродїи, що виноградныкы сохнутъ. Колы сохнутъ, хай сохнутъ—Божа воля, зъ Богомъ не сварытыся... Ого! знаемо мы васъ! Намножылося васъ такихъ вченихъ, що не знаютъ важкою працею хлибъ заробляты та й вышукуютъ якусь фильоксеру, чы шо на наши головы! Шукаютъ те, чого ниhto не бачывъ, про шо ниhto не чувъ! Ни, щобъ оце хтось прыйшовъ на виноградныкъ, зрубавъ його, спалывъ, зныщывъ хлибъ святой—а-а! Скорїйше имъ головы постынають, нижъ кущи виноградни! Не пустымо, не пустымо ворогивъ нашихъ на виноградныкы! Хай намъ роблять, що знаютъ!.. А теперьъ розходьмося! «А каса! а каса»¹⁾.

Збурена, зъелектризована власнымы похвалками юрма не вгавала. Зъ розпаленыхъ обмычъ, зъ гнилыхъ поглядивъ, палкыхъ рухивъ помитно було роздратовання та завзяття.

— Не раджу,—обизвався блидый, зрушений Тыховичъ,—не раджу вамъ цього робыты, бо якъ не послухаєте моеи доброй рады—то послухаєте закону, котрый васъ не помылуе.

*) До дому! до дому!

Законъ! законъ! Воны, якъ черепахи шкаралушою захищаються тымъ закономъ!..

Вмыть до стола прудкою ходою пидійшовъ Замфиръ. Його облыччя було скривлене, очы палалы дыкымъ вогнемъ. Винъ поклавъ руку на паперы, що лежали на столі и нахылывся до Тиховича такъ, що той почувъ тепло видъ його лыця.

— «Домнуле»—докторъ,—сказавъ винъ:—колы вы добра людина, забирайте зъ собою свои законы та йидьте звидсы мерщій, щобъ мы про васъ и не чулы!—и зъ тымы словами винъ почавъ згортаты зъ стола паперы на одну купу.

Тиховичъ не знавъ уже, якъ покласты кинецъ тій прыкрій сцени, колы вразъ почувъ, що въ юрми починае прытыхаты, а середъ наризныхъ поклыкывъ молдуванъ спивучый голосъ пана пысаря бере гору надъ затыхающею буркою.

— И що вы робыте, и що вы чыныте, головы нерозумни! Эхъ, вы! Правдыви «капъ-ди-бой»!—гамувавъ панъ пысаръ.—Самъ царъ, самъ «императъ» приславъ ихъ сюды, а воны колотнечу роблять, немовъ имъ «закуцыи» забаглося!..

Замфиръ видступывъ видъ стола и въ дверяхъ стрився зъ паномъ пысаремъ, одягненымъ на цей разъ у свои чудови ясни галанци. Панъ-пысаръ ще здалеку робывъ рукамы таки рухы, наче на мыгахъ прохавъ выбачення за бракъ чемности у тои неосвиченои мужвы.

Тиховичъ сердечно подякувавъ своему ративныкови.

За килка хвылынь молдуваны розійшлись, а панъ пысаръ у вышуканыхъ фразахъ оповистывъ Тыховичови, що видъ недавнього часу помичае у выни «щось», що конче повинно бути фильоксерою. Панъ пысаръ, боячысь за свое жыття, ладенъ навить покынuty вжывання того шкидывого, зараженого хоробою трунку, скоро «докторъ» знайде його шкодывымъ...

А колы Тыховичъ заспокоивъ його, зрадилый панъ пысаръ попрошався, лышаючи Тыховича на самоти зъ невеселымы думкамы про недавно минулы прыгоды.

III.

НА РОБОТИ.

По неспокойній ночи Тыховичъ разомъ зи сходомъ сонця зирвавсь на ровны ногы. Клопоты робочого дня вернулы йому энергію, страчену пидъ впливомъ вчорайшыхъ прыгодъ. Треба було загадаты робитныкамъ лагодытысь на роботу, ще разъ поглянуты на плянь виноградныкывъ, послаты збудыты Савченка: ликаръ in spe любывъ довго поспаты. Бензинка зъ бляшанымъ чайныкомъ, що служывъ замість самовара, сычала вже на столи, а Тыховичъ, вмываючысь, умовлявся зъ нызенькымъ бородатымъ цыганомъ, котрый, покирливо схылившы на бикъ голову та называючи себе чомусь грекомъ, прохався на роботу. Тыховичъ звеливъ йому захопыты зъ собою лопату та нижъ—и зрадилый цыганъ метнувсь додому по струментъ. За

килка хвылынъ надійшли Рудыкъ зъ заспанымъ Савченкомъ, и вси трое взялысь до снідання. Тыховычъ на швыдку йивъ яйця, запываючи ихъ каламутнымъ чайомъ. Часъ не стоявъ, було вже щось по п'ятій. Выбигшы на подвірря та запевнывшысь, що робитныкы вже готови, струменты розібрани, газу для дезинфекції въ коновци доволи—Тыховычъ ознаймывъ, що можна вирушати. Але заразъ за воритьмы показалося, що Рудыкъ забувъ люпу, а Тыховычъ нотатныкъ зъ плянамы—и вси мусили затриматися, ажъ поky робитныкъ не прынісь те й друге. Врешти рушылы.

Ранокъ бувъ чудовый. Въ долини надъ Прутомъ стоявъ ще снїй туманъ, але небо було ясне, прозоре, въ повітри віяла прохолода, а сонце весело осмихалось до яро-зеленыхъ окацій, жовтыхъ комышовыхъ тынивъ, прыбытои росою дороги.

Зъ початку все було спокійно. Але де-дали Тыховычъ помичавъ, що жинкы, котри стривались зъ ными, йдучы по воду, кыдали на ныхъ ворожи погляды, видверталысь та плювали. Де-яки з-за ворить показувалы кулакы, посылаючи на здогинъ невыразни лайкы. Дитвора выбигала зъ хативъ и зъ крыкомъ: «докторъ, що псуе виноградныкы! докторъ»!—пидпковувала на ныхъ собакъ та шпурляла грудкамы. Килка грудокъ пролетило межы Тыховычомъ и Савченкомъ. Собаки обпалы робитныкивъ, сикалыся до нигъ та пиднималы страшенный галасъ на цїле село. Тыховычъ насылу стримувавъ роздратованыхъ робитныкивъ, не бажаючи буты свідкомъ якоись ще прыкрїйшої сцены. Тилкы оденъ «грекъ» йшовъ спо-

кїйно зи схыленою набикъ головою, зъ облыччямъ святого, що здався на ласку Божу, и, здавалось, цилкомъ не приймавъ на свїй рахунокъ эпитету «фаранъ», якый прыпїяла йому свавольна дитвора.

Йшли такъ зъ пивъ годыны. Ажъ ось скинчылысь очеретяни тыны, лышылась з-заду остання хата надъ глыныщемъ, и наша «фильоксерна партыя» опынылась у долини. Вохкить у повитри, специфичный духъ болота та аеру давали знаты про близькить ричкы. Вузькый, глыбокий Прутъ блыснувъ врешти з-за прыбережныхъ вербъ, а по пидъ горами зазеленивъ розкишный кылымъ виноградыкывъ.

Вступылы у першый зъ краю виноградыкы. Буйна лыства кущивъ сынила пидъ рясною росою, дыхала ще ничною прохолодою. Тыховычъ розставывъ робитныкывъ, загадавъ, яки кущи обдывлятыся и поклыкавъ цыгана. Не выймаючи люльки зъ зубивъ, цыганъ пидбигъ, зъ покорою схыляючи на бикъ голову.

— Копай отутъ пидъ кушемъ,—навчавъ його Тыховычъ,—не такъ, шырше треба... Теперь кыркою обтрусы зъ земли тоненьки коринци, обрижъ ихъ ножемъ та подай мени... Отакъ... а теперь копай зъ другого боку. Та гляды мени, обережно, щобъ куша не пидттыты...

Цыганъ порається пидъ кушемъ, незручными рухымы обтрушуючы зъ нього росу, а Тыховычъ пыльно обдывляється кожый коринець, пидсуваючы инколы пидъ побилшующе скло.

Грубе виноградне кориння обросло коринцямы та тоненькымы мочкамы, якъ бородою. Цыганъ обтынае ихъ крывымъ «косоромъ» и подае Тыховычови.

Багато жъ тыхъ коринцивъ—страхъ, якъ багато. Одень, два, тры... десять, цила жменя, цила купа... Тоненьки, брунатни, вони переходять зъ пидъ куща въ Тиховычови руки, а зъ рукъ падають на землю, якъ нікому непотрибни трупы.

Робота цилкомъ захоплюе Тиховыча: винъ нічого не чуе, нічого не бачить, опричъ тыхъ коринцивъ, такихъ однаковихъ, одноманитныхъ, мертвыхъ... Зерно писку, прилиплене до кориня, блисне часомъ передъ очыма, налякана мурашка мовъ божевильна заметушыться, шукаючи захысту мижъ коринцямы, слизький хробакъ протыснеться кризь пальци и впаде на роскопану землю... Але коринци чысти, здорови, не знаютъ ще свого смертельного ворога...

— Загортай землю!—командуе Тиховычъ цыганомъ, що пахае люлькою пидъ кушемъ.—А теперъ уважай: видличы по рядку симъ кушивъ, а восьмый роскопуй такъ, якъ цей... Штій? (знаешъ?)

— Штивъ, домнуле...

Тиховычъ бижить напередъ. Сплетени вусыкамы лозы запыняють йому дорогу, скроплюють росою, але йому ніколи зважаты на це: винъ вже стоить пидъ кушемъ. И зновъ той духъ свижои роскопанои земли, и зновъ ти коринци... Кущъ мынае за кушемъ, рядокъ бижить за рядкомъ...

Зигнути в'язы почынають трохи болиты, натуженый зиръ та скупчена увага женуть усяки думкы, въ голови робыться якось неясно. А тутъ коринци, коринци и коринци... Ось мыгнуло щось передъ очыма—жовте, кругле, дрибненьке... Невже фильоксера? Увага подво-

юється, зинищи шыршають, побилшуюче скло справляе свою службу. Ни, то не фильоксера, то видъ механычной уразкы напухла мочка... И зновъ коринци пересовуються передъ очыма, падають на землю непотрибнымы трупами...

Десь здалеку, з-за стины зеленои, чутно фальшивый голосъ Савченкивъ:

Колыбъ мини зранку
Горилочкы склянку...

выспивуе винъ,

Тютюну та люльку,

Дивчыну Ганульку—

Горилочку пывъ бы,

Люлечку курывъ бы,

Дивчыну Ганульку—

До серця тулывъ бы...

— Гарни идеалы!—сміється Рудыкъ зъ-пидъ куца на другому кинци виноградняка.

А Тыховычъ пыльно роздывляется коринци. «Люлечку курывъ бы, дивчыну Ганульку до серця тулывъ бы» лунае йому въ ухахъ, а въ очехъ починае рябиты. Тыховычъ почувае потребу видирваты врешти очы видъ коринцивъ: винъ пидносить голову и зъ пильгою зитхае.

А навкругы такъ гарно. Сонце пидбылось вже высоченько, на неби—ни хмарыночки. Въ прибережныхъ вербахъ щебече птаство, зеленый комышь стоить нерухомою лавою. Зъ румунського боку вартовый жовниръ, спершысь на рушныцю, зъ пидъ широкого козырка прыдывляется до работы на молдувансь-

кихъ виноградныхъ. По дорози за Прутомъ поволи котыться гарба, запряжена воламы и немилосердно скрыпыть здоровымы немазанымы колесамы...

Доволи, николи: пыганъ пидсөвуге вже цилый оберемокъ коринцивъ. И саме тоди, якъ коринци, мовъ безконечни батовы вйсьска передъ отаманомъ, пересовуються передъ очыма въ Тыховича, думкы натовпомъ, але безъ ладу лизуть у голову. «Кого выноватыты у тыхъ обопильныхъ прыкростяхъ, у тыхъ непорозуминняхъ, яки повстали межы намы та молдуванамы?» думаетъ Тыховичъ. «Чы не краще поставыты дило такъ, щобъ молдуваны дизнавались про фильоксеру першъ у школи, а не видъ насъ, що злитаемо якъ снигъ на голову на те, абы зныщыты виноградныкы, збурыты селянь та поихаты дали, на нови прыкросты й прокльоны... Але чого цей коринець має такой нездоровый выглядъ? Треба його пыльнійше оглянуты. Ни, ничого... Такъ хто жъ выненъ: мы, освичени, чы молдуваны—темни?.. А ну, колупнуты кору цього грубого кориння... Бачъ, тутъ цилый свить пидъ корою... Акариды та грыбки розкошують соби у цій трухлявыни... Але фильоксеры нема. Ну, и слава Богови... Це вже килка виноградныкивъ обдывылыся—и все гараздъ доси. Може й не буде тутъ фильоксеры. Колы бъ не було... а то жывый жалъ бере рубаты таки роскишни куци, та ще облиплени кетягами. Але якъ душно... вже, мабуть, полудень, треба бъ спочыты трохи, ну, та нехай тоди, якъ скинчимо цей виноградныкъ... Тилкы шыя вже болить, въ голови туманъ, думаты важко... И на вищо вони дзвонять лопатками,

ти робитныкы... це такъ дратуе нервы... А коринцивъ же, коринцивъ! Оденъ скидається на другый, оденъ такий, якъ другый, такъ наче вси ти переглянути вже купы булы однимъ довгымъ, безконечнымъ коринцемъ. Ни, ти коринци просто гипнотизують людynu, прятягують очы... И не хочешъ дывытсы, а дывышся, не можешъ очей видирваты видъ ныхъ... Эхъ, треба прочуматысь трохы, стрепенутсы.

Тыховычъ кыдае останни коринци, пидводять голову, дывытсы на небо и... о, Боже! на неби... бачыть винъ цилу купу темныхъ коринцивъ, що розсыпаються, крутяться, мытять въ його передъ очыма, прыймаючы рижни формы... Тыховычъ здвыгъ плечыма, потеръ очы и глянувъ на землю. Але тамъ вже чыгае на нього працьовытый цыганъ зъ покирлыво схыленою на бикъ головою та цылымъ снопомъ коринцивъ на лопати. Ахъ, ти коринци! Пидъ кушемъ коринци, у цыгана коринци, въ рукахъ у Тыховыча коринци, биля нигъ його тежъ коринци... Ни, справди можна здуриты видъ тои повиди коринцивъ, брунатныхъ, жовтыхъ, билыхъ, тонкыхъ, грубыхъ, зъ землею й безъ земли коринцивъ!... Шистъ годынъ дывытсы на одне й те саме, шкварячысь до того на червцевому басарабському сонци... Тыховычъ чуе, що йому млосно, що очы готови отъ-отъ заплющытсы, и здобувається на решту енергii, абы скинчыты виноградыкъ.

Вразъ до вуха його долитае щось, що робыть вражиння холодной воды, влытой за комиръ. Але то йому выдалося лышень, и винъ зновъ опускае пид-

няту голову. У ту жь саму хвылыну гучнымъ голо-
сомъ Савченко гукае вдруге:

— Фильоксера!

Тыховычови наче искра гаряча пролитае видъ го-
ловы до спины. Сонъ раптомъ пирхнувъ видъ очей,
голова стала свижою. Винъ трохи блидне и зитхнув-
шы немовъ зъ полегкистю, вымовляе одно слово:

— Есть...

Цыганъ ще довбався чогось пидъ кушемъ, але
Тыховычъ такъ гримнувъ на його: «загортай!»! що
бидолашний «фараонъ» зъ переляку выпустивъ зъ ро-
та люльку та стримголовъ кынувся сповняты наказъ.

Въ Тыховычови прокынулись мабуть войовнычи
инстинкты. Твердою ходою, забувши на свою втому,
шпарко подався винъ у той бикъ, звидкы чутно було
Савченкивъ голосъ. За хвылыну Тыховычъ дивився на
ворога, а той ворогъ, дрибненькый, ще менчий за ро-
слынну тлю, спокійно сидивъ жовтымы купками на
коринцяхъ винограду.

— Кому вона ворогъ, а мени прыатель,—жартувавъ
Савченко, показуючы на фильоксеру.—Якъ бы не оце
створиння, я далеби заснувъ бы пидъ кушемъ, такъ
сьогодня парно якось у повитри.

Тыховычови не до жартивъ. Якесь роздратован-
ня обхоплюе його: його все гниває, все дратуе: и той
Савченко зъ вичнымы жартамы, и та небажана
фильоксера, що прыносить завжды зъ собою стилькы
прыкростей, и Савченкивъ робитныкъ, котрого Тыхо-
вычъ такъ любить, а про те не може спокійно дыви-
тися на його повольни рухы, зъ якими той заходжується

бия дезинфекции, мые газомъ лопату, обтрушуе свою одижъ. Щобъ не зробыты въ роздратованню прыкрой увагы невинному робитныкови, Тыховычъ сквапно ма-чае пидошвы у газъ, щобъ податысь дали, але въ ту жъ хвылыну Рудыкъ крычыть зъ другого кинця вино-градныку:

— Сюды газъ! Фильоксера!

Тыховычъ бижить туды, чипляючысь одежою за лозыну та тычки, шо ще билше роздратовуе його. Ось мотузочка видъ люпы зачепылась за тычку, пры-пъявши Тыховыча до куша, а ось куши сплелысь сти-ною, не пускають його дали, наче благають не губыты бративъ ихъ, повныхъ ще жыття й сылы. Але Тыхо-вычъ нервовымъ рухомъ розрывае лозы и йде дали.

— Зараза ще молода,—показуе йому Рудыкъ ряс-ный коринець, облиплений жовтымы, якъ цытрына бульбашкамы, зъ дрибною якъ макъ фильоксеровою.

Показується, шо фильоксера розкыдана по цілому виноградноку, а зараза хочъ молода та сыльна.

— До кого належить цей виноградныкъ?—гукае на свого цыгана Тыховычъ.

Цыганъ бачыть, шо тутъ щось діється, але шо—не розуміе. Зъ вытрищенымы очыма, наляканный, би-жить винъ на Тыховычівъ голосъ.

— Хто хазяинъ цього винограднока? пытае вдруге Тыховычъ.

— Замфиръ Неронъ.

Занотувавши назвыще хазяина, Тыховычъ каже цыганови копаты абы який кушъ,—и перша лопата земли оголюе жовти, покрити фильоксеровою коринци.

Въ другому кущи—есть, въ третьому—есть... Рудыкѣ гукае: «фильоксера», Савченко жадае газу.

Скризь на простори слыве десятины, фильоксера заклала свою кольонію, почала тыху, повольну, але руйнуючу працю—и не видае, що надъ нею стоить истота, котра сыльною рукою видбере жыття милиярдамъ ворогивъ винограду... але докинчыть заразомъ и ихъ руйнуючу мисію, се-бѣ то зныщыть и самъ виноградъ.

Тыховычъ стоить по середини садка и окомъ досвидченого воякы озырае будуче бойовыще. Винъ вже забувъ на свою втому, на душе повитря, що пашыть жаромъ, на порожній шлунокъ, що допомынається своихъ правъ. Цикаво бѣ дизнатися, чы велику простору захошыла фильоксера, але вже пизно, вже на другу годину повернуло, а Савченко зъ Рудыкомъ навить за для такого незвычайного дня не мають хити поступытыся своимъ апетытомъ.

Роботу покынуто.

Въ холодку, пидъ крыслатымы волоськымы горихамы, полягалы розвидачи поспиль зъ робитныкамы та середъ веселой балачкы снідають, чымъ хто мае. Годинка сну осмихається тудягамъ. Треба корыстаты зи спочынку, бо за годину-пивторы зновъ праця, ажъ покы билшъ-меншъ не вызначаться гряныци зараженихъ винограднякивъ.

На шастя за винограднякѣ Замфиривъ фильоксера далеко не пишла. Въ сусидньому садку знайдено килка кушивъ, а дали—покы що—було добре.

Надъ вечиръ, закинчывшы роботу, Тыховычъ

поспытавъ цыгана, чы не нанявся бѣ винъ вартуваты вночи виноградыкъ. Цыганъ охоче згодився.

— Цей виноградыкъ слабый. Ты повинень його вартуваты и не пускаты никого, навить ридного батька. Ни худоба, ни людына не повинни ходыты по виноградыку. Штій?

— Штивъ, домнуле....

Замфиръ ничего не знавъ про свое лыхо. Поклавшы, якъ и решта молдуванъ, спокійно зачекаты килка день на результаты робить фильоксерныкивъ, наляканный врешти запевненнемъ пысаря, що самъ «императъ» прыславъ тыхъ докторивъ, Замфиръ хочъ-не-хочъ мусивъ погодытыся зъ фактомъ. Ото жъ зраня поихавъ винъ до млына зъ кокурудзою и пробувъ тамъ цилый день. Повернувши ввечери додому, винъ тилкы и дизнався видъ жинкы та сусидивъ, що докторы ходылы по виноградыкахъ, обдывлялыся коринцы, але кущивъ не рубалы. Заспокоившыся трохи тымы звисткамы, Замфиръ по вечери повивъ кони на ничлигъ у свій виноградыкъ, де помижъ деревьямы росла густа трава. Идучы берегомъ Прута, Замфиръ пыльно прыдывлявся до виноградыкивъ, що чорнили смеркомъ попида горы.

«Отъ и стоять, якъ и стоялы, ниhto ихъ не рубаетъ», думавъ винъ. «Та й хто бѣ зважывся збавляты хлибъ людямъ... А крычалы: рубатымуть!... рубатымуть!. Этъ, выгадки. Чого ти люде не сплещуть часомъ... Вже колы самъ «императъ» прыславъ ихъ обдывлятыся виноградыкы наши, то вже певно йому навищось се

потрибне... Хай собі дивляться, то ихъ дило, абы лю-
дямъ не було шкоды...

Замфиръ навить повеселійшавъ видъ тыхъ думокъ. Затагшы безконечну писню, винъ навить и не поми-
тивъ, якъ доихавъ до садка. Навыкли кони самы зу-
пынылысь передъ тыномъ. Замфиръ скочивъ на землю
и почавъ розъязуваты хвиртку. У тужъ мыть видъ ты-
ну виддидылася чорна ностать цыганова и заступыла
йому дорогу.

— Не вильно!—сказавъ цыганъ, кладучы руку на
хвиртку.

— Що таке? що ты кажешъ?—не зрозумивъ Зам-
фиръ.

— Не вильно сюды,—обизвався вдруге вартовый, не
прыймаючи руки зъ хвиртки.

Замфиръ засміявся.

— Ты хыба не пизнавъ мене? Це мій виноград-
ныкъ,—сміявся винъ.

— Я знаю, що вашъ... Але винъ слабый—и док-
торъ звеливъ никого не пускаты.

Замфирови потемнило въ очахъ. Зразу винъ на-
че не розчовпавъ, про що ричъ, але за мыть страшна
думка блыснула йому въ голови, а згасла злисть спях-
нула зъ новою сылою.

— Що?—скрыкнувъ винъ, хапаючи цыгана за баркы.
Мене не пускаты на мій виноградныкъ?!

Нешасный цыганъ ажъ присивъ зо страху. Пе-
рехылывши зъ покорою на бикъ голову та вытрищыв-
шы на Замфира перелякани очы, винъ невыразно бель-
котавъ:

...«Укетои ен кэмад эн р, ытфеж эн оюни ое

— То не я... Я ничего не вынень... Докторъ казавъ не пускаты... Хоть бы ридного батька, каже, не пус-
кай...

Але Замфиръ не слухавъ його: винъ тилки тив-
павъ биднымъ цыганомъ та крычавъ йому просто въ
облыччя:

— Мени не вильно на свій виноградныкъ?... —

— Почекай же, додавъ винъ трохи згодомъ:—я
покажу тобі та твоимъ докторамъ, якъ маты справу
зъ Замфиромъ Нерономъ!... И зъ цымы словами Зам-
фиръ потягъ цыгана до ричкы.

Надаремно переляканный на смерть цыганъ благовъ
пустыты його, пручався, крычавъ: Замфиръ воликъ
його до ричкы. Вже на берези Замфиръ пиднявъ цы-
гана догоры, ажъ той забовтавъ ногамы въ повитри,
струснувъ нымъ и кынувъ на дорогу. Бидный цыганъ
покотывся по землі, але почувшы волю, вмыть зир-
вався на ривни ноги и обмацуючысь та проклинаючи
Замфира, потрухавъ до села.

Замфиръ стреноживъ кони, пустывъ ихъ у са-
докъ на пашу, а самъ, все ще важко сопучы зъ гни-
ву, подався мижъ кущи. Повный мисяць выкотывся
з-за горы и обсыпавъ срибломъ виноградныкъ. Замфиръ
уважно прыдвлявся до кушивъ, намагаючысь поми-
тыты що небудь нове, але вони були таки свижи, та-
ки роскишни, якъ и перше...

«Слабый, слабый виноградъ»... прыгадувавъ собі
Замфиръ цыганови слова.—«Чы вони подурилы, чы що,
щобъ въ оцыхъ здоровыхъ, родючихъ кущахъ доба-
чаты слабисть... Це якась нахаба, ни що инше... Але
зо мною не жарты, я не дамся на поталу»...

Замфирь ходывъ по виноградныку, нагынався, зазыравъ пидъ кущи. «О! тутъ копалы, думавъ винъ, наглянувши свижо роскопану землю. И що воны тамъ знайшлы?» Замфирь вклякнувъ пидъ кущемъ. Зъ цикавистю, що перемогла гнивъ навить, винъ почавъ розгортаты землю здоровымъ кривымъ ножемъ, що высивъ у нього за поясомъ и незабаромъ добувъ видризани коринци. Пиднявши ихъ до мисяця, Замфирь уважно прыдывлявся до коринцивъ, але ничего не бачывъ. Для билшой певности винъ навить понюхавъ коринци, але воны малы звычайный духъ. Молдуванъ обурывся. Якъ можна такъ кривдыты людей! Выгадуваты те, чого ниhto не бачывъ, чого нема на свити навить, дурыты не тилкы простыхъ молдуванъ, але й «императа» самого... И Замфирь почувъ новый прыплывъ лютости, що душыла йому груди, выкликала жадобу помсты.

Мисяць выкочувався все выше и выше; осяяни дерева дывылысь на свои тини, черезъ Прутъ перекинувся срибный, якъ мисяць, шляхъ у таемнычи плавни, завыты сриблястымъ серпанкомъ имлы.

Замфирь сидивъ у садку, затопленный въ задуми и не помичавъ а ни холодного, вохкого подыху плавнивъ, ни форканя коней, що грызлы оддаликъ траву, ни далекого, ледви чутного гомону засыпающего села.

Тымъ часомъ у Тыховычову хату вскочывъ розхрыстаный цыганъ. Тыховычъ саме толи оповищавъ прымаря про знайдену фильоксеру. Побачывшы непрохоловшого ще зъ переляку цыгана, Тыховычъ здывувався.

— Ты чого покынувъ виноградныкъ? Що сталося?

— Мене... мене хотивъ утопыты той шыбеныкъ Замфирь... Сорочку на мени подерь... Винъ прыхавъ киньмы, а я не пускаю на виноградныкъ... Кажу: батька ридного не пушу... А винъ вхопывъ мене за баркы, побывъ мене, сорочку на мени подерь... О! гляньте, яке! О!... хлыпавъ переляканий цыганъ, высмыкуючы свою брудну подерту сорочку, зъ пидъ котрой вызыралы темни, якъ спыжъ, волохати груди.

Тыховычъ зрозумивъ врешти, що сталося. По його наказу прymarъ пославъ десятныкивъ выгнаты кони зъ виноградныка та заказаты Замфирови вступаты безъ дозволу на виноградныкъ.

Коли десятныки наблыжылысь до Замфирового садка, винъ усе ще сидивъ замыслившысь пидъ деревомъ.

— Замфире! Замфире! А йды сюды!—гукнули вони здалеку.

— А чого вамъ?—наблизывся до нихъ Замфиръ.

— Тутъ не можна пасты кони... Прymarъ звеливъ, щобъ...

— А йдить вы соби до лыха зъ вашимъ хабарныкомъ прymarемъ та зъ докторамы... выбухнувъ Замфиръ.—Я тутъ хазяинъ, а не прymarъ...

— Та не крычы бо, гамувалы його десятныки:—крыкомъ ничего не вдіешъ, тилкы клопоту придбаешъ. Треба якимсь инымъ способомъ запобигты лхови, спекатыся докторивъ тыхъ, що напасились на виноградныки наши... Видколы свить—свитомъ, вид-

колы молдуванъ—молдуваномъ,—нихто не чувъ, щобъ рубалы виноградъ...

Замфиръ мовчавъ насупившысь.

— Добре,—сказавъ винъ перегодомъ,—я заберу зъ садка кони, але... Замфиръ не доказавъ, а тилкы потрясъ у повітри кулакомъ.

Маріора поралась ще пры свитли восковои свичечкы биля мысника, а мошъ-Дима зъ непрытомнымъ усмихомъ проказувавъ молитву, колы Замфиръ вступивъ у хату.

— Ты вже повернувъ?—здивувалась Маріора.

— Га! Повернувъ, бо докторы выгнали мене зъ виноградника.—И Замфиръ розповивъ жинци вечирни прыгоды.

— Що жъ теперъ буде?—заломыла руки молодыця, збиливши на виду.

— Може що й буде... глухо видповивъ Замфиръ и зъ цымы словамы знявъ зъ цвяха рушныцю, доставъ зъ скрыни порошокъ та шрить и почавъ уважно набываты ии.

— Що ты надумавъ, нещасный?—налякалась Маріора.

— То вже мое дило...

— Покинь мени заразь... Ты хочешъ насъ посыротыты?... плакала молодыця.

Замфиръ мовчавъ.

— Покинь, кажу... и Маріора схопыла рушныцю, намагаючысь выдерты ии видъ чоловика.

Замфиръ пиднявъ руку, щобъ видипхнуты Маріору, але побачившы блиде, заплакане облыччя жинчыне, жбурнувъ рушныцею въ кутокъ и мовчки вий-

шовъ зъ хаты, де довго ще голосыла молодыця та не-
прытомно осмихався божевильный мошъ-Дима.

IV.

ОФИРА.

Мынуло два тыжни. Пидъ той часъ приздылы
въ Лоешты якись паны, склыкалы людей на Замфи-
ривъ виноградныкъ, показувалы имъ фильоксеру. По-
казувалы й Замфирови, але винъ за кожнымъ разомъ
здвигавъ плечыма та видвертавъ голову, додаючи, що
такои дурныци, якъ та дрибненька тля, й показуваты
не варто. Паны запевняли його, що фильоксера одна-
ково за килка литъ зныщыла бъ йому виноградныкъ,
сусиды бидкалысь, що такой гарный садъ мавъ про-
пасты, але Замфиръ не вирывъ ни тымъ, ни другимъ.
Винъ не вирывъ, щобъ могла истнуваты на свити така
жорстокисть, така несправедливість, котра дала бъ спро-
могу видняты видъ бидного молдувана останній шма-
токъ хлеба. Инколы передчуття лыха стыскало йому
серце, и тоди щось шептало Замфирови, що або винъ,
або ворогы його не диждуть руины його господарства.

А тымъ часомъ виноградныкъ стоявъ. Дни мы-
налы за днямы, а «докторы» все ще обдывлялыся ви-
ноградныкы, не рушаючи Замфирового. Замфиръ ба-
чывъ, якъ возылы надъ Пруть важки зализни бочки.
«Отрута, отрута», шепталы молдуваны, значно заспо-
коени тымъ, що билшъ не знаходять фильоксеры, а
Замфиръ потишавъ себе, що може то не отрута, а

такъ яки лики, або що. Въ серци бідного молдувана надія боролась зъ жадобою дыкои помсты, и часомъ переважало одно почуття, часомъ друге. А покы що — треба було чекаты, щобъ выяснылась справа зъ виноградныкамы.

Бувъ чудовый липневый ранокъ. Замфиръ лагодывъ каруцу биля повиткы, Маріора варыла обидъ у глыняній кабыци на подвиррю. Божевильный мошъ-Дима своимъ звычайемъ годувавъ качкы та куры, а диты гралыся зъ собакамы за хатою. Скризь було тихо, спокійно.

Вразъ у двиръ вскочыло два хлопци и важко видсапуючы закрычали разомъ:

— Дядьку Замфире, дядьку Замфире! вашъ виноградъ рубають. Бижить мерщій, а то весь вырубають та спалять...

Маріора якъ держала горщыкъ у рукахъ, такъ и впустила його до долу, почувшы звистку. Сплеснувши рукамы, зъ несамовытымъ крыкомъ: «валевъ, валевъ!» (ой, ой!) вона выскочыла на вулицю перша. Замфирови въ першу хвылыну свить замакитрився, у другу — винъ бигъ уже зъ рушыницею въ рукахъ на виноградныкъ. Дитвора зъ голоснымъ лементомъ покопотила за батькомъ. Мошъ-Дима, немовъ зрозумившы родынне нещастя, зиррався й соби зъ призыбы, але тремтячи ноги зигнулысь, и винъ упавъ безъ силы на призыбу, розсыпаючы налагоджену про запасъ мамалыгу. Мутни сиви очы божевильного дида нестямно дывылысь у простору, усмишка застыгла на выду, а мошъ-Дима все сыдивъ нерухомо, не помичаючы на-

вить, якъ птаство зъ галасомъ накинuloсь на розсыпану мамальгу, а пси заходьлысь порядкувати въ кабыци...

Замфиръ бигъ за жинкою. Винъ ничего не чувъ, ничего не бачывъ. Не чувъ жинчыного голосиння, не бачывъ ии кись, що, высмыкнувшысь зъ пидъ хусткы видъ прудкого бигу, гналысь за нею, якъ здорови чорни гадюкы. Въ його запамороченій голови роємъ ворунымыся тысячи думокъ, сердце калатало въ грудяхъ, а ця довга, безконечна курна дорога, котру бь винъ перескочывъ, якъ бы змигъ, однимъ скокомъ, дратувала його несказано.

Ажъ ось з-за шпыля бухнувъ стовпъ густого дыму, а Замфиромъ наче струснуло що. Винъ навить зупынывся на хвылынку, тилкы на хвылынку. Скажена лютисть вхопыла його за сердце и, стыснувши мицнйше рушныцю, винъ побигъ дали. А чорный дымъ все густйшае, все росте... Отъ вже й виноградыкъ выднеться оддаликъ, а на ньому метушаться люде, высоко здймаючи оберемкы зрубанои лозы.

— Застрелю, якъ собаку,—шепче Замфиръ зсынилымы устами. — Га, каты!...—лютуе винъ и бижытъ дали.

Отъ уже й виноградыкъ за килка ступенивъ. Замфиръ врешти зважується, пиднимае рушныцю, зводить куроць и... кыдае ии у ривъ, далеко видъ себе. Въ розпаленій голови молдувана мыгнула блискавкою друга думка:

«Ни, не такъ... благатыму краще... вони люде, замфиръ потягивъ себе, що може то и...»

воны зглянутъся на мою бидність, на диты дрибненьки... благатыму краще»... Винъ уже на виноградныку.

Быстрымъ окомъ обхопивъ Замфиръ страшну картину. На добромъ шматкови виноградныка, оголеному видъ зрубаныхъ кушивъ, стырчалы невысоки пни, порубани та поранени немилосердною сокырою. Одни робитныкы, страшнійши для Замфира видъ самыхъ чортивъ зъ пекла, высоко закладачы сокыры, рубалы тремтячи видъ страху куши, зъ трискотнею выверталы недорубани гылякы, ламалы тычкы, други— носылы оберемкамы зрубани куши, на котрыхъ гойдались здорови, роскишни кетягы винограду, та скидали ихъ на купу, обхоплону чорнымъ дымомъ та полумъямъ. Коженъ разъ, колы сокыра рубнула по виноградному корини або триснула галузка, Замфиръ видчувавъ биль у голови та серци, наче хто рубавъ йому мозокъ, краявъ сердце.

Обхопившы голову рукамы, Замфиръ тилкы простогнавъ:—О, Домне, Домне! (Боже, Боже!). Шо жъ я подію нещасный? Шо жъ я подію?

Тыховычъ блидый, вельмы зрушений, пидійшовъ до нього.

— Домнуле-докторъ!—зъ благаннемъ у помутнилыхъ очехъ звернувся до нього Замфиръ.—Домнуле-докторъ! Не рубайте мени виноградныка... я бидный, въ мене диты дрибненьки... це жъ хлибъ мій увесь...

А колы Тыховычъ, бажаючи щось видповисты, на знакъ незгоды потрясъ головою, Замфиръ мовъ пъяный хытаючысь на ходи пидбигъ до куца, впавъ, якъ довгый, на землю и поклавшы голову на корин-

ня, стогнавъ прыдушенымъ голосомъ:

— Голову мени рубайте, не виноградъ!... голову!...

Робитныкы зупынылысь: имъ стало жаль молдувана. Господарське серце зрозумило весь трагизмъ ситуації. Тиховычъ не знавъ, що чыныты. Винъ бигавъ видъ Замфира до Маріоры, вговорювавъ ихъ, зацтыкувавъ, але нищо не помагало: Замфиръ лежавъ пидъ кущемъ и ревно плакавъ, диты зняли страшный лементъ, а Маріора, вклякнувшы, обіймала кущъ, якъ дытыну та голосыла, мовъ по мерцеви... Рясни слёзы стикалы по їи блидому выду, капалы на лыстя, кстыгы...

— Чоловиче... жинко... що вы робыте? схамениться... я тутъ ничего не выненъ, це все видъ Бога...— мало не плакавъ Тиховычъ.—Вашъ виноградныкъ зараженный, на коринцяхъ зараза, вона може перейти на сусидни виноградныкы... Я мушу вырубаты вашъ виноградныкъ...

Маріора скочыла якъ опечена.

— Зараза?—скрыкнула вона,—на коринцяхъ зараза?...

И вмытъ, якъ дыка кыщъка пазурамы, почала розграбуваты пальцямы землю пидъ кущемъ. Докопавшысь до коринцивъ, вскрытыхъ фильоксерою, вона рвала ихъ и ила зъ землею разомъ, примовляючи:

— Зараза, кажете? Хай же я перша вму видъ тои заразы... хай я не доживу до вечора... Охъ колыбъ мени вмерты видъ тои заразы...

Очы їи дыко палалы, блиде обыччя було скрывлене видъ болю, били зубы рвалы вскрыти фильок-

сѣрою коринци, котри Маріора несито ковтала, прыказуючы въ одно:

— Хай же я вму видѣ тои заразы...

Вона була страшна у свой дѣкій роспуци.

Тыховычъ не знавъ, якъ перерваты сцену, що ставала дали нестерпуче важкою для всихъ. Ни розвага, ни просьба, ни гризъба—нищо не помагало. Замфиръ все ще лежавъ пидъ кущемъ, Маріора йила фильоксеру, диты плакалы, ажъ заходылъся. Налякани, зняти жаломъ робитныкы покидали роботу та стоялы, мовъ зачаровани.

Надаремне Тыховычъ запевнявъ Маріору, що фильоксера не вадыть людямъ, а тилкы виноградови: молодыця не слухала.

— Гей!—скрыкнувъ врешти Тыховычъ: йому прыйшла до головы спасенна думка.—Ця жинка йила отруту, їй може зашкодиты це... Подайте сюды газъ зъ коновкою, хай вона напѣється газу...

Одѣнь зъ робитныкывъ метнувся до коновкы, а Маріора спостеригшы той рухъ, зирвалась на ривни ноги и блыснула на Тыховыча повнымы гниву чорнымы очыма.

— Бодай бы вы кровы власной напылыся, людожеры!—скрыкнула и зъ тымы словами выскочыла зъ виноградника...

Тыховычъ наблызвся до Замфира.

— Звести його обережно та вывести звидсиль!—загадавъ винъ робитныкамъ.

На превельке дыво Замфиръ не пручався. Винъ позволявъ звести себе и тилкы благовъ въ одно:

— Голову мени рубайте, не виноградъ... не вид-
бирайте видъ мене хлиба... не сыротить, бо загыну...

Робитныкы вывели Замфира зъ виноградныка и
посадылы пидъ вербою на берези ричкы. Несчастный
мовчкы понурывъ голову.

А на виноградныку зновъ закипила робота. Со-
кыры гупалы въ грубе кориння, ажъ лыстя тремтило
на гнучкыхъ лозахъ, здорови оберемкы зрубаныхъ ку-
щивъ выросталы въ велики купы, а загаслый вогонь
зновъ засычавъ, обхопывшы зелену рослыну.

Та що? Замфиръ не бачывъ уже загыну свого
виноградныка. Помутнилимы очыма, що нагадують
теперь батькови, дывыться винъ у простору, по за
садокъ, кудысь у горы, або по за горы. Страшне лы-
хо прыдушыло його: винъ не чуе а ни жалю въ сер-
ци, а ни гниву. Якась знемога, якась безсылля опану-
вало його. Винъ почувае себе такимъ кволымъ, такимъ
безпораднымъ, розбытымъ. Замфирови здається, що
йому видтято руки й ноги та кнуто въ якусь глы-
бинь, на дно ричкы. Вода заливае йому очы, вуха, нись,
вльвається въ середину черезъ горло, не дае крыкну-
ты, благаты помочы, а винъ спускається все глыбше и
глыбше и не може ратуватысь, бо не мае а ни рукъ,
а ни нигъ... Замфиръ спустывся на дно, а тамъ ле-
жать уже безъ жыття диты й жинка та мовъ чекають
на нього. Отъ и Замфиръ лигъ нерухомо поплить зъ
родыною своею, середъ могильной тышы, и такъ бай-
дуже йому до всего, що колысь, за жыття, було мы-
лымъ, дорогымъ, для чого винъ тратывъ сылы, боров-
ся, живъ... Теперь видъ свита цилого виддиляе його

опя въ кильканадцять сажнивъ заввышкы верства
текучої жовтои воды, кризь котру байдужно дывыть-
ся на Замфира завжды глухе на людськи благання,
вично спокійне небо...

Тыховычъ тежъ погано почувається. Йому не то
соромно, не то жалко. Винъ дуже добре знае, що въ
лыхови, яке скоилось для Замфировои родыны, немає
його, Тыховычовой, выны, а проте йому докучае таке
почуття, якъ бы винъ отъ... скрывдивъ кого, або що
вкравъ... Безустанне Маріорыне скиглиння дратуе його
несказано, а на бидного, мовчазного въ роспуци Зам-
фира винъ не може й очей звести. Робитныкы працю-
ють поволи, мляво, але Тыховычъ не зважується оби-
зватися до ныхъ, бо боиться почуты власный голосъ.
Винъ шукае на чимъ бы зупынытысь, що бъ могло по-
новыты зламаны прыгодамы душевну ривновагу. Блу-
каючий поглядъ Тыховычивъ зупыняється врешти на
вогныщи.

Тамъ, зпидъ здоровённой купы винограднои ло-
зы, перемишаной зъ очеретянымы тычками, вырывають-
ся на верхъ густый зеленый дымъ. Потужный вогонь
працюе пидъ сподомъ, завзято бореться зъ вагою, що
налягла йому на груди, намагається пожерты ии. Жыва
ще рослына шыпыть на вогни зъ болю, тремтить де-
ликатнымъ лыстямъ, скручуе тоненьки вусыкы... Отъ
выхопылась врешти зпидъ купы вогняна рука, струсну-
ла лозыною... и попадало до долу покручене, счорни-
ле лыстя. Ось вытяглася друга рука, третя... Десяткы
вогняныхъ рукъ обхопылы зо всихъ бокивъ зелену
кupu, скрутылы ии, а дали зиллялысь въ одно здорове

полум'я, котре зъ страшнымъ гуготиннямъ, якъ дыкый звирь, нахинулось на виноградъ, жерло ягоды, лстыа, тычки, лозы... Вогонь шаленивъ, скакавъ, перевертався, танцювавъ середъ дыму, п'явся до горы и видрываючысь тамъ зубчастымы клаптямы, летивъ до неба, гынучы по дорози въ прозорому повітри... Легенький попилецъ, пидхоплений сылою вогню, злитавъ догоры та росходывся новколо. Видблыскы свитла тремтили на землі кругъ вогныща, якъ срибляста ситка, а легеньки тини видъ дыму швидко пересувалыся по землі, безперестанку зминяючы фантастычни формы...

Тиховычъ не спроможенъ бувъ одвести очы видъ того видовища. Въ шпипинню сыровои лозыны вчувалась йому скарга хазяивъ, котри тратылы въ вогни не тилкы хлибъ щоденный, а щось билше, чого не можна а ни змиряты, а ни купыты за гроши. Въ чорному дыми, що здймався до неба, якъ дымъ офиры, ввыжалысь йому: довголитня, теперъ змарнована праця, рядъ важкыхъ голодныхъ днівъ въ будуччыни, безсонни нocy, втрачени надіи. Тиховычови було сумно. Колы бъ хочъ певнисть, що така офира потрібна для загального добра, що робышь справди пожыточне дило, а не зайву жорстокисть. Ба, колы бъ певнисть!..

Робота посувалась. Останни кущи ляглы пидъ сокырою, вогонь ныщивъ вже рештку. Тиховычъ мусивъ доглядаты, якъ засыпалы землею пенькы та трамбувалы землю, прылагоджуючы їи до труиння. Незабаромъ частына виноградныка выглядала якъ кладовище, вкрьте могылкамы, що робыло дуже прыкре вражіння.

Тыховычъ вештався помижъ пеньками, обмировуючы плянъ труиння, колы здалеку, ажъ зъ крайнихъ виноградныківъ, долетивъ до його вуха стриль. «То мабуть Рудыкъ не вытримавъ—подумавъ Тыховычъ:—колы бъ ще лыха соби не напытавъ, бо на кордони не вильно стріляты».

За пивъ годыны надійшли Рудыкъ зъ Савченкомъ, яки обдывлялися крайни садкы.

— Пора обидаты!—гукнувъ здалеку Савченко.

Побачившы зрубаний виноградныкъ, обидва колеги зупынылысь, здывовани.

— Чисто!—розвивъ рукамы Савченко: якъ брытвою зголывъ... О! и вогни горять, якъ на Купала...

И весело пидстрыбуючы, винъ пидбигъ до вогныща та згорнувъ ногою на вогонь розкыдани гилячки.

Рудыкъ пидскочывъ до Тыховыча. Облыччя його сяло.

— Подывиться,—гукавъ винъ, показуючы Тыховычови закривавленого довгоносого вивчарыка.

— Я не вытримавъ, але жъ и вдалося мени. Ось гляньте, який гладкий!—И Рудыкъ дмухавъ вивчарыкови мижъ пир'ячко, щобъ показаты, який винъ гладкий, та пидсовувавъ Тыховычови пидъ нисъ руку, по котрій стикала свижа вивчарыкова кровъ.

Тыховычъ, який николы не стрілявъ и не любивъ кровы, одвернувся видъ закривавленои дычины, чымъ образывъ трохи свого колегу-мыслывця.

Колы Тыховычъ, идучы на обидъ, обернувся назадъ, на нього глянула зпомижъ виноградныківъ якась

порожнява, якась шерба, що робыла вражиння выбытого зуба.

Середь спустошеного виноградника стоявъ робитныкъ, байдужно перегортаючи ломакою попеліючий жаръ.

А Замфиръ усе ще сидивъ марою пидъ вербами побичъ Маріоры, втупывшы посоловили очы въ простору...

Неспокійно спалося Тыховычови тои ночи. У ви сні верзлася йому всячына. То здавалось йому, що винъ самъ рубае велычесною сокырою по тры кущи заразъ, то що робитныкы замість лозы покидали на вогонь Замфировыхъ дитей. А то зновъ бачыть винъ, якъ у сильному вогни горыть цилый виноградныкъ, якъ видъ нього займається навить земля, горять кущи, палае повітря, отъ-отъ небо спалахне видъ страшного жару. А зъ тои бури полумъя, надъ котрымъ кружляе каркаючи воронъ (и якъ винъ соби крыль не обсмалыть?—думае Тыховычъ), зъ того пекла вогняного, выразно долитае до його вуха Маріорынъ лементъ: «Охъ, колы бъ мени вмерты видъ тои заразы!...» А воронъ спускається все ныжче та ныжче. Зъ кожnymъ махомъ крыль винъ росте, билшае, пташына голова заминається въ людську, здорови крыла безвладно звысають, и чорный птахъ падае пидъ кущъ, промовляючи Замфировымъ голосомъ: «голову мени рубайте, не кущъ!... голову!...» Тыховычъ прокынувся, зрошений холоднымъ потомъ. Була ще ничъ. Въ хати було душно, и Тыховычъ не мигъ вже заснуты. Винъ одягся и выйшовъ зъ хаты. Мисяць вже зайшовъ. Въ по-

вытій темрявою далыни ледви мривъ Прутъ; електричне свитло въ Галаци ривно горило въ далыни, якъ нызка чудовыхъ перливъ. Тыховычъ проवेशтався по селу до рання.

На роботѣ никто вже не заваджавъ йому. Ни одна душа не зъявилась зъ села, наче никто не цікавився, якъ замість кущивъ виростали по садкахъ могилки.

По обиди Тыховычъ думавъ спочыти, колы зыркнувши ненарокомъ у викно, побачивъ Замфира, що йшовъ черезъ подвірря, ведучы зъ собою якогось дїда. Тыховычови чогось голоснїйше закалатало въ грудяхъ серце. Винъ вийшовъ на двирь. Замфирь навить не привитався до нього.

— Домнуле - докторъ, — почавъ винъ, дивлячысь на Тыховыча згаслымы очыма, — вы вирубалы мій виноградныкъ, видибралы въ мене останній шматокъ хлиба... Я не маю чымъ годуваты свого батька и тому прививъ його до васъ... Годуйте теперъ його самы, колы позбавылы мене хлиба...

Мошъ-Дима втупивъ сыви мутни очы въ Тыховыча и божевильно осмихнувся.

Тыховычъ здригнувся видъ того погляду.

— Хыба жъ я выненъ у вашому лыхови?... — почавъ винъ, але Замфирь не давъ йому скинчыты, махнувъ рукою, обернувся и вийшовъ зъ обійстя.

Мошъ-Дима постоявъ трохи, а дали сивъ на призьбу, не спускаючы зъ Тыховыча мутныхъ очей зъ выразомъ нимого докору.

Тыховычъ вскочивъ у хату.

«За вищо, за вищо я мушу терпити стилки прыкростей?» — думавъ винъ, бигаючи по хати. — «Чы жъ я хотивъ видибраты видъ тыхъ хлебъ, чы жъ я не ратую врешти своею працею билшости видъ такой недоли, яка стрила оцього божевильного дида? Чы жъ я не виддаю сылы своей для добра отыхъ молдуванъ, яки платяты мини за це ненавыстю!... Боже, за що жъ я мушу такє терпити!»...

Тыховычъ бигает по хати въ нервовому роздратованню. Несправедливисть, офирою якои винъ почувається, болизно ятрыть йому сердце, труить жыття. Але помалу-малу думкы його прыймають инший напрямъ.

«И ликаръ, думавъ винъ, ратуючы, мусыть часомъ видтяты ногы паціентови, зробыты його на выкы каликою. А винъ це робыть, бо мусыть робыты, бо вчинкомъ своимъ ратує жыття людыни... Не мисце на сентиментальни розмировання тамъ, де треба ратунку.. Ни, не те, не те... працое дали думка. На ликаря за ратунокъ ниhto не ремствуватыме, ниhto каминемъ не кыне, а туть!...

Тыховычъ бигает по хати и не може заспокоитысь. Його тягне звидсиль геть, на простирь, дальше видъ той душнои хаты, що була свидкомъ його думокъ гиркыхъ, його боливъ сердешныхъ. Але винъ не зважуется переступыты поригъ, бо знає, що тамъ стрине його неспрытанный поглядъ мутныхъ очей божевильного зъ выразомъ тыхой скаргы и вразыть його боляче у саме сердце.

А выйшовшы, не зважытьсѧ повернуты у хату,

щобъ зновъ не почуты на соби докирлявого погляду, не побачиты нещасного дида, прыкнутаго йому, якъ вынуватцєви недоли цилои родины..

Тыховычъ не вечерявъ. Цилу свою вечерю видавъ винъ мошъ-Дими. Але мошъ-Дима потрымавъ їй, потрымавъ—та й выкынувъ собакамъ, наче гордуючы хлибомъ видъ ворога.

Настала ничъ. Тыховычъ бачивъ, якъ старый простягся на прызби пидъ викномъ и заснувъ, пидклавшы пидъ голову кулакъ. Тыховычъ хотивъ вынести йому свою подушку та боявся, що мошъ-Дима не прийме їй видъ нього, якъ не прийнявъ вечери.

И зновъ для Тыховыча неспокойна, тяжка ничъ, и зновъ ничныци мордують його. Середъ тихои, безгучной ночи встають передъ нього давни спогады, прыгадується жыття циле. Ще зъ того часу, якъ винъ почавъ яснійше формулюваты свои думкы, свои бажання—потреба розумной, живои, корыстной праці стала для нього безпреминною умовою жыття. Якъ гарно марылось на шкільній лави, скільки робылось смилывыхъ, але часомъ и недосяжныхъ проєктивъ! А про те пыльно вчылося, не вважаючи на боротьбу зъ важкымы умовами жыття, на убожество, бо була гарна мета, булы надїи... Промынулы гимназіяльны ли-та, збиглы непомитно й університетськи—прийшла пора здїйсниты мрії, знайти ту живу, розумну працю. Та ба! Не завжды такъ складається, якъ сподивається. Замість живого, корыстного дила—глузлыва доля пидсунула перенесування въ канцелярії якихсь сухыхъ, никому непотрибныхъ паперивъ—и то дышъ за злы-

денный шматокъ хлиба. Замість живого дила—канцелярщина! Чы варто було стилки вчытыся, стилки працювати, щобъ змарнувати все у чотырьохъ стинахъ, утопыты свою здатність у казеннимъ чорныли, запошыты живу душу пыломъ одвичныхъ шпаргаливъ?

Треба було покынуты думку про якесь справжнє дило середъ свого люду, у ридній краини. Прынаймни на якийсь часъ покынуты.

Оттоди саме несподивано трапылась посада въ фильоксерній комісії. Тыховычови осмихнулась перспектива живої діяльности хочъ бы у чужому краї, на корысть чужому людови. Зъ великымъ запаломъ узявся вінъ до праці; уси труднаціи, вси перешкоды тилки заохочувалы його, пидбадьорувалы, якъ острога доброго коня. Передъ нимъ було величне дило обротовання басарабськихъ виноградныківъ видъ фильоксери, и до того величнього дила вінъ мигъ прычыннытыся своїмы силами. Тыховычъ вирывъ у можливость боротьбы зъ ворогомъ винограду, а ця вира додавала йому ще билшыхъ силъ. Але часъ мывавъ, роки йшли—и кожний рикъ щось общипувавъ зъ тої вири, зъ того запалу. Фильоксера, не вважаючи на боротьбу зъ нею, зъ кожнымъ рокомъ займала все билшу и билшу простору. Пидсумовуючы результаты діяльности комісії за килка литъ, Тыховычъ побачывъ, що комісія не змогла зльокалізувати фильоксеру, не пустыты їи за межу звисныхъ уже комісії фильоксерныхъ вогныщъ. Мало на тому: комісії не вдалося навить выкореныты цилкомъ фильоксеру на тыхъ вогныщахъ. Правда, не легка та боротьба, особ-

лыве пры ворогованню та темноты людноты, пры недостачи грошвы. Обдывывшысь, напрыкладъ, виноградыны у якомусь сели, де не знайдено фильоксеры, Тыховычъ часомъ не радывъ, а опускавъ въ несыли руки, бо не бувъ певнымъ, що виноградыны, яки лежать видъ нього на десять верстовъ на пивничъ, пивдень, схидъ або захидъ—вильни видъ фильоксеры. А дизнатыся про це не було змогы. Урядъ шкодувавъ гроши на боротьбу, ихъ ледве ставало на работы по вогныщахъ та на розвидування садкивъ у деякихъ селахъ. Ходылося, значыть, якъ у темній хати на помацкы. Въ одному мисци на боротьбу выдавалысь уси гроши, въ другому—фильоксера спокійно жерла виноградыны. Одною рукою здержувано іи въ межахъ, другою—пущано на вси чотыри стороны. Зрозумило, що такый станъ ричей не мигъ не похытнуты Тыховычовой виры въ користнисть такой боротьбы. Однакъ Тыховычъ гнавъ видъ себе зневирря. Винъ потишався надією, що такъ не може довго тягтыся, що урядъ зрозуміе врешти самъ некорыстнисть такой боротьбы та дасть змогу обдывытыся вси виноградыны въ Басарабіи, дизнатысь, прынаймни, яку сылу забравъ ворогъ и тоди вже обмиркуваты плянъ кампаніи проты нього,—чы шукаты другого способу ратунку.

А погы що, кожый зрубанный Тыховычомъ виноградынкъ накладавъ вагу на його сумлиння. Не ставало певноты въ користнисть дила, грунтъ почавъ хытатыся пидъ ногаы въ Тыховыча.

Отъ и теперь, для того проблематычного загального добра, винъ сыломиць попередывъ немынуче, прав-

да, для Замфира лихо, скрывдывъ цилу родину, стався для неи ворогомъ. Що жъ потишыть його теперь, що стане надгородою за пережити прыкросты, колы сыла фактивъ неблагано ныщитъ виру въ корыстнисть працы, въ конечнисть офирь?

Чого жъ винъ мусыть покутуваты за чужи грихы? «Що робыты зъ дидомъ?—турбується Тыховычъ, бигаючи по хати.—Його мутни, непрытомни очы, разъу-разъ звернени на мене, видбирають мени спокій, сонъ. Це зайва крапля отруты у мое й такъ не солодке жыття... Чы не влатыбся мени до прымаря, може бъ винъ зробывъ що зъ дидомъ?... Ни, отъ якъ буде краще: пиду до попа, винъ повиненъ бы залагодыты цю справу»...

Вранци Тыховычъ подався до попа. Жовтый, небилений димъ ничымъ не видрижнявся видъ иншыхъ молдуванськихъ хатъ. Тилкы що Тыховычъ наважывсь увійты въ двирь, якъ йому запынула дорогу гусяча череда, що саме высынала, гегаячы, изъ брамы на вулицю. За гусями вийшовъ зъ хворостыною въ рукахъ пастухъ, высокий, дзюбатый та бородатый, одягнений въ молдуванський короткий «зібунъ» та чорный повстяный брыль.

— Чы въ дома панъ-отець?

— А на шо винъ вамъ?—поспытавъ пастухъ не дуже ласкаво.

— Маю дило до нього.

— Це я самъ!—видповивъ пастухъ, здіймаючи брыля, зпидъ котрого впало йому на плечи буйне довге волосся.

Тыховычъ здывувався несподиваній метаморфози: такывъ попивъ винъ не бачывъ на Вкраини.

— Катинка! — гукнувъ пипъ басомъ. — Выжены гусы на пашу!

Зъ повиткы выбигла молодыця. Панъ-отець передавъ їй тычку и повивъ гостя у хату.

Колы пипъ зъ гостемъ посидалы на лавкахъ у хати, урядженій, якъ и селянськи, Тыховычъ оповивъ свою прыгоду та прохавъ рады.

Панъ-отець уважно выслухавъ його.

— Добре, я залагоджу справу, будьте спокійни, тилкы...

Винъ урвавъ, немовъ боячысь высловити якусь потайну думку.

— Тилкы що? — пидхопивъ Тыховычъ.

— Тилкы... не знаходьте бишъ фильоксеры на нашихъ садкахъ. У насъ чымало такихъ хазяивъ, що тилькы жывуть зъ виноградныкывъ, — додавъ винъ, суроро дывлячысь на Тыховыча.

Тыховычъ почавъ выясняти йому справу. Але зъ того, якъ панъ-отець на ти пояснення цидывъ кризь зубы: «такъ... такъ... Божа воля»... Тыховычъ зрозумивъ, що пипъ має однакови зъ селянами погляды на фильоксерну справу и не скинчывшы, попрощався зъ хазяиномъ.

Колы того жъ такы дня Тыховычъ повернувъ зъ роботы, мошъ-Димы вже не було. Замфиръ забравъ його до себе.

V.

КИНЕЦЬ ЧЫ ПОЧАТОКЪ?

Одного ранку молдуваны булы свидкамы цикавого походу. Середъ улыци котывся визъ, наладнованый всячыною. Головне мисце на вози займала зализна бочка, до якои зъ одного боку прытулылась скрыня зъ дрибнымъ струментомъ, а зъ другого—дирявый мишокъ, такъ напханный деревъянымы загостренымы килочкамы, що воны ажъ вылизалы кризь диркы. Все це було обкладено лопаткамы, видрамы, бляшанкамы, зализнымы ланцюгамы и другимъ дрибъязкомъ. Кругъ воза йшли робитныкы, хто зъ довгымъ, окованымъ дрючкомъ на плечахъ, хто зъ бляшанкою, а хто зъ блыскучою довгою машынкою—«инжекторомъ», котру можна бъ було смилыво вважаты за мечъ зъ часивъ крыжацькыхъ походивъ, якъ бы не цилиндровый бляшанный резервуаръ била ручки. Попереду тои процесіи йшовъ Тыховычъ зъ високою, вузькою склянкою у рукахъ.

Процесія тихо посувалася середъ рижнородныхъ згукивъ. Колеса торохтили по бытій дорози, струменты въ скрыни немылосердно тарабанылы, ланцюгы бряжчалы, якъ кайданы, бляшанкы, пидплыгуючы на вози, звенилы, оковани зализомъ дрючки, черкаючысь одынъ объ другый, стукалы, а надъ усимъ цымъ пролитавъ часомъ чыстый металевый звинъ зачепленого резервуара машынкы.

Молдуваны, роззявившы роты, дывувалысь на ту

чудну процесію, не спускали її зъ ока, ажъ поки вона не сховалась за горою. Цикавійши подались навить горою надъ Прутъ, звидки можна було бачыты все, що діється на прыпрутськихъ виноградныхъ. Звид- тиль, зъ вершечкивъ гирь, присившы карячки, можна бачыты зелену бынду виноградныхъ, розирвану въ тому мисци, де бувъ Замфиривъ садокъ, можна ды- вытысь на труиння фильоксеры.

А варто подывытысь, бо то картина оригинальна, гидна пензля першорядного баталиста. Онъ пидъ вер- бамы, край виноградныка, лежать рядкомъ зализни бочки зъ сирчанымъ вугльцемъ: то засобы боротьбы, порохъ, сказаты бъ, фильоксерный... Зъ одной бочки точать вже вуглець у мидяни «бидоны»: звидты винъ пйде въ резервуары инжекторивъ. Ось на узбиччу, оперезавшысь билымъ фартухомъ, расташовується операторъ зъ своїми струментами, розкладає ихъ на рядни, посланому на земли. Винъ має ратуваты по- ранени.... инжекторы. Тыховычъ, мовъ полковныкъ той, визначує мисце бойовыща, видмирюючи ланцю- гомъ стосажневый квадратъ. Скаче ланцюгъ по земли, брязчыть, вытягається—и въ мыть по всій довжыни його стырчать недалеко одынъ видъ другого встромлени въ землю деревъяни килочки. И зновъ скаче ланцюгъ, зновъ вытягається, и зновъ на його мисци стають ряд- комъ килочки. Земля почиує йжытысь килками, якъ ижакъ щетыною. «Готово! до бою!»—крычыть Тыхо- вычъ. И отъ наблыжаються батавы вйська, усе по пари, усе попарі... одынъ зъ инжекторомъ, другый зъ дрючкомъ —и займають постать по рядкахъ килочкывъ. «Почы-

наты!»—командує Тиховичъ. Полетили килочки, збыти ногамы, а на мисци ихъ загрузлы въ землю оstri пали инжекторивъ, цокнули головки—и почалась палба. Разно наступають инжекторы, поблыскуючы резервуарамы, цокаючы головкамы, а за ными дрючки, оковани въ зализо, пыльно забываютъ диркы, зроблени палямы въ земли, не дають вуглицеви втикаты у повітря. Разно посувається впередъ вйсько, лышаючы за собою голу, зграсовану землю. Тилкы й чути середъ тыши: «цокъ! цокъ!... цокъ!... цокъ!...».

Видъ, зализныхъ бочокъ, зъ котрыхъ цивкою ллется паруюча ридына, разъ-у-разъ бигають зъ повнымы бидонамы носіи, постачають инжекторамъ набои. Важкый духъ вуглецю розходиться въ повітрі, здіймається вгору. Незвыкли молдуваны, що сидять по горахъ, прыдивляючысь до труиння, крутятъ носамы та спльовують.

А Тиховичови байдуже. Винъ прислухається до музыки инжекторивъ, ловить ухомъ фальшывы тоны.

— Гей! звонять инжекторъ: порожній, мабуть!—гукає винъ въ оденъ бикъ.

— До краю добываты, до краю! — звертається у другый бикъ.

Врешти все добре.

«Цокъ-цокъ!... цокъ-цокъ!...».

Падають пидъ ногамы килочки, шыють землю палямы инжекторы, гупають дрючки, скаче ланцюгъ—и зновъ виростають линіи килкивъ, зновъ земля наижується килкамы, якъ ижакъ щетыною.

Здається, що ти робитныкы зъ инжекторамы, зъ

дрючкамы—сами заминылысь у часты якоись здоровен-
ной машины, що добре пущена, ривно, невпынно та
невблаганно посувається впередъ, робить вызначене
діло. Війна йде навспряжки, хочъ ворогивъ не видко.
Воны гинуть непомитно для людського ока глыбоко
пидъ землею, у темряви, гинуть разомъ зъ кориннямъ,
яке годувало ихъ своимъ сокомъ.

Поляжуть и невинни у тій війни. Поляжуть сто-
литни крыслати горихы, деликатни жардели, сиролысти
айвы: вуглець забъе ихъ идкымъ духомъ. Тамъ, де
недавно ще пышалась на сонци буйна рослынности, де
кыпило жыття та радистъ, тамъ буде гола, дыка пусте-
ля безъ тини, безъ былынкы...

Чи не такой слидъ лышавъ за собою Атиля?

Колы роботы скинчылысь, Замфиръ мигъ буты
певнымъ, що на його виноградняку нема билшъ
фильоксеры. Не стало тежъ и роскишныхъ кушивъ,
зъ якымы звязано стилкы спогадивъ, яки годувалы
його жыття циле. Не стало тыхъ бочокъ вына, про
яки винъ марывъ, не стало шматка хлиба... Багато де-
чого не стало; пропалы й дерева, посаджени дидомъ,
прадидомъ може... Лышылысь тилкы дрибни диты,
божевильный батько та хвора, безсыла видъ перевтомы
жинка. Лышився билъ у серци та безталання— и
билшъ ничого... Ахъ, правда: лышылась ще глуха
ненавысть до всего, шо зветься паномъ, що мае
спильнисть зъ школою, наукою, зъ закономъ...

Бидный Замфиръ!

Давня приказка каже, що лыхо не ходыть по-
одынцю, а въ пари. Ото жъ те лыхо, що видибрало

Замфирови хлибъ, привело зъ собою й слабистъ.

Невже той приведенный товарищъ прийшовъ по жинку?

Того жъ такы дня, якъ зрубалы ихъ виноградныкъ, Маріора заслабла.

Для выснаженого важкою працею организму не багато бракувало до занепаду. Повернувши надъ вечеръ зъ виноградняка, Маріора почула, що їи типаете пропасныця. Загорнувшись кожушанкою, вона лягла на лави. Голова въ неи палала, такъ що якийсь часть їй навить здавалось, що въ неи не голова на в'язяхъ, а палаюча купа зрубаного винограду. Червони видъ слизъ чы горячки очы вымохить заплющылись, а на чорному тли темрявы блымалы передъ Маріорою якись вогни, мыгтили сокыры, такы гостри, блыскучи, гойдались на стятыхъ лозахъ зелени рясни кетягы винограду... Якись люде метушаться передъ очыма, кубляться, плыгають, зъ осмаленыхъ, чорныхъ, стають червонымы, якъ жарь.. Маріора чуе власный голось: «Охъ, колы бъ мени вмерты видъ тои заразы!...» Вона истъ коринци, а коринци растутъ у роти, розпыхають його, прыростають до языка—и языкъ стае здоровымъ, якъ гора, важкымъ, якъ каминь... Сокыры, що мыгтили передъ очыма, зъ прудкыстю блыскавки починають крутытыся надъ їи головою, а врешти спадають на голову разъ, другой... Ахъ, якъ боляче!...

Почалась горячка.

На другой день не полекшало. Горячка жерла молодыцю. Маріора разъ-у-разъ зрывалась зъ постели,

щобъ бигты на виноградныкъ—ратуваты кущи—и багато треба було сылы, щобъ покласты їи назадъ на лижко та втыхомырыты...

Замфиръ спантелычывсь. Винъ дозволивъ ворожкамъ робыты зъ жинкою, що имъ забагнеться, абы звесты їи на ноги. Ворожки шепталы надъ Маріорою, пидкурювалы їи, поилы зиллямъ—ничого не помагалось. Та жъ сама горячка, та жъ маячня, той же неспокій...

Въ просторій молдуванській хати, выстеленій рижнобарвными кылымками, обвишаній чудово ткаными рушныками—блымае передъ образомъ лямпадка. Неривне червоне свитло видъ неи якось чудно зльвається зъ деннымъ свитломъ, що тененькымы смужками протыскається кризь шпары въ прычыненихъ виконныцяхъ. Зразу, зъ свитла, ничого не можна розибраты въ хати. Чутно тилкы стогинъ слабой, чысь тыхи хлыпанья та шепотиння. Де дали зъ присмерку вырижнюються: сумна Замфирова постать, гуртокъ жинокъ бия постели слабой та скулени, заплакани диты по куткахъ. Замфиръ сыдыть за столомъ, пидпершы голову рукою и дывытьсѧ кудысь у простору. Трудно пизнаты въ нимъ того повного энергіи, сылы та жыття Замфира, якимъ винъ бувъ ще недавно, передъ мисяцемъ. Винъ теперъ осунувся, його горда, мицна постать наче зигнулась, очы згаслы, на выду осивъ новый выразъ—выразъ болю й зятятысты. Замфиръ сыдивъ и думавъ. Про що винъ думавъ? Чы про свою кривду, про жинку слабу, а чы про дитокъ дрибныхъ, що, крый Боже, посыротіють ще... Хто його

зна, про що він думавъ, сидячы отакъ, пидпершысь...

А тамъ, за грубою, пидъ прычильковою стиною, мучылась на постели Маріора. Жовти запали лыця ледве заховалы давни рысы. Кризь спечени гарячкою уста инколы добувавсь тыхый стогинъ, здорови, чорни очы булы заплющени, а колы розплющувалысь, жинка, здавалось, никого не пизнавала.

Сусидкы-молодыци, скупчывшысь надъ хорою, про щось зъ жвавистю сперечалысь, показувалы на порозвишувану по стинахъ одижъ, на Замфира, на дитей. Инколы поили хору водою зъ глечыка.

Дитвора хлыпала по куткахъ.

Въ хати стояла задуха, пахло сухими васылькамы, якісь тини ходылы по стинахъ у прысмерку.

Чекалы на попа.

Врешти хтось звистывъ, що пипъ иде, а за хвылыну у двери всунулась пелехата голова зъ дзюбатымъ облыччямъ, а за нею и довга фигура панъ-отцева.

Скинчывшы свое дило, пипъ звернувся до Замфира.

— Що жъ вы ничего не робыте слабій?

Замфиръ махнувъ рукою.

— Де тамъ ничего... Ворожокъ та шептухъ була повна хата...

— А вы бъ доктора заклыкалы!—пораявъ панъ-отець.

Замфиръ нервово кынувся.

— Доктора?—скрыкнувъ вінъ, а згасли очы його блыснулы зловищымъ вогнемъ.—Николы въ свити!...

О, я вже доволи маю тыхъ докторивъ, доволи!...

— Може вмерты вамъ молодыця отакъ безъ поратунку, — вмовлявъ панъ-отець.

— Божя воля... Божя воля... а доктора? на вищо? щобъ отруивъ мени жинку, якъ ти виноградь?... Николы!...

И въ очехъ Замфировыхъ блыснула така завзятисть, що панъ-отець не зважывся дали намовляты його.

— Якъ соби знаєте, — озався винъ, виходячы.

Чужи порозходылысь. Въ хати лышывся тилкы Замфиръ зъ дитьмы.

Диты повылазылы зъ куткивъ, прыплылы до мамыной постели. Замфиръ тежъ наблызвыся до хорои, прыгорнувъ до себе дитей и схылышы на груди голову, довго такъ стоявъ, мовчазный та замыслений, якъ жыва статуя безмирного смутку.

Роботы на лоештськихъ виноградныхъ скинчылысь. Савченко зъ Рудыкомъ та робитныкамы обдывылысь уси виноградныкы — и не знайшы билшъ фильоксеры. Тыховычъ закінчывъ труиння — значыть можна було вирушаты зъ Лоештъ у друге село, зновъ на таку жъ роботу, а може й на таки жъ прыкросты. А про те Тыховычъ поспишавсь якъ мога швыдче покынуты село, де зазнавъ стилкы сумныхъ прыгодъ, де стилкы вытерпивъ, переболивъ душею.

Отъ уже й ричы спаковано, вже й пидводы заихалы. Готово! Можна рушаты.

Згорбывшысь, осунувшысь, Тыховычъ смутнымы

очыма поглядавъ на хаты й осели, що лышавъ за собою... Колы бѣ уже нови вражиння, нови мисця! Вразъ його поглядъ зупынився на жалибній корогови, застромленій у тынъ. Короговъ було зроблено зъ двохъ почепленихъ на тычци хустокъ: билои й чорной. То бувъ знакъ, що въ хати є мрець.

— Чине омурить? — машынально поспытавъ Тыховычъ визныка.

— Феменя алуй Замфиръ Неронъ, — видповивъ той суворо.

Тыховычъ здригнувся, глянувъ на двиръ и стрився очыма зъ божевильнымъ мошъ-Димою. Тыхый, лагідный якъ дытына дидокъ на цей разъ не осмихався. Втопывши въ Тыховыча повни дыкого гниву та ненавысты очы, мошъ-Дима пиднявъ догоры кулакъ и потрясъ нымъ на здогинъ Тыховычови...

Але кони шарпнулы, и мошъ-Дима разомъ зъ жалибною короговою счезлы, закрыти хмарою курявы.

Лютый, 1895.

ЗЪ ПОЭЗІЙ ІВАНА ФРАНКА.

I.

Пурпуромъ сонечко сходьтъ,
Пурпуромъ крыється въ морю;
Такъ будь и ты все спокойный
Въ щастію и въ горю.

II.

Мужню силу хочъ похылить горе,
Та не зломьтъ, въ пидлисть не поверне;
Такъ и свичку хочъ схылы до долу,
Свого свитла внызъ вона не зверне.

III.

Обрубане дерево зновъ зеленіе,
И мисяць изъ серпа зновъ повный стае;
Се бачучы, чесни, не тратьте надіи,
Хочъ доля гнивная вась гонить и бѣе.

IV.

Не звикай утертымы стежкамы
Йты за другимъ слипо якъ у дымъ,
Бо якъ стануть пастухы вовкамы,
Треба вивцямъ пастыся самымъ.

V. ПРЫТЧА ПРО КРАСУ.

Аристотель мудрець Олександра навчавъ
И такыи йому виршъ у альбомъ напысавъ:

«Билшъ нижъ мечъ и огонь и стрила и коса
Небезпечне оружжа—жиноча краса.

«Тилкы мудристь, наука и старши лита
Подають проты неи мицного щыта».

Аристотель мудрець по садочку гуля,—
Бачъ Аглая иде и очыма стріля!

Та Аглая, котрой надземна краса
Звеселяе людей и сами небеса;

Та йидкыхъ ии сливъ и шпаркого ума
Вси боялыся, навить цариця сама.

Аристотель дивчыни гараздъ прыдывывьсь,
Якъ повзъ нього ишла, нызько ий поклоньвсь

И промовывъ: «Аглае, благаю, молю!
Надъ всю мудристь, надъ сонце тебе я люблю.

«На часокъ-волосокъ вволю волю мою,—
Чого хочъ зажадай, я для тебе зробию!»

Усмихнулась Аглая: «Се жъ почестъ мени,
Що на мни зупынивъ свои очи ясни

«Той мудрець, що пишаєсь нымъ Греція вся,
Що умомъ обнявъ землю, зглубивъ небеса.

«Я твоя, що захочешъ, зо мною чыны,
Лышь одну мою просьбу въ тій хвилі сповны:

«По саду тимъ, де вьються дорижки крути,
Пивъ годыны мене провозы на хребти.»

Усмихнувся мудрець. Дивни прымхы въ дивчатъ!
Та дарма! обіцявсь, то вже годи бурчать.

И хламыду винъ знявъ, и рачкуе пискомъ,
Його очи Аглая закрыла платкомъ
И сыдыть на хребти й поганяе пруткомъ.

Такъ заихалы вразъ ажъ на площу садка,
Де пидъ тинню деревъ край малого ставка

Олександръ сидивъ, його маты й весь двиръ,—
Срибный смихъ тамъ лунавъ и писни й бренкитъ лирѣ.

И Аглая крычить: «Ну, мій ослыку, ну!
Ще минуточки дви! Ще минутку одну!»

Ажъ у кругъ дворакивъ його дивка пуста
Завела и зискочыла живо зъ хребта,

И платокъ изъ очей поспишылася знять...
Що тамъ смиху було, то й перомъ не спысать!

Аристотель мудрець Олександра навчавъ
И такой у альбомъ йому виршъ напысавъ:

«Билшъ нижъ мечъ и огонь и стрила и коса
Небезпечне оружжа—жиноча краса

А ни мудристь, наука, ни старши лита
Не дають проты неи мицного щыта.

Се я самъ досвидчивсь: лышъ мертвецъ та слипецъ
Може быть проты неи надійный борецъ.

VI. НА ПИДГИРЬЮ.

На Пидгирью села невесели
Простяглыся доломъ-долынами,
Мовъ край шляху на твердй постели
Сплять старци обвишани торбамаи.

По-надъ ричку вербы головати
Довги виты въ воду похыляють;
Журавель поскрыпые пры хати,
Боси диты по двору гуляють.

Зъ помижъ вербъ та грушъ та яворыны
Чорни стрихы глыпають нагнувшыся
Мохомъ вкрыти, корчамаи калыны,
Мовъ на витерь ти сычи надувшыся.

Похымылыся смерекови стины,
Тамъ и сямъ стемпльовани дрючкамаи,
Мовъ каликы ждуть соби замины,
Щобъ спочыть розбытымаи кисткамаи.

Слиповати та тисни виконця,
Въ старосвицькихъ засувахъ ще ходють.
Чы лякаються ясного сонця
Ти, що викъ свій въ тыхъ хатахъ проводють?

Не выдаты комина на хати;
Вранци дымъ всю хату заповняе,
Зъ стрихы буха, вьється по загати,
Хапле очи, слёзы вытыскае.

Въ хати пичъ трохи не въ пивъ кимнаты
Зъ запичкомъ и прыпичкомъ изъ глыны,
Вично тепла—то жолудокъ хаты
Вельчезный, якъ живить дытыны.

Хлибъ и страва тутъ найстарша справа,
Циль всихъ змагань, замысливъ, турботы,
Мовъ родывсь сей людъ лышь для роботы,
А на хлибъ вся праця йде кривава.

Лижко газды—п'ять дощокъ незбытыхъ,
Снипъ соломы и верета зрибна;
Тепла пичъ е для дитей некрытыхъ,
А для старшихъ постиль непотрибна.

Слугы въ стайни сплять—ихъ кони гріють,
А дивкы на лави, на запичку;
Про выгоду й думаты не сміють,
Щобъ лышь крыжи выпрямыть за ничку.

И про одижъ мало дбають ныни:
Якъ кожухъ е й чоботы пасови,
Для газдыни шнуръ кораливъ въ скрыни,
Для дивчатъ хустята шалинови,
Капелюхы хлопцямъ повстяніи,—
То й весь празныкъ е на довги лита;
Буднишна одежа въ хати шыта
Зъ полотна, що вироблюють хатніи.

На стини розвишани довоккола
Деревляни давни богомазы:
Страшный судъ, Варвара и Мыкола
Чорни вже видъ дыму, мовъ видъ мази.

Тилкы й всего хрыстыянства въ хати,—
Але е й пысьменства въ ній познакы:
Тамъ пидъ сволокомъ завытый въ шмати
Лысть небесный пысанный Богъ зна кымъ,
Йосыфынськый наказъ панщызняный,
Прадидивськый квити на трыдцять буквѣ,
Дида скарга за грунтець забраный,—
Батькивъ актъ лицитаційный драмый,—
Ось весь спадокъ, що лышывсь для внукивъ.

ВУЙКО ДОРКО.

Оповідання зь галицького життя О. Маковея *).

Зеленымъ лисомъ, що купався у проминяхъ весняного сонця, перейиздывъ, грюкочучы, зализнычый пойиздъ, полохаючы безжурни пташкы, що на гилкахъ деревъ своимъ щебетаннемъ величали чаривныцю весну.

Въ передили вагону третього класу сидили двое: одынь зь ныхъ мавъ зь трыдцять килка литъ, другый бувъ значно молодшый.

— Якимъ любымъ холодкомъ повіяло зь лиса!—говорывъ молодшый.—Отутъ бы теперъ перебуты весну, а не въ столыци. Правда, пане директоре?

— Авже жъ!—видповивъ панъ директоръ.—Що жъ робыты, колы годи?

Товарышъ директора выглянувъ кризь викно, колы въ сій хвили роскоtywся проймаючый свистъ льокомотывы.

— Ось уже й моя станція близько—замитывъ винъ.

— На що вамъ тутъ высидаты, пане Иваньський?—пытався панъ директоръ. Справу свою завтра полагадыте, а теперъ йидьте зи мною на весилле. Адже мій братъ просывъ васъ. Ще килка станцій, и будемо въ Воли.

— Годи, мушу ныни буты у родыны. Теперъ пивдень, може до вечора впораюся, то ще прыйиду ничнымъ пойиздомъ на весилле, на самъ бенкетъ. До Воли видъ станції далеко?

— Два або тры километры.

*) Вуйко Дорко—Дядько Хведиръ.

— Може прыйиду, не знаю. Боюся теперь всяких забавъ, бо після ныхъ чоловікъ два дни не може отямитись,—говоривъ Иваньський—а у мене, знаете, робота, школа, испытъ... Соромно вже слухаты видъ килкохъ литъ, якъ мене вельчають професоромъ, колы я тилкы заступникъ учителя.

— А тамъ буде багато дивчатъ зъ округы—заохочувавъ панъ директоръ.—Вы мабуть округу Воли трохи знаете?

— Торикъ бувъ я въ Середлисю, недалекѣ Воли. Тамъ учитель мій своякъ.

— А священникъ мій своякъ далекий—говоривъ панъ директоръ.—Давно вже зъ нымъ я не бачився.

— Мае дуже мылу доньку—замитывъ Иваньський.

— То вже мабуть доросла панна, бо я не бачивъ її килка литъ.

— О! вже пора бы їй замижъ!—и панъ Иваньський усмихнувся.—Та ось уже пойиздъ ставъ. Панна Маня буде певно на весиллю?

— Не знаю. Прыйидьте, колы буде можна—просывъ ще панъ директоръ.

— Не обицяю, але буду старатися. На всякий случай поздоровить видъ мене брата зъ весиллемъ.

Учитель Иваньський попрощався зъ паномъ директоромъ и вийшовъ зъ вагону.

Пойиздъ постоявъ хвилыну и покотывся дальше по лысучухъ проты сонця шынахъ, наповняючы воздухъ и грюкомъ, и густымъ, немылымъ дымомъ. Панъ директоръ вынявъ зъ кышени тютюнъ, закурывъ соби и ставъ чытаты часопысь.

На станції въ Воли ждали на нього кони видѣ о. Горещького, у котораго братъ пана директора найшовъ собі товаришку жыття.

— Тамъ уже такъ ждуть на васъ!—говоривъ парубокъ, що поводявъ киньмы, до директора.—Я ще рано прыйихавъ по васъ на станцію.

— Ничого не шкодыть—видповивъ дыректоръ, сйдаючи на визъ.—Вы курите?

— Або що? пытався парубокъ.

— Ось вамъ цыггаро, закурить и вйо!

Парубокъ устроивъ грубе цыггаро въ ротъ и затявъ кони. Дорога була недалека. Быстри кони несли легкий визокъ по пухкимъ писку, мовъ глузували собі зъ такого малого тягару. Не минуло билше, якъ четверть годыны, колы на шыроке подвирре о. Горещького зайихавъ визокъ зъ паномъ директоромъ. На привить його выбигло зъ дому килкоро осибъ на кганокъ и прыскочыло заразы до воза.

— А! вуйко Дорко! вуйко Дорко!—виталы його.

— Мы вже навить думалы, що не прыйидете.

— Отъ, тяжко було старому кавалерови выбратыся на село—выправлявся вуйко Дорко, котрый очевыдно у ридни не мавъ вельчнього тытулу пана директора.—Тилко роботы! Якъ же мається?

Поки парубокъ выймавъ зъ воза тяжку вализу, вуйко Дорко витався зъ братомъ та зи своякамы.

— Отже то вы вуйко Дорко!—казавъ о. Горещький, цилуючысь зъ паномъ директоромъ, котораго въ пер-

шый разъ бачывъ въ жыттю.—Я вже тилко про васъ наслухався!

— Колы хто такой громадський вуйко, якъ я,—жартувавъ директоръ—то про нього и цила громада знае дещо сказаты.

— Просымо до хаты!

— А зи мною не привитається, вуйку?—обизвалася якась весела панна, що появилася на кганку.

Вуйко выдывывся здывовано на панну, подавъ по-важно руку, але такъ и выдко було по нимъ, що не пизнававъ ии.

— Не пизнаете мене?—пыталася вона.

— Ни...

— Я донька титки вашои зъ Середлиси, Маня. Ха-ха! Якъ вуйко дывується!

— Вы зминылыся дуже,—уважывъ панъ директоръ.

— Вуйку, до мене не можна говорыты «вы», бо я буду гниватыся на васъ. Кажить мени «ты».

— Добре, але й ты мени мусышь «ты» казаты, инакше я не прыстаю.

— Згода. Отже, вуйку, скидай пальто и ходы обидаты. Ни, якось мени не выпадае вже казаты «ты». Вы вже... не гнивайтесь...

— Ага, я вже старый, сывый!—усмихався панъ директоръ.—Тилко ще имъя Дорко нагадуе давни молоди часы. Пора бы вже мене Теодоромъ зваты.

— Та якый вы старый, вуйку! Маєте вже зъ тридцять пъять литъ?

— Ого! вже на тридцять сьомый пишло; волоссе снигомъ прыпало. Бида мени зъ сією завчасною сывы-

ною!—нарикавъ вуйко жартовлывымъ, добродушнымъ голосомъ.—Бувъ чоловікъ чорный, якъ крукъ, а теперъ уже стае билявый.

— Теперъ вы, чы тамъ ты—голубчыкъ сывенький—жартувала весела панна.—Ну, ходы, вуйку... Я вже буду тыкаты, такъ лучше, правда? Обидь для тебе вже готовый. Я тутъ заступаю господиню; знаешъ, весиле занадто великый клонить для одной господини...

Вуйко Дорко поговорывъ ще килка хвиль то зъ риднею, то зъ знайомымы и пишовъ за панною Манею. Ще не вспивъ систы за стилъ, колы вона принесла страву.

— Може выпьешъ горивкы передъ обидомъ?—пыталася дивчына.

— Ни, я не пью.

— Що жъ чуваты, вуйку? Мы вже такъ давно не бачылысь!

— Справди вже зъп'ять литъ.

— Вже шисть литъ. Пам'ятаешъ, якъ на Риздво бувъ ты въ насъ?

Панна Маня сила собі коло вуйка.

— Пам'ятаю—видповивъ вуйко.—Яка ты тоди була весела! Ты, выдко, все така сама.

— И не зле мени зъ тымъ, хочъ, правду сказавшы, пора бы мени вже споважнити.

— А то чому?

— Якъ то чому! Адже я вже не пидростокъ! Двадцять два роки маю: але вы... ты, вуйку не кажи сього никому, що я вже така стара панна. Якъ бы хлопци дизналыся, видпуралысь бы мене, знаешъ, яки вони!

— Не бійся, не скажу нікому.

— Чому такъ мало исы?

— Не можу билше! Такъ душно.

— Що жъ ты поробляєшь? Выдаєшь книжки, «Письмо для народу»... Я читала де що зъ того, що ты выдавъ.

— Що можу, то роблю.

— Ба! але то гроши коштує.

— А ты якъ хотила—безъ грошей?

— Маєшь який зыскъ зи своихъ выдавныцтвъ?

Вуйко Дорко засміявся:—Зыскъ маты зъ выдавныцтвъ у насъ, у русынивъ!

— По що жъ ихъ выдаєшь?—пыталася Маня.

— Хтось же мусить выдавати—видповивъ поважно.—Литература розвивається, читачивъ що разъ былше. Що теперъ ще заважають мени мои выдавныцтва въ хати, то дарма. Помалу розійдуться.

— Не лучше жъ зложыты собі си гроши на старистъ? Адже ты не маєшь певной посады! Зъ сього, що ты директоръ института для учнивъ, грошей не зложышь.

— Про старистъ не поранше думаты, а теперъ, колы чоловікъ може що доброго зробыты, то чому жъ, не зробыты? Знаєшь, яки въ насъ видносыны: тысяча людей дармує, а одынъ працює. Якъ уміє, такъ и працює, але не сыдыть згорнувши руки.

— А колы сыль не стане тобі?—пыталася Маня сумнымъ голосомъ.

— Колы сыль нестане... — сказавъ и панъ директоръ... — воля божя! Зробывъ свое и забирайся, Федю!

Въ голоси вуйка Дорка чуты було легеньку иронію.

— А женытыся не думашь?

— Де вже мени женытыся?—махнувъ директоръ рукою.—И посады певной не маю и лета вже не ти! Котра панна схотила бъ мене?

— Э! вуйку, чому бъ не схотила!—говорила панна вже веселіише.—Вси кажуть, що ты такий добрый чоловікъ...

— Що то значить: добрый чоловікъ, колы родыны *) не мигъ бы удержаты! У мене вже й прымхы старокавалерськи.

— Жинка видовчыла бъ тебе видъ прымхъ, а удержанне... я певна, що ты теперь билше витрачась на себе, ніжъ тратывъ бы на цилу родыну.

— Помыляешся, Маню, я жыю майже скупо.

— Добре мени «скупе жытте», колы соткы выдаешъ на выдання книжокъ, котри мало хто чытае.

— Теперь мало хто чытае, бо цикавыхъ людей мало; але прыйде часъ, що будуть чытаты. И хто визьме книжку въ руки, подивытыся, хто выдавъ, згадае мене, прочытае книжку—отъ и буде для мене заплата. На се не треба жалуваты грошей. Се выдатокъ для громады, а не для себе. Оженившыся, я мусывъ бы покынuty вси свои выдавныцтва, мету ихъ, бо зъ ныхъ матеріяльного зыску нема. Родына... вельке слово... та я й такъ маю у своимъ інститути цилу копу хлопцівъ.

*) Симъя.

Панна Маня слухала сихъ сливъ зъ похыленою головою и на хвылыну задумалася.

— Знаешъ, вуйку, я тобі скажу похвалу,—почала зновъ весело.

— Яку?—спытавъ вуйко цікаво.

— Ты добрый чоловікъ—видповила напивъ зъ усмихомъ, напивъ поважно.

— За такую похвалу мушу тобі дати цукоркивъ, маю въ вализи—замитывъ вуйко весело.

— Ни, знаешъ, цукорки не для мене; поважно тобі скажу. Я вже, бачышъ, не нынишна и въ своимъ жыттю бачыла и пизнала багато молодыхъ людей. Все те сотвориння хыстки, безъ идеаливъ... Часомъ дышъ трапыться одынъ-другой такый, що въ його самолюбство на другимъ пляни, а инши тилки про себе дбають; нема въ нихъ ни искры прыхыльности до громадської справы, нема почуття вышого обовязку, для дрибнои своеи корысты покидыають справу громадську... погана молода генерация!

Така несподивана мова здывувала дуже вуйка Дорка. Винъ глянувъ у сыни очы панни Мани, и вона йому зъ симъ запаломъ и повагою на румъянимъ личку здалася незвычайно гарною.

— А ты звидкы се знаешъ?—спытавъ здывовано.

— Звидкы знаю? Адже зъ людмы жыю, часопысы чытаю, роспытуюся... Хыба неправду я сказала?

— Ты судышъ людей занадто пессимистычно. Тяжки часы, знаешъ, куды людямъ до идеаливъ! Абы малы шо йисты, такъ досыть зъ нихъ.

— Отже ни, вуйку, се ты занадто пессимистычно дывышся на наши часы. Тяжки часы! Се вична байка,

що давнійше були луччи часы. Булы й тоди въ нась бидни, булы й багати, але освиченыхъ було мало, а теперь ихъ такы значне число. Що жъ вона, ся наша интеллигенція, теперь робыть? Се глына! На твое выходыть, що тысяча дармує, а одынъ за нихъ працює для идеальнійшыхъ цилей. Отъ наши сусиды... эть! даймо спокій сій справи! Не поправимо свита!

Панна Маня була трохи росержена и энергично махнула рукою. Видиткнула пляшку и налыла вуйкови вына.—Выно чей пьешъ?

— Пью,—видповивъ Дорко.—Чекай но, Маню! Легко тобі нарикаты на другихъ, а що жъ ты робышь для громадського добра?

— Я? Колы бъ у мене булы способы, велька освіта, то я вмила бъ працюваты для другихъ; а такъ, зъ тымъ, що я маю и знаю... Доки въ Середлисю школы не було, я вывчыла чытаты й пысаты зъ двадцатеро дитей—знаешъ, я вчылася въ семынаріи—а за выпывкы, кгерданы и т. п. дала вже своимъ селянкамъ заробыты килкы сотъ гульденивъ. Даю имъ роботу, продаю имъ, а сама зъ того ани крейцара соби не беру. Небагато се имъ помогло, та краще щось, якъ ничего. Нехай на мене селяне не нарикають, що ось то, мовлявъ, попадянка дармо йистъ ихъ хлибъ...

— Добре, Маню! Я не знавъ, що маю такую розумну своячку!—похвалывся панъ директоръ.

— Ну-ну, вуйку, не хвалы; и я въ тимъ находыла пріємність.

— Хвалышь ты мене, то я мушу тебе!—видповивъ Дорко весело.—Хлибъ за хлибъ! А теперь, колы мы

вже себе такъ розхвалылы, подякуймо собі за гарні слова и ходимо до гостей!

— Чы ты привизъ зъ собою яки кныжки?—спытала ще Маня.

— Маю повну вализу. Дамъ тобі.

— Я не хочу дармо.

— А я за гроши тобі не дамъ. Я радъ, колы можу своимъ роздавати кныжки, а тымъ билше тобі, що читаешъ и не кладешъ кныжки пидъ лаву.

Вуйко Дорко бувъ незвычайно вдоволенный, колы встававъ зза стола; подобалася йому розмова зъ Манею. Звычайно трохи примховатый, нетерпячий та мовъ бы невдоволенный, повеселійшавъ теперъ, випроставшысь, ишовъ до гостей зъ усмихомъ на устахъ. Цикава собі дивчына—ся Маня!—снувалася йому думка по голови. Якъ вона говорити! А якъ зминылася за остатни лита! Гарна дивчына!

Поговорившы зъ гистьмы, панъ директоръ почувъ утому, яку чується по довгий дорози, и щобъ себе розворушыты, вийшовъ на прохидъ у село. Заразъ на дорози стривъ пана директора якийсь хлопчына зъ села, поцилувавъ його въ руку, а той погладывъ хлопця по голови, вынявъ зъ кышени якусь монету и обдарувавъ його. Спытавъ, чы ходыть до школы, и дизнавшысь, що се школяръ, пишовъ собі дальше. Проходжувався зъ годину, розмовлявъ зъ килкома селянами та любувався весняною красою и погодою.

Вернувшыся зъ проходу додому передъ вечеромъ, панъ директоръ зайшовъ мижъ панотцивъ, що вже позийздылыся зъ родынами. Мижъ ными були знайо-

ми його и незнайоми, то винъ зъ однимъ знайомвся, а зъ другимъ витався по старій знайомості. Знайшовъ навіть свого товариша шкільного, панотця Сулему, чоловіка зъ кругленькимъ, мовъ налитимъ, лщемъ и добре заокругленимъ тиломъ. Худий вуйко Дорко зъ сивіючимъ волосемъ и гострокинчастою бородою виглядавъ пры отци Сулеми, якъ горстка конопель коло снопа пшеници.

Давни товариши, стрившысь по довгихъ литахъ, сили поручъ на крислахъ и, поки молоди готувались до походу до церкви, гаторылы про минувшину.

— Не давни часы,—говорывъ о. Сулема,—а якъ ты вже постарився! Мы не бачылыся вже трынадцять лить.

— А такъ, трынадцять. Ще якъ я бувъ на теології, бачылыся мы въ останне—видповивъ вуйко Дорко.

— Де жъ ты подився, колы тебе прогнали зъ семинарії за якісь заборонени кныжки?

— Я скинчывъ агрономичну школу у Видни.

— Ну, и чому не шукавъ посады?

— Такои посады, якъ я бажавъ, не було, а такои, якъ мени давали, не хотивъ.

— И лучше зробывъ, що не прынявъ ніякои?

— Лучше, не лучше—отъ я чоловікъ, що не трапывъ у свои двери,—говорывъ панъ директоръ сумно.—Думавъ, що инакше складеться... а тутъ вже и старість прыходить. А въ тимъ мени дуже добре, и я нікому не заважаю.

— А вже жъ, ты бувъ завсигды характерный чоловікъ.

— Що жъ у тебе чуваты? Жинка твоя тутъ?

— Е, ось тамъ, бачышъ, на канапи пидъ дзеркаломъ, ся зъ краю.

Дорко глянувъ и побачывъ худорляву жинку, убрану въ яскраву сукню, що—на його думку—зовсімъ не була їй до лща.

— Багато маешъ дитей?—спытавъ директоръ о. Сулыму.

— Семеро, хвала-бо.

— Овъ!—здывувався товаришъ-кавалеръ.

— Мають люде и билше—зауваживъ отецъ, выправдуючысь.—А ты не думаешъ женыться?

— Этъ! Я вже останусь старымъ кавалеромъ и громадськимъ вуйкомъ. Чотырьохъ бративъ жонатыхъ маю, ныни пъятый женыться, тры сестры замужни; близької ридни стилко, що небавомъ сотка буде,—на що жъ мени и женыться? Волю буты для всихъ вуйкомъ...

— Мала втиха зъ сього. Женыся, Дорку, ще можешъ—радивъ о. Сулыма.—Отъ я тоби найду панну таку, якъ рожу.

— Ну, напрыкладъ, яку?—спытавъ панъ директоръ, бо та розмова була чомусь до души.

— Бачышъ тамъ коло печи стоить панна Олимпія, донька Крамського, мого сусида. Старый скупаръ, гроши мае—го-го!

— Олимпія?—скрывывся Дорко на само им'я—за висока для мене.

— Этъ, що то значыть! Лучча висока, якъ нызъга. Вона вже повнолитна, якъ разъ для тебе.

— Не хочу.

— То беры панну Маню, дивчына ажъ любо! Вона якась твоя своячка?

— Дуже далека. Колысь жылы мы въ сусидстви зъ ии родыною дуже прыязно.

— Отже що на неі скажешъ?

Вуйко Дорко не знавъ ничего сказаты.

— А бачышъ, не маешъ чымъ зганыты. Грошей тамъ у неі буде мало, або й зовсимъ не буде, але за се эманципантка... Ты таку мабуць любышъ?

Дорка вразыло, що пры слови «эманципантка» почувъ у голоси о. Сулымы легенький глумъ, але не хотивъ сперечатыся зъ нымъ про значинне слова.

— Розумна дивчына—видповивъ товаришеви—тилко за мене не выйшла бы.

— Чому ни? Перебираты не може, колы не мае а ни шеляга. Але резонувала бъ тоби въ хати, мовъ на ви-чу патріотивъ. Якъ бы такъ на мене, я не бравъ бы такой панны за жинку, що хоче буты мудрйша видъ мене. Жинка до кухни и до дитей, а видъ полетыкы здалека!

Панъ директоръ ставъ нетерплячый, скрыввися, пиднявся зъ мисця и махнувъ рукою.

— De gustibus non est disputandum,—каже.—Тоби така до вподобы, а мени эманципантка...

— Ого! чы ты вже не закохався, бувало, въ панни Мани?

Си слова вже до краю розлютылы директора, винъ сказавъ лышь: «не такой вже я скорый» и видйшовъ невдоволенный. Та не пройшовъ ще килко

ступнивь, якъ наразъ прыгадавь соби, що въ рахункахъ однои часопыси, (а винъ порядкувавъ администрацію тієї часопыси), стоить рубрыка «о. К. Сулыма зъ Т.», а коло сього призвыща незаплачена пренумерата за два роки. Вернувся назадъ до панотця, взявъ його на бикъ и спытавъ тыхо:

— Ты выненъ за два роки на газету. Може бъ що давъ теперь? Я администрую...

— Не маю, Дорку, тяжки часы...

— Дай, дай!—просывъ Дорко.—Сядешъ граты въ карты и програешъ, а такъ будешъ маты хочъ щось заплачене. Якось не выпадае залягаты зъ передплатою...

Панотцеви Сулыми було дуже немыло, та такы вынявъ п'ять гульденивъ и давъ товаришпеви.

— На рахунокъ—каже йому.—Решту пизнійше.

— Добре, добре—видповивъ Дорко, ховаючи гроши.—А не гнивайся, бигме, ты не знаешъ, якъ мы бидуемо. Люде тилко вынни, а вважаються патріотами!

Теперь о. Сулыма видійшовъ невдоволений, а панъ директоръ усмихнувся.

— Ось що зъ нього зробылося на сели!—подумавъ соби панъ директоръ.—Въ нього жинка до кухни и до дитей! Жинка, товаришка жыття, що має тишытыся тымъ, чымъ мужъ тишытыся, розумиты се, що винъ розуміе,—до кухни, до горшкивъ!.. Ни, не такъ соби уявляє жинку панъ директоръ. Такои эманципанткы, що прылюдно вміє тилко папиросы курыты, винъ такожъ не хоче, бо хочъ то не вельке нещасте, та йому якось не до вподобы. А отъ колы жинка

освичена и розуміє вси порывання и журбу чоловіки, не спыняє його въ роботі для громады, а ще помагає,—така жінка Доркови подобається. Въ нього запаль молодечый уже мывувъ, коханне не выбухне мовъ вулканъ, мрії не затуманять здорового холодного розуму; жытте плыве правильно, якъ линывый потикъ на долахъ... До такого жыття якъ бы знайшлась яка розумна подруга,—Дорко згодився бъ. Але що тутъ и думаты про се! «Мывулы лита молодіи, холоднымъ витромъ видъ надіи уже повіяло»...—нагадавъ собі слова поэта.

По що коженъ, а властыво тилко Маня и Сулыма, пыталися його, чому не женыться? Ну, не дыво, що пыталися. Вси браты його жонаты, а винъ одынъ старый кавалеръ. Ныни весилле наймолодшого брата,—несамохить спадає всимъ на думку Дорко. Волоссе вже мовъ борошномъ прыпало, у бороди сыви волоскы биліють мовъ срибни ныточкы, на чоли зъявылося вже килка зловищихъ зморшокъ, а винъ ще не женыться! То й що зъ того? Хыба винъ самъ живе такъ самотно? Не велька штука оженыться, але штука самому жыты!—розважывъ себе панъ директоръ такую сентенцією.

Однакъ думка за думкою снується дальше въ голову його. Якийсь невызначеный жалъ чы туга квылыть у серцю його, мовъ дытына, що сміятыся не хоче, а до плачу занадто линыва. Але вуйко Дорко чоловікъ уже не молоденький, уміє пануваты надъ собою. Холоднымъ розумомъ, мовъ морозомъ, въялыть

самолюбни почування и яснимъ поглядомъ дивыться на гостей.

Панна Маня приходить до свитлицы.

— А ты де, вуйку, бавився?

— Ходивъ трохи на прохидъ.

— Я тебе маю щось порадитись. Якъ бы тутъ на-
мовыты панну молоду, щобъ на гостыни збирала дат-
кы на будову театру? Намовъ ии, а самъ запросы гос-
тей до складокъ. Все щось збереться.

— Добре.

— А мижъ грачивъ, що будуть у карты граты, я
сама пиду за податкомъ. Мусять даты... правда?

— То ты й мене «обдерешъ?..»

— Певно.

— Ну, добре, добре, абы вси дали.

— Ты будешъ танцюваты?

— Ни.

— Адже ты колысь танцювавъ?

— Колысь... а ныни не буду. Чудно вже.

— То будешъ нудытыся.

— Не бійся, знайду собі потиху.

— Ни, вуйку, я буду тобі товаришуваты, не по-
зволю, щобъ ты нудився. Я вже досыть нагулялася,
не тужу за танцями.

Що вона такъ до мене прычепылася?—думае со-
би панъ директоръ и вже пидзорюе, що панна Маня
жартуе собі зъ нього. Але въ тій самій хвилыни въ
души самъ собі докоряе, що важыться таку шыристь
называты жартомъ, або може й залыщаннемъ, котре,
будь-що-будь, доброи славы не мае. Не гарно такъ
панни судыты.

Вызначившы такъ докладно поводинне панны Мани, панъ директоръ выймае папироса зъ кышени, закурюе и вдоволсно розглядае гостей. На молоденькихъ веселыхъ панночокъ дывыться вже якъ батько, котрого часомъ веселять збыткы дытячи; зъ молодыками розмовляе протекціонально, але ласкаво. Декотрый зъ ныхъ зъ погляду йому не подобається, та по Дорку сього не пизнаты.

Такъ мынае часть ажъ до вечора. Гостей зъизджається де дали билше. Панна Маня, яко дружка, прышпылюе гостямъ букеты. Выбирае своему вуйкови найкращый, хочъ винъ каже, що йому все одно, и квиткы не дадутъ йому молодосты.

Пизно ввечери иде вся дружина весильна до церквы. Священныкы и семынары спивають, Доркивъ братъ на лыци ставъ румъяный, якъ панна, а його суджена така поважна, якъ николы въ жыттю не бувала. Прысягають...

Доркови иде морозъ поза плечи. Чогось його ти слова «Я беру тебе и т. д.» такъ уражають—чы мыло, чы не мыло—самъ не знае. Зъ хаосу думокъ, що роться въ тій хвыли въ його голови, одна, мовъ оса, бреньить коло уха: «А ты, Дорку? А ты, Дорку?..»—«Ого!—видповидае друга думка—ты вже сердце запечатавъ!»—«Що то то значить «запечатавъ?»—пытається третя.—Хыба ты ще не кремезный соби хлопецъ? Що волоссе завчасу посывило—не вельке дило! Черезъ те ты дивчатамъ ще интереснійшыи... Ты вже чоловікъ устаткований, молодечи збыткы тоби не въ голови, довгивъ не масшь...

Голосне «многая лита» перебуває Доркови думкы. Задуманий, вертає винь разомъ зъ гостямы зъ церкви додому. Вже братъ жонатый, хочъ видъ Дорка молодшый ажъ на дванадцять литъ. Га, дійся воля Божа! Оженився братъ, менче буде клопоту Доркови. Напрацювавсь винь на трьохъ бративъ, колы батько бувъ немичный и померъ, напыльнувавсь ихъ, нажуривсь такъ, що годи було завчасу не посывиты, а отъ и прыйшовъ уже часъ, що наймолодшый має свій хлибъ и вже не буде Дорка просыты о помичъ.

Згадавъ Дорко мынули часы, и легче стало йому на серцю. Якась видрада, тихе вдоволенне обняло йому душу, на лицы явився незначный усмихъ щастя. Зробивъ своє, що повиненъ бувъ зробиты, вывивъ трьохъ молодшыхъ видъ себе бративъ у люде—якъ же тутъ не радиты? А самъ? этъ! по що й думаты про се? А про те що жъ то винь самъ—не чоловікъ, въ нужди живе, чы дармо хлибъ истъ? Хочъ не жонатый, а чоловікъ загально поважаний, винь се знає; хочъ певной посады не має, але хлиба не голодентъ, живе соби зовсимъ добре; и не може сказаты—хочъ бы якъ ричъ браты—що дбає о чужу ласку, що кому заважає. Адже працую за двохъ, за трьохъ!..

Въ найбилшій свитлыци, яка була въ доми о. Горещького, до вечери уставлено столы кшталтомъ пидковы. Але господыня завчасу змиркувала, що не стане мисця для всихъ, и казала ще въ другій, менчій, свитлыци поставиты два столы, принесени зи шпыхли-ру, де воны довги лита стоялы безъ ужытку. При сихъ столахъ у менчій свитлыци посилы весели хлоп-

ци, що заразъ зложылы хоръ. Вуйко Дорко хотивъ соби присисты до ныхъ, бо дуже любывъ спивъ и самъ трохи «потягавъ», але Маня, помитывшы се, не дозволила йому.

— Вуйку,—каже жартомъ,—твое мисце помижъ старшымы. Тутъ будуть молоди паньчи запываться, ще й ты готовъ зъ ными.

— Не бійся, Маню,—выправлявся вуйко,—я пью дуже мало, бо мени шкодыть: заразъ спаты хочу.

Але послухавъ своячку и пишовъ помижъ старшыхъ. Ти «старши» не вси були старши видъ Дорка, напрыкладъ, його тры молодши браты, але вони були жонати люде, то ихъ до молодижы не тягло. А вуйко Дорко все ще чувъ за собою право личытыся до молодижы, отже часто воливъ товариство молодыхъ, що мижъ ими й самъ молодивъ, колы не на тили, то на души. Однакъ Мани не хотивъ не послухаты, бо й ии рахувавъ до тыхъ, що видмолоджувалы йому душу. Бажавъ навить систы биля неи и сказавъ ий се.

— Дуже рада, вуйку, я сама того хочу,—видповила Маня, сидаючи и усмихнувшись, додала тыхше:—Ты вже певно соби думаешъ, що я завзялася тоби голову збаламутыты. Не бійся, я не така небезпечна. Я такъ тилко.

— А най тебе хлибъ обсяде!—подумавъ соби панъ директоръ,—яка здогадлыва!—То ще пытанне—додавъ голосно—чы ты змогла бь мене збаламутыты? Сывий волосъ! Ты знаешъ, що то значыть?—и показавъ на свою голову.

— А добре було бь, щобъ ты справывъ соби яке

чорныло та почорнывъ волоссе!—порадыла панна Маня.—
Адже той иней видъ сонця може ще розтаяты.

— И сонця такого нема, и я вже безъ претенсій.

— То зле. Трыдцять шість литъ—и вже безъ претенсій! А лыце ще молоде, якъ у панны...

— Трыдцать-шість-литнѡи—додавъ вуйко.

Обое засміялыся.

Почалась гостына, тосты, спивы, якъ звичайно на весиллю. Панна Маня дбала дуже про свого сусида и пры п'ятій чарци вына, що лагодывся ии выпыты, спытала навить:—А не буде голова болиты?

— Такои вже слабиои головы я не маю,—боронывся вуйко.

— То выпыймо вдвохъ. На здоров'є твое, вуйку! Щобъ таки вуйкы на каменю родылыся!

— Ты зновъ зъ комплиментамы, Маню? Дай же спокій! Отъ небавомъ почнуться танци, гостына вже кинчуться, иды, прыготуйся, може якого хлопця соби wybierешъ.

— Одынъ тилкы тутъ сподобався, а билше жадень.

— А то котрый?

— Отсей правныкъ, що промовлявъ видъ молодижы. Ты бачывъ, який винъ поважный! А якъ славно говорывъ!

— То занадто молодой тоби. Правныкъ зъ третього року. Колы винъ могтыме женытыся?

— Я жъ не кажу, щобъ я його заразъ за мужа хотила; такъ тилкы кажу, котрый мени до вподобы.

— Що жъ, чы тоби вже весели хлопци надочылы?

— Досыть мени сихъ витрогонивъ зъ солодкымы словами, а порожнимы головами. Але, вуйку, пора тоби сказаты слово, щобъ гости вложиы дещо на будову театру.

Вуйко Дорко вставъ и коротко, але палко запрохавъ гостей до складки на таку гарну народну мету. Його нова братова поставыла на стиль тацу и туды посыпалыся щедро и срибни, и паперови гроши. Але панни Мани було сього мало; вона взяла тацу, занесла у свитльщю, де седила молодижъ, и тамъ поставыла на стиль. Сказала тилкы «складка на театръ» и до того такъ усмихнулася, що не одынъ парубокъ вытягъ свои останни гроши и кынувъ на тацу. Тоди радючы вернулася зи складкою до вуйка и похвалылася передъ нымъ, що зъ неи бувъ бы чудовый екзекторъ, въ що вуйко радо повирывъ.

По гостыни прибрано й вынесено столы на двиръ, замечено, поставлено крисла и ослоны пидъ стинамы—и почалыся танци. Жыды-музыкы гралы, ажъ струны рвалыся.

Вуйко Дорко, хочъ и мавъ право рахуваты себе до молодижы, пишовъ теперъ зи старшымы граты виста. Якось не щастыло йому. Русява дама дзвинкова здавалася йому—не знаты чому—панною Манею, и винъ оглядавъ ии, якъ фотографію. Тоди розлютувався на себе, що посмивъ такого страхопуда мальованого ривняты до гарной своячкы, и заразы зайшовъ сю карту. Посыдивъ такъ соби зъ-пивъ годыны и вставъ.

— Ни,—каже,—якось мени ныни карта не йде. Пиду подывытыся, якъ танцюють.

И пишовъ, сивъ соби у кутыку и дывывся. Панна Маня танцювала зъ якимсь семинаромъ.

Въ той часъ въ доми о. Горецького появився учитель Иванський. Першый помитывъ його Доркивъ братъ, панъ молодой. Спытавъ, чому такъ спизнився, познайомывъ заразъ його зъ панею Горецькою и до-ручивъ їи опици. Пани Горецька доты не втыхомы-лась, докы не усадовыла учителя за стиль та не по-ставыла передъ нымъ всяку ижу и выно. Иванський сивъ и, дякуючы, йивъ та пывъ, до чого господиня за-заохочувала його мылымъ примусомъ, и куштувавъ усе, що вона подавала.

Тымъ часомъ панна Маня у свитлыци, де були тан-ци, помитыла вуйка Дорка.

— А, вуйко!— повитала його.— Якъ же ты соби ты-хо присивъ у кутыку! Теперъ панны выбираютъ, отже я тебе выбираю до танцю.

— Дай мени спокій!

— Ни, мусышъ. Ты мени гарбуза даешъ?

Радъ-нерадъ мусывъ вуйко прыгаты соби всяки «крокы», що ще за молоду вчывся и пишовъ зо сво-ячкою въ танецъ. Не дуже йому щастыло, але Маня розважыла його:

— Бачышъ, вуйку, танцюешъ, якъ двадцятьлитній молодець, а ты вже себе въ диды записавъ, у карты граешъ!

— Але якъ я втомывся! Ажъ питъ выступывъ. Ну, вже досыть, буде зъ мене! Видвыкъ давно...

— То сидаймо.

Силы соби на ослони пры стини.

— Знаешъ ты, Маню, сю пiсню: «Де ся наши лита дилы, лита наши молодіи? Пропалы, якъ гоминъ за горами...» Не тямлю добре сливъ, але голосъ пам'ятаю.

— И що зъ того?

Дорко спынився. Справди, и що зъ того? Мынұлы лита лолодіи и зъ тымъ треба погодытыся. Адже кожному мынають...

— Про що такъ, вуйку, задумавсь?

— Отъ, щось у голови снується! Правда, що то гарно сказано: «Якъ гоминъ за горами?» Було весело видъ радисныхъ спививъ молодечыхъ, ажъ лунало, а теперь уже и гоминъ пролунавъ.

— Може ты, вуйку, поезіи пышпешъ? — жартувала панна Маня, не розуміючи смутку вуйкового.

— Колысь пысавъ, ще въ гимназіи, а теперь и одного вирша не склею. Проза жыття...

— Чы жытте справди такє трудне? Мени дома такъ добре, и хочъ я знаю, що люде бидують, та дуже часто забуваю про се.

— Жытте справди трудне. Зацвите замолоду, якъ кущъ рожи, а тутъ и приморозокъ, и спека, и буря пообрывають помалу лыткы, звялять квиткы, гилкы — и не стямышся, колы зъ того всего останеться сухий кущъ.

— Що на другой рикъ може зновъ зацвисты, — додала панна Маня.

— Зацвисты може, та вже не такъ, якъ перше, колы гилля було здорове. А про те, правду тоби кажу, я не знаю й доси, якъ на жытте дывытыся. Разъ зда-

ється веселе, вдруге сумне.... Одно тилки правда, що по розчарованняхъ дуже трудно прыйти до себе.

— А ты мавъ яки розчаровання? Правда, я сама знаю одно.

— Якъ мене прогнали зъ семинарії?

— Такъ.

— Охъ, тяжко мени се було тоди. Нихто не зрозумивъ чоловіка, не навчывъ.... Прогнали—и робы собі, що хочъ! Думалы, що то добрый спосибъ направины. А я тилки старався знаты все, читавъ и те и се, бо якъ же жъ можна щось судыты не знавши?

— А билше розчарованъ ты не мавъ?

— Ще й килко, моя Маню!—говорывъ Дорко розжалобленимъ голосомъ.—Розважъ тилки: я мусывъ жыты у Видни, а не мавъ зъ чого; скинчывъ агрономію, а посады не здобувъ; опынывся самъ безпомичнымъ, а другимъ мавъ помогаты...Еть, дурныци! Ныни весилле,—що мы будемо свои жали выводыты?

Але панни Мани зовсимъ ти жали не булы нудни. Лыце їи свидчыло, що вона ихъ глыбоко видчувала, и се мовчанне їи по словахъ Дорковыхъ говорило билше, нижъ багато сливъ.

— Мы, дивчата,—промовыла вона по хвылыни,—завидуемо мужчынамъ. Думаемо, що справди имъ тилко жытте, а якъ прыдывытыся ихъ боротьби щоденній, ажъ страхъ бере! Хочъ наша доля такожъ не цвитомъ маена....

— Знаю, знаю, Маню.

Вуйко Дорко сперъ руки на коліна и вдывывся

въ землю. Музыка грала, а пара за парою йшла, зачипаючи часомъ и Дорка, и Маню, бо хата була тисна.

Що такого, що панови директорови такъ приємно розмовляты зи своячкою Манею? Розмовлявъ бы, балакавъ бы до самого рана. И выпывъ ныни по надъ свою звичайну миру, а такы ще спаты не хоче и не нудыться. Але.... але панъ директоръ такы не зовсимъ щырый. Говорывъ, яки мавъ розчаровання, а про одно такы не згадавъ. А не було воно таке маловажне, щобъ про нього можна забуты. Якъ бы такъ хто мигъ переглянуты паперы Доркови, педантычно поскладани въ його бюрку дома, найшовъ бы тамъ въ окреміи куверци кильканадцять лыстивъ, пысанныхъ жиночою рукою, а въ лыстахъ сухой букетыкъ квитокъ. Давня исторія, ще зъ часивъ теологій! На третимъ році зазнався бувъ зъ однією панночкою, вже пысалы одынъ до одного въ лыстахъ «ты», ажъ тутъ Дорко мусывъ покинуты семынарію, а його суджена, безъ найменшого романтичного одчаю пишла заразы за иншого замижъ. Дорко—щожъ винъ? мусывъ скорытсы доли. Та боляче йому було се, такъ боляче, що пидъ тягаремъ тугы зложывъ бувъ разъ элегію, повну невымовного смутку. Теперь ся элегія, лысты и букеты лежать соби спокійно въ бюрку, не займани видъ довгихъ литъ рукою Дорковою. На що й згадуваты минуле? Його колышня суджена мае вже сына въ гимназій. Дорко бачывъ його килка разивъ: гарный хлопчына, зовсимъ у маму вдавсы....

Несамохить, розповидаючи Мани свои розчаровання, нагадавъ соби винъ и сю прыгоду и такъ за-

думався, що й не звернувъ увагы, якъ Маня нышкомъ видійшла собі. Оглянувся: їй вже не було въ свитлиці, але за те передъ собою побачивъ Іванського.

Іванський прихавъ ничнымъ поиздомъ и пришовъ пишки зи станції до Воли, бо о. Горецький не сподивався вже ніякихъ гостей и не выславъ ко-ней на станцію. Невелька се дорога, два чы три километры, отже панъ Іванський мигъ пишки прійты.

Прывитавшыся зъ паномъ директоромъ, що щиро зрадивъ зъ призду нового гостя, Іванський склавъ руки на грудяхъ и певный себе дывывся на пары, що передъ нымъ проходили.

— Панны Мани зъ Середлисса нема?

— Есть! Де жъ вона подилася? Була тутъ передъ хвылыною.

Ждали ще якийсь часъ, але Маня не приходила. Іванський задумався, а вуйко Дорко злучивъ въ уми появу Іванського зъ утечею Мани, уваживъ, що се мабуть була причына и наслидокъ, и, зацікавленный, ставъ дывытыся своячки.

Чого не бувало—панна Маня прыглядалася, якъ старши гости пры трьохъ столахъ гралы въ карты. Хоть выдымо не розумила gry, але слухала оклыкивъ грачивъ и дывылася на всяке кыданне картъ.

Вуйко Дорко зайшовъ їй тыхцемъ.

— А ты видколы стала до картъ цікава?—пытавъ їй.

Вона, мовъ дыгына, зловлена на злимъ учинку, почервонила.

— Я... я...—и не знала, що дальше казаты.

Вуйко дывывся зи значучымъ усмихомъ, якъ зачервонилося ии лычко, и байдужно сказавъ:

— Маемо нового гостя—професора Иванського.

— То й що зъ того?—спытала Маня.

— Гмъ... що зъ того? Звисно, ничего.

Зловывся вуйко! Не знае що дальше казаты. Йому здавалося, що прынісь своячци гарну новыну, вже пидзорювавъ и те, и се, а вона: «и що зъ того?» Колы ничего, то нема що билше й говорыты... Маня дывылася дальше на грачивъ.

Та отъ за вуйкомъ Доркомъ прыйшовъ небавомъ и Иванський, поважный, якъ на вчытеля прыстало.

— Добрывечиръ вамъ, панно Маню!

— Добрывечиръ.

— Я трохы прыпизнявся, не мигъ передъ вечеромъ прыихаты.

— Дуже добре, що теперь прыихалы.

— Але на жаль мушу вже о осьмій рано видъиздыты. Можу васъ просыты до мазура?

Панна Маня пишла танцюваты мазура. Вуйко Дорко, що стоявъ биля ныхъ и чувъ ихъ розмову, не помитывъ ни въ ихъ поглядахъ, ни въ словахъ ничего надзвычайного. Щось трохы Маня здавалася йому якъ бы неспокійна, але билше ничего. Може воно такъ справи тилкы здавалося?

Найшовъ свое пальто, кынувъ на себе и выйшовъ у садокъ, бо въ хати було душно, и вуйкови почала голова болиты. Ставъ ходыты стежкамы та кризь викна дывытыся на танци.

— Ни, їй Богу, такы то дурна ричь танець!—спало йому на думку.—Якъ сей скаче мазура! Або ось та панна! И то звуться цивилизовани люде!... Ба, Дорку, не можна такъ судыты. А ось и ты гулявъ зъ Манею! Ну, й що зъ того? Бо здуривъ на хвилю, а такы танець идіотычна ричь.

Хочъ и осудившы такъ гостро «дурни» танци, що ніяка, и найвыща культура не може ихъ позбутыся, вуйко Дорко такы часамы заглядавъ у видчынене викно, щобъ подывытыся, якъ танцюють. Учитель Иванськый танцювавъ уже зъ иншою панною, а зъ Манею нескладно гулявъ якийсь молодой чоловикъ. Вуйко звернувъ увагу на Маниного танцюру и ришывъ, що винъ або гуляты не вміе, або упывся.

Маня такы скоро збулася його и, помитывши кризь викно вуйка въ саду, вышла дохнього, нахнувши на себе хустку.

— Якъ тамъ у хати душно!—нарикала.

— Хто жъ тобі каже гуляты? Я мигъ бы тобі дещо сказаты про вартистъ танцивъ.

— Напрыкладъ, що?

— Э, ничего, отъ нисенитныця!

— Не бувъ бы такой великий грихъ, якъ бы вуйко сказавъ разъ нисенитныцю.

— Я гришу такъ не разъ, Маню.

— Ну, то не кажы. Отъ сидаймо соби тутъ на лавочки. Якъ бозъ*) пахне! Росповиджъ мени дещо.... я такъ утомилася!

(*) Бузь.

— Не знаю, що тобі росповисты? Байку, якъ дитини?

— Говори байку, все одно. Волюю байку, якъ ти комплименты, що ихъ я наслухалася теперъ видъ мого запытого дансера. Ажъ млисно мени видъ ныхъ.

— Ты волила бъ гирки слова?

— Якъ колы, то й гирки слова солодши видъ меду. Спробуй, напрыкладъ, сказаты мени яке гирке слово, але таке, якъ польнь.

— Яке жъ бы... гм? Але ты не прогниваєшся?

— Ни.

— То я тобі скажу: пора бъ тобі, Маню, выйти замижъ...

— Може за того п'яного ідіота, що зъ имъ я теперъ танцювала, бо выпадало?

— Ай! Яка жъ бо ты!—обурывся вуйко.

— Ни, Дорку, я тобі теперъ поважно скажу: знаешъ, я грошей багато не маю, але жыты все такы маю зъ чого. Адже я семинарію учительську скинчыла, а що посады не брала, то тому, що родычи не хотілы. А колы бъ уже потреба,—прошу посады—и маю зъ чого жыты, а за першого витрогона замижъ не пишу. Самъ же кажешъ, що жытте не жартъ, трудне... То треба знаты, зъ кымъ жыты.

— Добре кажешъ, Маню.

— Я вже килкохъ видпалыла.

— Може то небезпечна ричъ, такъ перебираты?

— А ще билше небезпечна: иты за абы кого, за нелюба.

— Гм... и то розумно сказано. Але чы вильно тебе

спытаты? Чей ты на дорози жыття стрила когось такого, що прыпавъ тоби до вподобы? Може я забагато жадаю видъ тебе, то я облышу се пытанне.

— Яка гарна ничъ, вуйку! Яки пахощи! Чуешъ, якъ соловей въ лиси спивае?

Вуйко чувъ соловья, але чувъ и тихый смихъ у Маниныхъ словахъ. Якъ бы мисяць свитывъ яснійше, то вуйко може помитывъ бы усмихъ и на устахъ у Мани.

— А справди гарна ничъ!—видповивъ, зрозумившы слова Мани такъ, що у неї єсть свои таємници, що ихъ и вуйко не повиненъ знаты. Однакъ не мигъ такожъ здержатысь видъ усмиху.

Невынни слова вуйкови такъ розвеселылы своячку, що вона въ голосъ засміялася.

— Гарна ничъ, гарна ничъ! А ты мене о що пытавъ? Не вдавай, вуйку, що тебе можна обдурыты!

— Я не цикавый на твои тайны.

— Яки въ мене тайны? Пытаєшся, хто мени прыпавъ до вподобы? То я тоби щиро скажу: ты мени сподобався!

— Ну, Маню, я тоби не забороню жартуваты.

— Я не жартую.

— Добре добре. Отже я... а ще хто?

— Сказаты тоби?

— Якъ хочешъ.

— Отже скажу: такожъ Иванський. Ты знаєшъ його добре?

— Знаю.

— Такой поважный, чытавъ багато.... Торикъ пидчасъ вакацій бувъ у насъ у Середлисю,—тамъ учи-

тель його своякъ. Бувавъ у насъ—що мы не разъ на-розмовлялися! А про те винъ дуже неслилий.

— То все гараздъ!—поквапывся вуйко.—Супленты—то наридъ до одружиння дуже скорый, звичайно иде-алисты филозофы! Я його спытаюся...

— Вуйцю—настрашылася панна Маня—прошу тебе, не кажи йому ничего! Вуйцю, мій золотый! На що жъ я була така щыра передъ тобою?!

— Будь спокійна, Маню! Колы не хочешъ, я йому не скажу. Але цикаво мени, що тобі подобаються сами таки поважни, тихи... То звичайно дуже скучни люде.

— Що жъ я тому вынна?—выправлялася скоро пан-на Маня, а въ голоси її ще тремтивъ страхъ, щобъ вуйко не сказавъ чого Иванському.—Я такихъ люблю, якъ ты, якъ винъ...

— Якъ я такожъ?—спытавъ неймовирный Дорко.—Се теорія, моя панно.

— Яка теорія? Чому не маю сказаты по щырости? Колы панна мае видвагу сказаты мужчыни: «Я тебе не хочу, иды геть!», то ще билше повинна маты видвагу сказаты йому добре слово.

— И се теорія. А ну скажи Иванському такє «добре» слово!

— Годи, нема такого звычайу, бо нема щырости. Мене высміялы бъ. А про те залежыть се ще видъ того, чы я йому подобаюся, а того я не бачу. Винъ до всихъ однаковый, обережний...

— Чому жъ ты зо мною така щыра?

— Бо зъ тобою можна говорыты. Ты такой добрый, вуйку!

— Якый по правди я тоби вуйко?—спытавъ Дорко.
— Хыба такый: дидь баби вуйко, а вона йому титка!

— То на кожный выпадокъ своякъ; вси вуйкомъ
звуть тебе, то и я. А зъ тобою щиро говорыты мож-
на, бо ты розумный чоловікъ.

Вуйко мавъ незвычайну охоту сказаты свояччи
одно дуже щыре пытанне и вже завчасу постано-
вивъ соби прыняты спокійно, або добру, або лыху
видповидь, але саме въ часъ здержався, а навить
росердывся, що йому таки «дурныци» прыходять ще
до головы. Отже сидивъ мовчки та дывывся, якъ
повный мисяць высивъ понадъ темною стиною лиса
на синимъ неби. Павна Маня зирвала гилочку бузу,
що цвивъ понадъ ослономъ и такожъ задумалася. Зъ
дому долитавъ у садъ гамиръ весильный и голосный
басъ разомъ изъ тоненькымы згукамы флейты и скры-
покъ, а недалеко въ лиси спивавъ голосный соловей.
На двори вже днило.

— Якъ гарно!—вырвалось слово зъ усть у Мани.

— Що?—спытавъ задуманый вуйко.

— Ничь. Ты не бачышь?

Вуйко хочъ дывывся на мисяць понадъ лисомъ,
та мабуть не бачывъ його за думамы.

— Бачу,—видповивъ,—та чы не холодно тоби? Отъ
витрець тягне.

— Ни, не холодно.

— Ходы-ходы до хаты, ще застудыцца.

Обое пишлы до хаты

Пам'ятаючи Манины слова про Иванського, вуйко
Дорко ставъ теперь пыльно вважаты на його вчыны

и помитывъ, що хочъ винъ справди дипломатично поводився зи всимы, але зъ Манею такы часомъ розмовлявъ довший часъ. Вона жъ, мовъ бы видъ нього навчилась бути здержаною и не забувати нещырыхъ звычаивъ, такожъ не дала по соби пизнаты, що порохувала його до выбраныхъ.

Вуйко покынувъ небавомъ свою обсервацію, бо здалась йому ничымъ не интересна, але такы пры нагоди спытавъ Иванського, котри панны йому подобалысь. Винъ поличывъ спокійно килка, а мижъ нмы й Маню. Вуйко не бувъ зъ того мудрый.

Де дали нападала його втома. Непрызвычайный не спаты цилу ничъ, прыбытый трохы выномъ, пыломъ та дымомъ хатнимъ и гаморомъ весильнымъ, сивъ соби на софи тамъ, де гости гралы въ карты, и вже трохы-трохы не задримавъ. Ставъ такимъ линывымъ, що вже йому байдуже було и до танцивъ, и до своячки, и до вчытеля. Змиркувавши, що не мавъ розумнои прычины томытыся дали, пишовъ у шпыхлирь спаты. Сонце вже зійшло и въ хати погашено непотрибне свитло. Молодижъ гуляла завзято дали, а тымчасомъ вуйко спавъ твердымъ сномъ.

Якъ збудывся и глянувъ на годинникъ, побачывъ, що вже була одынадцята година ранку. Коло нього на застеленій соломи спало килька инышихъ мужчынъ, и одынъ хрипъ на цилый шпыхлирь. Се хропинне не дало панови директорови полежаты ще хвыльцу, винъ уставъ, умывся, убрався и выйшовъ изъ шпыхлира. Ясне сонце ослипыло. його такъ, що винъ ажъ затульвъ соби очы, завважившы, що пеклы

його. Голова була трохи тяжка, и циле тило було ли-
нйве. Отъ тоби прыемности невыспаной ночи!—поду-
мавъ соби, та колы прыгадавъ соби Маню, ришывъ,
що будь-що-будь, бавывся на весиллю добре. Тилкы
розмова зъ нею и танци, и весилле здавались йому
такымы далековы, мовъ бы були не тому килка го-
дынь, але, що найменче килка тыжнивъ.

Билша частына гостей уже порозъяздылася, а
хто остався, той спавъ, оприче невсыпущои пани Го-
рецької и слугъ, що варылы обидъ для решты го-
стей. Иваньський такожъ уже видъихавъ. Вуйко Дор-
ко поговорывъ трохи зъ панею Горечькою, а тоди
пишовъ на прохидъ у лись. Пидчасъ обиду панна
Маня була блида и невесела та нарикала, що не ма-
ла часу добре выпатыся. Вуйко Дорко чувъ мовъ бы
якийсь соромъ передъ нею, та не важывся вже роз-
мовляты такъ, якъ пидъ часъ весилля. Прыгадувавъ соби
декотри свои гадкы зъ розмовы зъ Манею и называвъ
ихъ просто наивнымы, за що сердывся на себе.

По пивдни умовлялы його, щобъ остався ще на
цилу добу, але винъ видповидавъ коротко: «Годи, ро-
бота жде!» и зибрався до видъизду. Видъиздючы,
попрощався зъ Манею майже холодно. Подалы соби
рукы, вона усмихнулася, вуйко мимо воли усмихнув-
ся такожъ, хочъ не розумивъ, що мае вызначаты и
усмихъ, и видъихавъ. Ажъ на поли за селомъ по-
чувъ свою самотнисть и якусь близьче невызначену ту-
гу. Задуманный и мовчазливый прыхавъ швыдко на
станцію.

Диждавшысь небавомъ поизду, давъ кондукто-

рови на пиво, щобъ могли ихати самому одному въ передили вагону. Хочъ почутте самоты було йому немиле, але винъ чувъ невыразно, що якийсь промине сонця заглянувъ у пустку його серця и бажавъ докладнійше въ спокою дослідити, що воно за диво. Жаль—не жаль, туга—не туга, самъ не знавъ, що такого. Але добре було йому зъ сымъ жалемъ чы тую, бо переглядавъ си чуття радіючи, хочъ и не безъ оцінки, якъ се у редактора «Письма для народу» було въ звичаю.

Nil powi!—ришивъ небавомъ коротко.—Звычайна туга за сымъ, чого не мається, за родиннымъ жыттемъ, за родинными втихами и клопотами. Таке вже не разъ спадало йому на думку, винъ знае сю тугу, та не вважавъ бы себе поважанимъ вуйкомъ Доркомъ и директоромъ, котрому вже волоссе сивіе, колы бъ сій молодечій спокуси подався. Родинне жытте—чы справди въ йому стилко чаривного?

Панъ директоръ переходить думкою домы знайомыхъ родинъ и находить въ не одній незгуду, недостатокъ, невдоволенне, розчарованне, а що билше—тугу за такою самотою, якои винъ має доволи. Адже булы й таки, що завывдувалы йому, його самотности, казалы: «Який тоби клопиться? Ты вольный, безжурный птахъ; нихто тебе не вяже и ты никого; вытратишь ныни що—добре, не вытратишь—друге добре; не дбаешъ, що завтра буде, бо на себе все заробышь....» Люде завывдуютъ йому, а винъ буває иноди такой невдоволенный зъ себе! Погана, вично невдоволена вдача людська та й тилко!

И що довшє пань директорь думавь надь прыкметамы самитного жыття, тымь гарнійшымы воны йому здавались. Покры поиздъ минувъ дви станції, пань директорь зложывь соби въ голови таку переконуючу оборону самитного жыття, що самъ зъ удоволення ажъ усмихався, якъ ученый, що бачыть передь собою готову свою працу, котроу сподивається здывуваты цильй свить.

Але колы на третій станції поиздъ станувь, думкы пана директора, що доси по за теорію не выходылы, повернулыся видразу въ иншый бикъ. Кризь викно побачывь, якъ до сусиднього передилу сидала разомъ зи старшою жинкою якась панна, що ни зъ того ни зъ сього нагадала йому Маню. Вразъ побачывь вуйко своячку мовь живу передь собою. Немовь сыдыть соби протывь нього, сміється збытошно, якъ дытына, а тутъ и промовыть видразу поважно, якъ дозрила особа.

Бачыть ии вуйко въ уяви своїй и прыглядається окомь знавця. Легкодушна?—ни! Негарна?—але жъ гарна, а може й дуже гарна! Не интересується ничымъ?—и то ни! на все цикава. До того щыра, весела, розважна.... А яка дома?

Эй, Дорку—остерегає себе пань директорь—не вирь лышь ты жиноцтву! Чытавь ты, въ голову тоби цвяшкомь вбылася думка, що коханне то огонь; пидійдешъ занадто близько—попечешся, видійдешъ занадто далеко—не зигрієшся, а станешъ соби въ мири, и зигрієшся, и не попечешся. Нехай соби панночкы растутъ здорови и выдаються, за кого хочуть, а ты

ихъ не займай и не дайся заняты. Таки наилучча позиція вуйка; вси тебе люблють, и ты всихъ любишь и однака тобі и Маня, и Оля, и Галя—и якъ тамъ вони ще називаються.

Але якъ то, якъ то Маня сказала? «Ты мени сподобався!» Гм... ну, щожъ? чому жъ бы не мавъ подобаться? Вуйко всимъ подобається...

Локомотива свиче довго-довго, ажъ уси думки директорови прогання въ лисъ, котрымъ саме поиздъ переизжае. Вже смеркае, на двори така краса весняна, що ни надывытыся на неи, ни налюбуваты. Дорко вызирае кризь викно въ лисъ, бачить будныка, якъ стоить биля своеи хаты зъ червонобилою лопатою и завыдуе йому, що може соби жыты въ такимъ прекраснимъ лиси. Але поиздъ мынае небавомъ лисъ и стае на новій станції. По вагонахъ починае тяжко ступаты якыйсь чоловикъ, що запалюе лампы.

Дорко сидае соби гарненько въ куточку, чуетъ мовъ бы дримоту, здогадується, що тому все ще вынна мынула ничъ и дозволяе вже мріямъ безладно снуватися у голови, не дбаючи, чы е въ нихъ логика, чы ни. Поиздъ иде дали, колеса торохкотять у тактъ та вкollyсують утомленого Дорка...

Якъ прихавъ додому, де мистывся институтъ пидъ його доглядомъ, мовъ не пизнававъ власнои хаты. Все тамъ стояло на своимъ мисци, якъ перше, порядокъ бувъ зразковый, але теперь, пры свитли видъ лампы, те все здалось йому якимъсь непрывитнымъ, що просто не мигъ дывытыся. А вже найбилше драгувалы його власни выдавныщтва, що спокійно въ ла-

ди лежалы соби въ кути хаты на шахви и въ шахви, звидкы вызырали кризь викна та немовъ просылся у свить помижъ люде... Лижко було вже постелене, а слуга пытався, чы чого не треба.

— Не треба ничого—видповивъ панъ директоръ непрывитно.—Канаркы исты дисталы?

— Дисталы.

— А квиткы поливани?

— Поливани.

— Ну, то можешъ иты сцаты.

Слуга вийшовъ, а панъ директоръ умывся, натерся холодною водою и заразь лигъ на лижко. Довго лежавъ и не мигъ заснуты. Будыльныхъ, що нико-лы не дратувавъ його, теперъ—здавалося—цокавъ такъ дуже, мовъ молотомъ бивъ объ голову. Дорко слухавъ його довго, але вкинци не втерпивъ, завывнувъ його въ рушникъ и сховавъ у столыкъ. Але небавомъ тыща гирше ще вражала його, нижъ те одномирне цоканне. Вынявъ годинника знову зи столыка, поставивъ и за якои чверть годины заснувъ.

Вранци въ шистъ годинъ панъ директоръ по своему звичаю збудывся. Не встававъ заразь, тилко складавъ соби програму на цилый день.

Треба выслаты чысло газеты передиплатныкамъ, передаты зибрани на весиллю гроши комитетови будовы театру, зробыты коректу двоухъ аркушивъ свого выдавництва, питы до касы ошадности выняты пъятьдесятку, щобъ заплатыты друкъ, порахуваты касу института, а тоди ввечери питы на два засидання выделивъ товарыствъ, одно о пъятій годины, друге о сьомій.

Треба жъ знаты, що хочъ Дорко тытулу урядо-

вого не мавъ, але на тытулахъ почесныхъ йому не збувало. Бувъ доглядачемъ институту для учнивъ, редакторомъ «Письма для народу» и власныхъ издавныцтвъ, выдиловымъ чотырьохъ товариствъ, членомъ десятиохъ товариствъ, мижъ иншымъ и чытальни въ своимъ риднимъ сели, до того бувъ такожъ коректоромъ кныжокъ, издаваныхъ власнымъ коштомъ...

Тытулы си не давали Доркови здебильшого ніякого зыску, але за те вымагали багато работы, не разъ стилкы, що не мигъ соби дати рады. А що мавъ хвальну завичку не кыдаты не зробленого, то бувало сыдивъ пизно поза пивничъ пры лампи и томывъ свою сывіучу голову и короткозори очы.

До кавъярни и шыночку не заходывъ никола, тилкы вильного часу ввечери прыходывъ до касына, де до девъятои годины гравъ виста або тарока, а о девъятій вертавъ до дому на вечеру. Давнійше можна було бачыты його на вечерныхъ, якъ захоочувавъ молодижъ бавытыся, але остатними литами переставъ буваты на забавахъ. Тилкы колы прыхавъ народній театръ до столыци, Дорко бравъ абонементъ и що дня прыходывъ на выставки театральни, зъ которыхъ билшу часть бачывъ уже по десять разивъ.

Полежавшы зъ пивъ годины, панъ директоръ уставъ зъ лижка, умывся, одягся и пишовъ у ти свитлыци, де снідали його вихованци. Оглянувъ кожно-го по черзи и пры однимъ станувъ:

— А ты де соби розбывъ такъ нисъ?

— Вчора штовхнувъ мене одынъ у школи, и я розбывъ соби объ лаву.

— Для чого жъ винъ тебе штовхнувъ?

— Я нічого... сидивъ собі....

— И винъ безъ причыны тебе штовхнувъ?! Эй, Влодзю, що зъ тебе буде? На конференції поданий зъ трьохъ предметивъ, въ школи збыткуешъ,—пидешъ, небоже, гусы пасты.

— Та я, прошу пана директора.... Я вже теперъ учуся—выправлявся ученькь.

— А ты якъ думавъ, що то не твій обовязокъ учытыся, що ты ласку робышъ татови и мени, колы вчышся? Ну-ну, вчыся якось то буде—и директоръ погладивъ хлопця по голови.—Дуже розбывъ ты собі нись?

— Ни, тилкы шкурку здеръ.

Панъ директоръ оглянувъ добре напухлый нись у хлопця и втыхомыренный видійшовъ. Недармо вси кажутъ вуйкови, що винъ бувъ бы дуже добрый тато, колыбъ оженився. Винъ бувъ уже въ тыхъ летахъ, у котрыхъ не то не вражае чоловика вельчне слово вуйко зъ рожевыхъ устъ дорослои своякы, але й диты не здаються вже «сотвориннямы», що вміють тилкы дошкулюваты. Пана директора дитвора любила.... Хочъ зъ погляду бувъ суворый и звичайно говорывъ приказуючимъ голосомъ, але диты, ти найлуччи психологи, дуже скоро видгадалы, що панъ директоръ ихъ такы любитъ. Панъ директоръ розважавъ не разъ самъ сю ричъ и нагадувавъ собі не безъ удовольнення загально знану приказку, що кого диты любють, той добрый чоловикъ.

Колы «диты» пишлы до школы, панъ директоръ

оглянувъ ще клитку зъ канарками, зирвавъ тры зивъя-ли лыскы зи своихъ квитокъ, що у нього стоялы и на викни и въ окремимъ коши, декотри паперы схо-вавъ у столыкъ, декотри въ кышеню, повидчынявъ вик-на и вийшовъ на мисто.

На роботы, яку соби вызначывъ на ранокъ, мывъ йому часъ до першої годины. Втомлений и скуле-ный вертавъ додому, не звертаючи ніякои увагы на перехожыхъ.

Дома пры обиди одна думка заняла його дуже. Ныни заплатывъ у друкарни п'ятьдесять гульденивъ. Невельки се вправди гроши, и не жаль ихъ выдаты на якась выдавныцтво, але годыться подуматы, чы не краще бы складаты ихъ для себе. А то хто знае, що буде. Вже мавъ зложеныхъ близько тры тысячи гуль-денивъ на чорну годыну, а теперъ осталось тилкы дви и щось, решту выдавъ безъ матеріальной корысты для себе. Громада... яка тамъ ся громада! Покры пра-цюешъ для неи, поты й рада тоби, а занедужаешъ— не поможе, мара тебе беры, иншый прыйде... Погана громада! Не треба такъ легкодушно витрачаты гроши, лучше складаты ихъ для себе. Правда, на старистъ мо-же бъ браты прытулымы його билия себе—воны жъ йому не мало вынни!—та допустыты до того Дорко и въ голову соби не покладае, не хоче буты тягаремъ никому.

Тутъ уразъ лице пана директора розъяснюється, якась важна думка прыходять йому до головы, бо зъ вылками и ножемъ въ рукахъ сыдыть непорушно и дывыться на протывлежну стину, немовъ тамъ шукае

видповиди на свое пытанне. Але стина мовчыть, звисно, на те вона й стина...

Въ килка днівъ потимъ въ касыни стрився Дорко зъ Иванськымъ, що гравъ въ бильярдъ.

— Въ бильярдъ граете—промовывъ директоръ своимъ звычайнымъ, нибы суворымъ голосомъ—а про испытъ не думаете..

— О ни, пане директоре!—видповивъ Иванський, торкаючи кіємъ кулю,—вже задачи мои прынялы, въ лыпню устный испытъ здаю.

— Ну, то добре—и Дорко выходить у сусидну свитлыцю.

Добре, що Иванський испытъ здае?—пытається себе панъ директоръ.—Для Иванського добре. Може бѣ йому сказаты, що Маня, про нього казала? Ни, на що? Але зрадивъ бы! То й що зъ того? На що Доркови буты сватомъ?! Вже й такъ килка дивчатъ высватавъ, килка парубкивъ оженивъ, бувъ дружбою—досыть йому того!

— Добры-вечирь!—витається секретаръ товариства зъ паномъ директоромъ.

— Добры-вечирь.

— Пане директоре, я маю до васъ просьбу. Може бѣ вы замисць мене зробылы справозданне на загални зборы? Вы довголитный выдиловый, знаете вси справы....

— Не зроблю, не маю часу.

— Зробить, зробить!

— А вы за той часъ будете въ кавъярни сыдаты? Такой молодой академыкъ, а вже линывый!

— Я пышу розправу на университетъ, часу не маю.

— А вы думаете, що въ мене часу забагато?...

Колы маєте розправу виддаты?

— До двоухъ тыжнивъ.

— Пришлить мени завтра протоколы додому, я напышу справозданне.

И такъ не разъ бывало: Дорко насварывъ перше, назве линюхомъ, самолюбомъ, а потимъ бере за дру- гыхъ громадську роботу, щобъ не маты спокойной ночи.

Просыдившы звышъ чотыри годыны на нарадахъ выдидивъ товариствъ, на которыхъ давъ волю свое- му обуренью на несолидность членивъ товариствъ и ливство авторивъ, що й за гроши не хочуть ни- чего робыты, панъ директоръ перекинувъ ще въ ка- сныни килка часопысивъ, полагодивъ зъ декымъ мен- чи орудкы и, надившы брыля, пишовъ додому. Вече- ра вже выстыгла, винъ напився самого чаю, закурывъ папираса и думавъ, до якои бъ работы братыся. Вы- нявъ свиже чысло газеты политычной и тамъ у но- вынкахъ найшовъ вистку про винчанне свого брата.

Щасливый братъ! Теперь соби розмовляе зъ молоденькою жинкою, винъ веселый, вона весела.... а тымъ часомъ старшый братъ сыдыть отсе одынокий у свой хати разомъ зи своими невеселыми думками. Хата гарна, убрана майже выбаглыво— вси то кажутъ —та чому вона здається не разъ темною печерою, ведмежымъ логовыщемъ? чому у ній не разъ такъ скучно, такъ тихо, такъ непрывитно? Колысь, у дни бидовання, такъ убране мешканне, яке теперь мае,

було для нього идеаломъ, а теперъ не вдовольняють його а ни ти биленьки, довги та широкі завіски пры викнахъ, а ни портіеры, фотели и дываны—ничого. Все йому здається чымсь звычайнымъ, наче бъ до того звыкъ не видъ якихъ п'ятьохъ-шістьохъ литъ, а зъ роду.

Товарышки жыття треба—онъ що! И найкращи квитки въ золоченимъ кошыку не заступлють сього живого квіту, що вміє такъ любо усмихатися, и найкраще щебетанне канаркивъ не заступить щебетання маленькихъ жвавихъ диточокъ. Безъ товаришки жыття чоловикъ соби ворогъ—именно ворогъ правдивый, се дійсна правда. Нихто чоловикови такъ не дошкулють, якъ иноди самъ соби дошкулють осоружнымы думками. И нема кому а ни розрадыты тебе, а ни розвеселыты, додаты духа; живешъ соби, якъ отсей канарокъ у клитци.... та ни, сей же канарокъ «жонатый»....

Не пощастыло Доркови зъ поривнаннемъ, облышмо те. Коротко сказавшы, колы можна ще женытись—а вси такъ кажуть—то треба оженитись; на выдавныцтва грошей не выкыдаты, складаты гришъ до гроша, щобы забезпечыты будуччыну соби и... и кому? звисно, жинци! Хто жъ вона? Невже панна Маня?... Ба! колыбъ вона схотила! Чому жъ бы не схотила?! Адже казала; «Ты мени подобаешся!»

Дорку, Дорку!—спыняе себе у своихъ мріяхъ панъ директоръ—розважъ но ты тилкы спокійно! Скажемо, що ты батько такій доньци, якъ панна Маня, и тій Мани подобається своєю розвагою, а не мо-

лодечою жвавистою, такий Дорко, якъ ты чоловикъ безъ декрету, що не може на випадокъ оставити симѣ нїякого забезпечення. Чы ты видавъ бы Маню за такого Дорка? Правда, що ни? А якъ вона сама хоче? То ничего, вона не знає жыття.... Нигде правды диты, ты вже старый кавалеръ, волоссе вже сывіе, нерозумныхъ прымхъ маешъ багато, а якъ бы ты оженився, здобувъ бы справдешній анархистычний элементъ до хаты. Наставъ бы инший ладъ, выдавныцтва пишлы бы въ кутъ, не одна робота громадська не зробылась бы, жинка намовыла бъ шукаты певной посады, прыйшло бы покинуты ту цилу копу любви дитворы, зъ котрой колысь будуть добри, шыри прыхыльныкы до ридного народу, котра до тебе прывыкла, а ты до неи—словомъ, циле жытте зминылось бы. Подумаи, Дорку!

И думавъ винъ такъ зъ годину и ничего не выдумавъ. Поклався спаты, думавъ у лижку зъ пивъ годины и такы не ришывъ справы. Послидня ясна думка його передъ самымъ сномъ була така, що хто йде протывъ прыроды, на симъ прырода мстыться.... Зъ сією думкою винъ и заснувъ.

И пишлы йому дни за днямы, якъ звичайно, одностайно, безъ надмирной радости и безъ надмирного смутку. Мрії про одружинне не покидали його, та вже не дошкулювали такъ, якъ пидъ першымъ вражиннемъ розмовы зи своячкою. Винъ робывъ свою щоденну роботу дома и по товариствахъ, и дуже часто забувавъ про свои далеки замиры, а змина спообу жыття на инший здавалась йому шоразъ бил-

ше неможливою. Разъ ще, въ три тыждни по весиллю, подратувавъ його лысть видъ брата, въ котримъ и Маня—зовсимъ випадково—мала нагоду «поцилуваты дорогого вуйка Дорка» и просыты його въ гости до Середлисса. Видпысавъ заразъ, що дуже радъ бы прихаты, але не може.

На вакаціи може прииде.... А то спокуса!—думавъ соби ввечери, добродушно всмихаючысь. А що сьогодня на загальныхъ зборахъ одного товариства высказали йому признание и подяку за його працю, а до того розпродавъ за килка гульденивъ своихъ выдавныцтвъ, и конференція учительська добре высло-вылася про його институтъ, то ныни наставъ у його души ришучый зворотъ. Ни, Маню!—думавъ винъ соби—оженытыся кожный може, та не кожный може и хоче даты гроши на выдавныцтва, що збилшають ридну литературу, не кожный хоче працюваты въ товариствахъ народныхъ, не кожный схоче доглядаты такъ ти людськи диты, якъ я радо доглядаю, словомъ—безъ зарозумилосты сказавшы—не кожный хоче жертвуваты свою сылу и працю на ричъ громадську. Мени дае се такє чысте вдоволенне, якого бъ може и жытте зъ тобою не дало! Адже й ты сама казала, що не годытыся покидаты sprawy народньої для своеи корысты. Розпытаю я Иваньського, що винъ думае. Виддамъ тебе замижъ, за дружбу буду, колы схочешъ, але на спокусу себе не дамъ. Мени вже заповить бы пысаты, а не женытыся.... Отъ, ныни, я такой втомлений, розбытый.... охъ!

На двори було душно видъ червненои спеки и

тому Дорко чувся втомленимъ, уставъ, простягъ руки и выпростувавъ нахылене тило. Спаты хочеться! Обмывся, якъ що-вечора, холодною водою, вытеръ тило рушныкомъ, поклався на лижко и зитхнувъ: «Ой Боже, Боже, чому я не миллионеръ! И другимъ робивъ бы добро, и самъ зазнавъ бы його!»

Хочъ Дорко такъ гарно рившывъ справу, а краще мрію про свое одружіння, але пры першій зустрічи зъ Иванськимъ по симъ рішенню такы не починавъ розмовы про Маню. Сю появу вытолкувавъ собі потимъ такъ, що не треба теперъ непокоиты Иванського, колы вчыться до испытю. Нехай перше здасть экзамена, а тоди вже Дорко заходиться свататы його, колы схоче. На що йому завертаты теперъ голову романсамы?

Але скоро лыше Дорко такъ пояснывъ собі свою мовчанку передъ Иванськимъ, заравъ зъ великимъ крыкомъ пиднялася у його совисть: «Дорку, сывый Дорку, не дуры себе! Тоби Маня подобалася, и ты заздристный. Самъ боишся ии браты и другому не хочешъ видступыты. Колы бъ Иванський се знавъ, що Маня йому рада, винъ бы вдвое пыльнійше вчывся! А ты таку казку выдумавъ! Не гарно, Дорку, шануй свій сывый волосъ!».

И пошанувавъ Дорко свій сывый, чы краще, сывіючий волосъ, що його здержувавъ уже видъ неодной «дурныци», и заравъ на другой день въ касыни почавъ розмову зъ Иванськимъ.

— Якъ же тамъ, пане Василю, иде вамъ наука до испытю?

— Досыть нешвыдко. Такой гарный часъ, весна: годи вчыться.

— Вчиться, вчиться, не видкладайте! Куды пойдете на вакації?

— Може до Середлисса,—до свояка, учителя.

— Зъ того буде панна Маня дуже рада.

— Чому?—спытавъ учитель цикаво.

— Кожна панна на сели рада интеллигентному чоловікови.

Иванському не подобалася така видновидь, але сказавъ:— Вона сама такожъ не остається позадь свита, чытае багато, варто зъ нею розмовляты.

— Досыть очитана, и мени такъ здається. Я тамъ зъ нею не багато балакавъ, то й не мигъ пизнаты.

— О, я їи знаю добре! Пане директоре, скажице мени, що вона вамъ казала про мене?

— Казала, що вы їй подобалысь—говорывъ директоръ помалу, мовъ знехочу и помитывшы, яке велике вражиння зробылы си слова на учителя, додавъ зъ усмихомъ:—якъ звычайно подобаються паннамъ люде, що можуть женытыся.

— Панни Мани не кожний подобається. Вона дуже щыра и правду каже.

— На сій щырости дуже зле выйде,—говорывъ Дорко байдужно,—ныни тилкы кокетка може зловыты жениха. А про те я не знаю їи добре. Шисть литъ зъ нею не бачывся... Заграете може виста?

— Ни, пане директоре, мушу йты додому. Граматыкы вчуса, дуже неприємна ричъ, помалу йде... Мушу йты. Прощу васъ, якъ будете пысаты до Мани, поклонитыся їй видъ мене.

— Добре, добре, ходитъ на годинку, заграємо собі,—
просивъ Дорко.

— Ни, годи! Добраничъ вамъ!

— Добраничъ!—и директоръ значучо усмихнувся.

Вдоволенный гравъ виста цилу годину, жартувавъ зъ партнѣоривъ и бувъ въ якъ (найлуччимъ настрою. Ще того самого вечора, прыйшовшы до дому, напысавъ лысть до своякивъ у Середлисю. Самъ не мавъ ніякого дила до ныхъ, але щобъ було до чого долучыты поздоровленне видъ Иванського, пысавъ и про себе, про свою тугу за селомъ, обицювавъ прыхаты до Середлисса, котре йому Иванський дуже захвалывъ разомъ зъ родыною священныковою, и мовъ знехочу додавъ, що сей Иванський у лыпни складае испытъ на гимназіяльного професора.

Въ тры дни потимъ одержавъ панъ директоръ лыста видъ панны Мани:

«Мій дорогой Вуйцю!»

— Вуйцю, вуйцю!—повторывъ директоръ. — Який ий вуйцю? Самъ трохи не освидчывся ий, якъ не вуйцю, а вона «Вуйцю!» Ну, що дальше?

«Я такъ втишылася Вашымъ мыстомъ» (ну певно!—подумавъ собі Дорко), що якъ бы Вы были въ насъ, то я бъ Васъ за те въ сыву голову поцилувала (въ сыву голову, ага!—додавъ Дорко). И зроблю такъ певно, колы приидете до насъ на вакаціи. (Хто знае, чы прииду?) Втишыло насъ, що Иванський про нашъ димъ не забувъ (насъ утишыло, розумію, значить: тебе утишыло), а я Вамъ, дорогой Вуйцю, пидъ секретомъ скажу, що якъ бы винъ на вакаціи прыхавъ до Середлисса та ще й зъ Вамы (на що мене тамъ?), то я бъ

дешевимъ способомъ мала университетъ у себе, а радше агрономію, теологію и филозофію, зъ чого певно мала бѣ велику корысть, слухаючи Вашихъ выкладивъ. (Ну, чы зъ моеи теологіи и агрономіи мала бѣ ты корысть, то ще питанне, але зъ филозофіи—певно!—подумавъ соби вуйко).

Дали пысала панна Маня про родынни видносны, запрошувала вуйка *конечно* до себе и поздоровляла його «щиро» видъ родыны и видъ себе.

Панъ директоръ сховавъ лыста у столькѣ.

— Виддавъ я вже килка дивчатъ замижъ, треба й Маню виддаты!—постановивъ соби.—Воля божа!

Выконаты сю постанову прыйшлося Доркови зовсимъ легко, несподивано легко. Въ день, колы Иванський складавъ испытъ, винъ, здавалося, безъ потреби похожавъ соби биля университету. Самъ заходивъ килка разивъ до будынку и вывидувався у знайомахъ, якъ испытъ иде.—Добре йде!—впевнялы його ти, що булы пры испити, и панъ директоръ радый-прерадый бувъ зъ того. Выходивъ зновъ на улыцю, доптавъ плиты каминни та пыльнувавъ, колы Иванський выйде зъ будынку. Навить про обидъ забувъ.

Вже було добре зъ пивдня, колы въ дверяхъ университетського будынку зъявився Иванський. Дорко пизнавъ його по постави и по одежи, але лыця не мигъ добре доглянуты. Не хотивъ бигты йому на зустричъ, щобъ соби не подумавъ ничего, тилкы такъ ишовъ улыцею; що мусывъ зустрінутись зъ нымъ.

— Пане директоре, я зложывъ испытъ!—зачавъ Иванський радиснымъ голосомъ.

— А! гратулюю вамъ!—промовывъ Дорко такожъ радиснымъ голосомъ.

— Теперь я до васъ, пане директоре, маю дило. Добре, що вы мени ту навynuлысь. Може де ступимо на чарочку? Прошу!

— Чому бъ ни? Вы ныни повинни платыты.

— Але жъ дуже радо, особлыво вамъ!

Въ реставраціи за выномъ почавъ Иванський:

— Вы мене знаете, пане директоре?

— Адже знаю не видъ ныни!

— Я соби...

— Панъ професоръ теперь!—докинчывъ Дорко жартомъ.

— Ни, не то. Що тамъ професоръ! Я... якъ бы то вамъ сказаты?

Панъ директоръ значучо усмихнувся, але мовчавъ.

— Я всякои всячыны вчывся,—говорывъ уже професоръ гладко,—але зъ тымъ мижъ людьмы ни въ куть, ни въ двери, особлыво мижъ паннамы. Чоловикъ несмилый, чы то зъ дурноты, чы зъ недостачи виховання, самъ не знаю; на кожый выпадокъ зле мени зъ тымъ.

— Певно хочете, щобъ я васъ высватавъ?—пытався здогадливый Дорко весело.

— Годи мени крытыся зъ симъ намиромъ та ще й передъ вами,—видповивъ професоръ поважно.

— Чому переди мною?

— Вы своякъ панни Мани.

— Ага, розумію. Ну...

— Вона мени сподобалася ще торикъ, але, знаете, я, суплентъ, не мигъ про се й думаты. А що всяки заручины уважаю зовсимъ немудрымы, то я й не пытався Мани, чы згодылась бы бути мою жинкою. Теперь, колы я...

— Розумію, се вы добре обдумалы. Та чы вы певни, що Маня васъ схоче?

— Я не знаю, але маю надію. Вы сами казали, що я їй подобався.

— То ще ничего не значить.

— Отже я просывъ бы васъ, чы вы не булы бъ ласкави, якъ своякъ, вывидатыся въ ней?

— Гм...—замыслився Дорко.

— Знаменыто гравъ свою ролю.

— Та я бы не видъ того — сказавъ по хвили. — Щожъ? Вы женихъ такий, що подай, Господы! Ну, якось то буде! На здоровле ваше, пане професоре! А визмете мене за дружбу?

— Визьму.

Будучый своякъ, котрый певно прыстане до тыхъ, що пана директора звуть вуйкомъ, стыснувъ палкою руку и сказавъ ще податы пляшку вина.

— Ни, пане Басылю, я вже пыты не буду. Я ще не обидавъ, а тутъ исты не хочу. Ходимъ! Я ще ныни напышу до Мани.

Вуйкови Доркови жадне сватанне не пишло такъ гладко, якъ се. Маня прислала у видповидъ такого листа, що «дорогому вуйкови» ажъ дви слёзы явились на втомленихъ очахъ. Вуйко заразъ пиславъ

Иванського до Середлисса и видъ його диставъ вистку, що весилля визначено на вакаціи.

На весиллю вуйко Дорко бувъ справди дружбою. Надзвычайно поважно вивъ панну молоду до церкви и взагали спершу бувъ дуже серіознымъ, помы не розвеселився. Коли на пропозицію одного зъ гостей пани Иванська стала збираты жертвы на будову театру, вуйко Дорко кинувъ на тацу новисеньку п'ять-десятку.

— Вуйцю!—здивувалася Марія Иванська—по що стилки?

— Воля Божа! Скилки зъ мене корысты. Для кого буду складаты?

— А якъ ожениетесь?

— «На що мени женытыся, на що мени братысь?»—видповивъ жартомъ.

— Але въ насъ побудете зъ мисяць? Теперъ вакаціи.

— Не можу. Въ Заричу закладають крамныцю и шпых-лирь—и вже давно просылы мене о помичъ. Мушу поихаты...

Пани Иванська подала вуйкови руку и довгу хвилью мовчки дывылася йому въ очы. Вуйкови ажъ моторошно збылося.

Сього погляду не мигъ винъ довгы часы забуты.

Львиль, 1894.

САМОТОУ НА ЧУЖЫНИ.

Урывки изъ щоденника въ Сиріи А. Крымського *).

I.

Охъ, арабськи фольянты!

Вже несыла васъ чытаты:

Бо роскынувсь садъ запашный

Пидъ викномъ моеи хаты.

Пидведу видъ кныжкы очи,—

Пидъ викномъ ростуть бананы,

Шелестять высоки пальмы,

Мирты, фиği и платаны.

Е й микгдаль яснозеленый,

Есть и сывая маслына,

И окація рожева,

И смолыстая кедрына.

Пидйду я до виконця,—

Пахнуть рожи й базилики,

Туберозы и фіялки

Й наркотычніи гвоздыки.

И нудьга, немовъ гадюка,

Обгортається кругъ сердца,

*) Ци вирши пысалыся самотоу на чужыни, по видбизди моихъ двохлитнихъ шырыхъ прыятелівъ кн. А. и М. Гагарыныхъ и зовсимъ булынепрызначалыся для друку. Ташановный упрядчкъ цїей збиркы, прочытавшы ихъ, вважывъ за можлыве пустыты ихъ у свить. А. К.

Самъ не знаю, звидкы смутокъ,
И куды жъ то сердце рвется.

II.

Ни! я знаю, чомъ нудьгую,
Ни, я знаю, звидкы сумъ:
То розлука, зла гадюка,
Вся причина чорныхъ думъ.
Де вы, де вы, мыли друзи?!
Чомъ теперъ васъ тутъ нема!..
А безъ васъ роскошный пивдень
За для мене мовъ тюрма.

III.

Якъ дви крапли въ бурнимъ мори,
На хвылыну мы зустрілись.
Нанеслась новитня хвыля—
Мы навикы розлучылись.
Знову самъ я на чужыни..
Не побачымся николи..
Серце ные... Въ грудяхъ важко..
Доле!... доле!.. Люта доле!

IV.

Часомъ сонце кыне проминь
Въ темну-темную хатыну.
Розжене холодну сутинь
Та и щезне за хвылыну.

И темныцю зновъ затоплють,
Хмары чорни, непрозори...
Такъ безъ васъ зо мною сталося,
Дорогіи, ясни зори!

Хочъ на двори жаръ палючий, —
А душа примерзла й стогне...
Сутинь очи застеляе...
Нервы плачуть... Кровъ холодне.

20 марта.

V.

Есть одна гора коло Беируту,
Непрывитный кактусъ тамъ порись.
И ступивъ я по вузенькій стежци
Въ той щетиныастый, понурый лись.

Тутъ такъ тихо... Птаство не щебече...
Темно й вохко... Пахне мовъ зъ могиль...
Я на прыкорни присивъ, мовъ сонный,
И дывывся тупо и безъ сыль.

Ажъ змія переповзла на рещти...
Перебигъ прозь мене й ихневмонъ,
Позырнувъ цикаво, мовъ котятко,
Та й злякався и пропавъ якъ сонъ.

Я прочнувся... поволи зворухнувся...
Якъ тутъ темно!.. наче льохъ безъ дна!..
И зійшовъ я стежкою въ долину,
Де цвила сирійська весна.

VI.

Горди пальмы... думни лавры...

Манячливый кипарисъ...

Океанъ тропичныхъ квитивъ...

Ще й цвите цытрынный лись.

Я хытнувсь, бо наче впывся

Зъ аромату тыхъ квитокъ.

Ажъ погляну: коло пальмы

Простый жытний колосокъ.

«Гей, земляче!» шепче колось,

Похылившысь на стебло:

«Въ цьому раи мы—чужіи,—

Що жъ сюды насъ занесло?»

21 марта.

VII.

Знову сердце заболело,

Знову вщертъ набигло горя.

И пишовъ соби я зъ миста

На безлюдный беригъ моря.

Писочаная ровнына...

Море жъ—гребни голубіи.

Пина бьється въ побережжя...

Витерець изъ моря віє.

Задывывся я на море.

Хвыли плещуться объ ноги,

Ихъ глухее воркотиння

Заколысеу тривоги.

Сонце грається у водахъ,

Въ тому срибли та крыштали.

Въ цилимъ мори щастя й радисть...

Росплывлысь мои печали...

VIII.

На приморському безлюдди

Обернувся я въ дытynu:

Гарни мушли пидбераю,

Вглядо кращи,—давни кynu.

Ризнобарвнее каминня

Вже сповняе вси кышени.

Ще жъ каминчыкы найкращи

Я несу у себе въ жмени.

Я сидаю на пискови,

Впорядковую ти скарбы;

По дытячому радю

На красу, на пышни фарбы.

Море плеще... Ясне сонце

Утопа велычно въ мори.

Мушли—втиха... И спытавъ я:

«Чы жъ бува на свити горе?»

IX.

Тупъ-тупъ-тупъ! Идутъ два мулы,

Каминючка въ нихъ на спины.

Чорный негръ иде позаду

Въ дертій, латаній свытны.

Подывывсь на мене хмурого

И бурмоче, nibы стиха:

«Що за шастя тымъ ифранжамъ:

А ни праци, а ни лыха!»

X.

Ой колысь я бачывъ, якъ цезавъ туманъ,

Що вночи бувъ тыхо затопывъ Ливанъ.

Де була суцильна, бида ривнына,

Стала дыка круча, гризная, безъ дна.

Такъ у мене въ серци зъ муриновыхъ сливъ

Щезъ туманъ мрійливый... наче выхоръ змивъ.

Выповзла глыбока, дыкая печаль.

Жалко всіхъ бездольныхъ... та й на себе жалъ!

22 марта.

Бейрутъ, 1898.

ЛЕСЫШЫНА ЧЕЛЯДЬ.

Оповідання зъ галицького жыття И. Франка.

I.

Пречудовый литній поранокъ. Въ холоднымъ, легенькимъ витри ледви-ледви лелієся шырокий ланъ жыта. Жыто мовъ золото. Колоссе, наче праныкы, ажъ похылылося пидъ вагою зерна та перловыхъ крапель росы, що позвысалы зъ каждой стебелынкы. Стебла стоять высоки та ровни, жовти и гладки мижъ зеленымъ лыстомъ повійкы, полетыци, осету та иншого буртяну, що стелеться сподомъ. Де-не-де виднієсь зъ посередъ того золотого, шумячого та пахучого моря сыне чаруюче око блавату або квитка куколю, або дивоче паленіюче лыце польового маку.

Зійшло сонце. Зацвиркоталы сверщкы на всияки лады, забренилы вельки польови мухы, затрипоталысь мотыли понадъ колосыстымъ моремъ. Природа ожыла. Витеръ подувъ сильнійше, подувъ тепломъ зи стороны лиса и зачавъ стрясаты срибну росу зъ травъ и квитивъ.

Въ сели пиднявся гамиръ, закышило жыттемъ. Выгинъ запестрився видъ худобы, котру гналы на пашу. За худобою йшлы заспани та немыти пастухы. Декотри лышень, котри вспилы вже и поснидаты, спивалы весело, гойкалы та вылускувалы батогамы, женучы свій товаръ.

Зъ хатъ закурився дымъ. Газдыни топлять зара-на, щобы скоро зварыты обидъ,—молодыхъ выправляють у поле.

Лышь у старои Лесыхы не курыться зо стрихы. Хоть тамъ ихъ тры: стара, донька Горпына и молодда невестка Анна, але вони такы николы рано не топлять, все въ вечеръ. Вечеромъ спечуть та зварють, що тамъ треба,—а весь день божыстый не дбають. Запопадни господини, хоть куды!

Газдивство у старои Лесыхы не согирше. Хата хоть стара, та ще сыльна; будыночки нови, простори и опрятни, худибка красна, що Господы!—гладке коже мовъ слымакъ. Пасика такожъ по смерты небижчыка Леся не пишла ниворотомъ. Лесыха прыняла старого дида жебручого Зарубу въ хату, обшыла, обхамрала,—та й уже старый литомъ и пасики пыльне, и коло хаты найменшой крыхиточки допантруе.

Лесыха була й справди жинка дуже господарна та запопадна. Сукрыста дуже та тверда. Бувало, якъ на що завизьмесь, то хоть рака лазь, все поставыть на своимъ. Хоть волоссе въ неи вже й сывило, та лыце ии було червоне и здорове, якъ цвыкльовый бурякъ. Облесного й масного языка въ неи не було. За то говорила все урывысто и якось гнивно. Жарту або якого другого радого та щырого слова не чувъ видъ неи ниhto. Кожному, абы хто, умила дотяты своимъ гострымъ языкомъ. Правда, кажутъ, не зъ добра вона така й стала. Небищыкъ Лесь, повидають, убывавъ ии тяжко за молодыхъ литъ, прыбывавъ килкомъ за косу до лавы, а бывъ..... Зъ горя вона тогди не разъ и напивалася, и той звычай остався у неи ще до теперь, хоть николы пьянство не довело ии до того, щобъ ростренькувала та прошастувала

гирко запрацьоване добро. Колы пыла, то пыла сама. Въ її хати а ни въ сели ниhto видѣ неи николы и не понюхавъ порціи горивки. Стара Лесыха була дуже тверда и скупа.

Гнатъ Лесышынъ довго не мигъ оженигыся. Ни одна дивка въ сели не хотила йты за нього. Не знаты, чы то тому, що бувъ такой злый та забіяка, чы тому, що такой поганый. Волоссе червоне, очка маленьки, хытри якъ у якого татарына, самъ великый, голова якъ макортетъ, а губы мовъ подушкы, таки повиддувани. Ну, не про те ричь,—най его тамъ Божа Маты судыть!—але досыть на тимъ, що никотра дивка не хотила за нього йты. Ще—не знаты, якъ и чому—плелы щось люде, що Гнатъ не зовсимъ мае чысти пальцы, не разъ тамъ кризь ныхъ и дешо чуже прослызнеся. Не знаю, якъ де, а въ нашимъ сели вже нема гишой ганьбы, якъ колы кого обнесуть яко злодія! Таке було и зъ Гнатомъ Лесышынмъ, тому то не мигъ винъ довго оженигыся. Никотра не хотила йты за нього.

Але въ кинци трапылася такы одна—Анна Тымышына. Пишла вона за Гната, та на свое горе. Бидна сырота, безъ витця, безъ матери, тилко и вина внесла въ Лесышину хату, що свои чорни бровы, кари очи, та двое рукъ робучыхъ, та терпляче, слухняне и покирлыве серце. Ой, зазнала жъ вона доли за Гнатомъ! Не минувъ рикъ, а вже стала шезаты и краса, погасаты блыскъ ока, хылытыся до земли вродлива голова! Звычайне—грызота, сварка та бійка!

Кого вони не прыгнуть до земли, не позбавлють веселосты?...

И отъ вамъ уся Лесышына челядь. Ага, бувъ ще у Лесыхы хлопчына наймытъ, Васыль, що пасъ худобу. Його прозывали Галаемъ, бо вично, скоро вжене худобу въ лись, галайкоче та й галайкоче и не вгавае на волосокъ. Въ одній хвили и коломыйкы задробить, и думкы затягне, и весильной, и зъ псав-тыри та зъ гласивъ церковныхъ. Не бувъ винъ пысь-менный, все те попереймавъ зи слуху, и абы вамъ одну спиванку умивъ скинчыты. Голосы та спиванкы плелыся въ його голови въ якимось дикимъ нелади и моталыся, мовъ клочче сина въ буйнимъ витри. Вони не занималы, а тилкы заглушувалы його. Винъ тогди не тямивъ о свити и о соби. Худоба брела ниворотомъ. А якъ хто другой спивавъ, то винъ не любывъ слухаты. Сказано, якийсь тумановатый. Зъ чого йому таке пишло, Богъ знае. Може такожъ зъ нужды та бійкы. Ой, бо то й натерпився винъ лыха, вид-колы померлы його родычи на холеру. Вони, кажутъ, булы багатеньки и пестылы дуже свого Васыльчыка. Смерть забрала ихъ нагло одного дня,—Васыльчыкъ перейшовъ у чужи руки, а чужи руки, звисно, не гладють! Былы його, бо бувъ распещеный, упертый, ли-ныйый. Выгнали зъ нього ти хыбы, та заголомшылы молоду голову, затопталы послидню искорку дытынячои сво-боды и живосты. Маетокъ зслызь у чужыхъ рукахъ, мовъ снигъ у води, а Васыля далы на службу до старой Лесыхы. Ой, не рай же винъ и ту найшовъ!

II.

Лесыха, сказано, запопадна, перша йде зажына-
ты зь донькою и невесткою.

— Найно чы нашъ Галай и ныни пустыть худобу
у царыну, чы буде тямты вчорашни сынцы?— заго-
ворыла якось нибы грозячы комусь Лесыха, йдучы пе-
редомъ та поблыскуючы новымъ серпомъ пидъ пахою.

— Ба, а чому жъ бы не пустывъ? Якъ зачне выга-
лайкуваты, то й о свити забуде, не то о худоби!—
видрекла Горпына. Ии красне, молоде лице свиты-
лось здоровымъ рум'янцемъ супроты сходячого сонця.
Вона одна була ще найшаслывійша на всю хату. Ма-
ты любила ии, хоть, правду сказавшы, не разъ и Гор-
пыни прыйшлося скоштуваты гиркой видъ матери або
брата.

— Ой, такъ прыголомшылы бидного хлопця, якъ
кота загорилого, та теперъ добывають!—шепнула са-
ма до себе несмило Анна. Въ серци бидной сыро-
ты найскорше збудылось пожалуванне надъ такимъ
же круглымъ, нещаснымъ сыротою.

— Ага, свій все зи своимъ рука!—видризала ий
гнивно Лесыха. Вона зачула тихи слова невесткы.

— Сырота, а пысокъ якъ ворота!—крычала дальше.
— Не бійся, моя киточко, и ты бы варта зь нымъ на
одну гиллю! Зійшлыстеся обое, та й заразъ одно надъ
другымъ и жалуеть. Эхъ, Божа бы вамъ Маты не да-
ла просвитньої годыны, що вы мою працю дармо мар-
нуете, мій хлибъ дармо жрете, а все лельомъ-поле-
льомъ поводытеся!

Лесыха замовкла. Задыхалась. Нихто билще не обзывався.

Прийшли на мисце. Анна выбрала мисце на межи, де склала полуденокъ. Лесышына нывка була шишь загонивъ зашырока. Тры ихъ за день могли ии набезпечно обалыты.

Лесыха тутъ же порядкуе.

— Ты, непотрибе, (видозвалась прудко до невесты) ставай онту! (Показала найшыршый загинъ). Ты (до донькы) сюда, а я на прылуду!—Поставалы.

— Господы помагай!—сказала Лесыха и перша ужала жминку спилого, колосыстого жыта, перша зробыла перевесло, звязала снопокъ и видставыла його на бикъ. То первачокъ, винъ на урожай значыть.

— Ану, до работы!—промовыла зновъ. И тры жиночи головы схылылысь до земли, красніючы. Въ рукахъ заблыскотили серпы, захрустили тверди стебла жыта, пидтынани блыскучымъ, зубчастымъ зализомъ, —жменя за жменею паде на землю. Гарнымъ, протяглымъ лукомъ перемыкають жєнцї нажатѹ жминку понадъ головою за себе и кладуть на стерни. Часъ видъ часу одна выпрямытьсѹ, вымкнє жминку жыта, стрясє зъ пашныстого бурьяну, роздилыть на двое, скрутыть перевесло и простре його на свижий пахучий стерни. Сверщкы, жукуы и всяка кошаниѹ утикає попередъ серпамы. Часамы и злякана сира мыша вымкнє изъ своєи норы, перебижыть попидъ ногы жєнчыси, та й зновъ повзнє у ямку.

Рано, за холоду зъ росою, добре жаты. Хрупъ

—хрупъ, хрупъ, хрупъ!... лишь тилкы всього й чуты, та шелестъ складаного въ снопы жыта.

Але поволи-поволи свижий, польовый воздухъ, широка самота и тышына поля, одностайнисть работы спонукують духа, щобъ объявивъ себе. Розмова не легко ту зав'яжеся,—стара Лесыха все ии якось прикро перерве. Отъ одно що, такъ се спивы...

И поволи-поволи изъ загальнои тышыны и одностайного хрупання стебелъ выривуеся чудовый, срибный а тихенький, несмилый голосокъ. Се Горпынынъ голосъ. Стара жне, не зважае на те. Горпына стае смилійша, голосъ мицнѣе, изъ серця нехотя ллеса тужна, а чудова писенька!

Туды лозы хылылися, куды имъ похыло,

Туды очы дывылися, куды серцю мыло.

— Гей ты, нелипо якась!—крыкнула Лесыха до невестки,—чы вже лышаешся? Вже тоби руки покулыло, чы що?

Анна, слабовыта й такъ, не змагала на найшыршимъ загони йты поривно зъ другымы. Вона лышылась була вже майже о пивтора снопа ззаду.

— Що жъ бо вы, мамо, мене ныни вчепылися, якъ оса?—видрекла вона зибравшыся якось на смилить, але не пидводячы головы.—Хыба не выдыте, що не можу борше жаты, бо загинъ шырокий? Ваша прылуда не тото. Легко вамъ выварачаты!

Се розлютыло Лесыху.

— О, дывить ми ся на ню! Яке смиле та угурне. Ще й свое рыло ставыть напротывъ мене! Эй, небого

моя! Кобы мени борзо вечиръ; прыйде Гнатъ зъ ко-
совыци, не будешъ ты така шырока!

Анна хотила ще щось видповисты, але Горпына
шепнула до неи.

— Дай спокій, сестрыце! Мама все мусять теркота-
ты. Жнимъ разомъ!

Анна замовкла. Горпына зачала ій все пиджы-
наты, майже пивъ загона соби забирала. Була то шы-
ра душа, не въ маму вдалася, та часомъ лышь говори-
ла пидъ іи ладъ, бо знала сукрысту матерыну натуру.
Зновъ стало тихо, лышь стебла хрупотять, та часъ
видъ часу серпъ бренькне о каминечь.

Горпына десь зъ перегадомъ затягла другу пис-
ню. Зибралося Анни на тугу й жалоши, котри такожъ
всылувалысь вылитыся писнею. Вона несмилотак рив-
но и перелывно затягла:

Зайшло сонинько за виконинько,

Якъ проминное коло;

Выйды, мыленька, выйды, серденько,

Промовъ до мене слово!

Радабымъ выйты, радабымъ выйты,

До тебе говорыты,—

Та лежыть нелюбъ по правій руци,

Боюся го збудыты!

Лесыха слухала писню затыснувши зубы. Кил-
ка разивъ зъ пидъ лоба суворо поглянула на неви-
стку. Анна не бачыла того, жала дали и спивала. Зъ
ій тусклого ока скотылася навить велика сльоза и впа-
ла на серпъ. Знакъ, що й сердце іи спивало ту жъ
писню, не лышь уста.

— Отъ що їй на голови! Господыня моя зателена-на! Яки спиваночки выводить!—перебыла гнивно Лесыха.

— Дайте бо вы, мамо, Анни спокій!—зъ серцемъ видказала Горпына.—Що васъ за говоринка напала? Ни говорыты, ни плакаты, ни сміяться не даєте, ще й спиваты бороните! Яка мара дали вытрымає у васъ?

— Но, но, розтрискоталася, сороко купохвоста!—скрыкнула маты—волышъ жаты та тыхо буты! Не бійся, знаю я, де у тебе раки зимують! Лышъ ми не мовчы то й ты будешъ знаты, по чому локоть борщу!

Зновъ одностайно й понуро йшла робота. Стара хвыля видъ хвыли поклыкувала на невестку, то на доньку, мовъ окономъ. Вже сонце геть-геть підійшло. Жыто клалося на помить та встелювало шыроко загоны. Вже нащи тры женчыхы пополуднували и не спочываючы взялыся зновъ за дило. Сонце жарыло, зъ лыць котывся пить. Сверщкы цвиркалы голосно та проныкливо. Здавалося, що ихъ голосъ роздаєся десь глыбоко пидъ землею и впадає до уха, мовъ острый креминный писокъ. Окримъ сверщківъ усе затыхло, все поховалося въ тинь передъ жарущымъ соничнымъ проминнемъ. Лышъ люде, паны сотвориння, мучуться тогди, колы спочыває природа.

III.

— Лесыхо, Лесыхо!—розлався голосъ якогось ко-саря зъ пидъ лиса.

Лесыха встала, приложила руку надъ чоло и вперла очи въ даль.

— Чы не выдите, онде тры ваши коровы въ вивси?—крычавъ голосъ дальше.

Изъ лиса долитало галайканне и верескливый спивъ Васыля:

Ой тамъ на горбочку

Сыдивъ дидько въ черепочку,

А мы його не пизнали.....

Гей! (тото «гей» тяглося безконечно довго) маты жъ моя, маты, пусты мене погуляты....

Го-о-о-а-усподы, воззвахъ Теби, услышы мя!...

— Ахъ, чортивъ накоренокъ! Уже зновъ змалювавъ! Бодайжесь изъ себе печинкы выкрычавъ! Васылю-гей! Васылю-гей! Дидьча бы ти маты въ печени всадылася! Ту-у-мане висимнадцятый-на! А не выдышъ, шо коровы въ шкоди-га? А, повылазылыбы тоби тоти слипаки, та бы ти повылазылы!

— Господы помыло-о-ой!—ишовъ видгукъ изъ лису. Те «лой» тяглося зновъ дуже довго и згубылося вкинци десь въ далекимъ, темнимъ лиси.

— Галаю-на, Галаю!—закрычавъ зновъ косарь зъ пидъ лиса.—А не выженешъ ты соби коровы зъ па-рыны? Выгнало-бы тебе, якъ гору Бачынську, га!

— Ой туду, ду, ду, ду, ду, ду, за воламы я йду!—репетувавъ Галай зъ лиса.

Косарь видай стратывъ терпывистъ, вхопывъ косу на плече та побигъ самъ выганяты коровы зъ вивса. Увигнавъ ихъ у лисъ и щезъ за ными въ тем-

ряви зелени. Лышь незадовго чутно було крякь и ревить Васыля.

— А то, то, то!—прыговорювала Лесыха, зновъ схыляючысь до жныва.—Най зъ нього тамъ и третю шкуру здійме, слова йому не скажу! Най пантруе худобы, а не галайкоче!

Вечорило. Сонце пышно закотылося за сини горы. Мрака зачала налягаты на луки и клубытыся чымъ разъ шырше сывымы туманамы. Зъ пидъ неи, мовъ дытына зъ пидъ теплои перыны, обизвались деркачы. Перепелыци запитпилиткалы зъ жыта. Витерь повіявъ видъ мочаривъ тепломъ та запахомъ сырого лепеху и татарського зилля. Любо якось та легко ставало на серци.

Наши женчыхы дожали нывкы, поставалы, повипростувалы крыжи та видсапувалы.

— Ладный деньокъ буде завтра,—промовыла Лесыха якось ласкавійше, якъ звычайно.—Богу дякуваты, шомо-ся ту ныни опоралы. Завтра треба буде ячминь на базарыщи схопыты.

— Ладна ничъ буде ныни!—прошептала Горпына, легко почервонила и зитхнула.

Анна всмихнулася до неи, та якось сумно, мовъ кризь слёзы. Вона одна знала про тайну Горпыныного дивочого серденька, про їи любовь до вродливо-го, чорнобрового парубка Мытра Грома.

— Ну, чого стоите! Анно, хопты узбираты коровамъ до прыпусту! Ты, дивко, бигай, телята напій! Ну, борше!

Анна заразъ метнулася мовчки, раднійше, якъ

звычайно. Чаруюча сыла лежыць въ аднымъ аднісінь-
кымъ ласкавійшымъ слові! Горпына пидбигцемъ и
приспівуючы поквапылася додому, а стара Лесыха,
положившы серпъ на голову вистремъ до хусткы и
завдавши соби на плече сніпъ первакъ, гордо поме-
ла за нею. Остатня прыйшла додому Анна, двыгаю-
чы на плечахъ вельку верету свижого, пахучого
бур'яну! Коровы чекалы вже на ню, а побачыв-
шы свою звычайну вечерю, зачалы ревты зъ радосты
и стовпылыся разомъ коло сіняныхъ дверей, чекаючы,
ажъ прыйде черга на кажну иты до сіней перекусы-
ты смачного зилля и виддаты въ чыстый скопецъ свій
цилоденный запасъ молока.

Уже геть-геть смерклося. У Лесыхы затоплено
въ печи, и огонь палае яркымъ червонымъ свитомъ.
Анна зъ Горпыною пораюцца, варюць що треба на
завтра. Дидъ Заруба голосно гаворыць мольтвы, сы-
дючи на прышечку, а Васыль, наслухавшыся сваркы Ле-
сыхы и видобравшы зо два бухнакы межы плечы, по-
лизъ на пичъ и заснувъ не чекаючы вечери.

Пидъ викнамы почувлыся тяжкы мужыцкы крокы
и бренькъ косы, а трохы згодомъ увійшовъ Ігнатъ у
хату, кынувъ старый солом'яный брыль на лаву и
сивъ конецъ стола.

— Ты но, Галаю! Быкы попрыпынани?

— Попрыпынани, попрыпынани,—видповила Анна
мыочы мыскы и заходючыся коло вечери.

— А ты, гадзыне, де твои серпы лежать?

— Або де жъ? Т'адже въ сіняхъ надъ одвиркомъ!
Де жъ бы малы?...

— Ага! Абымъ бувъ троха не дизривъ, бувъ бымъ соби ногу на викъ виченный просадывъ. Пидъ самымъ порогомъ!

— То певне коты!

— Ой, небого моя! Лышъ ты не пантруй моеи пра-ци, якъ ока въ голови! Не маешъ свого що розмиту-ваты! Не принеслась ми ту ніякого вина!

Анна змовкла. И дуже прыкро вколело те слово. На що жъ ты бравъ мене? Таже ты й тогди выдивъ, що я бидна! Тоти гадкы тыслыся ий до головы, але смилосты не було у неи кнуты й соби жъ нымы Гнатови въ очи.

— Ну, спаты!—комендереуе Лесыха.—Ты, непотри-бе, огонь въ печи погасы, грань позамитай у заку-тець, чуешъ? Горшки у пичъ, най ся крупы на завт-ра допріють! Горпыно, воды ще нема! Рушай по воду, а хутко!

Анна почала поратыся, а Горпына выбигла до синей. Тутъ лышъ злопотила коновцями та й коромыс-ломъ, рыпнула двермы, а зъ оборо чутно було лышъ веселу писеньку:

Кобымъ була така красна, якъ та зоря ясна,
Свитылабымъ мыленькому, николы не згасла!

— О, яки ий по голови сверщкы цвиркочуть!—ви-дозвався сердыто Гнатъ, роздягаючысь.—Мамо, не вы-сылайте ии николы ввечери по воду!

— Або чому?

— Та хыба не знаете? Той довгоносый Громыкъ, онъ изъ за дороги, щось дуже до неи....

— Що?—верескнула Лесыха.—Гото засмаркане сміє пидлазыты до моеи донькы? Таже я йому волоссе обсмыкаю на його капустяній голови! я йому пиду до матери, най го соби держыть, сли не хоче, щобымъ яка кавза сталася!

Гнатъ лигъ уже на постиль. Лесыха ще довго сапала та ходыла по хати.

— Эхъ, найно я його йимлю въ свої руки! Буде винъ ся маты! Пидсвынокъ якийсь ходыть! Тадже якъ го пирву за лабу, а за другу прыступлю, то го розидру!

— Угу, а вамъ що таке, мамо?—зачала уговорюваты Анна. Вона доси мовчала на тоту бесиду, кинчыла поратысь.—Що вамъ такого прыпало? Отъ, слухалыбысте, що Гнатъ плете! Та най скаже, чы выдивъ колы своїмы очыма, щобы Громыкъ Горпыну зачипавъ?

— О, який ми ту зъ неи адукать!—видкрыкнувъ на постели Гнатъ.—А не пидешъ ты спаты, ты, робитнице моя неплачена!..

Лесыха роздяглася и лягла на заплчокъ, де Анна постелыла вже була для неи мъяку перыну и два заголовкы. На печи хрипъ уже голосно дидъ Заруба, та часъ видъ часу галайкавъ кризь сонъ Василь.

— Диду, а обернитися на другый бикъ! Не хропить такъ, пичъ завалыться! —крыкнула Лесыха, штуркаючы дида въ бикъ.

— Богъ заплатыть! Ручечкамъ роботящимъ и ножечкамъ прыходящимъ и головамъ выслуhashымъ,—зачавъ Заруба кризь сонъ свою звычайну молытву, але

заразъ же обернувся на другой бикъ и втыхъ. Похвыли заснула й Лесыха.

Тыхо стало въ хати. Мисяць несмило, блидо проглядае кризь тисни, тускли шыбы, Анна ще не лягала спаты. Вона сперла голову о викно, а ликти о варцабы и довго стояла, тяжко задумавшысь. Надъ чымъ вона думала? Богъ знае. Може переходылы попередъ ии очыма ии лита молоди, невесели, сырितськи. Може прыгадувалася ии серцю яка перша, щаслыва, безталанна любовь, бо въ очахъ закрутылыся дви сльозы, а зъ устъ ледво чутно полылася сумна думка:

Шумилы вербы въ поповий Дебри,

Та й лозовое прутя;

Люблю тя, дивча, люблю, серденько,

Про людей не возьму тя.

Не такъ про людей, не такъ про людей,—

Отець маты не вельть...

Мене за тобовъ, мене за тобовъ

Само серденько болыть!

— Жинко, ты каланнице моя непрыторонна! що ты выбралася мыши ловыты, чы що? Чому спаты не йдешъ?—обиззався Гнатъ.

Анна схаменулася, обтерла сльозы и стала навколишки до молитвы.

Моылася вона довго, горяче, простымы, шырымы словамы. А пидъ викнамы на вышни выводиывъ соловей свои голосни спивы, все почынаючи мовъ на смихъ: патыкомъ, патыкомъ, патыкомъ, та й трись! цюрр... А на выгони прошалася Горпына зи своимъ любкомъ.

— Горпыно, сердце, зажды ще хвылечку! Мы ще й не наговорылися.

— Ни, Мытрыку, нема колы, мама будуть сварыты. Ты знаешъ, яки воны! Добраничъ тоби! А завтра...

Не докинчыла, хопыла коновци зъ водою и побигла до хаты.

— Завтра,—шептавъ за нею Мытро. Довго поглядавъ зъ выгона на Лесышыну хату, а дали задумався.

— Чы не дармо я ии люблю? Чы виддасть ии стара Лесыха за мене?—подумавъ винъ. Серце йому стыслося, колы погадавъ о свой бидности.

— Треба робыты, заробляты що сылы, а чы що зъ того выйде?.. Таке то наше гречане...

Зитхнувъ важко, вытягъ сопивку зъ за пазухы, загравъ, затыликавъ, та такъ дрибно та тужно та якось такъ, немовъ бы въ тимъ голоси тонула вся його надія на тыхе шасте.

— Гирка моя доле!—прошептавъ Мытро и повернувъ у свій выгинъ до бидной, вербами обсаженной хатыны, де жыла його стара маты. Зъ межы густыхъ зеленыхъ вербъ роздався парубоцький голосъ, що выводывъ писню:

Ой ще куры не пины,—

Кажуть люде: день бильий!

Ой выйды, выйды, хороша дивчыно,

Поговоры зо мною!

Лолынъ, 1876.

Зъ поезій Б. Гринченка.

I.

ДВИ ТРОЯНДЫ.

Вранци, тилкы сонце встане,
Я у садъ свій выбігаю —
Скилки свижого, ясноґо,
Скилки сѣва безъ краю!

Ясно лыстя зеленіе,
До квитокъ схлылысь квити,
И пташки вґори щебечуть:
«Тинь-цвиринь! якъ гарно жыты!»

Дви троянды я зрываю,
А на ихъ блищать перлыны:
Квити вмылыся росою
У досвітній годыны.

Дви троянды ти—рожеву
Пышну зъ білою сплитаю:
Се красу изъ чыстотою
Я докупы тутъ еднаю.

II.

ОМЕРТЬ ОТАМАНОВА.

1.

На лижку твердо́му—на го́лій земли,
Вгорнувшись въ козацьку керею,
Лежавъ, головою на простимъ сидли,
Отаманъ козацький и ждавъ, щобъ прийшли
Хвыльны розлуки зъ землею.

2.

И по́друга вирна край його була—
Зъ жыттямъ пры їй лекша розлука—
Багато походивъ вона видбула,
Багато голивъ зъ плічъ могутныхъ стяла
Важенна козацька шаблюка.

3.

Не разъ же винъ плававъ пидъ турка въ чайкахъ,
Не разъ и зъ ляхами стынався,
Не разъ, по широкихъ гулявши степахъ,
Щербывъ на татарськихъ їи головахъ
И часомъ зъ волохомъ рубався.

4.

Багато за волю винъ кровы проливъ,
За Сичъ и за ридну Украину!
На дужому тили винъ ранъ не личивъ,
Живый повертався изъ лютыхъ боивъ,
Хочъ бывсь завсигды до загину.

5.

И отъ же: не въ чесныхъ вояцькихъ бояхъ,
Де кровы безъ миры лылося,
Не въ лядськихъ лукавыхъ зрадливыхъ рукахъ,
Не въ герци зъ татарами въ чыстыхъ стенахъ
Вмираты йому довелосъ.

6.

Винъ самъ умирае въ цьому курини,
Лежачою смертю вмирае...
Навкругъ тилкы стины похмури й сумни,
Та чура, ховаючи слёзы дрибни,
На його сумный поглядае.

7.

И тяжко старому. И чуру тоди
Винъ клыче до себе рукою
И каже винъ: «Чуро мій вирный, пида
До мене ты хлопшивъ моихъ приведы,—
Прощаться хай прийдуть зо мною!»

8.

И стало козацтво кругъ його смутне,
И ждуть вси останньої мовы...
«Спасыби вамъ, диты!»—винъ каже: «Мене
Зла доля въ останню дорогу жене,—
 Бувайте вы, диты, здорови!

9.

«Але умирати въ цьому курини
И лежнемъ лежаты—несыла:
Степъ скризь оживає теперъ по весни,
Лунають ячання и дзвонють писни,—
 Мене жъ тутъ недоля побыла.

10.

«Вволить мою волю въ останній цей часъ:
Мене на коня посадите!..
Хай, поки ще свить мени божый не згасъ,
Вступлю я въ стремена и гляну ще разъ
 На батька на степъ, мои диты!»

11.

И загадъ останній почувшы сумный,
Козацтво коня вже сидлає,
И батька старого садовлють воны,
И тихо рушають у степъ у рясный,
 И тихо кинь вирный ступає.

12.

И йидуть вси мовчки. Степы навкругы,
Якъ море безкрае, хвильюють,
И здалека ледви маячуть лугы,
И мріють Дніпровы крути береги,
Могилы высоки сумують.

13.

И йидуть вси дали... Кывають рясни
Квиткы головками своїми;
Въ высокій шыряе орель далыни,
И птаство щебече безжурни писни,
И чайка кыгыче надъ нымы.

14.

И йидуть все дали... Въ трави промайнуть,
Сайгакъ чы коза швыдконоги
И зныкнуть безслидно... И ось уже чуть,
Якъ выють и плещуть, и бьють, и ревуть
Дніпровы далеки пороги.

15.

И дали изнову... Смутни козаки
Ни слова ище не сказали;
Отаманъ мовчыть, похылывсь до луки,
Стыснувши свій повидь, не рушыть руки
И йиде все дали та дали.

16.

И тихо спытався зъ козацтва одынъ:
«Чы, батьку, не часъ намъ додому?»
Але не видмовывъ ничего имъ винъ,
И знову вси йдуть ще килкы хвылынь,—
Винъ знову ничего никому.

17.

И коней тоди зупынылы воны,
Й отаманивъ кинь зупынывся,
Отаманъ одразу схытнувсь на кони,
Заснувшы въ останнимъ довишньому снѣ,
На руки имъ мертвый зхылвся...

III.

ПТАШЦІ.

Я люблю тебе, пташыно,
Якъ щебечешъ мижъ квитками,—
Мовчки слухаю й радію,
Упываючысь писнями.

Упываюсь, але знаю:
Промынуть яки хвылыны,

И ты знимешся й полинешъ

Вже до иншої долины.

И не я вже слухать буду

Щебетливого спивання:

Иншымъ будешъ ты у серци

Ворушыты почування.

Мигъ бы я тебе лукаво

Въ ситку хытрую пійматы,

Щобъ спивала, покы схочу,

Покы сыла е спиваты.

Та люблю я тилки вильныхъ,

Тилки вильни мусять жыты

Тамъ, де небо ясно сяе,

Ллються спивы, пахнуть квити.

Прощай же! Лынь, де хочешъ

Веселыты свить пїснями!

Хай тобі сміється небо,

Хай вита земля съ квитками!

IV.

МАТИЛЬДА АКГРАМАНТЕ.

I.

У тяжкому лыхолитти
Выроста Матильда гожа:
Тяжко гнитыть ридну Кубу
Здавна вже рука ворожа.

Горди деспоты гишпанци
Похожають скризь панамы,
А кубынцы мусять буты
Имъ покирнымы рабамы.

Що ни день—нови знуцання,
Що ни день—нови доганы,
И мицнише все куються
На народъ важки кайданы.

И намучена краина
Вже не стерпила знуцання:
«Воли краєви!»—якъ хвыля
Розкотылыся гукання.

Скривавылась, запалала
Вся краина боротьбою...
Та карають же й гишпанци
Страшно лютою рукою:

Смерть старому и малому—
Всімъ, хто волю хоче мати!
'Гилки рабъ тутъ жыты може,
Панъ-гишпанецъ пануваты.

II.

Моря перло найдорожче—
Куба, ридная краина,—
Такъ Матильда зъ уродливыхъ
Найдорожчая перлына.

Вже у неї братъ и батько
Поляглы за землю ридну,
Маты вмерла и лышыла
Сыротою доньку бидну.

Пидъ отаманомъ Масео
Бьются ще и два браты.
А Матильда въ самотыни
Мусыть дома пробуваты.

Та вона не тутъ витає
Лехкоккрылымы думкамы:
Лыне думкою дивчына
За братамы за борцямы.

«Ой щасльви, браття любе,
Вы, такую мавшы долю:
Розбываєте кайданы,
Смило боретесь за волю!

«Хай и смерть, але жъ свобода
Осыяе ридну Кубу:
Я бѣ соби таку хотила
Долю шасну, долю люблю!..»

III.

До кинця вже день доходывъ.
Золотымы парусамы
Сонце пышнее убравшысь,
Похылялось надъ полямы;
Гордымъ пальмамъ верховиття
На прощання золотыло,
На барвыстыхъ крыльцяхъ нижнихъ
У колибри ще тремтило.

А Матильда Акграманте
Верхы на кони баскому,
У гостыни запизнывшысь,
Поспишалася додому.

Поспишається Матильда,
Добига до свого двору:
Де була ин оселя,—
Тилкы вѣється дымъ у гору,—

Дотливае недотмиле,
Догоря сумна рѹина...
«Що се сталося? озовитсья!
Хто тутъ е?»—гука дивчына.

Та ніхто не озоветься...
Хто жъ бы мавъ тутъ одмовляты?
Тилкы трупы тутъ кривави
Скризь лежать округы хаты.

Всихъ гишпанци змордували!..
«Доки жъ буде такъ, мій Боже?
Доки буде се знущання,
Катування се вороже?

«Черезъ те, що я дивчына,—
Я повинна се терпѣть?
Ни, теперъ повстаты мусять
Навить хвори, навить дити!

Я пиду за волю бытысь!»
На коня Матильда впала
Й скилки духу до повстанцивъ,
До борцивъ за край погнала.

IV.

«Я не мужъ,—мени ты кажешъ,—
Щобъ боротись за свободу?
Ни, давно моими стали
Муки ридного народу!

«Батько мій полигъ за волю,
Братъ полигъ,—передо мною
Мовъ стоять воны и кличуть
За святую ричъ до бою.

«Трупы бачыты й наругу,
Бачыть лютого тырана—
Краща смерть! Колы вже жыты,
То на воли и безъ пана!

«Такъ, прыймить мене до гурту,
Генерале мій, благаю!
Вы побачыте—я вмію
Умирать за волю краю».

Такъ отамана Масео
Просыть дивчына старого...
Самъ не зна винъ що чыныты:
Не бувало ще такого...

И браты за неи просють...
—«Ну, колы така вже смилла»,—
Врешти каже винъ,—«то й пидешъ
До святого зъ намы дила»...—

V.

День идуть воны и другый—
Вильни имъ уси дороги;
Третій день—до ричкы військо
Наблыжалось безъ тривоги.

И видразу имъ на зустрічъ
Кули свыснулы: гишпанци
Пидійшлы зъ-за лису тыхо,
Що й не чулыся повстанци.

Облягли—нема рятунку...
А Масео: «Браття й диты!
Поки вырвемось, то треба
Ворогивъ намъ зупыныты.

«Гей, хто хоче тутъ остатысь
Ворогамъ на перепыну?
Винъ умре, та обрятуе
Волю й ридную крайну».

—«Я!»—озвалася Матильда.
—«Мы!»—браты ии видважни,
—«Мы ввремо за волю»,—кажуть
И дядькы ии поважни.

«Гей, рушай!»—гука Масео,—
«Вы жъ поляжете тутъ ныни:
Кровью вашою мы купымъ
Волю стоптаній крайни».

Військо рушыло. А дужи
Изъ дивчыною-героемъ
Ворогивъ страшенну сылу
Зупыняють смилымъ боемъ.
Зупыняють... Та вже кули
Всихъ завзятыхъ положылы.
Тилкы двое та Матильда
Ще змагаються що-сылы.

А гишпанци насувають,
Сыплють кули самопалы,—
Вже сама стоить Матильда,
Бо уси вже въ бои впалы.

Гордо голову пиднявши
И сыяючи красою,
Нацеляється зъ пистоля
Нетремтячою рукою.

И гишпанецъ ий гукає:
«Гей, скорыся, божевильна!»
А вона йому на тее:
—Хай пануе Куба вильна!

—Не скорюсь!—Вона стріляє...
Гучно вдарылы рушныци,—
Захыталася Матильда,
Впалы руки, зблідлы лиця.

—Хай пануе Куба вильна!—
Знову скрыкнула и впала,
За свій край жыття виддавши,
За свій край, що такъ кохала...

ДРАМА БЕЗЪ ГОРИЛКЫ.

Жартъ въ одной дѣи В. Самійленка.

ДІЕВИ ОСОБЫ:

Василь }
Петро } молодежи поэты.

Семень, ихъ пріятель.

Галя, сестра Семенова.

Оля, ихъ подруга.

Даныло Ивановичъ Гавкунъ.

Наймычка.

Діється въ великому мисті на Вкраини въ помешканню Васылевого.

ОЦЕНА ПЕРША.

Василь самъ.

Василь. Ну, здається, покликавъ досыть народу на пораду: Даныла Ивановича, Семена й сестру Семенову, ихъ подруга тежъ, може, прійде. Та ще Петро й безъ того буде. Здається, для літературного консиліуму досыть людей. Можна щось добре врадыты. А чы дома жъ Петро? (*Видчыняе двѣри й цукає*): Петре! Петре! Чы

ты дома? (*Вертиється*) Чортма! Повіявся збираты вра-
жиння. Нема ничого гиршого, якъ жыты въ одному
помешканню зъ поетомъ, особливо такій людныи, що
пыше, якъ отъ хочъ бы й мени. Сядешъ соби почи-
таты щось цикаве, або щось напысаты, а винъ тоби
преться зъ товстючымъ зшыткомъ—новою поемою або
нызкою виршивъ,—та якъ почне чытаты, якъ почне!..
Охъ, Господы! Ще хочъ бы винъ не лирикъ бувъ, то
катъ його беры, а то якъ стане выгукуваты гарячи
вирши, то прямо хочъ тикай зъ двору. А отъ якъ
самому зхочеться подилытыся зъ нымъ якимъ новымъ
творомъ або тилкы сюжетомъ, якъ отъ теперь, такъ
тоди його й не піймаешъ, мовъ чорты вхопылы. Эхъ,
шкода, що його нема; винъ хочъ и лирикъ, а проте
може бъ порадывъ мени дещо въ мойй драми. А труд-
но буде пысаты! Де жъ пакъ! легку штуку задума-
въ! Драму въ пъяты дяхъ и безъ горилкы! Пъять пов-
ныхъ дй и ни одной чаркы горилкы! Чы можливо це?
Чы выстачыть сыль? Охъ, страшно й подуматы. (*Уви-
ходить Петро*).

СЦЕНА ДРУГА.

Василь.—Петро.

Петро (*деклямуе*):

Доле, де ты, доле, де ты,

У якому краю?

Чы ты бачышъ, якъ безъ тебе

Марно пропадаю?

Василь. Отъ добре, що ты прыйшовъ. Я хочу порадытыся зъ тобою про одынъ сюжетъ...

Петро (*деклямує*):

Доле злая, доле люта!

Ты, мовъ та свекруха,

Що товче мене щоденно

И скубе за уха.

Василь. Та почекай, потимъ прочитаешъ свои вирши. Я хочу порадытыся изъ тобою про одынъ...

Петро (*палко*):

Не боюсь тебе я, доле,

Зовсимъ не боюсь,

И зъ тобою ще въ останнье

Може поборюся.

(*У запамі хапає Василя за юрло*).

Василь. Ой рятуйте, задавить! Що се ты? здуривъ, чы шо?

Петро. Ха! ха! ха! Не бійся, се нищо инше, якъ хвыля натхнення. Хыба мое натхнення тобі страпне? Я пишу й читаю вирши такъ, якъ велить та нова школа, до якои я належу.

Василь. Яке жъ ваше credo?

Петро. Робыты вражиння.

Василь. Тилькы вражиння?

Петро. Тилькы вражиння, бильшь ничего.

Василь. Нехай же тобі бись! У мене доси на шыи вражиння видъ твоихъ пазурихъ.

Петро. Се ничего: вражиння физичне переходить черезъ розумови центры и такимъ робомъ повстае моральне вражиння. Отъ мета поезіи й осягнена.

Василь. Та цурь тобі зъ твоими вражиннями; я хочу порадытись изъ тобою.

Петро. Кажы, слухаю.

Василь. Першъ, нижъ сказаты тобі найголовнійшу ричь, я хочу, щобъ ты прочытавъ оцей уступъ у газети (*Дав йому газету*). А що, бачышь, що вона пише?

Петро. Бачу: нисенитныцю.

Василь. Пише, що наша драматычна литература ничего не варта.

Петро. Такъ, пише; та ще пише, що въ нашихъ драмахъ сама горилка, що то головна діева особа въ нашихъ драмахъ.

Василь. Та ще й каже: «классическая малороссійская горилка».

Петро. Ахъ винъ причепа!

Василь. Якъ тобі здається, можна се такъ залышыты?

Петро. А тобі якъ здається?

Василь. Я йому сього не подарую.

Петро. А що жъ ты зробишь тому рецензентови?

Василь. Угадай що.

Петро. Напынешъ спростовання до газеты?

Василь. Ни, не хочу.

Петро. А то чому?

Василь. Що жъ я напышу, колы се правда, що въ нашихъ драмахъ багато горилкы?

Петро. Такъ покынь зовсимъ це дило.

Василь. Ни, не можу я такъ покынуты. О, дорога моя литературо! Я тебе такъ люблю! Чы попущу я, щобъ съ тебе такъ глузували!

Петро. Що жъ ты зробишь? Выкличешъ на герць того пысаку?

Василь. Де я його знайду! Та я й стріляты не вмію. Але я йому зробию таке, що винъ не пысатыме бишь такихъ фейлетонивъ.

Петро. Господь съ тобою! Що ты задумавъ? Чы не отруити хочешъ? Пам'ятай, що я тобі сього не радывъ.

Василь. Ни, я не буду никого труиты; але я все жъ зробию таке дывне дыво, що ты николи бъ не сподивався.

Петро. Яке жъ дывне дыво?

Василь. Я зробию чудове дило.

Петро. Яке дило? Кажы вже швидче!

Василь. Приготуйся. Я скажу, але це тебе здывуе; це тебе вдарить несподиванкою.

Петро. Ну, я готовый.

Василь. Не збентежуйся; будь спокійный.

Петро. Я спокійный. Ну, говори жъ!

Василь. Слухай! Я задумавъ нечувану ричъ; я наважывсь напысаты драму безъ горилкы.

Петро. Драму безъ горилкы?!

Василь. Такъ, драму безъ горилкы.

Петро. Украинську драму?

Василь. Украинську.

Петро. И безъ горилкы?

Василь. Безъ ни одной краплыны горилкы.

Петро. А ты не жартуешъ часомъ?

Василь. Яки тутъ у биса жарты, колы тутъ честь нашу зачиплено!

Петро. О, друже мій коханий! Якый же ты щасливый, що тобі прийшла така спасенна думка. Якъ же роскошно розвинується теперъ наша драма, колы въ иї починають увиходыты таки нови думкы. О, друже едыйный! Ты скажешъ нове слово въ нашому пысьменствѣ й онуку зведуть тобі монумента вельчного. Ахъ, якъ бы я бажавъ теперъ бути на твоій могыли, щобъ тилькы хочъ однимъ окомъ подывытыся на твій высокый помныкъ.

Василь. За вищо мени така честь? Се ничого билше, якъ щасливи обставыны, въ якихъ мени доводитъся жыты й працювати.

Петро. Яки щасливи обставыны?

Василь. А ти, що въ насъ уси драмы зъ горилкою. Се вельке для мене щастя. Мени такъ не багато треба зробыты: выкыну тилькы горилку та й зароблю собі славы.

Петро. И по правди заробышъ. Бо хыба легко выкынуты зъ нашихъ драмъ горилку? Онъ дывысь: у насъ скильки авторивъ пысалы драмы, а про те ни одынъ ще доси не насмивъ того зробыты. Ни, на це треба генія такого, якъ твій. Твоя слава буде велька й цилкомъ правдыва.

Василь. Такъ ты ухвалюешъ мій смилый замиръ?

Петро. Цилкомъ ухвалюю й благословляю.

Василь. О, друже вирный! Спасыби тобі!

(Цилуються. Увиходыть Семенъ).

ОЦЕНА ТРЕТЯ.

Васылъ.—Петро.—Семень.—Галя.—Оля.

Семень. Що я бачу! Дивиться люде добри: два поеты цилуються, отъ дыво!

Галя. Кому жъ и цилуватысь, якъ не поетамъ?

Семень. Може й поетамъ та тилькы не вкраинськымъ, видъ якихъ скоришъ можна сподиватыся грыз-ни, а не поцилункивъ.

Оля. Невже наши поеты таки зли?

Галя. Не вирь имъ, Олю! Досыть тилькы прочытаты вирши нашихъ поетивъ, щобъ побачыты, яки вони добри. Адже справди, хто окримъ украинського поета напыше такъ тепло про кохання, про те, якъ дивчына выглядає козаченька, який хочъ и зробывсь анахронизмомъ, але не зъ выны поетивъ. Хто зуміе такъ спиваты про злую долю? або хто такъ опыше тьохання соловейка, дзюрчання водыци? И колы вси цы опысы дуже мижъ собою схожи, то се тилькы доводять, що вси наши поеты однаково талановити й добри серцемъ.

Семень. А що дало вамъ привидъ до вияву свого доброго серця?

Петро. Вынуватый у цьому Васылъ, чы краще сказаты—се Васылева заслуга.

Оля. О, я певна, що Васылъ на все добре здався. А тоби, Галю, якъ здається?

Галя. Та цыть, не перешкождай!

Петро. Се Васылева заслуга. Треба вамъ знаты, панове, що винъ геніяльна людына.

Василь. Та годи тобі!

Семень. Се мы давно знаемо и завжди сподивалыся видь його чого небудь вельчного.

Петро. И оть прыйшла година, що винъ це вельч-не дасть намъ.

Галя. Ахъ, що таке? Нову поему?

Оля. Ой, скажите швидко, яку поему?

Галя. Мабуть поему октавами. Я страшенно люблю октавы.

Оля. Або низку сонетивъ. Гарна ричь сонеты, особливо про кохання.

Галя. Ни, краще поема октавами або терцинами; се такъ поважно.

Оля. Або историчный романъ; се такъ вельчно.

Петро. Ни, ни, не вгадаєте. Скажи имъ самъ, Василью.

Василь. Та ни, кажы вже ты; мени теперъ ажъ ніяково.

Петро. О, скромність є найкраща оздоба справжнього таланту. Та кажы вже!

Семень. Будьте таки ласкави!

Василь. Панове! Та идея, за яку нашъ високоповажный поетъ панъ Петро ласкаво зволивъ наректы мене геніяльною людиною, ся идея, панове, въ двохъ словахъ: я надумавъ напысаты драму безъ горилки.

Галя. Якъ це такъ?

Оля. Що се таке?

Семень. Якъ се драму безъ горилки?

Петро. А що, казавъ я вамъ!

Василь. Такъ, зовсимъ безъ горилки. Моя драма буде въ п'ятьохъ д'яхъ и видъ початку й до кінця въ їй не буде выпыто ни однієї чаркы.

Семень. Невже ни однієї чаркы?

Василь. Ни однісинькой.

Семень. Отъ такъ штука! Хто бъ мигъ сподиватысь!

Галя (до Оли). А що, бачышъ, що Василь выгадавъ? Твій Петро ничого не выдумае такого.

Оля. Неправда: Петро выгадавъ били сонеты, се бъ то сонеты былымы виршами, а це хыба менше?

Галя. Пыше былымы, бо иншымы не вміе.

Петро. А що тамъ панночки мижъ себе розмовляють? Мабуť и васъ нашъ Василь здывувавъ чымало?

Галя. Мы кажемо, що його драма буде початкомъ драматичной літературы цилкомъ нової школы.

Оля. Ну й бреше!

Галя. Теперъ історія нашої драмы буде поділена на два періоди. Въ якій небудь історії нашої літературы буде напысано такъ: «Нова драматична література українська розпадається на два періоди: першій—видъ Котляревського до першої драмы безъ горилки, и другий—видъ першої драмы безъ горилки нашого незабутнього Василя и до нашихъ днівъ. Сей останній періодъ є переважно періодомъ тверезого реалізму»... и т. д.

Петро. Слава нашему Васылеви!

Семень. Слава невмируща батькови нової літературної школы!

Василь. Высокоповажни панове! Дуже вельке пошанування робыте вы мени, называючи мене батькомъ нової літературної школы. Шановни добродійки и добродіи! Вы прыбильшуете мое значиння. Коны жъ

се справи такъ, колы мени справи судылось початы новый періодъ у литературы, то заслуга того не такъ у мени й моему таланти, якъ у тыхъ щаслывыхъ обставынахъ, середъ якихъ мени довелось жыты й працюваты.

Петро. Його знову скромність напала.

Семень. А въ чому вы вбачаете ти щаслыви обставыны?

Василь. А въ тому, що трохи не вся наша драматична литература дуже слаба и здебильшого ничого не варта.

Семень. Справи се дуже щасливо, але й вашъ геній тежъ що небудь значить,

Василь. Кажу жъ вамъ, що вы прибільшуєте значиння мого генія.

Петро *(на бикъ)*. Одначе винъ мени обрыдъ изъ своимъ геніємъ: думае, що й справи велика цяця. Хвалить, хто хоче, а мени остогыдло. Краще до своей хаты питы. *(Иде)*.

Василь. Куды жъ ты, Петре?

Петро. Выбачайте, панове! Заразъ мени блыснула думка; треба запысаты, щобъ не загубыты сюжета. Я ще може вернусь до гурту. *(Выходитъ)*.

Василь. Бажаю тоби найкращого сюжета!

Оля. Бажаю вамъ, щобъ вы напысалы мени ти вирши, що вже давно пишете.

ОЦЕНА ЧЕТВЕРТА.

Василь.— Семень.— Галя.— Оля.

Семень. Вы, здається, велики приятели зъ паномъ Петромъ?

Василь. Дуже велики й щирі приятелі, але в йому є маленька хыба, яку я трошки не люблю.

Семень. А яка саме?

Василь. Вважає себе трохи не генієм, а про те, кажучи по правді...

Семень. Що, бездарна людина?

Василь. Не скажу—бездарна, але мушу признатись, що природа не надилала йому ні крхотки хысту до поезії.

Семень. Але це смутно; признайтесь, що се дуже смутно.

Василь. Такъ, це дуже смутна річъ.

Семень. Правда, що вамъ його жалъ?

Василь. Страшенно жалъ.

Семень. Такъ кажете, що ні крхотки хысту до поезії?

Василь. Ні на макове зерно. Уявить собі, що се людина незнайома зъ версифікацією, не тямить, що таке терцина, а що таке октава, вживає такі рымы якъ: *мита—молода, жыты—витеръ*.

Семень. Ай, ай, ай! На що жъ винъ пише? А проте це форма. Може змистъ у його виршахъ цікавий?

Василь. Ну, цього я не знаю. Не стану жъ я придивлятися до змисту всякої коломыйки!

Галя. Я згожуюсь, що коломыйковою мирою нічого доброго не можна написати.

Оля. А я протестую. Адже Шевченко писавъ и добре писавъ.

Василь. Гмъ, Шевченко писавъ, це правда, але жъ то бувъ Шевченко, а то... (*Увиходить Петро*).

ОЦЕНА ПЪЯТА.

Петро. — Василь. — Семень. — Галя. — Оля.

Василь. А мы тутъ про тебе розмовлялы, судылы тебе.

Петро. Якъ же вы мене судылы?

Василь. Говорылы, що хочъ ты й не хоченъ ужы-
ваты штучныхъ формъ у поезіи, пышешъ простою
коломыйковою мирою, проте дуже тепло й граціозно.
Мы тебе ривнялы зъ Шевченкомъ.

Петро. Дякую тобі, друже, але це комплиментъ.

Василь. Ни, брате, щыра правда.

Семень. Прыкметы вапшой поезіи всимъ видими.

Петро. Дякую вамъ, панове!

Оля. А що, пане Петре, чы напысалы що небудь?

Петро. Уявить соби таку оказію: якъ бувъ выхо-
дывъ зъ хаты, то покынувъ видчынене викно и теперъ
тамъ такого багато холоду, що высидиты не можна,
не то пысаты. Навить снугу на стиль намело.

Семень. А що вы теперъ пышете?

Петро. Малюнки литньої природы. Це буде нызка
невелычкыхъ поезій. Дванадцять пьесокъ уже напы-
савъ, а отъ на чортовому чысли спиткнувся.

Оля. Се вамъ за те, що пышете не те, що треба
пысаты.

Галя. Чы й панови Васылеви таки лыха трапля-
ються?

Василь. Мени гирше лыхо було трапылось, ось по-
слухайте. Адже вы вси, панове, знаете старого Дуба?

Семень. А якъ же! Знаменытый діячъ, романыстъ и
поеть.

Василь. Такъ отъ про його. Ииздывъ я на село, проживъ тамъ мисяць; вернувшыся до миста й пытаю: Ну що тутъ безъ мене трапилось нового? Ничого, кажуть, тилькы Дубъ давъ дуба, учора й поховалы. Ну, думаю соби, добре, що тилькы вчора, може ни-хто не похопытъся ранишъ видъ мене напысаты вир-ши на його смерть; якъ пошлю заразъ до «Зори», то черезъ тыждень и надрукують. Та подумавшы це, ни-кого вже не роспытувавъ, а набрався натхнення та й напысавъ ажъ на тридцять два рядкы. Напысавъ заразъ же й лыста до редакціи, запечатавъ усе та й несу на почту. Колы це на зустрічъ Иванъ Билый. «Куды й видкиля?» пытаю.—«Видъ Дуба додому», каже.—«Та винъ же вмеръ?»—кажу.—«Ни,—каже,—жывисинькый, сыдыть и пыше повесть; то зовсимъ другой Дубъ умеръ». Я такъ и охолонувъ, а дали скипивъ. Якъ же винъ смивъ такъ мене одурыты! Добре, що не зустрівъ тоди самого Дуба, а то може бъ побывъ його. Де жъ такы! тридцять два рядкы виршивъ пропало, та все жъ то добре рымовани, все чысты ямбы шестыстопни й чотыростопни черезъ рядокъ.

Галя. Отъ каторжна Дубына! Якъ же йому не со-ромъ було такъ васъ пидвесты!

Василь. Дарма! Я не додержую на його зла, тымъ бильше, що ти вирши таы здались мени черезъ ми-сяць, якъ умеръ старый Гай. Довелось тилькы рыму въ двоухъ рядкахъ зминуты.

Петро. О, терныстый шляхъ судывся поетамъ пере-ходыты!

Василь. Правда, колючокъ, колючокъ, бильше ніжъ трояндъ.

Галя. Ахъ, мы дуже спочуваемо поетамъ.

Оля. Бидни поеты, имъ стилькы горя.

Семень. Я хочъ не поеть, але пишу потроху и люблю поезію. Я розумію поетичну душу. Дайте мени стиснуты вашу руку, пане Василю, и вашу, пане Петре!

Василь. Высокоповажни панове! Дякую вамъ за вашу прихильність до мене, за ваше до мене співчуття и за те щире підтримання, якого видъ васъ я дизнавъ. Тилькы ваша до мене прихильність, тилькы ваше до мене співчуття и тилькы ваше підтримання, панове, дає ще мени змогу й силу нести важкий тягаръ поетичной роботи, який я на себе взявъ. Признаюсь вамъ, що я завжди шукавъ такого підтримання и отъ, замислившы зробити реформу въ нашій драми, пустившы її, такъ сказаты, на дивовню всесвітню безъ торилкы, я вважавъ своимъ найсвятійшимъ обов'язкомъ порадытись зъ вами першъ ніжъ початы дило, и видъ того чы иншого вашого прысуду мала залежаты дальша моя діяльність, ии напрямокъ и вдача.

Семень. О, поете нашъ любый!

Оля. Идеальна душа!

Галя. Ахъ, якъ винъ гарно говорити! Про його, якъ про Шевченка, можна сказаты, що вся краса нашої мовы йому одному видкрылася. (*Увиходить Гавкунъ*).

СЦЕНА ШОСТА.

Петро.—Василь.—Семень.—Галя.—Оля.—Гавкунъ.

Гавкунъ. Добрывечиръ вамъ, хлопци й дивчата, якъ ся маєте, що робыты гадаєте?

Василь. Сидайте, Даныле Ивановычу, отутъ на мъя-кенькому, заразъ вамъ усе роскажемо. Мы думаемо...

Гавкунъ. Хе, хе! Се мени нагадуе той часъ, якъ я ще тилькы задумавъ складаты народню энциклопедію.

Петро. Отсюды сидайте, Даныле Ивановычу!

Гавкунъ. Сядемо, сядемо. Такъ, кажу, се мени нагадуе...

Семень. Ахъ, тутъ мы вельки замиры маемо, Даныле Ивановычу.

Гавкунъ. Охъ, замиры, замиры. Слухаю васъ и прыгадую ти часы, якъ я вперше замирывся скласты народню...

Василь. Вы намъ повинни порадыты, Даныле Ивановычу.

Гавкунъ. Дуже радый даты вамъ пораду. Якъ зумію, такъ и пораджу.

Оля (до Гали). Нехай йому абы що зъ його энциклопедією. Чы не питы намъ краще на Петрову половину?

Галя. То й ходимо. Пане Петре, чы ваша тьотя дома?

Петро. Дома.

Галя. То провести насъ до неи. (*Выходятъ Галя, Оля й Петро*).

СЦЕНА СЪОМА.

Василь.—Семень.—Гавкунъ.

Гавкунъ. Куды це красни панночки зныклы?

Василь. Вони соромляться передъ такимъ поваж-

нымъ и вченимъ чоловікомъ, якъ вы. Пишлы въ Петромъ до його титкы.

Гавкунъ. Чого жъ имъ соромытысь? Мы, стари, любымо підтрымувати й захочувати молодижъ, а не розгоняты.

Семень. О, мы въ тому певни. Але нехай собі йдуть, а вы тымъ часомъ намъ порадыте въ нашій справи.

Гавкунъ. Значить, зробымо консиліумъ. Певно литературный? Якъ я задумавъ скласты народню енциклопедію, то я тежъ скликавъ людей на порадy.

Василь. Ахъ, добродію, се дуже цикаво; розкажитъ намъ про це; благаемо васъ, усе, все въ подробици розкажитъ... Ахъ, тилькы отъ що: мы надовго васъ затримаемо оповиданнямъ про енциклопедію; такъ щобъ вильнищъ було намъ васъ слухаты, давайте спершу скинчимо нашу маленьку справу, а тоди глядитъ не видмагайтесь, розкажитъ намъ усе, все про енциклопедію.

Гавкунъ. Розкажитъ же спершу свою справу, тоди й я вамъ розкажу.

Семень. А може бъ вы свою спершу намъ розпо-видали?

Гавкунъ. О ни, будьте таки ласкави, розкажитъ спершу свою.

Семень. Бачыте, добродію, се не моя, а пана Васыля справа. Нехай винъ розкаже. Розкажитъ, пане Васылю, вашу справу.

Василь. Бачыте, високошановный добродію, я задумавъ зробыты реформу въ нашій драматычній лите-

ратури, а власне ось яку. Въ усихъ нашихъ драмахъ багато горилкы. Горилка въ ныхъ грае вси перщи роли, якъ чоловічи, такъ и жиночи. Хто въ нашихъ драмахъ виходить въ роляхъ першыхъ коханців?—Горилка.—Хто грае роли резонеривъ?—Оковыта.—Хто грае поважныхъ батькивъ?—Спотыкачъ.—Хто перший комикъ?—Запиканка.—И такъ скризь горилка, всюды спотыкачъ, всюды запиканка. Я задумавъ цилкомъ скасувати цей порядокъ и зовсимъ вигнати горилку зи сцени. Я наважывся напысати драму безъ горилкы.

Гавкунъ. Це добре. Я люблю фантастычни пьесы. А чорты й видьмы будуть у вашій драми?

Василь. Навищо чорты?

Семень. Яки видьмы?

Гавкунъ. Якъ яки! Адже вы кажете, що ваша драма буде фантастычна.

Василь. Я кажу, що моя драма буде безъ горилкы.

Гавкунъ. Ну, все одно, украинська драма безъ горилкы, украинська фантастычна драма,—хыба жъ це не одно?

Василь. Та зовсимъ ни, зовсимъ не фантастычна.

Семень. Цилкомъ реальна, а не фантастычна.

Гавкунъ. А яки въ вашій драми будуть дієви особы, чы патріоты, чы прости люде?

Василь. Звычайни прости люде.

Гавкунъ. Прости люде безъ горилкы,—ну це ще не зовсимъ фантастычно.

Василь. Такъ вы ухвалюете мій замиръ?

Гавкунъ. Ухвалюю й бажаю успіху. Тилькы це дуже смилыво, дуже смилыво. Ну,ничого, пышитъ, тиль-

кы этнографіи додержуйте, додержуйте этнографію!

Василь. Буду про це дбати.

Гавкунъ. Якый вы взяли сюжетъ?

Василь. Чудовый сюжетъ и дуже путану фабулу. Ганна любить Грыцька, Грыцько любить Олену, а Олена Петра. Петро, закоханий у Катри, сміється зъ Олены, отруєе Ганну й заризує Грыцька. Дуже трагичный сюжетъ.

Гавкунъ. Чудовый сюжетъ. Хвалю. А спивы въ вашій драми будуть? Се дуже этнографично.

Василь. Будуть, але небагато. Въ першій дії спієна. Олена зблудылась у лиси й співа веселеньку пісню зъ тыхымъ проводомъ оркестры.

Гавкунъ. Що се вы! Въ лиси зъ оркестрою! Та се жъ не реально й не этнографично! Хыба жъ про-сти дивчата співають зъ оркестрою та ще й у лиси?

Василь. Але други авторы це дозволяють собі.

Гавкунъ. На шыбенюцю ихъ за це!

Семенъ. Але въ усихъ европейськихъ литературахъ дозволяється така нереальність?

Гавкунъ. Попалыты ихъ уси треба!

Василь. Я не бильшъ вынний, якъ уси инши.

Гавкунъ. На шыбенюцю! всихъ на шыбенюцю!

Василь (на бикъ) Ничого зъ нымъ не зробить: треба заспокоити. (Голосно) Добродію! вы знаете, що я дуже поважаю вашъ авторитетъ, яко знаменитого этнографа и діяча. Я охоче выкуну зъ моеи драмы музыку, абы вамъ догодыты.

Гавкунъ. О, я бувъ певный, що такой талановитый чоловікъ, якъ вы, зразу почує фальшь оркестры въ

драми й выкыне ии.

Василь. Мене всяка фалышъ дуже вражае.

Гавкунъ. Я въ тому певный. А мова въ вашій драми буде этнографична й конкретна?

Василь. Конкретна й этнографична.

Гавкунъ. Якъ у васъ розмовлятимуть про кохання? Наведить прикладъ.

Семень. А нуте справди дайте прикладъ; це дуже цікаво.

Василь. Наприкладъ такъ. Винъ:—«Якъ побачывъ я тебе, Ганно, то неначе мене хто батогомъ по серцю оперищывъ. Якъ пишла ты видъ мене, то мое серце пириуло въ темряву, якъ квачъ у мазныцю...» «Серце мое наче блоха зъ комира выстрыбнуты хоче»... Або такъ: «Эхъ, та й люблю я тебе, Катре, трыста чортивъ твой матери!»—«И я тебе люблю; цилуй же мене швидче, бисова мацапуру, та й геть къ бисовому батькови!» Адже така мова дуже конкретна?

Гавкунъ. Конкретна. Хвалю.

Василь. Дякую вамъ.

Гавкунъ. Ище не забудьте, щобъ ваша драма була сценнычна. Надайте бильшъ руху, бильше діи, розмаитосты въ декорацияхъ. Нехай зъ одного боку сцены жнуть жыто, зъ другого пьють горилку... ахъ, выбачайте, я забувъ, що це буде драма безъ горилкы... нехай зъ другого боку перуть сорочки, а посередыни сцены гуркотыть водяный млынъ и товче на вси ступы. Це дуже ефектно. Та нехай у вашій драми частишъ спивають.

Василь. Разивъ пьять у кожній діи буде досыть

Семень. Можна частишть. Адже такъ, Даныле Ивановичу?

Гавкунъ. Чысломъ не можна обмежыты. Діеви люде повинни спиваты стилькы, скількы вымагае драма. Якъ тилькы нема про що балакаты, такъ заразъ и нехай затынають якои веселои, а тоди смутной, а дали ще якои; чымъ бильше, тымъ краше. Але вводыты спивы треба до ладу, щобъ вони выплывалы зъ ходу пьесы, а не такъ соби ни зъ того, ни зъ сього. Не можна пидняты завису й зразу спиваты, а треба напрыкладъ такъ: зависа пидіймається, якийсь часъ на сцени мовчать. Дали одынъ каже: «А чы не заспиваты намъ, Йване, бо на души неначе чорты горохъ молотять?» А другой йому видказуе: «Справди треба заспиваты, Петре, бо й у мене на серци немовъ собаки загрызлысь». «То й заспиваймо, — каже Петро, — тоди нашу тугу наче лызень злыже.» Отъ и втнуть веселои писни.

Василь. Добре. А танци можна вводыты въ драму?

Гавкунъ. Безперечно можна, навить треба; особливо въ драматычныхъ мисцяхъ. Але танци тежъ зручно треба вводыты и мотивуваты кожний разъ. Напрыкладъ такъ: маты сыдыть пряде, а дочка сыдыть плаче, бо вырядыла мылого въ далеку дорогу. Маты каже: «Зажурылась ты, доню, рветься твое серденько зъ тугы. Ось ударъ лышень гопака — заразъ на души полегнае.» Отъ дочка й потанцюе. Або такъ: иде дивка зъ видрамы видъ крыныци та й прытанцюе.

Семень. А вода росхлюпується.

Гавкунъ. Мудра увага. Але я помылывся; я хотивъ сказаты: иде до крыныци та й прытанцюе.

Василь. Такъ буде пречудово. Такъ и робытому въ свой драми. Одаче вы, добродію, не дурно по-жылы на свити: вы вси тайны сценичности и драматичности знаете.

Гавкунъ. Знаю, знаю потрошку, хочъ це й не моя спеціальність, бо, якъ вамъ видно, я складаю народню енциклопедію.

Василь. А скажить, будь ласка, рокивъ двадцять буде, якъ вы її складаєте?

Гавкунъ. Двадцять шість минуло. Торикъ справлявъ ювілея.

Семень. Мабуть страшенно багато вже зроблено?

Гавкунъ. Ще бъ не багато! Планъ усієї праці трохи не весь уже готовый.

Василь. Та невже?

Гавкунъ. Запевняю васъ.

Семень. А матеріяливъ мабуть багато?

Гавкунъ. Страшенна сыла. Правда, що зъ ными маленьке лихо трапылось.

Василь. Яке лихо?

Гавкунъ. Мыши завельсь у комори и цилый видилъ про хлиборобство згрызлы.

Семень. Ой лышенько!

Василь. Отъ такъ напасть!

Гавкунъ. Але ничего, я дило поправывъ.

Василь. Слава тобі, Господи! А якимъ способомъ?

Гавкунъ. Купывъ мышаку и всихъ чысто мышей потруивъ.

Семень. Чудовый спосибъ!

Василь. Радикальный спосибъ; крашого трудно выгадаты.

Гавкунъ. Я до всего могу прыбраты ярмись.

Василь. Якъ вы кажете це слово?

Гавкунъ. Прыбраты ярмись.

Василь. Я ще не чувъ сього слова. Треба записаты. (*Выймае нотатку й записуе*).

Семень. И я не чувъ. Треба записаты. (*Робыть тежъ самѣ*).

Гавкунъ. Эхъ вы, молоди пысьменныкы, якъ вы вчытесь ридной мовы! А ще кажете, що іи знаєте! А отъ я заразъ довидаюсь, якъ вы іи знаєте. Е чудовый спосибъ довидатысь. А нуте лышень, назвить уси частыны чумацького воза. А нуте, хто знае?

Василь. Полудрабкы, спыци, люшныя.

Семень. Пидтокы, насадъ, вись.

Василь. Ярмо, занозы, вйе.

Семень. Пидискы и таке инше.

Василь. Шворинь и таки инши подробыци.

Гавкунъ. Яки жъ подробыци? Що инше? Вы не знаете? Невже нихто не знае, якъ звуться по нашому частыны воза? (*Увиходить Галя*).

СЦЕНА ВОСЬМА.

Василь.—Семень.—Гавкунъ.—Галя.

Галя. Я знаю вси частыны воза. Найголовниша частына воза—колесо.

Гавкунъ. Отъ панночка найкраще знае мову. Идить, панночко, сюды! за се вамъ буде надгорода. (*Цилує*

Галю.) Мы, стари, заохочуемо молодижъ до вивчення свого ридного.

Василь (*на бикѣ*). Одначе, трясця йому, я йому назвавъ зъ десятокъ частынъ воза, и винъ мене не заохочувавъ!

Гавкунъ. Мы заохочуемо молодижъ, шо подае надіи. А вамъ, панове, й не соромъ не знаты частынъ воза. Эхъ вы, знавци мовы, письменныкы!..

Василь. Бачъ, цилуе дивчатъ, та ще й дратуе.

Семень. На вищо мени знаты вси частыны воза? Хыба я стельмахъ або коваль?

Василь. На вищо намъ си подробыци? Хыба мы складаемо енциклопедію для вжитку мышамъ?

Гавкунъ. Шо таке? Енциклопедія для мышей!

Василь. Не розумієте? Encyclopédie à l'usage des souris. Розумієте теперъ?

Гавкунъ. Енциклопедія для мышей! Се мени така подяка за мою тридцятилитню працю! Ахъ, я вмираю!

Василь. Насмокчиться горилки, то переживете

Гавкунъ. О, мизерный виршомазе!

Семень. Добродію, заспокойтесь!

Гавкунъ. Геть къ бису!

Василь. О знаменытый авторъ мышачои енциклопедіи!

Семень. Не дратуйте! заспокойтесь!

Василь. Геть до нечистои матери! Не втручайся!

Гавкунъ. Мизерный авторъ ненаписанои драмы.

Василь. Але напышу.

Гавкунъ. Бодай ты нею подавився на першому акти!

Василь. Нехай нею публика давиться, а не я; а

такы напышу!

Гавкунъ. Ни, не напышешъ.

Василь. Ни, напишу.

Гавкунъ. Сылы забракне.

Василь. Не забракне; а вамъ на вашу энциклопедію забракне.

Гавкунъ. Моя энциклопедія буде скинчена.

Василь. Одынъ виддилъ уже мыши скинчылы...

Гавкунъ. Але я мышей потруивъ.

Василь. Ха-ха-ха! Одни булы чытачи въ його твору, та й тыхъ потруивъ.

Гавкунъ. А твои самы помруть зъ реготу, якъ прочитають твою трагедію.

Семенъ. Добродію, заспокойтесь!

Гавкунъ. Геть къ бису, чортивъ пидбрехачу!

Семенъ. А вы, добродію, старый брехунъ!

Василь. Се баба Параска.

Галя. Пане Васылю, вы такый добрый булы, такый гуманный, такый эстетикъ. Не лайтеся, заспокойтесь!

Василь. А, панночко, вы ще й заступаєтесь за того собаку, ради, що винъ васъ заохочує до вивчення свого ридного. Гетьте видъ мене, вы розбылы мое сердце!

Галя. О, Basile!

Василь. Гетьте, , широкосерда панночко!

Семенъ. Не смій ображаты мою сестру!

Василь. Вона розбыла мое сердце.

Семенъ. Я тобі розибью голову.

Гавкунъ. И зъ неи не выскочытъ ни крапли мозку, бо нема.

Василь. А я якъ трисну по твоій, то зъ ней вся порохня высыплеться. (*Увиходять Петро й Оля.*)

ОЦЕНА ДЕВЪЯТА.

Ти сами.—Петро.—Оля.

Петро. Що тутъ за крыкъ?

Гавкунъ. Спытайте вашого любого приятеля, знаменитого виршомазя.

Петро. Добродію, не ображайте поезіи й поетивъ; я за нихъ оступлюсь. Василь не виршомазъ; винъ геніяльна людина.

Гавкунъ. Обыдва вы геніяльны дурни.

Петро. А вы, добродію, старе опудало.

Оля (*до Петра*). Найшлы, кого бороньты—Васыля! Винъ же тутъ, на сьому місци, казавъ, що вы бездарна людина.

Петро. Хто казавъ? Цей виршомазъ? И винъ ще сміє вважаты себе крытыкомъ? Сей схоластикъ! Сей недотепа!

Василь. А твои вирши таки гармонійни, що якъ собакамъ прочитаешъ, такъ собаки вують.

Оля (*Петрови*). И вы стерпыте такую образу? Вы не розибъете йому голову! Гетьте жъ видъ мене, я зъ вами не знайома.

Василь. А вы, панночко, не мишайтесь! Не ваше дило загадуваты, кому розбиваты голову.

Оля. Ахъ, якъ вы смієте! Ахъ, яка образа! (*До Гали*). Се ты вынна. На що ты мене сюды привела? Я съ тобою незнайома, колы такъ. (*Уси кричать разом.*)
Чуты слова: Виршомазъ! Геніяльный дурень! Недотепа

Баба Параска! Опудало! Собака скажена!) (*Вбѣгаетъ наймычка*).

ОЦЕНА ДЕСЯТА.

Ти сами.—Наймычка.

Наймычка. Панычу! Панычу! (*Уси замовкы*).

Петро. Що тамъ таке?

Наймычка. Пани, ваша титка, почувшы, що въ паныча гости, сказали виднесты оци дви пляшкы наливкы. (*Становыть на столъ пляшкы й чаркы*).

Петро. Це вышнивка?

Наймычка. Це та, що позаторикъ ище наливалы.

Гавкунъ. А въ цій пляшци що?

Наймычка. Це слывъянка.

Гавкунъ. Чуло мое сердце, що слывъянка.

Василь. Подякуй пани видъ усихъ насъ.

Наймычка. Добре, подякую. (*Иде съ хаты*).

ОЦЕНА ОДЫНАДЦАТА.

Гавкунъ.—Петро.—Василь.—Семень.—Галя.—Оля.

Гавкунъ. Панове, хто бъ шо не казавъ, а мени здається, що въ насъ немає принципіальной суперечности? Чы такъ?

Василь. А вже жъ немає.

Уси. Немае, немає!

Гавкунъ. У принципі мы вси погодылысь.

Уси. Вси, вси.

Гавкунъ. То хто жъ насъ почаствуе? Высокоповажный господарю, шановный поете, частуйте насъ!

Василь. Але жъ, добродію, ви старійши й поважнійши: частуйте ви!

Гавкунъ. Виддаю сю честь молодому талантови.

Василь. Старому діячеви належить ся честь.

Галя. Я васъ помырю. Пане Васылю, ви частуйте вышнивкою, а добродій нехай частують сльвъянкою.

Василь. Згода, згода!

Гавкунъ. Це судъ Соломонивъ. Ну, починаймо! Кому сльвъянки—пидходьте до мене!

Василь. А кому вышнивкы— до мене.

(Гавкунъ и Василь нальвають чаркы. Все беруть по чарци).

Семень. За вищо жъ мы выпьемъ?

Гавкунъ. За нашу драму безъ горилкы.

Уси. За драму безъ горилкы! *(Пють иси).*

ЗАВИСА СПАДАЕ.

Кудю йты?

РИДЗВЯНА ПОВИСТКА.

Трохыма Зиньковського.

Iter hac habui. Terrentius.
Tu ibi tuam viam. Plautus.

Давно се діялось, колы ще на престоли Рымъ сыдивъ пышный Кесарь Августъ, колы гордый Рымъ, весь свить пидъ свою владу пидгорнувши, уывшысь славою и кровью людською, не дбавъ, що и його дни Паркы поличылы, що и його слави й пануванню прыйде кинець колысь—не дбавъ про се Рымъ, думавъ вичне пануваты й пышатся, выпысавшы на своему прапори гордый девизъ: Regere imperio populos Romane memento!—утопавъ въ роскошахъ и оргіяхъ и не маючи вже куточка на свити, де бъ можно точыты кровь людську за славу и владу Рыму—проливавъ ии на арені Колизея на втиху дыкой черни... Колы й Богомъ улюблена Палестына, втратившы свою долю й волю, зробившысь гостынцемъ для преторивъ всевладного Рыму, покирливо несла ярмо чуже, сподиваючыся

лышень, що отъ, незабаромъ, прийде іи Мессія гризний та можный, вызволить іи зъ пидъ новои египецькой кормыгы поганивъ и... поставить Ерусалымъ на томисть Риму, —въ си часы Господь, справди втомывшысь дывытыся на неправду людську, хотивъ показаты людямъ зразокъ до кращого жыття. Але не новый потопъ думавъ винъ на ихъ наслаты —ни, винъ хотивъ послаты людямъ Сына Свого, лышень не такимъ царемъ, якимъ його сподивалыся сыны Израилеви, а царемъ правды и воли за-для усякого живого твориння...

Якъ передъ потопомъ стародавнимъ люде переступылы миру всяку беззаконства та неправды, такъ и передъ приходомъ Того, хто мавъ обмыты души людськи видъ бруду гриховного—Рымъ, осередокъ земли, панъ и володаръ свиту, зибравъ въ одно мисце уси грихы, усю нечестъ и погань на свити, одягъ його въ порфиру й багряныцю и куревомъ обкуривъ запашнымъ,—такъ саме, якъ винъ зибравъ богивъ усього свиту, збудовавши за для ихъ пышный, чудовый Пантеонъ—мовъ бы, щобъ насміятися зъ самыхъ богивъ, мовъ бы на те, щобъ вони були свидки усього того, чымъ мусыть гыдуваты усяке Божество... Справди, досыть подывытысь у Колизей, щобъ побатыты, що си люде збулысь всего людського: на арену выходють глядіяторы-перебійци: Ave, Caesar, morituri te salutant! Угори, на хорахъ, мовъ диброва въ осени лыстямъ зашумила — заплескалы въ долони: буде пакъ нащо подывытысь! И бьются перебійци смертельнымъ боемъ... на втиху... проливають кровь свою, щобъ Рымляне не

забували, яка вона є на колір. Отъ одинъ пада и простягає руку вгору—просить милосердя, життя просить подарувати. Гнивлывый гомиръ угори: якъ, мовлявъ, маючи щастя вмерти передъ очима Риму, винъ сього не уважа за щастя, винъ инчого бажає,—бажає жыты! И руки, тысячи рукъ раптомъ махають додолу—знакъ, що Римъ не дає мылосты, и переможець, диждавшысь сього гасла, встромя въ товариша въ останне згубнее зализо... Рясни плескання въ долони й дыки выгуки повиталы послідній стогинъ людыны!... И жадна душа сихъ запеклыхъ людей не почувала жалю, не здригнулась, не вжахнулась, ниhto бѣ зъ помижъ ихъ не мигъ думаты й сказаты, що подія, котру вони бачуть—тяжке, несвицьке злочынство, що люде не повинни ризаты людей, бувиы сами люде, а не звиры—ниhto сього не мигъ сказаты—уси дывылыся на сю страшну подію, якъ дывляться на саму звычайну забавку; усякъ зъ нихъ, маючи передъ очима кривави кружалыця, супокійно брався за шматокъ хлиба—винъ йому не пахъ кровью, а хочъ и пахъ—байдуже!

Одна лышень душа почувала се, одна вона вжахнулась, одна схаменулась, — се була душа молодого германця-легіонера, що служывъ кесареви пидъ римськымъ именнямъ Люціуса. Германецъ скрыкнувъ тежъ, але не крыкомъ дыкой втихы радисного Колизею, а крыкомъ кривавого болу. Въ гладіаторахъ, що вбывалы одинъ одного на втиху кесареви й його рабамъ, винъ пизнавъ сынивъ вильной Германіи, бративъ своихъ кривныхъ... винъ выразно почувъ, якъ конаючы, гладіаторъ, що валявся на писку арены, про-

шепотивъ въ останне: «Германіе, батькившыно, прощай!..» Винъ wyra3но побачывъ, якъ рука другого, забыйци, затремтила на сей шепить забытого, якъ забыйця видкынувъ меча геть видъ себе й стоявъ остовпилий, не самовытый, забувши вклонитысь, якъ то лычыло, громади колизейній, що крычала йому: «bravo!..» Винъ, запеклый гладіаторъ, почувъ, що забывъ брата свого, винъ може вперше почувъ, що и винъ сынъ Германіи, може вперше помыслывъ про те, навищо винъ живе и що винъ робить... Все те побачывъ и почувъ молодой, легіонеръ Люціусъ, выбигъ зъ Колизею мовъ несамовытый и геть пишовъ темными вулицями Рыму, навмання, не знаючы куды—подалыть бы лышень одъ сього крыку й гомону нависного, подалыть одъ сыхъ людюидивъ... Думкы одна по одній, якъ сполохане гайвороння, тиснылысь йому въ голову, просылыся геть, просылы одповиди, свитла, сплиталыся въ якусь безладно мишаныну и прымушувалы лышень його все йты та йты, чы краще бигты мовлявъ бы видъ себе самого.

— Чы жъ я не такой самый гладіаторъ, якъ и си безцасни,—думалось йому,—чы жъ и я доси жывъ хыба не на те, щобъ, колы то треба, вбываты бративъ моихъ?

Рантомъ прыгадалось йому, якъ винъ недавно вернувся зъ походу въ непокирну Германію зъ Британикомъ, якъ винъ бывся изъ своими такы братами за для славы несытого Рыму, лышень не на арени Колизею, а на другій арені—на арені бойовыща. И тамъ винъ чувъ, якъ, вмираючы, германци згадувалы свое

мылу Германію, але чому винъ тоди сього не розумивъ, чому теперъ лишъ въ тямкы йому стало, що и винъ, чы воюючи за славу Риму, чы то нивечучы батькивськи звичаи та мову дидивъ своихъ на корысть панського Риму, чы займаючи въ полонъ германцевъ для гладіаторськихъ шкиль та рабства,—що винъ не що, якъ гладіаторъ, що риже брата, що ныщить батькившину на втиху и вдоволення деспотичныхъ прымхъ римської и золотой и брудной черни. Лишень теперъ зрозумивъ винъ, що дарма йому дивытись зневажливимъ окомъ на сихъ нещасныхъ рабивъ-бойнивъ, бо винъ и самъ такий, та не знавъ лишъ сього, якъ не знавъ сього й той, що ось допиру вбывъ свого брата... Довго винъ рисъ и набирався хысту та сылы въ школи гладіаторській, довго привчався винъ, якъ треба колоты и встромыты зализо въ людське тило—и бай-дуже! И отъ тоди лишень, колы почувъ, заризавшы брата, давно забутий, але мый гоминъ: «Германіе», тоди тилкы правыця йому затремтила, тилкы тоди ставъ, безгаланний, думаты про свои учинкы... «А хыба жъ я не такий?» думавъ Люціусъ, «хыба и мене змалку не взято до школы, якъ и того гладіатора, тилкы не до тіеи, а до иншої, де напувалы мое серце отруйнымъ зиллямъ римськымъ, де привчалы до звичаивъ римськихъ, де казано мени забуваты и зневажаты батькивську мову и звичаи, де призвычайно мене римляныномъ себе вважаты и соромытыя свои кровы германської, бажаты навить забуты про те!... Хыба жъ пакъ я не такий есть самый гладіаторъ? И мене, якъ його, Римъ готувавъ до арены, до арены ныщиты,

руйноваты, несвідомо, навить не догадаючысь, Германію, що мене породила, що мене выкохала... Хыба не я бувся зъ непокирными германцямы, якъ зъ бунтивны-ками варварства, що не розуміють благъ римської куль-туры та освіти и хочуть власной воли, бажають зи-статися самымы собою?.. Мени здавалося, що я, послу-гуючы Рымови, побачу благо Германіи, колы вона рабомъ такимъ, якъ отси гладіаторы, впаде пидъ п'яту Цезареву... Лыбонъ же я помылявся гирко!?

Такъ думавъ, такъ вагався сердцемъ германецъ Люціусъ, прытулывшысь горячою головою до стовпа на форуми. Пусткою та сумомъ несло видъ сього славетного колысь мисця... А такъ ще недавно виль-ный народъ обиравъ тутъ вильными голосами слав-ныхъ консуливъ та трыбунивъ, ще недавно вильный народъ дававъ тутъ мудри законы для вселенной, ще недавно бачывъ форумъ сей скривавлену кырею ве-лыкого Цезаря, ще недавно луною звидсы голосною неслася вильна, якъ колысь народъ римський, бурхлы-ва якъ море, зявзята якъ серце Муція Сцеволы, мова останнього римлянына, що не вагався встромыты меча у груди свому другови коханому, колы побачывъ, що сей другъ куде кайданы воли римського народу... Те-перь на сей форумъ заганяють лышь никчемни тов-пыша черни, що за дынарій та дармове выдыще въ Колизеи продае голоса на що хочъ свому панови Августу; мыне ище невеличкий часъ—и всевластный Августъ не матыме потребы граты бильшь и сей ко-медіи зъ тинню республики.

Таки, слыве таки думкы мусилы промайнуты въ розворушеній души Люціусовій. Нызкою мыналы передъ його очыма мынули лита. Невыразно, якъ у сны, прыгадалысь йому ти шаслыви годыны жыття, колы винъ ристъ малымъ хлопцямъ десь далеко, далеко звидсы, коло шумнодибровного Гарцу... Згадуе винъ, якъ сны, повыти у туманъ мывувшыны, чудови казкы, що йому неня, пестуючы, розказувала — про видьмы на Гарцу, про богивъ злыхъ и добрыхъ: Одына, Тора, про Валькирій; чудови писни спивала про славу дидивъ, про волю — гордоши германця. Якый винъ бувъ цикавый тоди, якъ пыльно прыслухався до всього, якъ бажавъ усе знаты. Погляне на небо, засіяне зорямы — и заразъ до ненькы: «А що то, мамо, на неби такъ блыма хороше та ясно?» — «То, сыну, зори, чы пакъ виконечка въ палати у Одына въ Валгали — черезъ ихъ дывлються души славныхъ германцевъ, що поляглы за волю багъкывшыны, буючысь зъ рымлянамы несытымы: вони дывлються, чы й ихни сыны йдуть ихньою тропою, и якъ колы побачуть, що хто зрадыть Германію, порымщиться, або побижыть зъ бою, якъ бигають жинкы (тилкы не германськи — си уміють якъ умерты), то якъ побачуть що такее, заразъ же Одынови скажуть, и на вики такому Валгала заперта... И горе зрадныкови!.. Колы побачышъ, що зоря падае, се зъ пересердя такъ грюкнувъ хто виконечкомъ небеснымъ, побачывшы погани вчынкы зрадецьки, що воно геть одирвалося и впало... Пыльнуй, сыночку, щобъ звидты бачылы твои лышь добри вчынкы».

Побачыць дытя течійку, потічокъ срибловодый, що каминіямы бижыть журлыво гомонючы, мовъ на-рикаючы на кого...

— А се мамуню, що? А звидкы се?

— Се потикъ—Журба Германської Матери,—зъя повагомъ видказуе матуся: колысь жыла тамъ, далеко маты, и сынъ у неї бувъ та зрадывъ батькивщину—перeverнувся на рымлянына и бився изъ своимы... И колы безпашна маты дизналася про те, то не хотила билшъ дывытыся на сонце, не хотила соромного жыття и розлылася слизьмы, зробывшысь течією журлывою, струмочкомъ жалибнымъ, що ажъ довику плакатыме и нарикатыме на долю, що дала їй породыты зрадлывого сына... И дывно есть: вода въ сьому потичку солона якъ ропа, ажъ гирка, якъ слёзы!... Дывыся, сыну, щобъ и твоя ненька не розлылася гиркымъ потокомъ...»

И поцилуе його палко, и прыгорне любо та пестлыво до матерыного лоня чыстого... И багацько, багацько розказувала йому ненька, але й вона всього не знала: «про се можна», було скаже, «дизнатись хыба въ школахъ у Рыми—тамъ все те знають», колы не зможе вдовольныты цикавого хлопця.

— То ты мене, нене, виддасы до школы, щобъ и я все знавъ?

Здыхне матуся тиренько та й скаже: «Охъ мій сыноньку, багацько, багацько вже такихъ, якъ ты, ходыло до шкиль рымськихъ, та чы багато зъ ихъ вернулося до дому, чы багато зъ ихъ зосталося сынамы вирнымы Германіи, чы багато жъ то ихъ, щобъ не хотили про-

миняты сумни, але роскишні лиси, яри й долины батькивщини на пышно золотый той Рымъ? Чы багато жъ ихъ не схотили проминяты волю германця на службу золотого раба Кесаревого? Чы багато тыхъ, що не схотили статись слипымы челядныками римлянамъ и спомогаючи имъ звоюваты нашъ вильный край — не плюндровалы його, не ныщылы наши звичаи стародавни, не осміялы батькивської славы и давнихъ учинкивъ, не гордувалы ридною мовою и кровью?... Боюся, мій коханий, щобъ и ты не стався оттакымъ перевертнемъ гыдкымъ, якихъ у насъ не мало; боюся, щобъ и ты не спаношывся, не пороманывся, не занехаявъ ридный край... То краще бъ мени тебе не родыты, краще бъ мени тебе маненькымъ поховаты»...

И обилеться бидная маты дрибнымы слюзами.
— Ни, мамо, я не зраджу Германию, я не хочу йты до римлянъ, я бытымусь изъ ными... — палко скаже хлопця.

Потимъ винъ уже не прыгадае соби, якимъ побытомъ опынывся въ Риму: чы його узято до вѣйска, чы його просто виддано до школы вчытись мудрощей римськихъ — тилки пам'ятае себе вже въ римській школи. Тутъ уже дизнався винъ про те, чого не могла йому з'ясуваты матуся; тутъ дизнався, що и все те, про що матуся оповидала — брыдня тилки, що ни Одына, ни Тора, ни Валгалы нема, а е лишь Юпитеръ та инчи Олимпійци, що и зори зовсимъ не е виконечка германського раю, а дрибненьки, романо-грецьки боженята; найславнійши зъ помижъ ихъ — Эось

рожевоперста та Фебъ блискучый. Тутъ винъ дивнався, що його родичи германци — невилгасы свитови, дыки дибривни мешканци, що духъ ясный людський мусять горнутися до Риму, до його освіти й культури; и щастя Германіи на тому залежить, щобъ вона яко мога швидче сталась слугинею Риму — винъ дасть їй преторивъ, софистивъ и кайданы; винъ навчить їи розумити и чытати Горація Флякка и спивати зъ нимъ укупи хвалу Августу якъ Богови та тилки їи знаты, що упившысь, тупаты: *nunc est bibendum, nunc pede libero tellus pulsanda*, замисць гризного крыку: «Умремо за волю и Германію!» — бо римлянамъ тоди тилки їи воли було, що тупаты вильною ногою въ дилъ... Все отсе римляне могли дати германцямъ, одибравшы за те вильну й чысту душу — добра, хочъ проклята плата!... Усихъ мудрощей римськихъ навчывсь Люціусъ, и самъ ставъ римляныномъ. Якою темною, якою дыкою та простацькою показалаь йому ридна Германія! И чуття зневагы до бидной Германіи, до їи звываивъ, до дыкой їи доли росло зъ нимъ укупи. Якъ винъ бажавъ наблызты їи до сього сонця — Риму, щобъ промине, сяиво видъ його освітило хочъ трошкы сумни лисы Германіи. Въ души його на дни зберегались несвидомо чысти порывання до вышой правды на землі. Роскишно — погане й розбещене повитря Риму не торкнулось своимъ бруднымъ отруйнымъ подыхомъ до їи, — и колы бъ винъ вырись у пущахъ Германіи — винъ бывся бъ за волю їи й долю; винъ бы не знавъ ни Гомера, ни Гезіода, ниже розумився бъ на рабськихъ виршахъ Гораціевыхъ,

за те бѣ зневажавъ розбещеныхъ, пещеныхъ роскошныкивъ Риму и ненавидивъ його золоти кайданы, въ котри винъ коуе народы; воля Германіи була бѣ йому выщою правдою ни земли, безперечною правдою и бездоганною. Але, кохаючысь у чудовыхъ гексаметрахъ безсмертныхъ грекивъ, розуміючы красу Пиндара, бачучы культуру Риму ступинемъ выщого жыття, пизнавшысь на софистычныхъ мудрощахъ, на діалектыци, розуміючы загальну высокисть духовного и культурного жыття—винъ уже мусивъ дывытыся на свитъ божый очыма рымлянына: винъ бачивъ у воли Германіи дыке варварство, въ борни ии за ню—війну зъ культурою. И хочъ духъ його не мигъ удовольнытыся роскошамы культурного жыття, хочъ духъ його шукавъ, жадавъ святой правды на земли, але жъ хто йому про неи мигъ сказаты? Хто мигъ сказаты, де вона, яка вона, що робыты, якъ треба жыты на земли? Все той же Рымъ, роскошный, мудрый и паскудный, а не зневажена, простацька Германія його. И отъ тыняється винъ по стогныщахъ Риму велелюдного—напевне скажуть мудри, наймудрійши въ Рыми, славетни стоикы. Пытається винъ стоикивъ, розпытується. Мудри вони речи кажутъ, але байдужистъ ихня до всього на свити нелюба есть йому: въ отсій байдужосты до свита, до його справъ, убачається йому бажання супокійного, незакаламученого жыття, бажання, зберигшы мудро спокій та ривновагу души въ симъ неспокойнимъ и неривновагимъ жытти, ще мудрище вмерты. Але сумырытысь такъ могла лышень душа зневирливои втомленной жыттямъ романської громады. Душа гер-

манця, що не мирявъ ни сьлѣ своихъ, ни не потомывъ рукъ, ни ще не захолодывъ серця—байдужисть ся мудра здавалася не мудрою. Йому хотилося жыття, учынкивъ, хотилось праці; байдужо-ривноагыи стойкѣ не мигъ йому вказаты певной пѹти; винъ мигъ пѹть, показаты до власного супокійного, шаслывого жыття, але германцевѣ хотилося жыты для людей, внести и свою долю въ скарбъ добрыхъ учынкивъ на земли... Спытатысь у римського народу, чого йому треба для його шастя. «Чого треба для твого шастя, Риме?»—пытається винъ. — Для мого шастя и славы,—каже Римъ,—треба ось чого: колы въ убогой вдовы, твоеи матери, е остання тельця, намъ треба взять ии на кесаря порфиру и щобъ йому було на-що уряджаты римскій голоти грыща въ Колизею, щобъ йому було за що дармовымъ хлибомъ нагодуваты чернь римську, бо вона дала йому за се здоптаты останкы вильной республики; колы у тебе е брать, остання утиха твоеи ненькы у старощахъ ии—намъ треба його взяты чы въ гладіаторы, чы то до легіонивъ, щобъ було кымъ звоюваты ще тыхъ германцивъ та парсянъ и инчыхъ варваривъ, що не бажають лызаты нигъ римському володаревѣ. — А правда жъ вапѣ де? — А ось де наша правда—кесарь. Винъ то носытель правды на земли, винъ знаменуе Бога, йому мы ставымо божныци и вивтари... — Невже се такъ, не вже се правда, найвыща правда?... — думавъ винъ. И въ мукахъ, у невири та въ розради, въ вѣйни зъ самымъ собою ишовъ винъ въ Сирію, за Ренъ воюваты германцивъ та иншихъ вар-

варивъ. Теперъ, збираючысь ще въ Палестыну держа-
ты неспокійныхъ гебраивъ пидъ владою й ступою
Рыму, винъ завитавъ у циркъ, у безславный Колизей,
де й першъ бувавъ, де й перше бачывъ те, що й теперъ.
Тилко ранишъ йому се не здавалось дыкымъ та нелюдсь-
кымъ — душа його и очи звыклы бачыты пролыту кровь и
не важыты жыття людське, ниhto бо його не важывъ, ни-
хто не бачывъ у Колизею ничого окримъ театру, опричъ
выдовыща — ничого. Теперъ же та подія, якъ два
германци былыся на втиху черни и вмиравъ одынь,
вмиравъ зи словомъ любымъ: «Германія» — теперъ вона,
ся нелюдська подія, вразыла и розворушыла його ду-
шу, насунула и проясныла йому гадкы про давню
давнину, прокынулася його германська кровь, прыга-
далася йому матуся... и речи любви...

Зъ важкымы думами, изъ смуткомъ въ серци,
зъ лютою нудьгою йихавъ винъ другого дня до Пал-
лестыны. Йому лежавъ шляхъ до Ерусалыму, до пре-
тора Пылата черезъ невеличке мисто Вифлеемъ
юдейський. Наблыжаючысь до Вифлеему, винъ по-
бачывъ блискучу вельку звизду надъ однимъ буды-
ночкомъ убогимъ. Нихто не мигъ йому, колы винъ
зачудованый почавъ розпытуватись, ниhto не мигъ
сказаты, що се таке мусыть значыты. Винъ спынився
у Вифлеєми, щобъ переночуваты.

Прокынувшыся вранци, чуеться янголыни спивы: «Слава
во вышнихъ Богу!» бачыть округы себе дывный, небесный
свить, чуеться якусь радисть, полегкисть души, озырається и
бачыть чудову людыну въ лелійно-бѣлыхъ шатахъ, не-

вымовно хорошой вроды, зъ лагіднымъ, чудовымъ поглядомъ. Такои вроды земля ще не носила.

— Хто еси, чоловіче добрый?

— Я янголь, посланецъ Божый. Знай, що миспе се святе, тутъ недалечко, на подвірю онъ того будыночку, що надъ нымъ сие звизда, родився самъ Хрыстось.

— Хто жъ се такой Хрыстось?

— Се сынъ Божый, самъ Богъ, истинный, едыйный, що прыйшовъ спасти людей—такъ се призначено одъ вику.

— Колы се Богъ, то йому бажаю поклонитись.

— Иды за мною,—сказавъ янголь и воны пишли. Перейшовшы прозь заиздний двиръ, Люціусъ уступивъ у якийсь захыстокъ, наче бъ печерю, де й побачивъ на сини въ яслахъ Божественне Дытя; округы сидило двое вбогихъ людей: Марія, Маты Божя, та святыи Йосыпъ, надъ ясламы ремыкгавъ товаръ, подыхаючы теплою парою на Дытыну, наче щобъ Ии захыстыты видъ погожого пораннього повитря. Здавалося, въ очыцяхъ Рожденного видбывався розумъ выщый видъ людського, здавалося, сей розумъ живъ и свитывся вже одъ вику, все знае й знавъ и знатиме, що йому нема початку, ни кинця, и здавалося, въ очыцяхъ сыхъ небесныхъ вся сыла й влада свиту, земли и неба, того, що вже було и буде. Округъ головки Дытяти Передвичнього сяйво чудове изъ этеру розливало свить на всю печерю.

Люціусъ, поглянувши на сю Дытыну, почувъ у серци якесь нове, недовидомее чуття, якусь надземну

радишь, млишь якусь, и спустывся на вколишки й прыпавъ додолу. Сяйво надъ голивкою Передвичнього слипыло йому очы.

— Я не можу билше дывытысь на се Дытя,— каже винъ своему повожатому—выведы мене звидсы.

Колы воны выйшлы, Люціусъ каже:

— Я бачу, що се дійсне Богъ, але мене одно дывуе, чому се Винъ у такій убожи прыйшовъ на землю?

— Я тобі ще не те скажу,—видказуе йому свя-
тый повожатый:—Винъ и вмире ще скатований, розин-
нутый на хрести, самою зневажливою, ганебною смер-
тю, зъ розбійныкамы укупы...

— Навищо жъ се, для чого се? Хто жъ його за Бога тоди вважатыме?

— На те, щобъ спасти людей! Инакше жъ се зро-
быты не можна. Я се тобі заразы зъясую. Щобъ лю-
де зрозумілы, якъ имъ жыты, воны мусять маты
зразокъ такого жыття, котре воны могли бъ побачыты
и повикъ згадуваты; щобъ образъ сього жыття стоявъ
имъ передъ очыма живою наукою, живымъ прикла-
домъ. Колы бъ Господь прыйшовъ на землю у корони
и порфири, у золоти и у едбаби, колы бъ явився
Винъ у царськихъ палатахъ чы вельможныхъ,—то люде
такъ бы и гадалы, то такъ бы и розумілы, що багря-
ныця лышень и корона, що золото лышень и само-
цвиты гидни есть близько буты до Бога; колы бъ ро-
дывся Винъ у палати—то бъ думалы, що якъ и Гос-
подь мынае вбогу хату, то значыть ий и призначено
буты въ зневази людській; колы бъ зъявився Винъ па-
ремъ могутнымъ и всевладнымъ, то бъ и нихто не ду-

мавъ, що въ тили вбогого тесли, якымъ буде се Дытя-Богъ—може вмишатыся духъ Божественный, може видъ теперь блышаты частка Божественного розуму; колы бѣ Винъ прыйшовъ зъ мечемъ кары й влады—люде бѣ думалы, що Божественного ладу ознака—се мечъ сылы й кары. Ни, навпаки, Господь умысне все зробывъ не такъ: Винъ не хотивъ навить въ найбиднійшій хати родытыся, Винъ родывся у печери и не на лижку едваному, а въ яслахъ на сини; не цари й вельможи бачылы появу його на свить, а перше за всихъ—волы и ослы. Винъ показавъ сымъ, що колы товаръ годенъ бувъ побачыты появу Бога на земли, то годенъ Винъ хочъ лагоды и ласкы видъ чоловика; не цари зи сходу перши принесли йому дары и поклонылыся, а найубожійши зъ помижъ людей—чабаны; сымъ Винъ показавъ, що прости, зневажени одъ сыльныхъ й мудрыхъ, си прости найбилше щыри Його слова слухаты и хвалу Йому виддаты. Въ снасть тлинну людську, въ тило, одягъ Винъ Божественный свій Духъ; шляхъ убогого й злыденного жыття, зо всима його прыгодамы, злыднямы й стражданнямы Винъ соби прызначывъ; надылывъ свою снасть всими потребама людського тила—чутлыву до холоду и голоду; утому чуты й жадагы выдпочынку, якъ и людське тило прыдатне чуты боли й муки. И саму душу Винъ свою вподобывъ до людської, що пидлягатыме гниву и спокусамъ, и ваганнямъ. Якъ справжня людына прожыве Винъ жыття свое святее, поклавшы кожну його мыть на послугу людямъ, усимъ оттымъ убогымъ, безталаннымъ, що у зневази у всихъ славныхъ и вель-

можныхъ; усимъ, що нужду матымуть у пидмози, ласци й утиси... и врешти—умре за сихъ людей, на хрести розипнений... Для чого жъ се?—спытаешъ: на вищо сього треба? А на велику науку людямъ и прикладъ: щобъ послужыты людямъ—ихъ треба полюбыты, такъ якъ полюбывъ ихъ Богъ, ажъ до смерти Своєї; а щобъ ихъ полюбыты такъ, то се зразокъ дае Хрыстось: треба единого — бути зъ ными, все те видчуваты, що и ти, котрымъ маешъ служыты; треба жыты ихнимъ жыттямъ, ихними потребами, ихними радощами и смуткомъ ихнимъ, треба свою душу зилляты зъ ихньою душею и пиднисшысь духомъ въ высокосты, зоставатыся ихнимъ братомъ... И колы ты хочешъ Хрыста соби за Бога мати—иды Його слидомъ, Його ступою—на скилки людський духъ може бути до сього здатный—иды до тыхъ, до котрыхъ душа твоя найблыжче, иды до тыхъ, де ты родывся, чый и радощи, и горе мусять бути тоби найблыжчи—тилкы тамъ душа твоя найповнише видчуе те, що и вони чують, тилкы тамъ и обійме найпалкише полумъя любви до людей и бажання найревнише и жыты, и вмерты за для ихъ, твоихъ коханныхъ и серцю близькихъ... Для того и Господь, щобъ взята Имъ на себе снасть людська понялась найбильшымъ паломъ любви до людей, мусывъ родытысь видъ людей и жыты такъ мижъ тымъ людомъ, де родывся. Не до фарисейвъ, не до можныхъ пиде Винъ,—ни, Винъ визьме въ свою оборону людъ темный и убогий, людъ безпритульный и покрывджений. Огонь жерущый своего слова гнивлывого Винъ вылле на тыхъ

фарысеивъ и можныхъ, катюгъ людськихъ; имъ кару прорече небесну: «Горе вамъ, кнѣжныи и фарысеи!»

И зныкъ божественный вистовець. Люціусъ бувъ якъ, уви сні—все зрозумивъ винъ теперъ, все йому стало ясно, стало видко йому шляхъ правды й воли на землі...

— Поклоняюсь Тоби, Боже вбогихъ и малыхъ, и беру твоего жыття будучого прообразъ моимъ малымъ и никчемнымъ сыламъ на прикладъ и науку! Зрываю зъ себе шаты золотого раба римского владыки! Выдераю, выкореняю изъ моеи души уси прикметы рабской души римской, що защевило ихъ мени жыття изъ нмы спільне, що ихъ надхавсь я въ повітрі римськимъ отруйнимъ. Омыю, омыю въ Рени риднимъ я римского пиднижка плямы, зъ повітрямъ вильнымъ ридной безпашной вдовыци-неньки, Германіи моеи, вдыхну я знову, верну я знову любовъ и палъ до щастя іи й воли; поновлени згадки про літа дятячи шасни вернуть мени и чысту душу, и видвагу за правду іи статы, поновлють въ мени бажання для неи жыты, для пытомой краины, що топчуть теперъ іи легіоны римськи й псують, мордують нещасливу. Сонце твое побачывшы, дібровы твои, горы и долины, серце въ соби германськее почувшы, те серце, що былося такъ, дятямъ ще, за для неи лыщъ, нененьки моеи, для шастя й воли ридного краю, зирвавши, скинувши, изъ себе Римлянына, я стану тымъ, кымъ мушу быты й почую въ соби сылу и бажання йты тымъ шляхомъ правды, що вказуе мени Господь новоявленный... Германіе моя убога, зневажена и темна! Тоби

видъ сіеи годыны усе мое жыття, уся любовь моя, весь палъ души моеи—зъ тобою, зъ твоими сынамы я роздѣлю твою сумну долю й полонъ, и муки, и зневагу, що завдає тоби блискучый, въ золоти й кровѣ втопаючи, проклятый, на гибель люту слизи и стогономъ народивъ обреченный Римъ... И смерти самои, дай Боже, Христе Святый, мени щобъ не злякатысь прійняты изъ рукъ кативъ твоихъ, моя святая, ридна земле, за тебе, за волю твою й долю и за твою правду...

Такъ помолвсь щиро биля Вифлиему въ святой день народження Божого першый християнынъ Германіи.

Петербургъ.

23. XII. 1889.

В. Гринченко.

ЛЮДЕ:

СЕРЕДЪ БУРИ.

ДРАМА НА V ДІЙ.

Б. Гринченко.

Діється въ мѣстѣ Калинку въ осѣнь року 1671.

СЕРБЪ РАВН.

ДРАМА НА В ДИ.

В. Трнчанко.

Чогось мені на серденьку та й не легко:
 Есть у мене рідний батько, та далеко.
 Ой вирву я зь рожи квітку, зь винограду,
 Та пошлю я до батька на пораду.
 А батенько ти приймає.

ВІД АШЧЕП

ЛЮДЕ:

Василь Коваленко, полковникъ Калыницький.
 Оксана, його жинка.
 Свырьдъ Пылыпенко, її батько, осавула сотен-
 [ний у Ханенка.
 Горпына, слуга въ полковника Коваленка.
 Степанъ Лясковський, сотникъ.
 Лавринъ Крыцький, писарь полковий.
 Андрій Старовський, суддя полковий.
 Михайло Билоченко, обозный полковий.
 Хома Жылынський, хоружый полковий.
 Романъ Горленко, осавула полковий.
 Денись, козакъ, кремезный дидь.
 Дидь Остапъ, козакъ старый, увесь билый.
 Карпо, козакъ немолодый.
 Крутько, тежъ.
 Два оклычныкы.
 Татарынъ, катъ.
 Козакы й народъ (жинкы й чоловікы).
 Грыцько Доленко, козакъ.
 Сотникъ козацький.
 Козакы.
 Жовниры польськы въ табори пидъ Калныкомъ.

Калыницький.

Калныку.

зъ Ханенкового
 боку въ табори пидъ
 Калныкомъ.

Діється въ мисти Калныку въ осени року 1671.

ПЕРША ДІЯ.

Свитлиця въ полковника Коваленка. Вузьки й довгасти вікна зъ невеликими шыбоками въ олів'яныхъ рямахъ. Двери просто глядача, праворучъ и ливоручъ. Кахольна груба зъ мальованихъ кахоль: полковникъ козацькій зъ шаблею въ рукахъ верхы, татарынъ бижить конемъ, пани зъ хусточкою въ одній руци и зъ квиткою въ другій, дивчына по воду йде, сивачъ сіе, орелъ степовой выдырає зъ лоба очи мертвому козакови, ведмидь улика цупе, олень ряснорогий бижить,—усе тее змальовано на кахляхъ, на кожній по одному малюнку; на стинахъ порозвишувано зброю, выдко два портреты. Кругомъ стинъ лавы зъ спынками, кылымцями позастылувани. Де нема лавъ,—полицы зъ дорогимъ посудомъ: блищать кубки злотысти й срибни и просто ясни крышталевы, чаркы стоять, коновкы, таци велькы, талиркы срибни. У куточку маленька полычка, а на ій килкы кныжокъ, хволіантивъ товстыхъ. Блыжче до глядачивъ стиль, биля його пидъ стиною, лавы, а зъ другихъ бокивъ—дзыкгли.

ВЫХІДЪ І.

Оксана, пани полковникова, струнька, чорнява молода молодыця зъ темными очыма, вбрана въ шовкову запуску и въ вышивану сорочку, поверхъ сорочки керсетъ, корункомъ обшытый; вона стоить биля вікна й спиває. Выходить Баба Горпына, невеличка сухорлява жинка стара, и прислухається.

ОКСАНА—спиває:

Закувала зозуленька, закувала:

Горе жъ мени, молоденькій, що сама я!..

Чогось мени на серденьку та й не лехко:

Есть у мене ридный батько, та далеко.

Ой вырву я зъ рожи квитку, зъ винограду,

Та пошлю я до батенька на пораду,

А батенько тиі квитки не прыймае,

Бо винъ мене, молодой, не пизнае...

ГОРПЫНА.

А ты вже зновъ про батька щось...

ОКСАНА.

Дакъ що?

ГОРПЫНА.

Сумуешъ ты...

ОКСАНА.

Не можу я забуты:

Вже жъ батько винъ!

ГОРПЫНА.

Та служить ворогамъ.

ОКСАНА.

Нехай йому за те Господь пробачыть!

Се грихъ тяжкий... Винъ завжды до ляхивъ

Прыхыльный бувъ,—того и виддаваты

За Васыля мене винъ не хотивъ...

Де винъ теперъ? Не видаю, не знаю...

А писня ся ни трохи не сумна:

Вона жъ оттакъ кинчається, бабусю:

Ой вырву я зъ режы квитку, зъ винограду,

Та пошлю я до милого на порадy;

А мій мыйй тую квитку та й приймае,

Бо винъ мене, молодую, прыгортае!

Пидбига й обнимае Горпыну.

А такъ же, такъ, бабусю, прыгортае!

Вже жъ прыгорта!..

Горпына.

Пустуешъ ты усе.

И якъ йому теперъ ще прыгортаты,

Колы кругомъ ляхы нась обляглы,

И треба намъ завзято боронытись.

Оксана.

Бабусенько, голубочко моя!

Я жъ тилкы такъ!.. Сама я добре знаю!..

Ни вдень йому спокою, ни вночи:

Все шанцивъ, бачъ, не хоче покыдаты;

Прыхылытись, хвылынку задрима

Та й зновъ туды... И де беретись сыла?!

Оксана.

На те жъ винъ е полковныкомъ у нась...

Такъ де вже тутъ сміятыся, прыгортатыся:

Мольтися, журытыся теперъ...

Оксана.

Бабусенько, и я жъ молюся щиро,

И я журюсь, що обняла нашъ край

Така беда; та по всякъ часъ сумною,
Понурою не можу буты я...
Та й на що те? Боротысь ли пше, лекше,
Колы на бій всмихаючысь идешъ,
И сонечко-надія сясє ясно...
Отъ, прыйде винъ намученый, сумный,
Закурений важкымъ гарматнымъ дымомъ,
А я його визьму та й звеселю,
То й вирымо, що лыхо пиде геть.

ГОРПЫНА.

Якъ бы то давъ Господь нашъ мылосердный!
Охъ-охъ, охъ-охъ! Неначе хтось иде?

ВЫХИДЪ II.

Васылъ Коваленко, полковникъ, увиходить зъ пысаремъ Лавриномъ Крыцькымъ. Коваленко высокій, зъ чорнымы вусамы, не дуже довгымы, самъ чорнявый, зъ яснымъ, трохи гордымъ поглядомъ; убранный у козацький жупанъ кармазыновый, короткий, простый, пры боку шабля; винъ тилкы вернувся зъ шанцивъ. Пысарь Лавринъ Крыцький зовсимъ молодой, гарный зъ себе, билиавый, зъ маленькымы вусамы, вдягнений у довший жупанъ, пидперезанный кольорыстымъ поясомъ; зверху кунтушъ, винъ його скидає, ввійшовшы.

КРЫЦЬКИЙ, — уклоняючыся.

Я доброго здоровля зычу пани.

ОКСАНА, — уклоняючыся.

Здорови й ви! Сидайте, прошу, въ насъ!

КОВАЛЕНКО.

Оксаночко, у насъ тутъ рада буде,
Дакъ щобъ ниhto сюды не увійшовъ.

Проходе въ другу хату, въ прави двери; Горпына выходе
въ ливи.

ВЫХИДЪ III.

ОКСАНА.—КРЫЩЬКИЙ.

ОКСАНА.

Що сталося? Якись новіи висты?
Чы що лыхе?

КРЫЩЬКИЙ.

Нове? лыхе? Ба, ни!

Одъ ворогивъ нема нового лыха,
А видъ своихъ,—се гирише за ляхивъ.

ОКСАНА.

Кажить же—що?

КРЫЩЬКИЙ.

Суть ворогы мижъ намы.

ОКСАНА.

Мижъ намы? Хто?

КРЫЩЬКИЙ.

Ото жъ то й е, що хто!

Якъ бы я знавъ! А то по мисту всюды
Вже пущено такую висть, немовъ

Полковныкъ нашъ не здужа боронитыся,
Не вміе винъ... що скинуты бъ його

Та иншого когось настановиты;

Що мусымо скорытыся ляхамъ,
А булаву Ханенкови оддаты...

О, прокляти!..

Оксана.

Яка брехня! Васыль?

Не вміе винъ?

крыцький.

Та що вже говорыты!

Вси видаемъ, що душу виддае

И сылу всю за справу панъ полковныкъ,
Що розумомъ, лыцарствомъ—першый винъ...

Та черезъ те жъ ти зрадныкы й жадають

Геть скинуты його, абы самымъ,

Не гаючыся, Собиському скорытыся.

Колы того не буде, хто одынъ

Здолае тутъ опертыся тій сыли,

Що навкругы, мовъ хмара облягла,

Змагаючыся стоптаты насъ пидъ ноги,

Тоди воны вже запанують тутъ!

Отъ, пани, чымъ полковныкъ выненъ стався!

ВЫХИДЪ IV.

Увиходють: Степанъ Лясковський, сотникъ, чоловикъ рокивъ 35, не поганий зъ себе, вусы билиави, трохи вгору закручени; Андрій Старовський, суддя полковый, рокивъ йому зъ 50, або трохи й билше; облычча досыть грубе, сыте, увесь кремезный; чорни коротки вусы; Хома Жылынський, хоружый полковый,—пындючна козацька постать; ввиходючы, витаються:

Добрыдень вамъ, вельможна господине!

ОКСАНА.

Здорови й вы!

ЛЯСКОВСКИЙ.

Де жъ панъ полковникъ е?

ОКСАНА.

Увійде винъ,—отъ тилкы заразъ вийшовъ.

ВЫХИДЪ V,

Увиходють: Михайло Билоченко, обозный полковый, худый зъ облычча, але кремезный, старый, сывый козарлюга зъ довгымы вусамы; Романъ Горленко, осавула полковый,—ще молодой, звычайне козацьке облычча; говорять завсигды палко й шыро. Витаються:

Витаемо въ господи вашій васъ!

ОКСАНА.

Витаю й я,—добрыдень вамъ, панове!

ВЫХИДЪ VI.

Полковныкъ Коваленко ввиходе, а Оксана заразь же
виходе.

КОВАЛЕНКО.

Сидайте жъ бо, панове, прошу васъ!

Уси сидають, оприче писаря: той тымъ часомъ перегля-
давъ кныжки на полицы, а теперъ, узявши въ руки одного хво-
ліанта, перегорта його, зацікавлений.

БИЛОЧЕНКО.

Панъ пысарь щось до кныгъ узявся дуже.

КРЫЦЬКИЙ.

Не можна жъ бо! новенька кныга тутъ:

(Чытае:) «Небо новое зъ новымы звиздамы сотво-
ренное Іоаникія Галатовского»...

Я ще у васъ ии не бачывъ, пане.

КОВАЛЕНКО.

Ще по весни ии мени привизъ

Одынъ купецъ зо Львова; тилкы й доси

Якъ треба я не прочытавъ ии

За справами військовымы. Хай потимъ

Вамъ дамъ ии,—теперъ идить до насъ.

Облышывши пысарь кныгу, сидае до гурту.

КОВАЛЕНКО.

Собиський Янъ, гетьманъ коронный польський,

А вкупи зъ имъ Ханенко, що себе

Тежъ гетьманомъ надъ нами называе,

Прыслалы намъ оце сього лыста,
А у лысти таке намъ напысалы,
Щобъ оддалы на ласку панську имъ.
Мы Калныкъ нашъ. Лыста вы вси читалы...
Що волыте вы имъ одновисты?

СТАРОВСЬКИЙ.

А що жъ бы мы могли видповидаты?
Онъ скоро вже два тыждни буде, — вси
Мы тутъ б'ємось, а дила все чортмае..
Що дня тиснишъ, мицнишъ стыскае насъ,
Мовъ обручемъ зо стали, лядська смыла.
Насъ жменя тутъ зосталася мала,
Въ ихъ—військо все. Гетьманъ нашъ Дорошенко
Не здужае потугы дати намъ...

КОВАЛЕНКО.

То зъ двохъ одно: або ляхамъ скорытись,
Або гуртомъ у бои полягты.
Се подаю вамъ до увагы ныни.

СТАРОВСЬКИЙ.

Де жъ сыла въ насъ, щобъ ще змагатысь намъ?
Якъ скорымось, то змылування буде,
А скоро ни,—загынемо у си
Изъ статкамы, маеткамы своїмы.

БИЛОЧЕНКО.

Лыцарська ричь—у бои полягты.

ГОРЛЕНКО.

Загынемо? Дакъ липше вже загынуть!

Ще сыла є! И пороху та куль

Багато въ насъ.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А въ ворогивъ ще билще.

БИЛОЧЕНКО.

Не стане куль—червинцямы тоди

Стрилятимемъ,—ихъ де въ кого багато.

ГОРЛЕНКО.

Ха-ха-ха-ха! Се панъ обозный втявъ!..

СТАРОВСЬКИЙ.

Ну, не на те червинци, щобъ стреляты!

А якъ нема вже змогы, то корысь!

Та й скорымось мы не кому чужому,—

Ханенкови,—и той у насъ гетьманъ...

Однаково—Ханенко, Дорошенко...

КОВАЛЕНКО.

Ба ни, не такъ! панъ полковый суддя

Сказавъ таке, чого казать не лычыть:

Забувъ, хто есть у насъ теперь гетьманъ!

Ни, не одно Ханенко и Дорошенко.

Го гетьманомъ Ханенка изробылы

Ляхы, не мы. Винъ здався имъ на те,

Щобъ булаву видняты въ Дорошенка,

Го сей не зъ тыхъ, що вклониться ляхамъ.

Ханенко, се—попыхачъ у ляхивъ!
Винъ, важучы свого народу волю,
Його права святѣи за нищо,—
Все продае за панську зрадну ласку:
Абы винъ самъ у злоти панувавъ!
Гетьманъ Петро—хай Богъ йому удильтъ
Предовгий викъ!—стоять за правду винъ
И мыслить винъ про край, про посполыте
Усихъ добро. Не хоче винъ народъ,
Що вызволивсь, купышы волю кровью,
Оддаты зновъ старымъ панамъ въ ярмо,
Зробышы зъ насъ довишни лядськи слугы.

БИЛОЧЕНКО.

Не скорымось Ханенкови, ни, ни!

ГОРЛЕНКО.

Не зрадымо свойого краю й воли!

КРЫЦЬКИЙ.

Не подамось!

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Не змога жъ дали такъ!

ГОРЛЕНКО.

Ни, змога е! Мицни ще шанци й замокъ.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А те забувъ, що зъ мѣста е хидныкъ,
Ще давній той: абы ляхы назвали,
То ныщечкомъ и влизуть уночи.

КОВАЛЕНКО.

Уже тайныкъ завалено землею.

БИЛОЧЕНКО.

Допыльнувавъ того я вранци самъ.

ГОРЛЕНКО.

И живность е,—голодни не ввремо...

КРЫШЬКИЙ.

А може ще й надійде Дорошенко

Зъ потугою...

СТАРОВСЬКИЙ.

Де въ чорта вже йому

Намъ помогты, колы й самому скрутно.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не згожуюсь! Дозвольте зняты ричь!

Де жъ выдно се, що зныкла наша сыла?

Ни, мусымо мы бороняться зновъ,

Ни, мусымо боротысь до загыну

И за свого стояты гетьманъ!..

Подужаемъ! Мы жъ козаки, панове!

СТАРОВСЬКИЙ.

А ты жъ казавъ...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Що тяжко намъ боротысь?

Казавъ! Дакъ що? Поборемо усе!

СТАРОВСЬКИЙ.

Але жъ бо ты...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Кажу, щобъ бытъся й дали!..

СТАРОВСЬКИЙ, — помовчавшы трохи.

Якъ такъ, то й такъ...

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Якъ сотныкъ, такъ и я!

Павза.

КОВАЛЕНКО.

Такъ будемо жъ до смерти борониться!

Признаюсь вамъ по ширости теперъ:

Колы бъ вы тутъ уси постановылы

Послухаться сього до насъ лыста,

Скорытыся, то вже повивъ бы инший

Васъ кланятыся ляхамъ, а я бъ узявъ

Въ останне вже тоди у руки шаблю

Та й кынувся бъ на ворогивъ хочъ самъ,

Бо лишче е за волю въ бою вмерты,

Нижъ статися не вильныкомъ-рабомъ,

Бо тилкы трупъ — той сорома не знае,

А хто живый, той не стерпыть ярма.

КРЫЩЬКИЙ.

Ни, не стерпыть! И мы того не хочемъ!

БИЛОЧЕНКО.

Якъ бы жъ уси таки булы, якъ ты!..

ГОРЛЕНКО.

Зъ тобою вси поляжемо,—веды!

КОВАЛЕНКО.

За шырысть сю спасыби вамъ, панове!

Смеркається,—на шанци треба йти.

Ще й посланця мы мусымъ одислати.

Уси встають.

Нема чого видпысувати имъ:

Такъ одкажу,—нехай не дожыдають!

Мы скорымось хыба, якъ у земли

Лежатымемъ. Ходить теперь, панове!

Выходятъ уси, Коваленко позаду, але въ ту мыть одчыняються двери зъ другой хаты, и ввиходыть Оксана.

ВЫХИДЪ VII.

КОВАЛЕНКО.—ОКСАНА.

ОКСАНА.

Васылечку, стрывай!

КОВАЛЕНКО.

Зачыняе двери й вертається.

А що тобі?

ОКСАНА.

Я, звисно, все зъ тієї хаты чула.

КОВАЛЕНКО.

А що жъ, чы такъ одповисты на лысть?

ОКСАНА.

Ище бѣ не такъ! Який ты смилый, гарный!

Зѣ тобою я ничего не боюсь.

Колы бѣ не се, а вдвое билше вѣйсько

Насѣ облягло,—не страшно и тоди,

Бо що воно передѣ тобою зможе?

КОВАЛЕНКО.

Хыба вже я нелюдську маю миць?

Ни, е кинецъ усякій людській силы,

И навить той, хто дужчий за усихъ,—

Той зломыться.

ОКСАНА.

Зломыться—не схлытысь,

Не кланятысь звытяжцямъ-ворогамъ!

И ты такой! За те такой и гарный,

И дорогой, коханий, любый мій!

Прыпадае до його, винъ прыгортае ии й цилуе.

КОВАЛЕНКО.

А що, якъ бы ляхы насѣ подолилы?

ОКСАНА.

Тоди бѣ полигъ вѣ останнимъ бои ты.

КОВАЛЕНКО.

А ты?

ОКСАНА.

А я? Чудный бо ты, Васылю!..

КОВАЛЕНКО.

Въ неволю ты потрапыла бѣ тоди.

ОКСАНА.

Въ неволю—я? На вищо глузуваты?
Ни, смерть—то мыть, неволя—цилый викъ...
Я до жыття готова и до смерти:

Де будешъ ты, то буду тамъ и я.

КОВАЛЕНКО.

Голубочко, души моеи сонце!
Мій свитоньку! Съ тобою все ясне,
Безъ тебе—ничъ... ничъ темна и похмура...
Безъ тебе я... и жыты бѣ я не мигъ!

ОКСАНА—палко прыгортаючыся до його.

О пыть бо, пыть!.. А то тебе видъ себе
Не зможу я пустыты!..

Цилуе його потимъ одштовхуе злегенька.

Ну, иды!

КОВАЛЕНКО.

Иду, иду... Бо справди забарывся...

Иде, але на порози спыняється.

А видаешъ, яка новына?

Грыцько знайшовсь.

ОКСАНА.

Невже? А де?

КОВАЛЕНКО.

Въ Ханенка.

ОКСАНА—сумно.

И винъ туды!..

КОВАЛЕНКО.

Я зъ шанчивъ самъ пизнавъ
И въ посланця пытавсь,—и той такъ каже.
Ну, вже пиду... Я скоро и вернусь.

Выходе.

ВЫХИДЪ VIII.

Оксана сама. Проходе по хати, тоди сидае билия столу.

ОКСАНА.

Грыцько знайшовсь... и б'ється за Ханенка...

И вынна—я... Укупи мы зрослы,

И плакалы, й сміялися укупи...

Винъ покохавъ мене и певный бувъ,

Що будемо мы вдвохъ изъ имъ подружжямъ...

Та може такъ воно й було бъ, якъ бы

Не стривсь Васыль... Маленька зирка гасне,

Якъ засія на неби сонце... Такъ...

Якъ оддалась за Васыля,—не стало

Тоди Грыцька: уразъ кудысь винъ зныкъ...

А се теперь у ворогивъ з'явився...

И щырый винъ, и гарный, добрый бувъ...

Мы вкупи зъ имъ дилылы смихъ и сльозы;

Винъ батькови бувъ тилкы прыймакомъ,

Але мени винъ братомъ бувъ измалку.

И жалко такъ, що зъ ворогами винъ.

Якъ сталося це, що винъ теперъ зъ Ханенкомъ?

Якъ все теперъ поплуталось: хто бувъ

Учора нашъ, той зъ ворогами завтра.

Се помылка його, и певна я,

Колы бъ його могла я де уздрити,—

Вернувся бъ винъ, ихъ кынувши, до насъ.

Схыляється головою на руку й замислюється.

ВЫХИДЪ IX.

ОКСАНА.—БАБА ГОРПЫНА.

ГОРПЫНА.

Чы вернуться небавомъ панъ Василь?

ОКСАНА.

Вы хотите, бабусенько, вже спаты?

Лягайте, спить! Чого ще вамъ товктысь?

Я Васыля тутъ буду дожыдаты,

И дамъ йому вечеряты сама.

ГОРПЫНА.

Такъ я пиду.

ОКСАНА.

Идить та спить, бабусю!

Горпына выходе. Оксана знову сыдыть биля столу, замислившыся.

ВЫХИДЪ Х.

Увиходыть тыхо чоловикъ середнього зросту, въ звычай-
нй мужычйй одежи, билиый, зъ усами, безъ бороды. Увійшовшы,
озырається, не важучыся ничого роботы. Оксана, почувшы його,
пидводить голову и видразу встає.

Се хто такый? (Прыдывляється.) Ой хто се?
(пизнає) Боже правый!..

Чоловикъ.

Не пизнаєшъ?

ОКСАНА.

Ни, я пизнала... вы...

Се, батьку, вы...

ПЫЛЫПЕНКО.

Се я! Чого жъ злякалась?

Поблидла чомъ? Хыба я дыкый звиръ?

ОКСАНА.

Та ни, се такъ... се я... не сподивалась...

Я думала, що васъ немає тутъ...

ПЫЛЫПЕНКО.

Та не лякайсь! Я не прыйшовъ ганьбыты

Тебе за те, що ты за Васыля

Свого пишла, видъ батька втикшы нышкомъ,

До ворогивъ пристала...

ОКСАНА.

Батьку, ни!

Не ворогы воны мени, а ридни.

Той ворогъ намъ, хто нашъ плондруе край:
Не я, а вы, мій батьку, зъ ворогами.

ПЫЛЫПЕНКО.

Мовчы уже, колы ще не клену!
Я не про те тутъ маю розмовляты.

ОКСАНА.

А я про те: покійньте, тату, ихъ,
Вернитесь до насъ! Васъ привитаемъ
Якъ ридного, коханого мы вси...
Любытому, корытимусь!.. Вернитесь!

ПЫЛЫПЕНКО.

Облышъ, кажу! Не въ тимъ сьогодни ричъ!
Повынна ты мене обрятуваты:

Сюды вночи я тайныкомъ улизъ,—
А погы тутъ ходывъ, то тайныка
Засыпано,—зоставсь я мовъ у пастци.
У бур'яни пролежавъ цилый день,
А се добравсь по темному до тебе.

ОКСАНА.

Але чога жъ вы опынылысь тутъ?

ПЫЛЫПЕНКО.

А що тобі? За диломъ опынывся.

Рятуй теперь и выпусты мене!

ОКСАНА.

А якъ же васъ я выпущу? Вси брамы
Скризь замкнено, и вартови стоять.

ПЫЛЫПЕНКО.

То одуры тыхъ вартовыхъ, якъ знаешь,
А выпусти видсиль мене мерщій!

ОКСАНА.

Та якъ же я ихъ одурыты можу?

ПЫЛЫПЕНКО.

Ты вымудруй! Ты знаешь липше се!

ОКСАНА.

Дурыть своихъ? Ни, я того не хочу.

ПЫЛЫПЕНКО.

А ну облыщъ ты выгадки дурни!

ОКСАНА.

Не выгадки—не можу я зробыты.

ПЫЛЫПЕНКО.

Не зробыщъ ты,—я проклену тебе!

Я задавлю тебе!.. Пускай мене!..

ОКСАНА.

Не можу я!

ПЫЛЫПЕНКО.

У, проклята тварюка!

Проходе по хати й вертається. Спокійнійше:

Та слухай же! Розважъ же, нерозумна:

Колы мене не выпустишъ вночи,—

Піймають же мене и накарають.

ОКСАНА.

Я Васыля прохатыму, щобъ винь...

Поможе винь...

ПЫЛЫПЕНКО.

На його я не вирю.

Та й винь не самъ: е присудъ вѣйськовий,—

И завтра я на шыбенѣи буду,—

Чы голову катюга втне мени.

ОКСАНА.

Ой, Господы!

ПЫЛЫПЕНКО.

Та пожалій же батька!

Вже разъ його ты скрывдыла такъ тяжко,

Теперь його на страту виддаешъ.

Пролетѣся кровъ моя и упаде

На голову тоби: ты вбыла батька!

Моя душа на Божый стане судъ,

И я Йому, Едыному, на тебе

Поскаржуся.

ОКСАНА.

Ой, Боже! Що чыныты?

ПЫЛЫПЕНКО.

Поскаржуся: у неи не було,—

Скажу Йому,—жалю въ жиночимъ серци.

Вона могла кривавый батькивъ трупъ

Безъ головы вбачаты на помости,

Вона мене убыла, се вона:

Карай ии, мій Господы едыный!

ОКСАНА.

Ни, не кажить такъ, тату, не кажить!

ПЫЛЫПЕНКО.

Казатыму! У тебе серце добре,

Я жъ—батько твій, зростывъ тебе, кохавъ...

Теперь прошу: рятуй мене видъ смерты!..

ОКСАНА.

Стривайте бо!.. подумаю... (Мовчѣть.) А, такъ!

Надумала!

ПЫЛЫПЕНКО.

Надумала? Кажы жъ бо!

ОКСАНА.

Тутъ поблызу въ саду у насъ е хвиртка

Маленькая у мури... ключъ у насъ...

ПЫЛЫПЕНКО.

Веды жъ мене! Веды мершій, не гайся!

ОКСАНА.

Стривайте бо,—неначе хтось иде..

Прыслухається.

Васыль иде. (Бере його за руку) Отамъ сховайтесь

поки.

Я все зроблю, що сыла буде,—йдить!

Выводе батька въ другу свитлицю, сама вертається.

ВЫХИДЪ ХІ.

ОКСАНА.—КОВАЛЕНКО—ВВИХОДЕ.

КОВАЛЕНКО.

Оксаночко, тутъ не було Карпа?

ОКСАНА.

Не бачыла його...

КОВАЛЕНКО.

А мавъ винъ буты...

А може винъ въ пекарни дожда?

Ты глянь пиды! Нехай сюды увійде.

Оксана виходе.

ВЫХИДЪ ХІІ.

КОВАЛЕНКО—самъ, дывыться у слидъ Оксани.

Отъ Богъ пославъ мени оцей клейнодъ!..

И утомлюсь, и знеможусь безъ мира,

А ззырнемось, очыма всмихнемось,—

И де вже та и вгѣма, и знемога!

Колы бѣ ии у мене Богъ однявъ,

То хочъ и вмры,—бо щѣ жыття безъ неи?

Холодный свить безъ радости и втихъ,

Безъ щыроты, безъ правды... кровь та бійка

Щоденная... грызеться зъ братомъ брать...

А нѣ що се? Велычна ричъ—лыцарство,

Я все жыття изъ шаблею проживъ,

А часомъ такъ подумаешъ: мій Боже,
То жъ кровъ!.. то жъ смерти!.. то жъ горя
скилки, слизь!..
Хай Богъ простить, бо бьюсь за правду й волю.
Та знає Винъ, що се тяжке жыття,
И посыла души людській на втиху
Пречистую, ласкаву та ясну
Жиночую подружню душу любу, —
Такъ и мени Оксаночку пославъ.

ВЫХИДЪ XIII.

КОВАЛЕНКО.—КАРПО, козакъ нѣмолодый, увиходе.

КАРПО.

Отъ я й прийшовъ. Який же загадъ буде?

КОВАЛЕНКО.

Та загадъ сей такой: якъ хочешъ ты,
Дакъ и берысь, а ни—нехай хто иншый.

КАРПО.

Кажить—який?

КОВАЛЕНКО—выймає лыста.

Та отъ цыдулу сю
Гетьманови Петрови доручыты.
Тутъ билшъ на смерть, нижъ на жыття идешъ.

КАРПО.

Давайте лысть!

КОВАЛЕНКО.

Ты лыцарь щырый, брате!
Дакъ слухай же, якъ мусышъ ты зробыть:
Ты вдягнешся у свыту й выйдешъ заразы
Въ маленькую ливую браму,—тамъ
Унызъ иды; зійшовшы на долину,
Йды до млына, мирошныка знайды
Петра Гайду, йому виддай пыдулу:
Хай винъ мерщій до Дорошенка йде
Винъ знае вже,—скажы, що се видъ мене...
Виддавши лысть, вертайсь назадъ сю ничъ.

КАРПО.

А якъ його не буде часомъ дома?

КОВАЛЕНКО.

Тоди ты самъ у Чыгырынъ иды
И тамъ оддай пыдулу гетьманови.
Ось на тоби червинця на коня.
Йидь день и ничъ... Мени тебе не вчыты,
Ты знаешъ самъ... Не першого тебе
До гетьмана зъ лыстомъ я ордыную,
Але нема ни висточки видтиль:
Вси посланци погынулы безъ слиду.
То сторожкый ты будь та бережкый,
Щобъ цилый бувъ и щобъ зробывъ ты дило.

КАРПО.

А якъ же я ввійду до миста зновъ?

КОВАЛЕНКО.

Мы пидемо зъ тобою вдвохъ до брамы,
Тамъ вартовый и выпустыть тебе.
Якъ вернешся то мусышъ ты сказаты:
«Бридъ перейшовъ». — Се гасло тилкы ты
Та вартовый, та я и будемъ знаты —
Воно тоби видчыныть браму зновъ.
Теперь же тутъ нихто не може знаты,
Що ты пишовъ: се знаешъ ты та я,
Та вартовый: певнища справа буде,
Колы нихто не знатыме про се.

КАРПО.

Нехай и такъ... То може бъ панъ полковныкъ
Не брамою звеливъ мени иты,
А выпустывъ мене зъ садка у хвиртку,
Дакъ тутъ нихто мене бъ уже не вздривъ.

КОВАЛЕНКО.

Не можна такъ: куши-терны край брамы,
И лехко ты сховаешся у ихъ,
Тутъ — гòло все, то скоро выйдешъ, — заразь
Тебе ляхы постережуть и вбъють.
Теперь ходимъ, — я проведу до брамы.

Выходятъ обидва.

ВЫХИДЪ XIV.

Пылыпенко обережно вызирае въ двери и, бачившы, що никого нема, увиходе. Згодомъ Оксана.

ПЫЛЫПЕНКО.

Уже пишлы... Идить соби здорови!
Якый швыдкый: «Нехай нихто не зна!»
А я почувъ и знаю ваше гасло!
Потрапывъ я сюды въ щасливый часъ:
Пидмовою чы зробыться зъ Лясковськымъ,
А знаючы, якъ увійты сюды,—
Вже я зроблю!.. Коны бъ то выйты швыдче...

ОКСАНА—ввиходе швыдко.

Ходить мерщій! Васылъ уже пишовъ.

ПЫЛЫПЕНКО.

Ходимъ, веды!.. А се тутъ недалеко?

ОКСАНА.

Та тилкы садъ маленький перейты.

Выходятъ. Сцена якый часъ порожня.

ВЫХИДЪ XV.

Лясковський, а тоди Оксана.

Лясковський—озырається.

Нема ии... Отъ не щастыть изновъ!..

Побачыты ии саму хотилось!..

А отъ—нема!.. А може тамъ вона?

Зазырае въ одни двери и въ други.

Ниде нема!..

ОКСАНА—вбигае швидко.

Ой, хто се тутъ? Панъ сотныкъ...

ЛЯСКОВСЬКИЙ

Эге, се я... Я стурбувавъ вась, пани?

Але я знавъ, що будете самы,

То и прийшовъ изъ шанцивъ вамъ сказаты...

Спняється.

ОКСАНА.

Сказаты—що?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Багато е казаты,

Та усього не выявышь одразу...

ОКСАНА.

Сидайте жъ бо!

Сидает сама.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Эге, сидаймо... такъ...

Сидает.

Дакъ зъ чого жъ я почну? Хыба зъ такого?

Нема мени спокою вже давно...

ОКСАНА.

Чого жъ то такъ?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Того, що васъ побачывъ.

ОКСАНА.

Вы кажете, добродію, таке,
Що я його не вмію розумити...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Дакъ зрозумій, що я тебе люблю!

Оксана зривається зъ місця, Лясковський тежъ устає.

Ни, не тикай, дай все мені сказати!

Не вильный я! Кохання обняло...

Поджаты його не маю сылы...

Мовчавъ я все, але теперъ такий

Надходить часъ, що годи вже мовчаты:

Ще день, чы два—поляжемо мы вси;

Тебе жъ люблю: не можу попустыты,

Щобъ смерть тебе забрала въ часъ страшный,

И можу я тебе порятуваты,

Але жъ за те благаю въ тебе я:

Не погордуй моимъ коханнямъ, пани,

До мене будь...

ОКСАНА.

Ни, годи, годи вже!

Мени було бъ одъ васъ питы видразу,

Не слухавшы тыхъ божевильныхъ сливъ;

Колы жъ уже лышылась я, то мушу

Сказаты такъ: якъ зважылыся вы

Тако егдем ени казаты й гришне?
Почтивосты мой, чесноты вы
Якъ зважылысь таку вчыныты кривду?
Идите геть и билшъ не важтесь вы
До нашої прыходыты госпóды,
А кривду сю — хай вамъ даруе Богъ!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Розгнивалась и слухаты не хочешъ...

ОКСАНА.

Идите геть! — я вже сказала вамъ,
И билше васъ я слухаты не буду.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Гаразд! Дарма! послухаешъ колысь,
И що теперъ здається нецнотлыве,
Лякае такъ, — вже здається не таке,
Якъ смерть тобі надъ шыєю зависне.

Выходе.

ВЫХИДЪ XVI.

ОКСАНА — сама.

О, Господы, яка гыдота се!
За вищо винъ мене образывъ, скривдывъ?
Помитывъ що въ мени такого винъ,
Що зважывся прыйты мени казаты,
Щобъ кинула пидъ ноги честь свою?

Яки слова, чы погляды, чы вчынны
Мои йому ту зважнись надалы?
Не знаю я, а кровъ кыпыть зъ образы!..
Казаты се Васылькови, чы ни?
А вже жъ, що ни! Е клопоту багато
У його и такъ,—то нащо сей новый?
Йому теперь спокою въ душу треба...
И добре се надумалася я,
Що зважылась про батька не казаты:
Сказала бъ я,—щѡ бъ мусывъ винъ тоди?
Колы бъ отдавъ на судъ у раду батька,
То певна ричъ, що присудъ бувъ бы — смерть;
Колы бъ його пустывъ изъ миста нышкомъ,
То мусывъ бы тоди Васыль немовъ
Израдыты своихъ, а се погано,
И мукъ йому безъ миры завдало бъ;
Теперь же все зробылось тышкомъ-нышкомъ,
Не зна Васыль, не зна про се ништо...
Тоди колысь, якъ знимуть сю облогу,
То роскажу я Васылеви все,
Теперь же—ни! Навищо турбуваты?

ВЫХІДЪ XVII.

Оксана. — Коваленко — ввиходе швидко.

КОВАЛЕНКО.

Ну, ось и я! Диждалася мене?

ОКСАНА.

Кыдається до його й прыпадає йому на груди.
Васылечку! мій орле ты, мій свите!
Едыный мій, найкращый, дорогой!
Ты все мени! мое жыття, мій раю!..

КОВАЛЕНКО.

Ни, ты—мій рай, мое жыття и свить!..

Прыпадає до неї устами.

Зависа.

ДРУГА ДІЯ.

Одмина перша.

Свитлыця въ господи въ сотныка Ляковського, вбрана пидхоже до того, якъ и въ Коваленка, але менша й простиша. Ничъ, на столи свичка.

ВЫХИДЪ I.

Ляковський сыдыть за столомъ, передъ имъ стоить Крутько, немолодой козакъ.

ЛЯКОВСКИЙ.

Дакъ мовышь ты, що хылються до насъ?

КРУТЬКО.

Та ще и якъ! Я зъ панського росказу

Усимъ одно у вуха все турчу:
Що въ насъ теперь полковныкъ сей поганый...
Лясковський.

Ну, а про те... про мене закъдавъ?
Крутько.

А якъ же жъ ни! Кажу, ласкавый пане!
Намъ сотныка Лясковського, кажу,
Полковныкомъ годиться обибраты.
Лясковський.

То що жъ вони?
Крутько.

Багато прыстае
На вашу мосць, а инши Коваленка
Обстоюють.

Лясковський.

А ты ихъ прыпечы:
Ты нагадай сьому, якъ панъ полковныкъ
Його колысь покрывдывъ,—накаравъ
За те, що винъ... Ни, не кажы завищо,
А за нищо, кажы... Тому закынь,
Що мигъ бы винъ уже значнишымъ буты,
Але сього полковныкъ не дае,
А буде винъ значнымъ тоди, якъ стане
Полковныкомъ Лясковський. Ще кому

Ты просто дай горилки, щобъ напывся,
Чы таляра йому ты въ руку вкынь,
Колы не пье...

КРУТЬКО.

Я жъ и роблю такъ саме.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Усякому ты шось лыхе скажы
Про Васыля,—выгадуй тамъ що знаешь,
Та тилкы такъ брешы, щобъ не вклепавсь.

КРУТЬКО.

Та знаю якъ,—мене сього не вчыты.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Хто нарика на сю облогу,—тымъ
Скажы, що се черезъ його упертисть
Та черезъ те, що недотепный винъ:
Колы бъ не винъ,—давно бъ кинець облози.
А хто крычыть, що треба йты на смерть,
Тому скажы: Васыль оддатысь хоче
Ляхамъ и вже зъ Ханенкомъ наклада;
Тымъ и людей мордуе винъ, щобъ врешти
Знемигшыся, вси лекше пидляглы.

КРУТЬКО.

Вже де кому й казавъ, и вирють добре.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А колы хто и виры не пойме,
То все-якась народыться невира
До Васыля: «А може щось и є?»
Подумае и неймовирный часомъ,
И вже не такъ повирыть винъ йому,
Якъ трапыться, що треба буде виры.

КРУТЬКО.

Отъ тилкы ще той клятый дидъ Остапъ:
Винъ середъ насъ вельку силу мае,
Шанують вси його, що лыцарь винъ
Уславлений и ранами окрытый,
Козацькыи звычайи знае вси..
Я закидыавъ йому:—«Дурныця»—каже,—
«Ты не плеты дурныць!»—Колы бъ же винъ
Та прыхымывся,—за имъ бы й ти шугнулы,
Шо ще теперъ хытаються воны.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А ты йому червинчыка...

КРУТЬКО.

Не визьме!

Та я його злякаю: я впевню,
Шо зраджуе полковныкъ. Якъ повире,
То ворогомъ страшнымъ тоди йому
Винъ зробыться.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Робы вже якъ тамъ знаешь!

Полковникъ я,—хоружий въ сотни—ты.
Дае грошы.
Ось на ище побрязкачивъ блыскуныхъ,—
Багато цымъ прыхылышъ ты. Иды!

Крутько кланяється й выходе.

ВЫХИДЪ II.

ЛЯСКОВСЬКІЙ.—помовчавшы.

Полковныцький пирначть... блыщыть винъ гарно...

Ото тоди пануй и роскошуй!

Дурни! дурни! Клопочуться, грызуться,

За ридный край говорятъ, за народъ..

А що мени той ридный край? На вищо?

Якъ добре жыть, то тамъ и ридный край,

А якъ що зле,—на чорта винъ издавсь?

Про волю ще народнюю торочуть...

Все чортъ зна що! Йому горилки дай,

Уп'ється винъ, то й байдуже про волю:

Лызатыме винъ чоботы тоби.

Тоди вона, та воля, е въ людыны,

Колы бряжчатъ червинци у рукахъ,

Тоди усе, що тилкы заманеться,

Все зробыться! Такои воли й я

Добуду ось... Колы бъ же пощастыло!..

Щобъ билше винъ на шыи не сыдивъ,

Огыдный сей!.. Тоди уже й Оксана...

Ой-ой, ой-ой! То ласощи таки,

Що тилкы ихъ хочъ трошки нагадаешъ,

То такъ тебе мовъ опече всего!
А якъ вона нагнивалась на мене,
Тоди немовъ ще краща стала вразъ.
Вже сердсь теперь: твоя ще покы воля!
А скоро я приборкаю тебе,—
Не сердиться ты будешъ,—цилуваты!

ВЫХИДЪ III.

Старовський та Жылынський увиходють.

СТАРОВСЬКИЙ та ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Добры—вечирь!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А, прошу до господы!

Старовський та Жылынський скидають кереи.

Сидайте бо! Давно вже челядь спить.

И насъ нихто почуты тутъ не може,

То вильно намъ розмовытсья въ сей часъ.

СТАРОВСЬКИЙ.

Надумавъ се панъ сотныкъ щось цикаве.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Цикаве—такъ! Мы мусымо гуртомъ

Порадытсья, щобъ знаты, що чыныты,

Бо справа се великой вагы.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А ну, кажы, послушаемъ про справу.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Мени до рукъ потрапывъ лысть одынь...

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Видь кого жъ лысть?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Видь гетьмана Ханенка.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Ханенка? Йо?

СТАРОВСЬКИЙ.

Невже?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А то жъ, кажу.

СТАРОВСЬКИЙ.

А що жъ стоить напысане въ цыдули?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Хай панъ суддя чытае самъ ии.

Подае лыста.

СТАРОВСЬКИЙ—розгортае й дывыться спершу на пидпысь:

Ханенко, такъ... Ну, будемо чытаты!

«Мой велце шановный, ласкавый добродію, пане сотнику Калныцький! Ордынуемо съ сымъ лыстомъ нашимъ певного чоловіка, сподиваючыся, що сымъ тебе и иныхъ обачнишихъ зъ старшыны вашои до перестанку пролыття кровы хрыстыянскои нахылымо. Поневажъ уже два тыждни тая кровь проливается и ще билше ии пролыто мае буты, якъ звытызкымъ рѣбомъ до Калныку вступымо. Рачъ ваша мы-

лостъ на тое уважно глянуты, ижъ ніякои надіи на утримання миста вашого маты не можете и чы ныни, чы за килка день поддатыся мусите. Липше вамъ будетъ на ласку нашу оддатыся, анижъ карання срокого за упартость дознаты. За дурнышею полковныкъ вашъ уганяючы, того вчыныты не хочеть; то моглъ бы ваша мылостъ, полковныцькій пирначъ до рукъ узявши и розважнныихъ изъ старшыны вашои до себе прыєднавши, тое вчыныты. А що такый вашои мылосты и товариства учынокъ безъ нагороды доброй маеткамы чы золотымы червонымы не лыпывся бы, то въ тому певный будъ. Такожъ и полковныцького пирнача зъ рукъ вашои мылосты нихто выдераты не мавъ бы. Рачъ же, розважывши тое, мени пылну а пылну и щыру одповидъ податы. Року Божого 1671-го Октобрія...»

Оце и все.

Мовчать якый часъ уси.

А що сказавъ павъ сотникъ
Тому, хто давъ йому сього лыста?

лясковський.

Що видповимъ не заразъ, трохи згодомъ...

Порадытыся изъ вамы я хотивъ,—

На те я васъ теперь оце й поклыкавъ.

старовський.

А самъ же ты якъ думаешъ про те,

Що панъ гетьманъ намъ подае до ввагы?

лясковський.

А шо жъ тутъ ще? Казавъ я вамъ и першъ,

Що все одно—намъ вытримать несила,
Не схылимось,—то шью намъ нагнуть,
Послухаемъ—зазнаемо мы ласкы.

Нема чого стрыбаты намъ въ огонь,
Колы його и обмынуты можна.

Змагаючысь, якъ нашъ дурный Васыль,
Мы и людей занапастымъ, и мисто,

Виддавшися жъ, мы зарятуемъ все,
Та и самы не будемо безъ зыску.

Вы згодылысь попереду на те,
Що якъ уже побачымо, що годи

Змагаться намъ, то скынемъ Васыля,
Колы на те до насъ винъ не прыстане,

Та й скорымось Ханенкови. Сей часъ
Уже прыйшовъ: не вытрымаемъ дали.

И склалось такъ теперъ намъ добре все,
Що вже не мы, а самъ гетьманъ Михайло

Прохае насъ,—то це ще й лише намъ:
Мы можемо такъ билше вторгуваты.

Тымъ я й кажу: беримъ, колы дають,
Бо часъ мыне, то може все пропасть.

Жылынський.
Мой дядько такъ каже: «Що жь ты...»

Та се то такъ... та штука е одна...
Лясковський.

Кажы—яка, то може и зарадымъ.
Жылынський.

Ну, дасть гетьманъ масткивъ, таляривъ
По сотни-дви... И ще тобі до того

Полковныцтво...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Написано про се...

Хыба не въ ладъ?

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Ни, не про те, а ось що:

Вамъ добре двомъ: полковныцкый пирначъ
Уже давно вви снѣ панъ сотныкъ бачывъ,—
Теперь його и рукою досягне.
И панъ суддя тежъ плату добру мае:
Полковныка ненавыдыть винъ такъ,
Що добре бѣ давъ, абы помстытысь можна...
За вищо се,—не видаю того...

СТАРОВСЬКИЙ.

Винъ ворогомъ мени давно вже стався:
Образою вельикою вразывъ
Мене винъ разъ...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Яка жъ була образа?

СТАРОВСЬКИЙ.

Прылюдно винъ назвавъ мене колысь
Утысныкомъ и ще зганьбывъ словамы.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А за що жъ се?

СТАРОВСЬКИЙ.

Та за дурныцю все!

Тамъ козаки-сусиды есть у мене,

Дейнеченкы... суплику подалы,
Що нибы я ихъ утыскавъ, що нибы
Я батожжамъ ихъ бивъ, а те усе
Шкарадная брехня! Та ще й на кого:
Ще й на суддю! И винъ мене тоди
Утысныкомъ назвавъ, ганьбывъ... забыты
Не можу я. Давно я запрясыгсь
Помстытыся, полковныцтво виднаты
У його й все...

жылынський.

Ото жъ и буде такъ!
Отъ панъ суддя и має нагороду!
Оприче тыхъ маеткивъ, таляривъ,
Одынъ бере пирначъ, а другой—помсту,
А що жъ мени?

лясковський.

Маєтність, гроши...

жылынський.

Ге!

Те маєте и вы та ще и на́дто,
Мени жъ нема додаточка того.

лясковський.

Якъ такъ—беры! Про те вси будемъ дбаты,
Щобъ сотныкомъ изроблено тебе.

жылынський.

Оце гараздъ! Такъ липше й приставаы.
Та тилкы вже щобъ слова не ламать!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не зломымо! Якъ я сказавъ, то певне.
Та тилкы щось мовчыть нашъ панъ суддя,
Що думає—не хоче намъ сказаты.

СТАРОВСЬКИЙ.

Я пристаю.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Оце такъ и гараздъ!

До Лясковського.

А де сей лысть панъ сотныкъ взявъ? одъ
кого?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Вночи я йшовъ учора; ажъ дывлюсь,—
По хлопському убранный хтось пидходе,
Дає лыста... Я въ його розпытавъ:
Винъ изнайшовъ отой тайныкъ пидземный
Та й влизъ сюды. Я наказавъ йому,
Щобъ заразъ винъ назадъ вертавъ, а вранци
Засыпали мы тайныка того.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Бачъ, бисови,—знайшли жъ тайныкъ, а наши
И байдуже.

СТАРОВСЬКИЙ.

Бо такъ винъ обвалывсь,
Зарисъ увесь кущамы й дерезою,
Що вси його забулы вже давно.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А сей, бачъ, знавъ про його: винъ у мисти
Колысь бувавъ. И знаете вы—хто?

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А хто? Кажы!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Полковныци се батько.

СТАРОВСЬКИЙ.

Невже? Свырыдъ? Бачъ, де винъ обизвався.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А хто жъ винъ е? Про його я не знаю.

СТАРОВСЬКИЙ.

Винъ зъ Вынныци бувъ мищанынъ,—тамъ е
У його двиръ... Водывся зъ козаками

Ще здавна винъ, лестывсь и до ляхивъ...

Ставъ козакомъ, приставъ до Дорошенка.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Теперь же зновъ зъ Ханенкомъ наклада...

Винъ тамъ у ихъ за осавулу въ сотни...

На выгадки премудрый, дакъ його

Туды и шле Ханенко, де не шабли,

А хытрощивъ зажыты треба имъ.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А якъ же нашъ йому зробывся зятемъ?

СТАРОВСЬКИЙ.

Такъ и зробивсь... У його ся дочка
Одна була, та ще прймакъ... За пана
Багатого виддаты и хотивъ.
А тутъ Василь пидскочывъ, та вернувся
Изъ гарбузомъ, бо бувъ тоди малымъ
Хоружымъ винъ у сотни... Дакъ Оксана
Сама тоди вже утекла изъ имъ.
Розлютовавсь Свырыдъ и видцурався
Навикъ дочкы.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Дакъ онъ се черезъ шо
Винъ хоче самъ занастыты зятя!..
До Лясковського.
Того жъ ты такъ на ради обстававъ
За те, щобъ намъ зъ ляхама бытсья й дали.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Такъ лишне мы захыстымо себе:
Якъ будемо крычаты скилкы сылы
Про ворогивъ треклятыхъ та про бій,
То й вирыты намъ будуть, скажуть: певни.
Мы жъ ныщечкомъ изробымо свое.
Та ще и те: колы бъ самъ Коваленко
Ляхамъ оддавсь,—пропали барыши!

СТАРОВСЬКИЙ.

А якъ же мы умовымся зъ Ханенкомъ?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Я завтра самъ ись Калныка пиду
Вночи до ихъ и тамъ зъ самымъ Ханенкомъ
Погоджуся.

СТАРОВСЬКИЙ.

Се буде добре—йды!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А мій Крутько пидкручує тутъ добре.
Багато вже до насъ прыхыльныхъ е.

СТАРОВСЬКИЙ.

Намъ ихъ теперь ще билше буде треба:
Якъ Васыля приборкаемъ, то все
Изробымо, а зъ имъ, то важча справа.
Сылкуймося, щобъ прыхылыть народъ.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Теперь же мы ходить ище на шанци,
Щобъ бачено, що пылни й щыри мы.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А що жъ, ходить! Обійдемо та й спаты.

Вдягаються й виходють. Зависа спадає.

Видмина II.

Ничъ. Майданъ середъ Калныку великый. Будынки старо-
свитські: викна вузьки, покривли кгонтови й соломъяни, висо-
ки й гостри. Ничъ не мисяшна, але досыть выдко. Чуты, якъ пе-
регукується варта: «Вартуй! Вартуй!»—гукає зъ одного боку

«Вартуй!»—озывается зъ другого, а ше десь дали ледви чуть
«Вартуй!»

ВЫХИДЪ IV.

Якъ одслонюється завеса, то на майдани порожньо. Трохы згодомъ чуты ходу. Выходють Лясковський, Старовський та Жылынський, идучы черезъ майданъ одъ Ляковского до шанцивъ.

ЛЯСКОВСКИЙ.

То правда е: цього Ханенка знаю;
Винъ такъ якъ песь вяля своимъ хвостомъ
Туды й сюды! Та намъ про те байдуже,—
Абы свого хоть зъ чортомъ досягты.

СТАРОВСКИЙ.

Противъ ночи не поминай його!..

ЛЯСКОВСКИЙ.

Ать, выгадки! А що се галась наче?

Ба ни, се спивъ.

СТАРОВСКИЙ.

И справди щось спива.

ЛЯСКОВСКИЙ.

Якый се бись теперь спиваты сміе?

ВЫХИДЪ V.

Чуты гуртовый спивъ; писня наблыжається, голоснишае. Выходють гуртъ—чоловика десять козакивъ трохы на пидпыт-ку. Безладно йдуть, спиваючи:

Гей гукъ, маты, гукъ,
 Де козаки пьютъ,
 И веселая та дориженька, } 2
 Куды вони йдутъ!

Куды вони йдутъ,
 Тамъ боры гудуть,
 Попередъ себе та вражыхъ ляхивъ } 2
 Облавою пруть!

Зибралысь вони
 Пидъ рясни дубы
 Та чекають отамана } 2
 На раду соби.

Отамане нашъ,
 Не дбаешъ за насъ,—
 Ось батъ—наше товариство } 2
 Якъ розгардяшъ!..*)
 лясковський.

А чого бъ же воно, бисови сыны, не було роз-
 гардіяшемъ, колы вы, отакъ упившыся, середъ ночи
 галасаете?

1-й козакъ.

Отамане нашъ! Мы жъ хочъ и выплыся, дакъ за
 твои жъ и гроши. Йй же Богу та й годи! Ты жъ
 ихъ самъ намъ дававъ та ще й казавъ: «Нате вамъ,

*) Уся ця пісня співається за сценою, на сцени тільки два
 останни вирши.

хлопци, бо я сотныкъ добрый». И мы хлопци добри, а въ жыдивочки Рухли горилка прихована... Дакъ мы за твои гроши ѣ тее... За твои гроши ѣ за твое здоровля, бо ты жъ у насъ сотныкъ добрый... Ты жъ дававъ...

лясковскый.

Дававъ, бисова патяко, дававъ! Але хыба я вамъ казавъ упыватыся?

2-й козакъ.

Та мы, пане отамане, се ѣ безъ наказу знаемо.

лясковскый.

Хочъ бы вже трошки пылы, а то такъ!

3-й козакъ.

Сама душа миру знае! Чоловикъ не скотына: билше видра не выпъе.

лясковскый.

Та ще ѣ зипаєте на все пъяне горло! Пытьте мени заразъ, а то якъ почуе полковныкъ, то винъ извельть васъ до гарматы прыкуваты.

3-й козакъ.

А намъ начхать на полковныка, бо мы любымо сотныка!

1-й козакъ.

Шобъ я здохъ—любыхмо! Давай я тебе, пане сот-

ныку, поцилую! (Обнимаючи цилуе.) Отъ добрый сот-
ныкъ! Не гордый!

ДЕ ХТО СЪ КОЗАКИВЪ.

А не гордый! Ни!

3-й КОЗАКЪ.

И выпыты дае.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Чуете жъ, хлопци: цытьте, не ячите! Вы жъ знае-
те, який полковныкъ лютый. Мени жъ васъ жалко.

2-й КОЗАКЪ.

Ой спасыби тобі, братику, що ты насъ жалієшь!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Ну йдите же, хлопци, та лягайте спаты. Та ныщеч-
комъ, щобъ васъ нихто не чувъ! А то вдруге николы
й шеляга не дамъ за васъ шынкарци.

КОЗАКИ.

То й пидемо!.. Чому не питы?..

Выходютъ.

ВЫХИДЪ VI.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.—СТАРОВСЬКИЙ.—ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

СТАРОВСЬКИЙ.

Навищо се ты гроши имъ даєшь?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Та катъ ихъ знавъ, що такъ вони нап'ються!

А чымъ такихъ на свѣй прыхылышъ бикъ?
Дай выпыты, то заразъ и не гордый,
И добрый винъ, а тамъ и потяглы
На ради вси за того, хто не гордый...
Ще поky хай уже соби попьють,
А згодомъ мы приборкаемъ се было.

ВЫХИДЪ VII.

Ти, що й булы.—Козакъ убигае.

КОЗАКЪ.

Гей, пане сотнику, беда!.. беда!..

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Яка беда?

КОЗАКЪ.

У насъ ляхы у мисти.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Та не брешы!

КОЗАКЪ.

Колы брешу, то хай
Я не дижду и праведного сонця!

СТАРОВСЬКИЙ.

Та де жъ воны взялысь?

КОЗАКЪ.

А чортъ ихъ зна!

Мовъ изъ земли—такъ выроилисьъ сразу.

ВЫХИДЪ УП.

Ти, що й булы.—Билоченко. Крыцький зъ козаками.

БИЛОЧЕНКО вбигае зъ козаками.

Де ворогы?... казала, що ляхы...

КРЫЦЬКИЙ—зъ другого боку зъ шаблею
въ рукахъ, заимъ тежъ козаки.

Хто про ляхивъ гукавъ? А де полковныкъ?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не видаю.

КОЗАКЪ—убигае.

Ляхы!..

БИЛОЧЕНКО.

Та де жъ воны?

КОЗАКЪ.

На варты я била ливою брамы

Стоявъ... тоди... Ой, дыхать не дае!..

Извечора звеливъ ще панъ полковныкъ

Того пустыть у мисто, хто вночи,

Постукавши, такее скаже гасло:

«Бридъ перейшовъ»... Я тилкы упустывъ—

Дывлюсь: ляхы... Панъ Горленко тамъ зъ имы...

Але йому вже сылы не стае,

Прыславъ мене, благае винъ посылку...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Дакъ онъ якъ се! Дакъ се вже зрада въ насъ!

Ляхивъ пустывъ полковныкъ самъ у мисто!

БИЛОЧЕНКО.

Що плещешъ ты?

ЛЯСКОВСКИЙ.

Хыба жъ ты самъ не чувъ?

ВЫХИДЪ IX.

Коваленко вбигае зъ шаблею въ руци.

КОВАЛЕНКО.

Що сталося? Гукалы,—ворогъ въ мисти?

Чуты стріляння.

ЛЯСКОВСКИЙ—до Жылыньскаго та до Старовскаго.

Крычить бо вы мерщій, що зрадникъ винъ!

СТАРОВСКИЙ.

А ты жъ де бувъ, що ты того не знаешъ?

КОВАЛЕНКО.

Я дома бувъ...

ЖЫЛЫНСКИЙ.

А чомъ же ворогы

Ввійшли до насъ, твое сказавшы гасло?

Ты самъ звеливъ, щобъ вартовый пустывъ!

КОВАЛЕНКО.

Не розберу ніякъ, про вищо мова.

ЛЯСКОВСКИЙ.

Не розберешъ? Про те, що зрадникъ ты!

КОВАЛЕНКО—зъ прытыскомъ та поважно.

Що ты посмивъ мени сказаты заразъ?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Те, що ты чувъ! Ты варті наказавъ
Впустыть того, хто гасло певне скаже.
Винъ упустывъ, и увійшли—ляхы.

КОВАЛЕНКО.

О, Господы! Невже? Мерщій до бою!

СТАРОВСЬКИЙ.

Ни, пострывай! ты зрадывъ заразъ насъ,
То зрадышь зновъ,—не пустоимо вже билше!

ЖИЛЫНСЬКИЙ.

А вже жъ, що такъ! Його спыныты треба!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Попавсь теперь! Не выкрутышся вже!

СТАРОВСЬКИЙ.

Невильный ты, бо учынивъ ты зраду.

Чуты стреляння й бойовый галась.

КОВАЛЕНКО.

Не зрадникъ я! Я свидчусь Богомъ—ни!

Якъ сталося це—и самъ теперь не знаю,

А тилкы я ничымъ не завынивъ,

И потимъ самъ я выкрыю всю справу...

ЖЫЛЫНСЬКЫЙ.

Не слухайте! берить його! вѣязить!

КОВАЛЕНКО.

Мене вѣязать? А, бисова пащѣко!

Мовчы мени! Панове молодци!

Хто думае, що я вчынывъ бы зраду?

БИЛОЧЕНКО.

Брехня усе! не вирымо тому!

КРЫЦЬКИЙ.

Не вірю й я.

ГОЛОСЫ.

И мы! И мы не вирымъ!

Чуты стріляння.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не вирыте? А винъ ляхивъ пустывъ

И заразъ всихъ оддасть насъ на поталу.

Полковнику! не вильный билше ты,—

Виддай пирначъ и пидешъ до вѣязення.

Бере його за плече.

ЖЫЛЫНСЬКЫЙ—хапа Коваленка за руку.

Виддай пирначъ! въ зализо! до тюрмы!

Чуты стріляння.

КОВАЛЕНКО—метнувшись и видипхнувши

Лясковського й Жылынського.

Видъ мене геть! Вы чуєте, тамъ буються!

На завтра судъ! Тоди мене судить!

Теперь же часъ не судній, треба бытысь.

Высоко шаблю пиднявши гукає:

Гей, козаки, панове молодци!

За мною вси! Не даймошь ворогамъ!

Кыдається до бою, а за имъ усе козацтво.

КОЗАКЫ.

Не подамошь! Вмремо—не подамошь!

Лясковський, Старовський, Жылынський якыйсь
часть вагаються, але потимъ и воны выбігають.

Зависа.

ТРЕЙТЯ ДІЯ.

Майданъ середъ миста той, що й учора.

ВЫХИДЪ I.

Чуты, якъ забубнено у вищови бубны. Черезъ майданъ идуть
два Оклычныкы.

1-й ОКЛЫЧНЫКЪ.

У раду! въ раду! въ раду!

2-й ОКЛЫЧНЫКЪ.

У раду! до суднього кола!

Проходятъ.

ВЫХИДЪ II.

Козаки зиходются. Воны прыходють увесь часъ, ажъ поки
старшына поприходе. Мижъ козакамы Крутько.

1-й КОЗАКЪ.

Дакъ оце мы полковныка судытимемъ?

2-й КОЗАКЪ.

А шо жъ изъ того суду буде?

КРУТЬКО.

Колы провынывъ, то шыю втнемо.

1-й КОЗАКЪ.

Такъ то й утнеси полковныкови!

КРУТЬКО.

Скоро стався зрадныкомъ, то не ставъ полковныкомъ.

2-й КОЗАКЪ.

А такъ! часть гарячий, войовый... Змылування пидъ такий часть нема.

КРУТЬКО.

Ще бъ пакъ! Мало не загинуло мисто черезъ його.

ДЕНЫСЪ, кремезный, трохи сывыйкозакъ,
що надійшовъ тымъ часомъ.

Черезъ його? Може черезъ васъ?

3-й КОЗАКЪ.

Овва! Чого жъ то черезъ насъ?

ДЕНЫСЪ.

Бо вы замисть щобъ одбыватыся,—судыты його заходылыся. Якъ бы винъ подався та не крикнувъ: «До

бою!» та не кынувся, то що тоди було бь? Поки бь вы туть судылы його, а тымъ часомъ ворогы все мисто понялы бь.

1-й козакъ.

А що правда, то не брехня. Якъ кынувся винь, мовъ левъ який! Такъ уси за имъ и шугнули!.. Та якъ поперлы ляхивъ лавою попередъ себе, то вразъ де воны къ чортамъ и подилыся!

крутько.

А вже жь! А самъ ворогамъ гасло подавъ, щобъ увійшы.

денысь.

А ты чувъ?

крутько.

На що чуты, колы й такъ видно? Колы ляхи зналы гасло, то воно саме до ихъ не перелетило.

де хто.

А певне! Вже жь не якъ!

4-й козакъ.

Щобъ такий чоловикъ та таке зробывъ?!

5-й козакъ.

Та такого друзьяы полковныка другого й немає!

крутько.

Уже й друзьяка! А то не твого брата винъ прыкувавъ до гарматы?

5-й козакъ.

Та се правда...

ДЕНЫСЪ.

Дакъ хыба жъ можна було инакъ изробыты? Упив-ся й побывся зъ жыдивкою! Хыба се лычыть коза-кови?

4-й козакъ.

А я такы знову свое: зроду-звику не пойму виры, щобъ винъ израдывъ.

3-й козакъ.

Бо дурень!

4-й козакъ.

Самъ есы дурень, а мене маешъ такъ узывать?

Хапае його за груди, добуваючы шаблю
ГОЛОСЫ.

Годи вамъ, годи! Це жъ не шынкъ, а рада! Чы вы показылыся? Рознимите ихъ!

Козакивъ рознимають.

ВЫХИДЪ III.

Баба Горпына проходе черезъ майданъ и стривається зъ

Денысомъ.

ГОРПЫНА.

А що се тутъ, Денысе? Чого се зибралась рада?

ДЕНЫСЪ.

Хыба жъ не видаешъ? Полковныка судытымуть.

ГОРПЫНА.

Якъ то полковника судытымуть? За що?

ДЕНЫСЬ.

Бо винъ посланця зъ миста пославъ и гасло сказавъ вартовому, щобъ на те гасло назадъ його впустывъ. А ляхы про те гасло якось и довидалися. Дакъ оце теперь и судытымуть, мовъ бы то винъ ляхамъ гасло переказавъ и ихъ до миста пустывъ.

ГОРПЫНА.

Ой, лышечко! Яка жъ неправда на чоловика!

КРУТЬКО.

Иды соби, бабо, йды! тутъ нема чого стояты!

ГОРПЫНА.

Та я не стою, я за диломъ ишла... Оце беда!.. Треба питы пани Оксани сказаты.

Выходыть.

ВЫХИДЪ IV.

Ти, що й булы, але безъ Горпыны.—Дидъ Остапъ.

Д. ОСТАПЪ—старый, увесь билый прыходе й скидаючы шапку:

Здорови, дитки!

Вси, хто поблызу, скидають шапки, кажучи: Здорови, диду Остапе!

ДЕНЫСЬ.

Отъ нехай дидъ Остапъ скажуть, чы то жъ по

правди на нашого полковника казаты, мовъ бы винъ израдникъ?

Д. ОСТАПЪ.

Чы винъ израдникъ, а чы ни, то те на ради побачымо, а що туды воно хыле, то се й я скажу.

КРУТЬКО.

А бачъ! А бачъ! Уже дидъ Остапъ дурно не скажутъ. У насъ нема надъ дида Остапа мудришого, то вже якъ дидъ Остапъ искажуть, то такъ воно й е.

2-й КОЗАКЪ.

Такъ! такъ!

ЩЕ ДЕ ХТО.

А вже жъ, що такъ!

Д. ОСТАПЪ.

Я, диткы, сее вже знаю... По свитахъ бувавъ...

3-й КОЗАКЪ.

Покажемо вамъ на ради, який вашъ полковникъ!

5-й КОЗАКЪ.

Къ бису такого полковника!

6-й КОЗАКЪ.

Пана сотника Лясковського за полковника!

ГОЛОСЫ.

Чы ба, куды стриляє? А не дижде винъ того николы!

ИНШИ ГОЛОСЫ:

Дижде! Скрутымо вѣязы вашому Коваленкови!

ДЕНЫСЬ.

За ту горилку, що вчора васъ сотникъ напувавъ?

3-й КОЗАКЪ.

А ты бачывъ?

ДЕНЫСЬ.

Николы намъ було бачыты: мы былыся зъ ляхами, якъ вы п'яни спали. Тилкы чулы, якъ вы хропака за-тыналы.

ДЕ-ХТО.

Га-га-га! Оце такъ такъ! У самисиньке око вци-львѣ.

1-й КОЗАКЪ.

Цытьте, старшына йде!

ВЫХИДЪ V.

Все стыхае. Повагомъ, зъ урядовыми клейнодами въ рукахъ, иде старшына: Лясковський, Старовський, Билоченко, Жылынський, Горленко. Підходячы здоровкаються, беру-чысь за шапки.

Здорови, панове молодци!

КОЗАКЫ.

Доброго здоровля, панове отамання!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Чы вже уси зибралися у раду?

ГОЛОСЫ.

Та вже уси... Полковника нема...
И пысаря...

СТАРОВСЬКИЙ.

А не гараздъ!.. не добре!..

Зибралася громада, дожыда,

А винъ тамъ десь ще дляєтся, барыться.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ

Мовъ не його судытимете вы,

А самъ винъ васъ.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Винъ не шануе рады.

БИЛОЧЕНКО.

Поспіємо! Отъ зараздъ прыйде винъ...

Нема чого заздалегидь горлаты...

Та онъ и йде...

ГОРЛЕНКО.

Иде... и пысарь зъ имъ...

ВЫХИДЪ VI.

Васылъ Коваленко зъ полковныцкымъ пирначемъ урукахъ;
Лавринъ Крыцький, пысарь, зъ қаламаремъ билия пояса и
зъ шаблею пры боку; въ рукахъ сувій паперу.

КОВАЛЕНКО.

Коваленко,—скыдаючы трохи шапку.

Здорови, панове-молодци!

ДЕ ХТО.

Здоровъ и ты!..

Хто скида шапку, а хто ни.

КОВАЛЕНКО.

Ну, раду починаймо!..

Стають такимъ ладомъ: козаки стоять пивколомъ, а посередыни Коваленко, праворучъ суддя Старовський, биля його Лясковський та Жылынський, ливоручъ пысарь Крыцький, Билоченко, Горленко. Спереду Дидъ Остапъ, Денысь.

СТАРОВСЬКИЙ.

Хто жъ зниме ричъ?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Та хто жъ, колы не ты?

Есы жъ суддя, а це въ насъ судне коло,

То вже жъ тоби и буты речныкомъ.

ГОЛОСЫ.

Хай буде такъ!.. Суддя нехай пытае!..

СТАРОВСЬКИЙ.

Спасыби вамъ, панове молодци!

Ось слухайте жъ, панове отамання,

Громадськіи мужи и вы уси

Товарыши и братчыкы козацтво!

Що сталося учора—звисно всимъ.

Упущено ляхивъ до насъ у мисто,

А вартовый ихъ самъ же и пустывъ;

Нехай теперь винъ намъ и оповистъ,

Якъ сталося те.

Вартовый—выступае зъ стовпыща.

Та сталося такъ воно:

Вночи когось приводе панъ полковникъ—
По темному не розибравъ я—хто,—
Звеливъ його винъ выпустыты въ браму,
Тоди сказавъ: «Колы хто уночи
Постукае до брамы й гасло скаже:
«Бридъ перейшовъ», то ты того пусты».
Я довго тамъ стоявъ, було все тихо,
А дали, такъ опивночи вже,—стукъ
У браму щось. Пытаю: хто тамъ стука?
Воно жъ мени: «Бридъ перейшовъ,—пусты!»
Я видчынивъ—колы ихъ цила купа...
И окомъ я змыгнуты не поспивъ—
Вси якъ сунуть!.. Мене зъ ихъ хтось ударивъ,
Додолу збивъ... Колы на щастя тутъ
Панъ Горленко набигъ, и бій счынився...
А потимъ я до васъ ото прыбигъ...

СТАРОВСЬКИЙ.

Полковнику Василю Коваленку!

Чы такъ було, якъ вартовый казавъ?

КОВАЛЕНКО.

Увечори учора я покликавъ
Карпа Кравця до себе й наказавъ,
Щобъ винъ удыгсь у просту свыту й выйшовъ
У браму ту; щобъ у долини винъ,
Петра Гайду, мирошныка, знайшовшы

Иому мою цыдулу доручивъ
И наказавъ, щобъ той до Дорошенка
Виднись лыста; Карпови жъ я звеливъ
Вертатыся. Колы жъ Петра не буде,
То самъ нехай до гетьманѣ иде...
Вси посланци, якихъ мы посылали,
Погынулы: я, зрады боячысь,
Такъ ныщечкомъ пославъ Карпа, що знаты
Не мигъ ниhto... то й вартовый не знавъ,
Хто йде й чого... Карпа я самъ приводивъ,
Самъ выпустивъ, и такъ усе було,
Якъ вартовый намъ заразъ оповивъ.

... ПУХЪ КАРПА. — СТАРОВСЬКЫЙ.

Ище скажи: чы мигъ почуты хто,
Якъ ты казавъ Карпови й варти гасло?

... ПУХЪ КАРПА. — КОВАЛЕНКО.

Я думаю: ниhto того не чувъ.

... ПУХЪ КАРПА. — СТАРОВСЬКЫЙ.

То зъ двохъ одно тепера мае буты:
Або се ты переказавъ ляхамъ
Про гасло те, щобъ увійшли до миста,
Або зробивъ ту збродню вартовый.

... ПУХЪ КАРПА. — ВАРТОВЫЙ.

Я не робивъ того, я свидчусь Богомъ!..
Панъ Горленко те знае: весь той часъ
Винъ тамъ стоявъ, били гарматы заразъ...

... ПУХЪ КАРПА. — ГОРЛЕНКО.

Я оддаликъ стоявъ, и бачивъ я,

Якъ посланця приводывъ панъ полковныкъ;
Розмовы ихъ почуты я не мигъ,
А бачывъ все: никуды не видходывъ
Сей вартовый, не розмовлявъ ни съ кымъ.

СТАРОВСЬКЫЙ.

То и не мигъ ляхамъ сказаты гасло;
Полковныкъ же...

КРЫЦЬКИЙ.

Мигъ выявять Карпо...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Винъ не такой козакъ, щобъ те зробыты,
И мы жъ уси тутъ знаемо Карпа.

ГОЛОСЫ.

Та знаемо!.. Людына певна дуже!..

БИЛОЧЕНКО.

Моглы його вхопыты тамъ ляхы
И мукамы примусыты сказаты.

СТАРОВСЬКЫЙ.

Винъ не такой, щобъ мукъ якихъ злякавсь:
Мордовано уже його ажъ двичи,
Якъ попадавсь до рукъ винъ ворогамъ,—
Чы жъ выявивъ хочъ крышечку винъ имъ?

ГОЛОСЫ.

Та що й казать! Душа въ Карпа—то крыця!

крутько.

Умре, а вже не пустыть пары зъ усть.

лясковський.

А де жъ Карпо? Чы вже винъ повернувся?

голосъ 1-й.

Нема його.

голосъ 2-й.

Не видно вже давно.

старовський.

Що мовышъ? Га?

голосъ 2-й.

Та ще якъ позавчора

Ходылы мы на выправу вночи,

То я його вернувшыся й не бачывъ.

лясковський.

А васъ тоди ляхы напали тамъ

И вбылы...

голосъ 2-й.

Двохъ...

лясковський.

То може й трьохъ убылы:

Ще и Карпа?

старовський.

Хто ще тоди ходывъ?

ГОЛОСЫ:

Я!.. Я ходывъ!.. И я!.. И я!.. Мы трое..

СТАРОВСЬКИЙ.

Чы бачывъ хто, щобъ повернувсь Карпо?

ГОЛОСЫ.

А хто жъ його теперь згадае?.. Наче

Не бачылы...

КОВАЛЕНКО.

Не бачылы вы? якъ?

Та винъ же бувъ! Згадайте лишче вы!

ГОЛОСЫ.

Та може й бувъ, а може ни—невпомку...

СТАРОВСЬКИЙ.

Ото жъ то й е! Отъ бачыте вы вси,

Що не вернувсь Карпо тіеи нocy,—

То й не його полковныкъ выпускавъ.

КОВАЛЕНКО.

Кого жъ? Скажы!

СТАРОВСЬКИЙ.

Хыба про те я знаю!

А може хто прыходывъ одъ ляхивъ,—

Ты й выпустывъ, йому сказавшы й гасло...

КОВАЛЕНКО.

Обибрано тебе, щобъ речныкомъ

Ты въ ради бувъ, то можешъ те казаты;
Колы бъ же ты мени такє сказавъ
Не речныкомъ, не въ ради,—смертнымъ боемъ
Я бъ допевнывсь, де право ты здобувъ
Соби такє, щобъ смивъ мене ганьбыты
И зрадою плямыты чєсть мою!
Та ты речныкъ... Панове отамання,
Громадськїи мужи и вы уси
Товарыши и братчыкы-козацтво!
Вы знаете, що я не першый рикъ
По правди тутъ мижъ вами козакую,
Вы бачыты самы могли, чы я
Колы хыливсь до ворога лыхого?
Вы знаете, що у жытти мени
Дорожчого нема за нашу волю;
Вы знаете: я боронивъ ии!..
А винъ плямыть вєлыкою ганьбою
Теперь мене!.. Чы вирыте тому?

голосивъ килкы.

Не вирымо!.. Хыба жъ такы не знаемъ?..
Не вирымо, щобъ ты лыхє зробывъ!..

КОВАЛЕНКО.

Колы бъ я мигъ такє страшне вчыныты,
Колы бъ хотивъ я зрадыты бративъ,—
Не кынувсь бы учора я до бою,
Я бъ не спынивъ лукавыхъ ворогивъ,
Я бъ попустывъ имъ тутъ запануваты..
Не видаю, якъ сталося це такъ,

Що вси Карпа не бачылы: винъ мабутъ,
Не спавшы ничъ, проспавъ учора день,
А ввечери його зъ лыстомъ пославъ я.
Я знаю самъ, який козакъ Карпо,
Не думаю щобъ винъ признавсь на мукахъ...
Тутъ сталося щось... його не розберу
Я покы ще... Та дайте трохи часу,—
Мы знайдемо, хто зраду сю вчынивъ,
Скараемо за сю тяжку провину.

ГОЛОСЫ.

Гараздъ! Гараздъ! Отъ добре промовля!
Шукатимемъ уси того злочинця,
Изнайдемо,—то смерть тоди йому!

ВЫХИДЪ VII.

Оксана--вбигає, задыхавшысь.

Стривайте бо! Помылуйте для Бога!
Не выненъ винъ, ничего не зробивъ,
Не заробивъ ніякои винъ кары...
Я знаю!.. я...

Спыняється, задыхавшысь.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Та що тамъ знаєшъ ты!

ОКСАНА.

Ни, се не винъ!.. Я заразъ ось... я заразъ...
Догадуюсь, що вынна въ сьому я...

БИЛОЧЕНКО.

Та якъ се? Ты?

КОВАЛЕНКО.

Оксано, ты вчыныла?

Та що бо ты? Не може буты, ни!

Ты не могла такого учыныты!

Такъ не кажы и серця не вражай!

КРЫЦЬКИЙ.

Чы то жъ могла ты зрадыты насъ, пани?

Тому нихто зъ насъ виры не пойме.

ОКСАНА.

Мени усе Горпына розказала:

Не такъ воно!.. Скажу вамъ, якъ було!

КОВАЛЕНКО.

Кажы усе, да тилкы щыру правду,

Чужыхъ провынъ на себе не бери.

ОКСАНА.

Ни, не визьму... До мене батько вчора

Исъ табору ворожого прыйшовъ.

ГОРЛЕНКО.

Чый батько?

ОКСАНА.

Мій... На соромъ мій, на горе

Винъ не своихъ боронить,—ворогивъ.

БИЛОЧЕНКО.

Та якъ же бъ винъ пройшовъ сюды у мисто?

ОКСАНА.

Потайныкомъ винъ позавчора влизъ,—
Ище жъ тоди вы тамъ не засыпалы;
А якъ уже засыпалы,—не мигъ
Винъ вылизты и смерты сподивався.
Тоди згадавъ, що въ його є дочка,—
Прийшовъ, благовъ, щобъ я його пустыла...
Каравъ мене винъ словомъ дошкульнымъ,
Проклонами страшными нахвалявся...
То жъ батько мій! Виддаты його на смерть
Я не могла,—хочъ винъ и видцурався
Мене й усихъ... У хвирточку малу
Хотила я уже його пустыты,
Колы се йде Василь... Мерщій тоди
Сховала я въ свитлицю другу батька...
Тамъ винъ сидивъ и мабуть звидты чувъ
Все, що Василь казавъ тоди Карпови.
Оце й усе... Їы бачыте: я вынна,—
Карайте жъ такъ, якъ заробыла я,
Невынного жъ вы вызволить одъ кары.

До Коваленка.

Просты мене, дружинонько моя,
Що честь твою я вчыномъ сымъ сплямыла,
Що муки я, дурная, завдала
Тому, кого найбилшъ за все кохала.
Я думала, що краще такъ зроблю,
Я думала,—мене не зрадыть батько...
Не знала я, про що казавъ зъ Карпомъ...
Просты мене!.. Ты бачышъ: вынна я...

КОВАЛЕНКО.

Ой, Господы!.. За вищо жъ сая кара!..

Уси якый часъ мовчать.

КРУТЬКО—КРЫЧЫТЬ.

А що теперь? И выкрылось усе!

Полковныка воно и не мынуло!..

Израда та въ господи въ його!.. Бать!..

СТАРОВСЬКИЙ.

Вже враджено того скаратъ на горло,

Хто се вчынивъ. Злочынныцю знайшлы,

И присудъ той на неи впасты мусыть.

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

А мусыть же! Вже ставсь надъ нею судъ:

Весты ии, зрадливую, на страту!

КРУТЬКО и ще де хто.

А вже жъ весты!.. За зраду!.. На помистъ!..

СТАРОВСЬКИЙ.

Хай буде такъ! Полковныкова пани!

Ты зрадныка и шпыга, що прыйшовъ

Пидглядиты, якъ мисто звоюваты,

Не виддала до рукъ старшыни... Ты,

Ховаючысь, його пустыла зъ миста:

Вчынылася велька зрада тымъ,—

За се ты вврешть!

КРЫЦЬКИЙ.

Стривайте! ще не такъ!

СТАРОВСЬКИЙ.

Чому не такъ?

КРЫЦЬКИЙ.

Бо мы не те судылы,
Що бачымо. Повынни зважыть мы,
Чого и якъ вона зробыла дило:
Се жъ батько бувъ! Се жъ батько проклинавъ!..
Не видала жъ вона, про що полковныкъ
Казатыме таємно до Карпа!..

БИЛОЧЕНКО.

Не зрада се, а помылка була;
И можемо сю помылку простыты.

СТАРОВСЬКИЙ.

Не можемо! Гарячий часъ теперъ,
Та щобъ таке въ насъ коила жинота?
Вже жъ нашъ народъ и пидъ Ханенкомъ е,
И всякихъ е тамъ родычивъ багато,
То будуть ихъ пускати та выпускать!..
Теперъ одну помылуемъ, то й кожне,
Якъ трапыться, зробыты схоче такъ.
Яка жъ тоди у насъ и вирність буде?
Се не вѣйна, не оборона въ насъ,
А чортъ зна що!

ЖЫЛИНСЬКИЙ.

А вже жъ ладу не буде!

СТАРОВСЬКИЙ.

Порядокъ намъ дають уже бабы!

Эхъ, бабіи! Вамъ одніи жалко.
Жалійте! хай! То вси мы пропадемъ
Отакъ, якъ ти вси десять душъ, що вчора
Убыто въ насъ!.. Вона жъ се наробыла!

ГОЛОСЫ.

Не простымо за се! Хай умира!

БИЛОЧЕНКО.

Ой, братчыкы, та ну бо схамениться!

СТАРОВСЬКЫЙ.

А я кажу: лылась козацька кровь!
Колы іи не помстымо, панове,
То се впаде на насъ великий грихъ.

ЖЫЛЫНСЬКЫЙ.

Чы вамъ любишъ одна якась баба,
Нижъ десять душъ лыцарства козакивъ?

ГОЛОСЫ.

Ни! ни! Не такъ! намъ козаки дорожчи!

КРЫЦЬКИЙ.

Хыба жъ вона занастыла ихъ?

КРУТЬКО.

Дурныця все! Весты іи на страту!

ГОЛОСЫ.

Нехай иде! Нехай!

ІНШІ ГОЛОСЫ.

Не буде такъ!

Счыняється крыкъ, билшисть крычыть:
Присуджено! Хай одбуае кару!

КОВАЛЕНКО.

Стривайте ще! забулы вы, що я
Полковныкъ тутъ, що я чыню наказы!
Вы вынноу взываете ии,
На горло вы ии вже осудылы,
А я на те вамъ згоды не даю.

СТАРОВСЬКИЙ.

Бо жинка се тоби, того й не хочешъ.
Такъ зраджуе нехай и дали насъ!

КОВАЛЕНКО.

Не зрадыть, ни! Бо не було жъ и зрады.

КРУТЬКО.

Що се за бисъ? За жинку обстае!..
Та самъ же винъ е зрадныкъ проклятуущый!
Та скинемо мы геть його та й край!
Однимемо мы пирнача у його!

ГОЛОСЫ.

А скинемо! Однимемо!

инши голоса.

Ба ни!

Не хочемо! Нехай пирначъ у його!

КРУТЬКО—штовхае одного козака, а тоди другого.

Крычы мерщій, що выненъ винъ!.. И ты!..

ГОЛОСЫ.

Винъ зрадникъ!—Вже жъ!—Його скараты треба!..—
Нехай кладе полковныцький пирначъ!

КРУТЬКО.

Бачъ, якъ воно! Израдылы й байдуже!
Се коженъ такъ робытыме теперь!

Крутько перебивае то туды, то сюды, вмовляючи крычаты
проты Коваленка.

КРЫКЫ.

Геть скинуты!.. Не рушъ!.. Убыть його!..
Обохъ убыты!.. Берить його, панове!

Насувають на Коваленка, але винъ махнувъ пир-
начемъ, обороняючыся, и ти подалися назадъ.

КОВАЛЕНКО.

Назадъ уси! Послухайте, панове!
Прощу я васъ, дозвольте до тюрмы
Замкнутъ ии, ажъ покы ся облога
Мынется тутъ. А тамъ новый хай судъ...

КРУТЬКО—перепыняе.

Щобъ выпустывъ ии, та зъ нею й самъ
Ты втикъ? Авже жъ!..

КРЫКЫ.

Не хочемо! Берить!

КОВАЛЕНКО.

Дакъ онъ вы якъ! Вы вже про те забулы,

Що скільки разъ жыття вамъ рятувавъ
И самъ за васъ я ранами окрився!
Забулы все! Пьяныци, гультяи
Теперь у насъ у ради порядкують,
Немовъ звіры роздрочени ревуть,
Згубившы вже и розумъ ввесь, и правду.

голосы.

Да що се винъ плямує насъ усихъ?—
Вже скинули його: берить та й годи!—
И сміє винъ такъ лыцаривъ старыхъ
Ганьбыты? Га?—Ще блазень винъ!—А нуте!
Къ чортамъ його!—Вже скинули!—Хапай!

Насувають на Коваленка.

КОВАЛЕНКО—загрожує пирначемъ.

Назадъ, кажу! Бо хто пидступить,—заразъ
Почує винъ, якый важкый пирначъ.
Не вбереже винъ головы дурнои!

Павза.

Усе, що тутъ казала вамъ Оксана,
Неправда те, бо се вчынивъ я самъ:
Ведить мене, а не ии на страту!

Вси вражени стоять.

ОКСАНА—қыдається до Коваленка.

Васылечку! Ой не робы бо такъ!
Ой не кажы цього! я жъ вынна, клята!

КОВАЛЕНКО.

До мене тесть прыйшовъ, — його я зъ миста
Самъ выпустывъ и гасло те сказавъ.
Вы бачыте теперь, що я тутъ вынний.

ОКСАНА.

Ни, Боже мій! йому не вирте вы!
Васылечку! едыный мій, коханий!
Не умирай безвынний ты, жывы!
Не слухайте, що каже винъ, панове:
Се хоче винъ обрятувать мене,
На смерть иде, щобъ я жыла, огыдна!
Не вынний винъ! Винъ зрадыты не мигъ.

КОВАЛЕНКО.

Чого жъ вы вси замовклы? Я жъ готовый
На страту йты.

БИЛОЧЕНКО.

Готовый ты, та ричъ
Непевна тутъ. Мы вирыты не можемъ
Тоби теперь. Зробыла се вона.

КОВАЛЕНКО.

А я кажу, що я! Повынни вирыть!
Вона выну на себе узяла,
А вынень—я.

КРЫЦЬКИЙ.

Та на що бъ такъ робыты
Було тоби?

КОВАЛЕНКО.

Навищо? Знаю самъ!
А вамъ того казаты я не хочу.

СТАРОВСЬКИЙ.

Що жъ, братчыкы,—колы винъ самъ признавсь,
То жинку мы не будемо караты,—
Скараемо його.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Авже жъ його!

Выдыма ричъ, що тутъ у ихъ зробылось:
Винъ учынивъ и вчынокъ свій гыдкый
Хотивъ сховать, а жинци жалко, стало
И грихъ вона на себе узяла.
Колы жъ признавсь, то мусыть винъ умерты.

ГОЛОСЫ.

Умерты! Такъ! Вже часъ кинчаты судъ!

ОКСАНА.

Ой ни, не такъ! Шановная громадо!
Богъ видае, що збавыте жыття
Невинного—се жъ грихъ страшный вамъ буде!
Не знаете, хто вынень? Такъ про те
Подумайте, кого вамъ билше треба
Зъ насъ двохъ: я вмру, то шкоды въ тимъ нема,
А винъ умре—хто буде борониты
Одъ ворогивъ и мисто се, и васъ?

КОВАЛЕНКО.

Не слухайте того, панове браття!

ОКСАНА.

Васылечку! Не такъ бо кажешъ ты!
Не варта я, щобъ рятувать мене
Твоимъ жыттямъ! Така цина велька
За зрадныци никчемнее жыття!
Я вже одынъ вчыныла грихъ велькый,
Що зрадыла своихъ, а ты новый—
Ще тяжчый грихъ, страшниый, положыты.
Сылкуешся на гришную мене—
Цю смерть твою! Якый бо ты недобрый!
Я жъ такъ тебе кохаю, мылый мій,
А ты мене занапастыты хочешъ!
Помылуй же! помылуй, дорогой!
Хай я умру! Бо смерть—одна хвылына!
Радіючы я голову схылю
Пидъ катову сокрыу,—тилкы бъ знаты,
Що ты жывий. Послухайся жъ мене,
Едыный мій, коханий мій, мій свите!

КОВАЛЕНКО.

Оксаночко, та не кажи бо такъ!
Дружынонько моя едина, вирна!
Красуйсь, жывы! Умерты мушу я.
Якъ ты умрешъ,—мени навищо жыты?
Прощай, моя утихо дорога!
Обнима й цилуе її.
Прощай навикъ! Ну, братчыкы, ведите!
Хоче вырватися въ Оксаны зъ рукъ, але вона не пускае.

ГОРЛЕНКО.

Не можна такъ, панове-молодци!

Вы жъ бачыте: не знаемо, хто вынень,
То якъ же мы скараемо його?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Скараемо, бо самъ же винъ признався.

БИЛОЧЕНКО.

Та и вона жъ призналася сама.

СТАРОВСЬКИЙ.

Обохъ скарать, колы такее дило!

КРЫЦЬКИЙ.

А правду жъ де ты дивъ? А ще й суддя!

ДИДЪ ОСТАПЪ.

Мовчавъ я все, панове товариство,

Бо я старый, вже й слова не складу...

Теперь же ричъ мени дозвольте зняты:

А може й я вамъ добре що скажу?..

Не знаемо мы, хто зробывъ се дило—

Вона, чы винъ,—та знаемо мы те,

Що винъ у насъ полковныкомъ у мисти,

И миста винъ повинень берегты.

А не вберигъ, и зрада учынылась,

И самъ признався, ледачий, въ зради тій,

То й мусыть винъ, а не вона умерты.

Колы не винъ зробывъ се,—винъ покрывъ!

Якый же винъ козакъ та ще й полковныкъ,

Колы йому дорожча баба ся,

Нижъ козаки, преславне товариство?

На биса намъ издавсь такой бабій?
Скарать його, бо намъ такихъ не треба!

ГОЛОСЫ.

Гараздъ сказавъ! Розумне слово се.
Нехай суддя теперъ намъ прысудъ каже!

СТАРОВСЬКИЙ.

Чы волыте, панове молодци,
На смерть скарать за зраду Коваленка?

ГОЛОСЫ.

Вси волымо!

ДЕ ХТО.

Не волымо! Не вси!

Шчыняється галасть, згодомъ Коваленковы
прыхыльныкы стыхають, чуты тилкы:

Призволылы: нехай иде на страту!

ОКСАНА.

Прошу я васъ: до ранку подождить!

Я приведу вамъ свідка, винъ посвідчыть,

Що правду я сказала... Прысудить,

Що свідокъ той питы безкарно може,

Щобъ ни сказавъ...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не треба намъ сього!

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Не слухайте! Не треба потураты!

БИЛОЧЕНКО.

А чомъ же ни? Повынни такъ зробыть.

КРЫЦЬКИЙ.

Не можемо мы навить не зробыты,
Бо право такъ велыть, щобъ коженъ мигъ
Передъ судомъ поставыты вси свидкы.

ГОЛОСЫ.

Нехай веде!

ГОЛОСЫ ИНШИ.

Не треба! ни!

ГОЛОСЫ.

Нехай!

БИЛОЧЕНКО.

Зламаемо и правду, й судній звичай,
Колы того мы не дозволимъ їй:
Чы волыте до завтрього пождаты?
Колы вона до страты приведе
Намъ свідка, мы його повынни слухать
И видпустыть безъ шкоды геть його.

ГОЛОСЫ.

Вси волымо!

БИЛОЧЕНКО.

То хай же й буде такъ!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Ведить його! Ведите до темныци!

Козаки берутъ Коваленка.

КОВАЛЕНКО.

Оксаночко, навищо робышь се?

ОКСАНА.

Щобъ живъ ты, живъ! И будешъ, мыйый, жыты!

Зависа.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Передмистя Калныкове. Колись тутъ жылы люде,—теперь воны або повтикалы въ мисто, або й зовсимъ порозбигалыся. Жыве тутъ вѣйсько: жовниры Собиського та козаки Ханенковы. Мало не вси хаты обдерти, часомъ руина зъ хаты або пожарына. Просто глядачивъ назадъ сцены стоить хата зъ замкнеными дверыма. Вечиръ пизній.

ВЫХИДЪ І.

Кругъ огню сыдять и лежать Козаки Ханенковы. Мижъ ими Грыцько Доленко. Двое-трое пряжуть сало на вогни, на шпычку настромывшы; де хто люльки куре. Одынъ козакъ зъ бандурою въ рукахъ,—часомъ перебирае на ий струны.

ГРЫЦЬКО ДОЛЕНКО.

И чого мы тутъ сыдымо? Два тыждни вже додержуемъ облогы, а здобути не можемо.

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

А ты не будь такой тяжко-поспишный! Якъ весело намъ тутъ, а винъ ище вередуе!

ГРЫЦЬКО.

Ще бъ пакъ! Ловки воякы: два тыждни вельке вѣйсько маненького Калныка не подужае! Отъ ти, що въ мисти, дакъ ти воякы, бо вони проты всього вѣйська опершыся стоять, а ихъ жменя.

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

Що правда, то не брехня. Уміють воюватися Дорошенкивци,—хочъ бы й намъ такъ.

ГРЫЦЬКО.

Та ще хочъ бы за що добре мы былыся, а то за чортъ зна що!

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

За лядську ласку.

ГРЫЦЬКО.

А хай вони своєю ласкою подавляються!

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

Ну, не плачъ же! На тоби ось сальця крышеникъ,—иззижъ та й засны!

КОЗАКЪ I-й.

Винъ, дядьку, не добере въ йому смаку,— дайте мени!

Выхоплюе въ старого козака сало.

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

Якый швыдкий!..

КОЗАКЪ 2-й.

У ляхивъ мы завсигды булы й будемо панськымы поыхачамаы.

ГРЫЦЬКО.

И що мы за дурни дурни, панове браття, що служимо цьому Ханенкови? Самъ винъ поыхачъ лядськый, то й насъ у поыхачы пошывъ.

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

Укусуса за языкъ! Бачъ, якъ распустывъ! То вже тоби не лядськый жовниръ, а нашъ гетьманъ.

ГРЫЦЬКО.

Колы винъ гетьманъ, то хай народъ до доброго, а не до лыхого веде. А це хыба добре, що своихъ доводиться быты, свою землю плиндруваты, ляхивъ слушаючыся?

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

Отъ Дорошенко—орелъ!

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

И той добрый! Цей зъ ляхама злыгавсь, а той зъ бусурменомъ.

ГРЫЦЬКО.

Колы жъ несыла самому! Дакъ за те жъ и голова,
и лыцарь же!

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

Не дурно про його й писню складено.

Прыграючи на бандури спива, а инши пособляють.

Ой на гори та женци жнуть,

А по пидъ горою,

По пидъ зеленою

Козаки йдуть.

Попереду Дорошенко

Веде свое вѣйсько

Славне запорозьке

Хорошенько.

СТАРЫЙ КОЗАКЪ,—перепыняючи.

Тю на васъ, розумныхъ! У нашому табори про
Дорошенка писни спивають! Отъ тилки нагодиться
яка старшина, то...

ГРЫЦЬКО.

То що? Послухае, колы мае чымъ слухаты.

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

А послухавшы,—тоби, розумныкови языкатому,
спыну кыямы спыше, то може хочъ тоди тоби захи-
пытъ.

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

Ну, не можна, то й не можна.

КОЗАКЪ 1-Й.

Онъ уже ляхва преться!

ВЫХИДЪ II.

Увиходыть гурть польськихъ жовниривъ.

1-й жовниръ.

A to jak wygodnie szyzmatyki pokladli się koło ognia!

2-й жовниръ.

A nam już i palić niema со.

ГРЫЦЬКО.

Хаты жъ палыте.

3-й жовниръ.

Popalili wszystkie chaty, jakie były w naszym zakątku. Trzy tylko zostawili, żeby na czas deszczu było się gdzie schować.

1-й жовниръ.

Ej precz! miejsce nam!

КОЗАКЪ ЗЪ БАНДУРОЮ.

Зъ якои рады? Идить соби, звидкы прыйшлы.

ГРЫЦЬКО.

Бачъ, яки пышни. А дзускы не хочете?

4-й жовниръ.

A to ty, szyzmatyku, nas hańbić...

Штовха його ногою. Той схоплюється й хапается за шаблю; починають рубатыся шаблями.
ГОЛОСЫ КОЗАЦЬКИ Й ЖОВНИРСЬКИ.

Тю на васъ!—Nie ruszaj go!—Чы вы не показылысь?

ВЫХИДЪ III.

Увиходыть Сотныкъ козацькый.

СОТНЫКЪ.

А то ще шо? Облыште заразъ вы!

Ти неохоче кыдають бытыся.

Зновъ сварка тутъ? Ще карано васъ мало!

Якъ смилы вы добуты зброи? га?

ГРЫЦЬКО.

Бо винъ посмивъ мене штовхать ногами!..

4-й жовниръ.

On nie pozwalał nam zagrzać się tutaj...

СОТНЫКЪ— до жовниривъ.

Геть заразъ вы! бо тилкы доповимъ

Що робыте—не мынете вы кары.

1-й жовниръ.

Nam na nic to! jak się chłop rozzuchwalił! Ale pamiętasz, chamiel! kiedyś może zdybiemy się, to policzymy się w ten czas!.. Chodźmy, panowie-bracia!

Жовниры выходятъ.

ВЫХИДЪ IV.

Ти, що й булы, безъ жовниривъ.

СОТНЫКЪ.

А вы такы заведетесь, хочъ якъ!

ГРЫЦЬКО.

Не можемо знущання мы терпимъ!

СТАРЫЙ КОЗАКЪ.

Бо вже вони розвеличались такъ,
Мовъ мы у ихъ пиддани на роботы.

СОТНЫКЪ.

Сварытыся не треба! не сварысь!

ВЫХИДЪ V.

Пылыпенко, вдягнений уже по козацькому, приводитъ Лясковського.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Полковникъ се засыпаты звеливъ
Тоди тайникъ. Ты бувъ бы йшовъ, не бавывсь.

ПЫЛЫПЕНКО.

Въ тернахъ отыхъ я цилый день ховавсь,
Все длубався, якъ способу добраты
Геть vybrатысь... Та й про дочку згадавъ.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Се видаю... и якъ дизнавсь про гасло.

Хотивъ такы фортѣлемъ увійты,
Та не воно... Не дуже пощастыло!..
То жъ не дуры, а справу якъ почавъ,
То вже кинчай.

ПЫЛЫПЕНКО.

А отъ и сотныкъ нашъ.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Здоровъ бувъ, пане сотнику!

СОТНЫКЪ

Здоровъ!

А хто есы?

ПЫЛЫПЕНКО.

Це панъ Лясковський зъ намы.

СОТНЫКЪ.

Панъ сотныкъ! бачъ!.. Гараздъ, що завитавъ!
Ну, що жъ у васъ тамъ коиться у мисти?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Все добре въ насъ: полковныкъ у тюрми,
За його—я.

СОТНЫКЪ.

Та якъ же се вчынылось?

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Отъ розкажу. А поky ты мене
До гетьмана мерщій веде, бо треба

Умовытысь... Йдучы я роскажу,
Що сталося, и якъ мы подолилы.

сотныкъ.

Опе дакъ такъ! Такъ завтра Калныкъ нашъ?
Выходють Сотныкъ, Лясковскый та Пылыпенко.

ВЫХИДЪ VI.

Козаки.

Грыцько.

Зрадлывый песь! продавъ своихъ, Іюда!

старый козакъ,

Не лайся бо! винъ продається намъ,—
То й мы таки?

Грыцько.

Та й мы не дуже липши.

козакъ І-й.

Та годи вамъ сварытыся! Почынай хочъ якои пис-
ни або що,—все лишче, нижъ грызтыся.

козакъ зъ бандурою.

Та якои жъ його й почынаты, колы ніякои не
можна: про Дорошенка не можна, проты ляхивъ не
можна... хыба про Байду? (Спива, а за имъ инши:)

Въ Царигради на рыночку

Ой пье Байда медъ, горилочку.

Прийшювъ до його царь турецькый:

«Здоровъ, здоровъ, Байдо молодецкый!
Покынь, Байдо, байдуваты,
Беры мою дочку та йды царюваты!»
—Твоя дочка поганая,
Гей, а твоя вира, вира проклятая!—
Ой якъ крыкне царь турецкый
Та на свои слугы, слугы молодецки:
«Визьмить Байду, изъязките
Та й за ребро гакомъ, гакомъ зачепите!»
Взялы Байду, изъязалы
Та й за ребро гакомъ, гакомъ зачипалы.
Высыть Байда на дубочку
Та не день, не ничку та не годиночку.
Прийшовъ до його царь турецкый:
«Ой що ты бачышъ, Байдо молодецкый?»
—Бачу, царю, два дубочки,
А на тыхъ дубочкахъ сыдять голубочки.
Дозволь, царю, лучка взяти,
Тоби на вечерю голубочка зняты!—
Ой якъ стрельнувъ Байда зъ лука
Та й улучывъ царя помижъ сами вуха:
«Не вмивъ, царю, Байды вбыты,—
Будешъ, царю, въ земли гныты!»

грыцько.

Ловко вцилывъ!

ВЫХИДЪ VII.

Пылыпенко ввиходить.

ПЫЛЫПЕНКО.

Панъ сотныкъ вамъ звеливъ щобъ, вы ишли

На всю цю ничъ до шанцивъ ажъ до брамы.

1-й козакъ.

А що робыть?

Пылыпенко.

Сказавъ, що прийде самъ,
То й скаже все.

2-й козакъ.

Чы йты, то йты!

Устае, за имъ инши.

3-й козакъ.

Ходимте!

Устають козаки й виходють.

ВЫХИДЪ VIII.

ПЫЛЫПЕНКО — самъ.

Два тыждни тутъ... Вже пороху звелы
До биса й куль... вже всимъ осточортило,
А не щастыть!.. Про Дорошенка чутка,
Що йде сюды... то мусымо тикать,
Або сюды, у мисто се ввійты.
Ото жъ, колы не пощастыло сыли,
То хытрощамъ моимъ хай пощастыть.
Червинчыкивъ гетьманъ не пошкодуе...
Вже пожыву въ достаткахъ я тоди!..
Багатый зять прыймавъ мене до себе,

Дакъ утекла жъ изъ Васылемъ дочка!
Доводыться тынятыся изнову,
Замисть щобъ жыть въ роскошахъ та въ добри...

ВЫХИДЪ IX.

Оксана боязько ввиходе, озыраючысь.

ПЫЛЫПЕНКО.

Мовъ жинка щось... Чого се тутъ ты ходышь?

ОКСАНА.

Се, тату, вы?

ПЫЛЫПЕНКО.

Оксана?! ты? видкиль?

ОКСАНА.

Изъ миста я... Прийшла, бо вась шукала.

ПЫЛЫПЕНКО.

Чого жъ прийшла? яке тобі тутъ дило?

ОКСАНА.

Ой, таточку,—чы чулы вы? Васыль...

ПЫЛЫПЕНКО.

Я знаю це.

ОКСАНА.

Його скараты горломъ...

ПЫЛЫПЕНКО.

Я знаю й це. Якъ заробывъ, такъ мае.

ОКСАНА.

Ой, батечку! вы жъ видаете все,
Якъ сталося: се жъ черезъ васъ и сталося:
Винъ оддае свое жыття за васъ.

ПЫЛЫПЕНКО.

Хай оддае—по хрыстыянський буде.

ОКСАНА.

Не можна жъ такъ! змылосердиться жъ вы!

ПЫЛЫПЕНКО.

А що жъ я тутъ? Хыба я що тутъ можу?

ОКСАНА.

Вы можете, абы схотили вы.
Хочъ суджено його скараты горломъ,
Та рада ще дозволила мени,
Щобъ привела до завтрыого я свидка,—
Хай свидокъ той посвидчыть якъ було,
То Василя тоди не покарають.

ПЫЛЫПЕНКО.

А хто жъ за те видбуде гасло? га?
Се видно вже: видбуде кару свидокъ.
Эчъ, зрадныця! И выгадала якъ,
Щобъ пидвесты пидъ смертну кару батька!

ОКСАНА.

Прысуждено, що свидокъ—хто бъ ни бувъ—
Изъ города безъ кары мае выйти...

Каратымутъ мене за дило се...

Я, тату, вму..

ПЫЛЫПЕНКО.

Ты вмерты хочешъ? На що жъ?

ОКСАНА.

Щобъ живъ Васыль, бо вынна жъ я...

ПЫЛЫПЕНКО.

Та що жъ

Тоби тоди, чы винъ жывый, чы мертвый,

Колы сама ты вврешъ? Не тямлю я...

ОКСАНА.

Чы попушу жъ, щобъ винъ умеръ за мене?

Та хочъ бы й винъ зробывъ усе,—й тоди

За його я радючы умерла бъ,

Щобъ тилкы живъ...

ПЫЛЫПЕНКО.

Дурныци ты плетешъ.

Я не пиду. Про се й балакать годи.

ОКСАНА.

Ой, таточку, зласкавтеся жъ бо вы!

ПЫЛЫПЕНКО.

Зласкавыться? А ты до мене мала

Сю ласку? га? Видъ мене ты втекла,

Покинула за для коханця батька!

ОКСАНА.

До шлюбу вы мене изъ Зороховськымъ
Зъ старымъ, гыдкымъ хотилы сыломиць
Тоди весты,—я жъ Васыля любыла...
Я не могла: се жъ завъязаты свить...

ПЫЛЫПЕНКО.

Ты не могла, а я *теперь* не могу,
То й буде такъ,—нехай винъ умира!
На мылого ты батька проминяла,
Теперь же зновъ розминюйся назадъ:
Коханця ты свого виддай за батька.

ОКСАНА.

Ой, таточку, ой, не кажите такъ!
Благаю васъ... навколишкахъ благаю...
Стае навколишкы й обнимае йому колина.
Послухайтесь! тяжкый-важкый сей грихъ
Зъ души мени знимите вы, знимите!
За мене хай не умирае той,
Кого люблю, и хто не выненъ, тату!

ПЫЛЫПЕНКО.

Сказавъ, що ни, то й годи вже про се!

ОКСАНА.

Ни, таточку, не може се такъ буты...
Винъ хоче видйты, вона не пускае.
Стрывайте жъ бо!.. ни, не тикайте вы!..
Послухайтесь!.. Вы жъ добри, тату, добри!..
Се жъ тату, кровъ... вона впаде й на васъ!..
Впаде,—и тамъ, передъ престоломъ Божымъ,

Волатыме вона на насъ обохъ...
Згадайте бо—и вы жъ бо, тату, вынни!
Ой, Боже мій! де сливъ мени знайты
Такихъ палкыхъ, щобъ серце ваше зимне
Зогрилося й озвалося добромъ?
Я йду на смерть... Я скоро передъ Богомъ
Стоятыму й благатыму за васъ,
Щобъ винъ простывъ уси грихы вамъ, тату,
А е жъ у васъ воны,—згадайте вы!—
А я ихъ вси куплю своею кровью.

ПЫЛЫПЕНКО.

Облышъ те все! Устань, кажу тобі!
Я не прошу тебе благать за мене,
Не хочу я, щобъ и вмирала ты:
Хай винъ умре: ты молода ще, гожа,—
Тобі знайду такого чоловіка
Багатого и пышного, що будешъ
Въ роскошахъ ты... та пры тобі и я...

ОКСАНА— встает.

Ой, Господы, нема у його серця!..

ВЫХИДЪ X.

Лясковський увиходить. Уздрившы його, Оксана швидко
оступається и стае за хату такъ, що винъ спершу ии не бачыть,
Пылыпенко застається де й бувъ.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А ты ще тутъ? Ну, вмовылысь про все:

Уранци мы потратимъ Коваленка,
А потимъ вы, все вѣйсько, вразъ до брамъ,—
Вже я звелю, щобъ вамъ ихъ одчынылы...

пылыпенко.

А ну стрывай, бо мы тутъ не самы.

Показуе на Оксану.

лясковський.

А хто жъ то е? Ге, пани Васылева!

А я жъ звеливъ не выпускать и!

пылыпенко.

Мени жъ чому ты не сказавъ про неи?

лясковський.

Не думавъ я, щобъ тутъ вона була...

Що жъ свидокъ? га?

пылыпенко.

Де инде хай шукае.

лясковський.

Колы вже такъ, то треба, щобъ вона

Видсиль назадъ до миста не верталась,

Бо чула все и бачыла,—теперь

Пошкодыты вона намъ може въ справи.

пылыпенко.

То замкнемо и. (До Оксаны.) Иды сюды!

Иде до неи, бере за руку и веде.

ОКСАНА,—пручаючысь.

Не хочу я!.. пустить мене!..

ПЫЛЫПЕНКО,

Не бався!

До Лясковскаго.

Держы іі, я поky видимкну.

Лясковскый держыть Оксану за руки, Пылыпенко видмыка. Оксана хоче выпручаты руки.

ЛЯСКОВСКИЙ.

Та нуте бо, вы не пручайтесь, пани!

Не зробімо лыхого вамъ: вы тутъ

Посыдыте до завтрього та й годи,

А завтра васъ до себе я визьму,

Оборону и захыщу васъ, пани.

ОКСАНА.

Пустить! пустить!

Бьеться въ його въ рукахъ, винъ іі держыть за станъ.

ЛЯСКОВСКИЙ.

Отъ бачыте,—й мени

Богъ погодывъ хочъ трошки васъ обняты,

А вы тоди казала—ни та й ни!

А гарно якъ!

Дужче іі тулыть до себе.

ПЫЛЫПЕНКО,—видимкнувши

А ну іі суды!

ЛЯСКОВСКИЙ.

Посыдыте жъ тамъ!

Упыха Оксану до хаты, хочъ вона пручається. Пылыпенко замыкає.

Отакъ-о добре буде!

Теперь же ты веды мене назадъ,
А то й мене такъ замкнуть, якъ Оксану.
Та козака якого ты прышли
Сюды, щобъ винъ беригъ ии.

ПЫЛЫПЕНКО.

А треба...

Ну, дакъ ходимъ, кризь варту проведу.

Выходють.

ВЫХИДЪ XI.

Якийсь часъ на спени нема никого; трохи згодомъ Оксана почынає торсаты зъ хаты викно, але не може його видсунути. Увиходыть Грыцько зъ Козакомъ.

ГРЫЦЬКО.

Дакъ що мени, ты кажешъ, берегты?

КОЗАКЪ.

А тутъ оце—сю хату,—такъ винъ каже.

ГРЫЦЬКО.

Та хто жъ у ий?

КОЗАКЪ.

Не видаю и самъ.

Сказавъ мени, щобъ я пославъ на варту
Сюды когось... Я мавъ до брамы йти,

Ажъ ты идешъ,—то я ѣ сказавъ, про загадъ...
Ставай, вартуй!.. Щобъ остро вартувавъ,—
Винъ наказавъ...

ГРЫЦЬКО.

Гараздъ, стаю на варті.

ВЫХИДЪ XII.

Грыцько на варті.

ГРЫЦЬКО.

Оце и стій!.. нудьга зъ усумъ та ѣ годи!..

А хто воно у сій хурдызи е?

Якъ бы мени хочъ трохи подывыться!

Зазира у ви́кно.

Такъ не уздрышъ.

Сылкується видсунуты ви́кно.

Забыто ось гвизкомъ...

Ну вырвемо гвиздокъ... Теперъ одсунемъ.

Одсува ви́конечко и зазырас въ хату.

Аговъ, озвись! Хто ты ѣ чого сыдышъ?

ОКСАНА.

А що тобі?

ГРЫЦЬКО.

Жиночий голосъ паче...

Ты жинка, га?

ОКСАНА.

Эге.

ГРЫЦЬКО.

Немовъ я чувъ
Десь голосъ цей... Скажы мени, будь ласка,
Хто ты есы?

ОКСАНА.

Навищо се тобі?

ГРЫЦЬКО.

Невже жъ вона?.. Та ни, не може бути!..

До Оксаны.

Бо голосъ твій... я чувъ його неначе...

ОКСАНА.

А хто жъ ты самъ?

ГРЫЦЬКО.

Твій вартовый.

ОКСАНА.

Та хто жъ?

Чуты по голосу, що підійшла ближче до вікна.

ГРЫЦЬКО—увесь цей часъ дывивсь у вікно
и теперъ побачивъ Оксану.

Оксано? ты? отутъ?

ОКСАНА—пидходе до вікна такъ,
що їй стає выдко.

Ой Боже! Грыць!...

Обое змовкають и килкы мить мовчать.

ГРЫЦЬКО.

Эге, се винъ... Той Грыць, що зрисъ зъ тобою,
Що ты йому на свити всимъ була,
Що дороге: сестрою, другомъ щырымъ,
Коханою дружиною въ думкахъ...
Той Грыць, що живъ тобою однією
И все бь отдавъ за тебе за одну...
Той Грыць, що ты йому вразыла серце,
Бо зрадыла, бо зъ инымъ утекла!..

ОКСАНА.

Не зрадыла! Не можешъ такъ казаты,
Бо слова я тоби не подала,
Що будемо подружжямъ мы зъ тобою.
Се *ты* хотивъ... Николи я тоби
Ни словечка про сее не казала.

ГРЫЦЬКО.

Але жъ себе кохаты попускала!

ОКСАНА.

Кохаты?—ни! Якъ брата я тебе
Любыла—такъ! И думала про тебе,
Що такъ и ты.

ГРЫЦЬКО.

Не бачыла, що я
Люблю тебе не якъ сестру,—якъ мылу?

ОКСАНА.

Побачыла уже тоди, якъ ты
Ставъ докорять за Васыля... Та пизно...

ГРЯЦЬКО.

Эге, се такъ... И ты щаслыва стала,
А я пишовъ бурлакуваты въ свить...

ОКСАНА.

Мій братику, того я не хотила...
Изъ шырои души бажала я
Тоби всего, що е найкраще въ свити,
Але тебе кохаты не могла.
Ты кажешъ, я щаслыва стала? Правда,
Щаслыва я була, але теперь
Все гине, все: душа и тило, й щастя!..
Щаслыва я, ты кажешъ? се жъ бо глумъ:
Ты жъ вартовый, а я въ тюрми, въ неволи!

ГРЯЦЬКО.

А черезъ що се у неволи ты?

ОКСАНА.

Не знаешъ ты? Я жъ выпустила батька...

ГРЯЦЬКО.

Се знаю вже...

ОКСАНА.

И Василя на смерть

Присуджено за се, хочъ я призналась...
Бо винъ сказавъ, що выненъ тилки винъ.
Повирылы—йому. Прыйшла прохаты
Я батька тутъ, щобъ свидкомъ винъ пишовъ
И розказавъ, якъ сталася ця справа:

Присуджено на ради въ насъ, що винъ
Вернутися назадъ безпешно може.
Винъ не схотивъ... сюды мене замкнувъ...
А Васыля скарають завтра зранку...
Ой Боже мій!.. Мене жъ Лясковський сей...
Ни, я умру,—до мене не торкнется.

ГРЫЦЬКО.

Лясковський? якъ?

ОКСАНА.

До мене в'язне винъ,
Щобъ я його...

ГРЫЦЬКО.

Не може бути, ні!..
Не попущу того, щобъ се зробылось!..

ОКСАНА.

То выпусты, мій братику, мене!

ГРЫЦЬКО.

Я выпущу, не дамъ я на поталу
Гыдотному...

Кыдається ламаты замокъ и спыняється.
Я выпущу тебе,

И пидешъ ты... А що жъ мени вже зъ того?
Кохаться ты пидешъ зъ Васылемъ!..
Ни, винъ умре, бо свидка ты не маешъ!

ОКСАНА.

И я умру въ ту мыть, якъ винъ умре.

ГРЫЦЬКО.

А бачъ, тоби Васыль—то все, про мене жъ
Байдужечкы!..

ОКСАНА.

Такъ, Грыцю, не кажы:
Люблю тебе якъ брата...

ГРЫЦЬКО.—Гирко.

Брата! брата!..

На вищо та любовъ мени здалась?
Не хочу я! Бо хочу я кохання,
Бо хочу я, щобъ се про мене ты
Казала такъ, якъ тилкы що про його:
«И я умру въ ту мыть, якъ винъ умре».

ОКСАНА.

Не можу я тоби того сказаты.

ГРЫЦЬКО.

Дакъ хай же винъ умре и ты за имъ!

ОКСАНА.

Ты кажешъ такъ... ты видминывся, Грыцю,
Ты бувъ не той...

ГРЫЦЬКО.

Зробыла ты сама,

Що я не той: ты вбыла давне серце
Мени въ грудяхъ,—теперъ у ихъ нове...

ОКСАНА.

Ни, не нове! Таке жъ, якъ спершу, добре,
Хоча його вразыла тяжко я...
Просты за те: я не могла инакше...
Мій братику ридненькый, щырый мій!
Зробы ты такъ, якъ добре серце скаже,
Якъ Богъ велить...

ГРЫЦЬКО.

Якъ Богъ велить... Якъ Богъ...

Бороться самъ исъ собою.

Не знаю самъ... Зректысь тебе не можу...
Не можу я й оддать тебе на смерть,
Ще билшъ *тому* не можу я виддаты...

ОКСАНА.

То *братови* я виддаю себе,
Його души и дорогій, и ридній,—
Хай скаже братъ: жыття мени чы смерть.
Винъ знае се.

ГРЫЦЬКО—вразъ.

Я выпущу тебе!

Мы втечемо зъ тобою вдвохъ до миста,
И свидкомъ—я... Такъ, свидкомъ буду я!
Я роскажу, яка гыдка тутъ зрада,
И жытымешъ, сестрычко, ты й Васыль.

ОКСАНА.

Ой, братику, серденько золотее!..

ГРЫЦЬКО—кыдається и торсае замокъ; ба-
чуцы, шо не подається, вый-

мае пистоль и, рулю заложившы мижъ дѣры-
ма ѣ замкомъ, вытягае прыбои, видчныя дѣры.

Выходь мерщій!

Оксана выходе, винъ знову зачыняе дѣры и прытуля замокъ.

Ходимъ! теперъ ходимъ!

Щобъ хто не вздривъ...

ОКСАНА.

Чы е жъ на цилимъ свити

Така душа святая, якъ твоя?..

Выходють обое.

Зависа.

ПЪЯТА ДІЯ.

Ранокъ. Майданъ середъ миста Калныку—той, що и въ
другій діи; але теперъ на йому збудовано помистъ: мають кара-
ты на горло полковныка Коваленка. На помости колода, въ ѣй
стремьть сокры; бия колоды стоить здоровенный Татарынъ-
каты. Кругъ помосту коломъ збройни козаки-вартовыкы;
за ими КОЗАКЫ въ козацкыхъ жупанахъ, мищане въ своихъ
мищанськихъ каптанахъ, дали видъ осередку килкы ЖИНОКЪ.
Середъ народу гоминъ невыразный, але винъ прытыхае часомъ,
скоро хтось одынъ почынае довше говорыты, бо люде слухають
Вси дожыдають, турбуються.

ВЫХИДЪ І.

ЖИНКА І-ША.

Онъ-онъ уже ведутъ!

ГОЛОСЫ.

Де? де?—Та онъ!—Та ни!

КОЗАКЪ І-Й.

Ничого нема,—плеще баба.

ЖИНКА І-ША—до другої.

Такий, моя матиночко, зрадникъ, такой зрадникъ!
Що дня уси гасла розказувавъ ляхамъ.

ЖИНКА 2-ГА.

Невже? А я чула, що разъ.

ЖИНКА І-ША.

Уси такъ говорють, що ляхы йому скупъ дали,
дакъ винъ за ти гроши...

ЖИНКА 3-ТЯ—пидходе.

Та то жъ, кажуть, не винъ, а вона.

ЖИНКА 2-ГА.

Обое вони: пишли до ляхивъ та скупъ изъ ихъ
узялы, а имъ таке слово сказалы: ось вамъ слово на
выгублення роду благочестывого.

ЖИНКА 3-ТЯ.

Отъ харцызякы! Та якъ же вони пройшли такъ,
що ниhto й не бачывъ?

ЖИНКА І-ША.

Вони вже те знаютъ! Може характерныкы...

ЖИНКА 2-ГА.

А хыба й ни? Про полковныцю чуть було, що въ
неи й маты родыма видьма була, та й вона сама.

жинка 3-тя.

И перелесныкъ до неи литавъ?

жинка 2-га.

Сама не бачыла, а мабутъ литавъ.

жинка 1-ша.

Це вже, спасыби йому, сотныкъ усе выкрывъ.

жинка 2-га.

Мабуть же й винъ щось знае?

жинка 1-ша.

Винъ знае, та тилкы не на лыхе, а на добре.

козакъ 2-й.

Що вы тутъ торохтыте, бабы?

жинка 3-тя.

Колы жъ, козаченьку, таке цикаве... Бачъ, якъ во-
но було, що полковныцяна маты та була родыма видь-
ма, и дочка ии, полковныця бъ то, родыма видьма, та
ще й учена... Дакъ вона, полковныця, и пидманыла
полковныка, бо вона, звисно, зъ нечыстою сылою
знається, то й робыть такъ, щобъ нечыстий сыли до-
годыты... Дакъ и пидманыла полковныка, каже: давай
зробымо такъ, щобъ на выгублення роду благочесты-
вого. Отъ вона взяла та перекинулась тамъ чымсь...

жинка 2-га.—перепыняючи.

Сорокою!

жинка 3-тя.

Эге жъ, сорокою,—щобъ нихто не пизнавъ изъ нашихъ,—та до ляхивъ: хочете, я вамъ скажу таке слово, щобъ на выгублення роду благочестывого? Ну, ти, звисно, хочуть. Дакъ вони й сказали, а ти имъ скупъ дали... А до неї перелесныкъ литавъ, а сотныкъ Лясковський те й побачывъ та й пидглядивъ у викно...

козакъ 2-й.

Пху! чортова брехуха идолова! И чого тилкы не наплеще своимъ лепетлывымъ языкомъ!

жинка 2-га.

Эге, наплеще! А колы жъ сотныкъ самъ бачывъ, якъ вони гроши лядськи личылы.

козакъ 3-й.

А може жъ и правда?

козакъ 2-й.

И ты туды жъ, розумныку! (До жинокъ) Гетьте мени заразъ извидсы, щобъ васъ тутъ не було, а то я васъ!..

жинкы.

Якый швыдкий! Такъ роспындывся!

Переходють на другый бикъ майдану.

козакъ 2-й.

Гыдота!

денысь—пидходе.

А що тамъ?

КОЗАКЪ 2-й.

Этъ, чортовы сороки плещуть. Уже й склалы казку, якъ саме зрадивъ полковныкъ.

ДЕНЫСЪ.

И не зраджувавъ, та вже склалы.

ДИДЪ ОСТАПЪ.

Каже самъ—зрадивъ, то зрадивъ.

ДЕНЫСЪ.

Жинчыну провину на себе взявъ.

КОЗАКЪ 2-й.

Та й жинчына провина не яка тамъ уже непрощена... Треба жъ и мылосердя маты.

КОЗАКЪ 3-й.

Собаци собача смерть!

ДЕНЫСЪ — поважно.

Мовчы вже краще!

КОЗАКЪ 3-й.

А чого жъ бы то я мовчавъ?

ДЕНЫСЪ — поважно.

А того, що якъ буде полковныкъ умирати, то попросы його, щобъ винъ на тому свити за тебе Господа мылосердного благовъ: винъ мученыкъ, то його Богъ послуха, а ты безъ цього пропадешъ у пекли за свои дила.

КОЗАКЪ 3-й.

Якый праведный обизвався!

Ховається мижъ людьмы.

КОЗАКЪ 4-й.

А може жъ полковныкова приведе свидка?

КОЗАКЪ 1-й.

Де вже тамъ!

Дидъ остапъ.

И не треба.

КОЗАКЪ 5-й.

Лишшого полковныка знайдемо.

КОЗАКЪ-ВАРТОВЫКЪ.

Гей, не насувайте такъ, а то й насъ на помистъ изженете.

КОЗАКЪ 2-й.

Та воно бъ вамъ дужче лычыло тамъ буты, нижъ полковныкови.

КОЗАКЪ-ВАРТОВЫКЪ.

Ге, дакъ на насъ усихъ мисця мало на помости.

ТАТАРЫНЪ-КАТЪ.

Дарма мало, я по одынь рубай.

КОЗАКЪ-ВАРТОВЫКЪ.

Утомышся.

ТАТАРЫНЪ-КАТЪ.

Дарма утомышся—я звыкай.

ДЕНЫСЪ.

А я скажу изновъ, панове браття:
Велькый се вчыныла рада грихъ,
И будемо вси одвичать за його,
За смерть оцю! Невинного вбъемо!

ГОЛОСЪ.

Та що жъ уже? Теперь уже не вернешъ.

ДЕНЫСЪ.

Не вернешъ? чомъ? Ще можна все вернуть.

ГОЛОСЪ.

Охъ-охъ, беда!.. И станеться жъ отакъ-о!..

ЖИНКА І-ША.

Старшына иде...

КОЗАКЪ 5-Й.

А справди вже иде.

ВЫХИДЪ П.

Увиходють: Крыцький, Билоченко, Горленко,
розмовляючи.

КРЫЦЬКИЙ.

Ой Господы! и я се мушу бачыть,
Сю смерть страшну? Навищо мы прыйшли?

БИЛОЧЕНКО.

Прийшли на те, щобъ дати оборону,
Якъ приведе Оксана свідка намъ.

КРЫЦЬКИЙ.

Чы приведе жь? Нема їи и доси.
Чы хто не чувъ про неи, де вона?

ГОРЛЕНКО.

Я видчынывъ їй самъ изъ миста браму
Ще звечора... Хочъ сотныкъ наказавъ,
Щобъ не пускавъ їи нихто изъ миста...

БИЛОЧЕНКО.

Послухалысь його! Авжежъ!..

ГОРЛЕНКО.

Я їй

Хотивъ кого на оборону дати,
Але вона схотила їты сама,
Такъ и пишла и не взяла никого.
Я наказавъ, щобъ заразъ же їи
Упущено, але немає й доси.

БИЛОЧЕНКО.

То мабуть такъ, що вже їи й не жды.

ГОЛОСЬ.

Гей, розступысь! панъ наказный полковныкъ!

ВЫХИДЪ Ш.

Увиходють Старовський та Жылынський, за ими
заразъ же Ляковський верхы конемъ прыйиздыть, за имъ
козаки.

Ляковський.

День добрый вамъ, панове-молодци!

Голосы.

Здоровъ и ты!

Ляковський.

А де жъ злочынецъ доси?

Чого се зъ имъ баряться довго такъ?

Козакъ 4-й.

А онъ ведуть.

Юрба вся такъ и сколыхнулася, почувшы ти слова. Де хто
зитхае, де хто охкае, хрыстяться и вси повернулыся въ той бикъ,
видкиля мусыть иты Коваленко.

Голосы.

Ведуть уже... Ой, Боже!..—

Велькый грихъ!..—А такъ и треба!..—Ни!..—

ВЫХИДЪ IV.

Тыхо йдучы, виходыть килкы збройныхъ козакивъ, ве-
дучы беззбройного Коваленка. Винъ у тій одежи, шо и вчора,
але безъ шапки. Проходыты йому доводиться повзъ Ляковсько-
го, шо сыдыть, бадьорючысь, на кони. Воны ззыраються очыма. Ля-
ковський спершу спускае очы перелъ поглядомъ Коваленко-
вымъ, а тоди пиднима вгору голову.

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Идить мершій,—намъ никола барыться!

Юрба розступається, пропускаючи Коваленка. Винъ тихо, але твердо ступю зиходить на помистъ. Зійшовшы, озираться по людяхъ, мовъ шукаючи когось очима и не знаходючи. Тоди говоре мовъ самъ до себе:

КОВАЛЕНКО.

Нема ии... въ останній часъ нема...

Хай буде такъ!.. Такъ лишше: менше муки

Ии и мени...

Кланяється народови на тры боки.

Панове-молодци,

Товарыши! народе православный!..

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Спынить його,—хай не верзяка! Цыть!..

Татарыне, робы уже що треба!..

Татарынъ береться за плече Коваленкови, але счыняється галасъ, народъ крычить:

ГОЛОСЫ.

Не можна такъ!..—Такъ не годыться!.. Ни!..—

Говоре хай!.. Се жъ передъ смертю вильно...

ГОРЛЕНКО—до Лясковського.

Не смієшь ты заборонять йому!

Я стану самъ зъ имъ поручъ на помости

И зъ шаблею добутою за те

Стоятому, щобъ говорывъ!..

КРЫЦЬКИЙ.

То право
У кожного, хто ставиться на смерть!

ГОЛОСЫ.

Говоре хай!..—Не прыпыняйце слова!..

КОВАЛЕНКО.

За мыть яку покыну я сей свить
И на суди я стану передъ Бога,
И вирю я—по правди буде судъ:
Радючы його я дождаю...

Въ останній часъ оцей прощу я васъ:
Колы зробывъ изъ васъ кому я кривду,
Чымъ прогришывъ,—простить мени той грихъ!..

Кланяється на вси тры боки.

ГОЛОСЫ.

Прощаемо!..—Нема чого й прощаты!..—
Вси гришни мы!..—Ты добрый чоловікъ!..
Хай Богъ тобі простить, колы въ чимъ гришний,
А мы й самы щочасно гришимо.

КОВАЛЕНКО.

Спасыби вамъ!.. (Уклоняється разъ.) Ище я маю слово:
Зостанеться у мене удова...

ГОЛОСЫ.

Доглянемо!..—За се ты не турбуйся!..
Вона видъ насъ тутъ кривды не зазна...

КОВАЛЕНКО.

Спасыби вамъ!.. Нехай же мылосердный
Велький Богъ зъ святыхъ своихъ небесъ
Вамъ, братчыкы, пошле и змогы, й сылы,
Щобъ ридный край въ цей часъ оборонить
И вызволить його зъ ціи недоли,
Не попустыть...

Спыняється, побачивши Оксану.

ВЫХИДЪ V.

Оксана вбигає, за нею Грыцько. Оксана кыдається
крязь стовпыще, збигає на помистъ и прыпадає до Коваленка.

ОКСАНА.

Не дамъ його!.. винъ мій!..
Визьмить мене, його жъ вы не займайте:
Не выненъ винъ!..

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

А чымъ же доведешъ?
Ты доведы, а такъ слова—дурныця!

ОКСАНА.

Я доведу... Стрывайте, я скажу...
Такє скажу, що вы й не сподивалысь...

СТАРОВСЬКИЙ.

Та що вона патякає отамъ?
Нема чого казаты ій, а вмысне

Базикае, щобъ справу забарыть.
Стягты іи зъ помосту та й кинчаты!

ГОЛОСЫ.

Хай каже!..—Хай!..—Нехай пидожде кать!

КОВАЛЕНКО.

Ой, горлычко моя! Навищо робышъ
Ты знову се? Нехай вже я умру.

ОКСАНА.

Мовчы! мовчы! ничего ты не знаешъ.
Побачышъ самъ, що добре я чыню.

До народу:

Не привела того, кого хотила;
Винъ не схотивъ: його благала я
Навколишкахъ,—благання не послухавъ,
Хочъ винъ мени и ридный батько есть...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Не привела ты свидка? На що жъ довше
Ще ждаты намъ? Иды зъ помосту геть!
Татарыне, кинчай мерщій, не бався!

ОКСАНА.

Стрывайте бо! Це жъ тилки мыть одна...
Тоди його й скараете, а помы
Послухайте!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Стягнуть іи видтиль!

БИЛОЧЕНКО.

А я кажу: не рушть! нехай говоре!

ОКСАНА.

Я, бувшы тамъ, дизналась про страшне...
Довидалась, що батько мій приходывъ
Вночи до насъ на зраду пидмовлять,
И зрадныкы таки у насъ знайшлыся:
Ханенкови оддать запырсяглысь!
Це мисто й насъ. Найголовнийшый зрадныкъ
Винъ середъ васъ...

ЛЯСКОВСЬКИЙ — стріляє на неї зъ пистоля.

Мовчатимешъ же ты!

Оксана хытається, Коваленко її піддержує.
Грыцько кыдається на помість до Оксаны.

КОВАЛЕНКО.

Ой Господы! убывъ її!.. Оксано!..

ОКСАНА.

Не вбывъ ище... Лясковський — зрадныкъ сей,
Бувъ сю ничъ тамъ... винъ зъ имы умовлявся...

БИЛОЧЕНКО.

Израдныкъ винъ и душогубъ. Визьмить!
Въязжитъ його!.. Мерщій!..

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Це все брехня!..

Це выгадки!.. Вона зо злосты бреше.

ОКСАНА.

Не выгадки... Я чула все сама...

Показує на Грыцька.

И винъ те чувъ...

ГРЫЦЬКО.

Эге, я чувъ: се правда!

Все що вона сказала вамъ,—було.

Посвидчыты прыйшовъ я вамъ сю зраду

И на суди ще й билше я скажу.

Лясковського стягають зъ коня, видни-
мають зброю и крутють назадъ руки.

КОВАЛЕНКО.

Оксаночко, дай рану подывытысь.

ОКСАНА.

Не треба, ни... дурныця, любый мій...

Та тилкы я чогось немовъ не встою...

Падає, але Коваленко и Грыцько пиддержують ий
кладуть на помистъ. Коваленко пиддержує ий голову.

КОВАЛЕНКО.

Вона вмира, мій Господы святыи!

Бижить мерщій по ликаря... по дида!..

Шукайте кризь—на шанцяхъ и въ дому.

Килкы козакивъ выбигає.

ОКСАНА.

Та ни бо, ни!.. Я не вмираю... Сылы

Чогось нема...

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

З'язали вы мене...
Колы вже такъ, то й ихъ в'язжить зо мною,
Хоружого й суддю, бо и вони
У справи тій були.

СТАРОВСЬКИЙ.

Брехня!

ЖЫЛЫНСЬКИЙ.

Неправда!

ЛЯСКОВСЬКИЙ.

Ни, правда все. В'язжить, щобъ не втеклы.

БИЛОЧЕНКО.

Судъ розбере! А покы—всихъ з'язаты!

Старовського й Жылынського в'яз-
жуть, забираючи одъ ихъ зброю.

ВЫХИДЪ VI.

Два козаки вбигають.

1-й козакъ.

Ляхы! ляхы!.. на шанци лизуть... б'ють...

2-й козакъ.

Хтось одимкнувъ малую браму, вперлысь...

У брами бій... вже сылы не стае.

БИЛОЧЕНКО.

Полковнику, твое на шанцяхъ мисце!

КОВАЛЕНКО.

Вы жъ бачыте—не можу: умира,—
Якъ я иі самую тутъ покину?

БИЛОЧЕНКО.

А ворогы якъ визьмутъ мисто—вси
Тоди ввремо. Забувъ свою повиннисть!

ОКСАНА.

Иды, иды!.. Я не умру, диждуся..
Повыненъ ты обороныты всихъ...

Ще Козакъ убигае.

3-й козакъ.

Пробылыся вже ворогы у браму.

КОВАЛЕНКО.

Просты мене, кохана,—я пиду.
До Грыцька.

Доглянь иі ты, брате, покы справлюсь.

Прыпадае до Оксаны, цилуючы иі, и зара-
устае. Пидъ голову Оксани пидкладають жупанъ.

Панъ пысарь тутъ зостанеться нехай

И береже, ажъ покы я вернуся.

Гей, шаблю дай!

Йому подають килкы шабель, винъ бере першу.

До бою, лицари!

Выбигае зъ шаблею, за имъ козаки. Лясковського, Ста-
ровського та Жылынського виводють. Оксана на помости ле-
жыть, биля неи Грыцько, пысарь тежъ на помости стоить трохи
виддаликъ. Збройни козаки кругъ помосту.

ВЫХИДЪ VII.

Павза. Чуты стріляння, бойовый гукъ и галасъ. Увесъ часъ
винъ то прытыхае трохи, то билшае.

ОКСАНА.

Якъ бьются тамъ... О, Господы едныи!
Подай ты имъ подужать ворогивъ!..

КРЫЦЬКИЙ.

Подужають,—адже жъ бо тамъ полковныкъ.

ГРЫЦЬКО.

Сестрыченько, де вражено тебе?

ОКСАНА.

У груди... ой...

ГРЫЦЬКО.

Чому не можу взяты
Я кулю ту до себе въ тило,—хай
Умеръ бы я, а ты була бъ здорова.

ОКСАНА.

Я дякую, мій братику, тобі...
Якъ дуже вразъ у грудяхъ заболило...

КРЫЦЬКИЙ.

Перенести бъ додому пани,—тамъ
Оглядиты и рану можна буде.

ОКСАНА.

Ой ни, мене вже не займайте вы:

Я хочу тутъ... Иого я тутъ диждуся...

Змовкають. Стриляння чути разъ-у-разъ.

КРЫЦЬКИЙ.

Завзятый бій!.. И наче дужче все...

Ни, затыха... Тепера чути дали,—

Се ворогивъ погналы... Наши б'ють!

ОКСАНА.

Мій Господы, колы бъ мени диждатысь!

ГРЯЦЬКО.

Яка блида ты, сестро,—Боже мій!..

ОКСАНА.

Дарма... дарма!.. Абы достало сылы

Диждатыся...

КРЫЦЬКИЙ.

Та диждетесь!.. Ось-ось

Вси вернуться, и панъ полковникъ прийде.

Тоди мы васъ мерщій перенесемъ,

Щобъ дома вы булы, и ликаръ буде

Васъ гоиты...

ОКСАНА.

Чомъ Василя нема?

Такъ довго вже!..

ГРЯЦЬКО.

Ось чути,—йдуть неначе...

крыцький.

Уже идуть, вертаються назадъ.

ВЫХИДЪ VII.

Козакъ—убигае.

КОЗАКЪ.

Подужалы! Ляхивъ прогналы зъ миста!

2-й КОЗАКЪ—убигае.

Зъ потугою гетьманъ Петро иде;
Злякавшыся, ляхы знимають таборъ.

ОКСАНА.

Хвала Тоби, мій Господы святыи!..
Колы бъ його побачыты, то билше
Не треба вже ничего...

крыцький.

Иде полковникъ.

ВЫХИДЪ IX.

Коваленко швидко ввиходить и кыдається на помистъ,
за имъ килкы КОЗАКИВЪ стають биля помосту.

КОВАЛЕНКО.

Голубочка, моя едина зоре!

Нахыляється надъ Оксаною. Грыцько пидводиться и стае
дали. Въ цей часъ ударено за спеною въ сурмы и виходють
збройно й зъ прапорами козаки-дорошенкивци, а за ими й
калныцьки.

КРЫШЬКИЙ—до сурмачивъ
Гей тихо! цыть!

Показуе на Оксану. Сурмачи вид-
разу стыхають и вси стають мовчки

КОВАЛЕНКО—до козакивъ.

Керею дай сюды!
Перенести на йй...

ОКСАНА.

Не треба, мылый.
Я чую—вмру. Сихъ дорогахъ хвылынъ
Не виднимай у мене: хочу бути
Зъ тобою я...

КОВАЛЕНКО.

Навищо кажешъ такъ?
Ты жытымешъ!.. Не можешъ ты не жыты!
А якъ же я безъ тебе? Якъ же я?

ОКСАНА.

Не жытому... Вже смерть прыходе, чую...
Коханий мій, прощай, прощай навикъ!

Коваленко цилуе йи, вона обнима його за шыю и такъ
килкъ часу, прыпавшы до його, держыть його.

Ище! ище! Якъ гарно!.. Годи вже!..

Вона пускае руки, винъ пидводить голову.

ОКСАНА—до Грыцька.

Йды, братику, сюды!

Грыцько пидходе й схыляється надъ нею.

Мене видъ смерти
Ты врятувавъ, а смерть таы знайшла...

Прощай и ты! живы и будь щасливый!..

Ты добрый бувъ и любый... Прощавай!

Грыцько схыляється надъ нею, вона його цилує.

Мій свитоньку ясний!.. мій ридный краю,

Прощай и ты!.. Не нажылася я!..

Мій людоньку! въ сльозахъ живешъ ты, въ гори,

Хай Богъ тобі спокою й шастя дасть!..

Жывы, цвиты! Зорею ясно сый!.. (Пидводиться.)

Васылечку, ще поцилуй въ останне! (Коваленко цилує.)

Прощайте вси!.. Коханий, прощавай!..

Падає мертва,

КОВАЛЕНКО прыпадає до неї рыдаючи.

О, Господы! Та дежъ та правда въ свити?

Зависа.

1897.

Кінець драми.

Прощай и ты живи и будь счастливым!
Ты добрый друг и добрый... Прощай!
Минь закончил, и...
Прощай и ты...
Минь закончил, и...
Харьков том...
Визарь, не...
Прощай и ты...

О, Господи! Ты...
Ты...
Ты...

1897
Ты...
Ты...
Ты...

Не...
Не...
Не...
Не...
Не...

И...
И...
И...
И...

Морськи малюнки.

Днипрової Чайки.

СУПЕРЕЧКА.

Устало на небо веселеє сонце, зырнуло, всмихнулось прывитно на любыхъ дитей молодыхъ, що въ обіймахъ кохання и доси дримать.

Яки жъ то у сонечка дити, яки то коханци шасливи?

Кохана—земля-чаривныця.

Зубчастіи горы виночкомъ блакитнымъ винчають и, зелени лугы и сады кучеряви поясомъ пышнымъ пидперезалыи; спидъ його одежа червона важкымы згорткамы пада унызъ, а подилъ весь унызанъ каминнямъ рябенькымъ.

Коханий—то буйнее море.

Зеленоблакитный жупанъ на йому поламы шовковымы тихо хвильоє и блеще одъ проминя сонця, не-

наче каминнямъ унызаний весь дорогимъ, а пина переже смужкамы перлыстымы його впововшь и подиль обкладае ряснымъ брузументомъ.

Всмихнулося сонце удруге: земля пробудылася перша и — вся счервонила, нибы засоромылась, стала вона надиваты темни стричкы холодкивъ та прозори серпанкы туману. А море ще спить, не проснулось и плеще кризь сонъ, и горне кохану, цилуе тыхенько.

Всмихнулося сонце утрете, сказало: «Кохайтесь щасливи!» Зитхнула земля, усмихнулася усмишкою щастя, засяла красою.

Мижъ горами въ темній безодни таився, мовъ гадына, витерь лукавый: винъ на ничъ туды спочываты ховався писля денной работы: усе по-надъ свитомъ литавъ винъ, усе розглядавъ та пидслухувавъ, брехни носывъ-переносывъ. Ось постеригъ винъ, шо сонце святе усмихалось комусь то привитно и заздрисно стало йому и тутъ перешкодыть схотилось! Вылизъ тыхесенько винъ, крадеться тихо ярамы, хыляється по пидъ кущамы, усе стереже-наглядае, кого святе сонце витае. И ось вже доглядивсь. Заграло ненавистю серце; пиднявъ винъ похнюплене чоло зъ травы, прошумивъ мижъ гилкамы, скубонувъ зъ пересердя дубы за чупрыну й понисся на крылахъ могутныхъ. Литавъ, метушивсь винъ чымало та землю влещавъ, намовлявъ, щобъ зрадыла сынее Море. Що жъ? такъ не слуха земля: якъ вирна дружина все такъ же ласкаво спокійно на море вона поглядае, уся червоніе рум'янемъ веселымъ. Узлився ще гірше витерь лукавый: и вые, и свыще, й сычыть, мовъ гадюка.

Покинувъ винъ землю, до моря прыпавъ, пидъ боки штовхае и шепче на вухо брехливый висты, шо буцимъ кохана израдыла мылому, буцимъ вночи не йому простягае обіймы, а небови темному, зорямы вшытому ясно. Не слухалось море, тихо кризь сонъ буркотало: «Та брешешъ! та брешешъ!» Брехунъ не втыхавъ и пливъ ще мудрище-хытрище. Добывся свого: повирыло ворогу море, проснулось, зырнуло сердыто, кынулось раптомъ и стало кохану пытаты: «Чы правду тому, чы не правда?» Ничого не каже кохана: все такъ же ласково обіймы йому простягае, блещыть-червоніе пидъ сонцемъ. Вразыла усмишка ця мылого: кынувся винъ и почавъ дорикаты коханій, шо мабуть не любыть його, колы вже на лементъ, на слёзы його не вважае.

Земля все мовчыть.

— Кажы жъ — чы то правда? Чы правда?—вже гризно пытае розгниваний мылый. Земля все мовчыть, и усмишка пропала, сутинокъ пробигъ по выду, поблидлы й роскишныи шаты.

— А! такъ це правда! Такъ ось якъ кохаешъ ты вирного друга свого! Боишся и глянуть теперъ йому въ вичи!..

Земля загорнулася въ темный серпанокъ щильнище,—мовчыть, а море лютее, а море реве, скаже ніе, плюе перлыстою пиною, злымы слизьмы облывається, дыко шпурляе на беригъ писокъ золотый, каминци-самоцвиты—дарунки, шо мыла колысь дарувала. Витеръ радіе: якъ хыжый орелъ надъ сполоханимъ сирыхъ гусей табуномъ винъ литае и бавыться ихъ перелякомъ.

И довго ревло-скаженило роздрочене море; за-
кутана въ темный сутинокъ, довго и мовчкы дывы-
лася скрывджена мыла на лютого друга. Розгниване
сонце сховало облычче у сынюю хмару, всимъ сум-
но було и нїяко, лышь витеръ одынъ утишався: ре-
вивъ, реготався и скыглывъ, ажъ поky себе вдоволь-
нывъ,—втомывся, полизъ спочываты въ безодню.

Ще биснувалося Море, та никому билше дро-
чуть його—тыхше и тыхше ставалы незграбни докоры,
втомылось воно лютовать, лышь збентежено якосъ въ
безладди пытае: «Чы правда, чы правда?»

А мыла мовчуть.

Вже й сонце, прощаючысь на ничъ, глянуло зъ
хмары червоно-сердытымъ лыцемъ:—не вгамується мо-
ре ревныве, не прощае йому и земля, не витае його ви-
терцемъ легкокрылымъ.

Заснуло сердытее сонце, розбиглыся жжави хмар-
кы, поставлени сонцемъ на варты, и срибно-ясный
молодыкъ засїявъ на спокїйній блакыти. Цикаво пере-
хылывся зъ вышыны, загляда на сердытыхъ коханцивъ
и ось усмихнувся й посыпавъ додолу срибнымъ ла-
скавымъ проминнямъ на землю й на море. Скынула
мыла свое покрывало и зновъ засїяла красою, всмих-
нулася мылому такъ, якъ и перше смїялась. Стрепену-
лося море, побачывшы дывну красу, зажеврило ми-
сяшнымъ сїявомъ, заколыхалыся груди його одъ ко-
хання и кынулось море до нигъ чаривныци-земли,
прыпадае, цилуе и просытъ прощення, а мисяць лукаво
моргае на ихъ зза горы, кывнувъ на останцы, схо-
вався за гору. Земля соромлыва ще дали обїймы свои

простягла, дихнула на мылого духомъ пахнучымъ и теплымъ, а мылый зитхнувъ, затремовъ и обыдва въ палкимъ поцилунку замерлы...

СКЕЛЯ.

Давно колысь, дуже давно на крымскій высокій гори стоялы царскыи палаты, зелени сады кучеряви збигалы зъ червонои кручи надъ ричку, шо въ дыкыхъ крутыхъ берегахъ вылася и былась, неначе роздрочений змій. Въ степу колывалась пшениця, по лукахъ паслысь нещысленни отары, веселый народъ населявъ не ними кладовыська, а села весели. А буйнее море витало той берегъ щасливый зеленымы хвелямы,—сонце всмихалось привітно веселому краю. И всимъ имъ: и горамаъ, и степови, й людямъ—була господинею крымська цариця. Краса несказанна була та цариця: струнька та висока, якъ той кыпарысь, якъ ранокъ рожевый хороша, а очи, ти чорніи очи—якъ блискавка гризна зъ пидъ чорнои хмары, блищалы зъ пидъ бривъ оксамытныхъ. Хороша й багата, и гризна була та цариця; та тилкы не царствомъ своимъ, не красою пышае цариця—пышае, втишається маты сынамы, шо кынувъ на втиху вдови молодій царь, ихній батько. Забула вдова свое горе, якъ глянула въ вичи коханыхъ малятъ, пидъ щебетъ веселый на серци надія проснулась: чекае цариця, шо зиронька щастя и славы зновъ засіае надъ нею.

Разъ колысь ранкомъ погожимъ выйшла царыця зъ сынамы въ садъ погуляты. Сонечко сыпало золотомъ щиро, пахущи квитки головкамы кывалы прывитно, птаство въ гилли щебетало зъ усихъ своихъ сыль; въ холодкахъ водометы перлыстую писню свою буркоталы. Та шось не втишае ни сонце, ни квиты царыцыныхъ любыхъ хлопъятъ: поблидлы ихъ нижнии лычка, померклы блискучыи очи. «Сыны жъ мои, ридныи диты мои! Чымъ ще веселыть васъ—кажите? Чы вамъ привесты жеребцивъ дорогыхъ? Чы пышную зброю податы? Чы хлопщивъ, однолиткывъ вашихъ, зибраты, шобъ гралысь та васъ розважалы?»

— Мамо-царыце! Не треба намъ коней—воны намъ набрыдлы! Не хочемо зброи—очамъ докучыло роскишъ блискучу ии оглядаты! Не треба склыкаты однолиткивъ-хлопщивъ—воны потомылысь.

— Шо?! потомылысь?! Хыба воны сміють?—скрыкнула гризна царыця:—ну, добре: я цихъ повелю перевишати, а другихъ, ще кращыхъ, набрати.

— Ни, матинко, ни, дорогая, не треба и цього робыты, не можна цимъ насъ звеселыты. Звели краще, мамо, зробыть намъ човна — поидемъ гуляты-купатысь у синее море.

Звелила царыця построить галеру, — убрали ии оксамытомъ, усю кылымамы заслалы, парусъ шовковый на щоглыци мае, и щогла, и прова, и корма—все золотомъ сие.

Сунеться тихо галера по ричци—не витерь жене ии: слугы у пышному вбранню ведутъ за червони кодолы на тягли галеру. Не витерь, не буйный на поли

схыляе важки колоскы, — то поглядъ царыци блысучый и гризный схыляе пидданныхъ предъ нею. Довго здывовани горы луналы писнямы; рябили убраннямъ крути берегы, покы галера до моря дйшла. А на мори стоявъ вже червонный наметъ, шобъ пекучее крымськее сонце тила царятъ не смалыло, шобъ витерь морськый не куйовдывъ царського волосся, шобъ глянуть ниhto изъ пидданныхъ не смивъ на красу несказанну.

Царевычи-хлопци на мори: вже горне зеленокрышталная хвеля гнучкый и тоненькый ихъ станъ, полове шовкове волосся, и капли збигають, якъ перлы по нижному тилу. А все не ясніють ихъ очи. Царыца задумана мовчки сыдыть: вьгадуе, чымъ бы то ще звеселить своихъ любыхъ. — Ось повела вона окомъ—и заразы музыки заграли и хвилю морську заглушылы—не слухають диты музыки. Ось глянула вдруге царыца,—и брави дивчата пишы танцювать; ше ныжче спустылысь журлыво головки царятъ. По слову царыци замовкы музыки, спивци невыдыми спивають: прегарная писня по хвили плыве, колыхається зъ нею укупи; та дурно лунае та писня, вуха хлопъячи мынае. Ажъ ось стрепенулысь царята: по морю биливъ-манячывъ парусокъ, быстро до нихъ наблыжався човныкъ убогый, а въ човни стояла и дзвинко спивала дивчына; голосъ чудовый лунавъ-розлягавсь по води, весела усмишка тремтила на повныхъ рожевыхъ вустахъ, а очи блыщали и сыпалы гыскры. Диравый, убогый бувъ човныкъ, а йй и байдуже: спивае, весела, а иноди кыне сливце або ласку слугамъ сво-

имъ; слугы жъ ти—рыбы и птыци морськыи; рыбы плывлы чередою, зграмы птахы летилы слидкомъ, травы морськыи зывалысь винкамы кругъ човна, а човенъ бувъ повенъ звирятокъ. Нихто тїи дивчыны доси не бачывъ, нихто зрозумиты не мигъ іи писни—уси дывувалыся мовчки, вона жъ не вважала, не кланялась гордій царыци, а смилыво просто плывла. «Хто це? хто це?» уси запыталы пошептомъ помижъ собою. Нихто не промовывъ, нихто не спынывъ. Дивчына когось до себе пальцемъ мануть почала. Нихто не вгадавъ,—тильки бидный невилыныкъ, шо слухавъ давно, тремтючы, той голосъ чудовый, забувъ, шо и руки, и ноги заковани въ пута важки, шо дозоршыкъ стоить за плечыма зъ бычемъ.—«То воля, то доля!» нестямно винъ скрыкнувъ и кынувъ у море. Невильныцьки пута хотилы и тутъ його вдержать, на дно заховаты—дивчына жъ тильки махнула рукою и весь іи поиздъ веселый кынувъ за втопныкомъ. Рыбы и птыци пирнулы и вынеслы хлопця, взяла його дивчына въ човенъ, взяла, прыгорнула, на мертвыхъ вустахъ поцилунокъ поклала, и заразы оживъ винъ, и пута распалыся самы собою. Махнувъ билый парусъ, и знык-лы воны на блакитнимъ простори.

Зныкла чудовая мрія, а люде стоялы, мовчалы, а очи царятъ загорилысь питаннямъ новымъ.

— Хто це, хто це чудова?—пыталы.

— Хто це неввичлыва? хто непокирна? — гризно спытала царыца.—Мовчалы уси и не знали.

И зновъ повернула галера по риччи угору:

везла вона гниву царыцю й збентеженихъ дѣвомъ царятъ.

Мынулыся дни и тыжни, сплывалы роки -- выро-стають царята -- вже ихъ не вдержыть въ палатахъ и маты: якъ витеръ степовой литають на коняхъ по цілому царству та воли якоись шукають, та доли якоись пытають; зъиздылы Крымъ вони весь, вси сады, вси мечеты, вси горы, долины сходылы, пыталы у бідныхъ: — «Нема, кажуть, воли»; пыталы въ багатыхъ: — «Нема, кажуть, доли». Зажурылыся царята и все поглядають на море, а маты помитыла — заразъ звелила спалыть вси човны и галеры, усихъ рыбалокъ залякаты, щобъ не смилы пускатысь на море, щобъ слуху и висты ниде не було про заморську дивчину.

Разъ колысь буря прыбыла до берегу човенъ старый; вбачылы його юнацьки орлыныи очи зъ высокои башты и ночи тієї жъ пропалы царята укупи зъ човномъ.

Розлютылась, розгнівалася горда царыця, шо гребують диты и нею, и родомъ значнымъ, и роскишнымъ жыттямъ. Выйшла на скелю високу и такъ за-кляла ихъ, шо де бъ не булы, а вернутыся зновъ, чы живи тамъ, чы мертви, не матымуть щастя въ чужій сторони.

Плынуть часы за часами, якъ хвыли на мори, запекла царыця не хоче зняты закляття зъ дитей -- жде ихъ, жде, щобъ прыйшы покорытысь, або щобъ скараты.

— Сонце ты наше, царыце! Зглянься надъ нами и вухо свое прыхылы мылостыве до голосу вирныхъ ра-

бивъ...—Блыснулы цырыццины очы.—Вистецъ у порогу: каже, шо парусъ якыйсь то на мори: ни винъ не тикае, ни винъ не пидходе, а все проты берегу ходе, неначе дозволу пытае прыстаты. Такъ шо зъ нымъ початы?

— Носылкы мени!—и носылкы зъявылыся: золотомъ кути, цяцковани перламы—шестеро слугъ понесло на берегъ цырыцю, а ззаду потягся поиздъ довженный изъ слугъ та рабивъ.

Цырыця на скели. Кынула окомъ и заразъ впизнала, чого малый човныкъ блукае; звелила йому добрый знакъ подаваты. Якъ быстрая чайка до берегу лыне той чивныкъ и вже коло берегу—вже въ йому бачыть цырыця дитей, шо схылылысь чоломъ передъ нею.

— А чого добулы неслухъяни? Якого гостынця зза моря мени привезлы?

— Волю, мамо, волю та сылу-видвагу шыроку на мори знайшлы и вильни юнацкыи головы наши тоби на поклонъ прынеслы!

— Ха-ха-ха!—злбно зареготалась цырыця.—Волю та дрантя, та головы ще на прыдачу дурни! Знать воля царська и одежда роскишна вамъ не до мысли! Не вarti вы ихъ! Такъ гетьте жъ зъ очей моихъ!

— Мамо, о мамо!—благалы сыны...

— Гетьте зъ очей! Не зъявляйтесь, поky царського гостынця мени не добудете зъ моря!

Закыпила высокая хвыля пидъ весламы, парусъ якъ птаха на щоглыцю зывся, и скоро сыза имгла сховала зъ очей малый човныкъ.

Зновъ плынуть дни, плынуть ночи, царыцынъ же гнивъ не сплывае за днямы, якъ лысть за водою: така жъ прехороша, такъ жъ вона гризна сыдыть на престолы и мовчки чекае свавильныхъ сынивъ.

Два роки минулы, и слугы летячую звистку опъять прынесли, шо парусъ на мори биліе, мовъ чайка и держыть до берегу просто.

Царыця и слугы поиздомъ пышнымъ прямують на берегъ. Напъято червони наметы, напытки, наидкы, утихы чекають коханныхъ гостей. На самому рози царыця и бачыть вже матернимъ окомъ ихъ прехороши облыччя, ихъ вуса шовкови и очи блыскучи.

— Мамо, мамо!—радисно клычуть воны.

— Диты мои! яки жъ вы хороши, яки молодіи! Та де жъ ваши пышніи шаты, де жъ ваши вирніи слугы? Вдягайтесь, збирайтесь, несить подарунки заморськи матери бидній, шо ждала васъ ночи и дни. Идять, покажыть ся народу, шо жде-дожыдае царивъ молодыхъ. Жде васъ и царство, и щастя, и слава.

— Мамо, не треба намъ царства: мы и безъ його багати, не скрасять насъ пышніи шаты, бо щастямъ блыскучымъ, якъ золотомъ вдягнени мы и другого щастя мы не шукаемъ, яке теперь маемъ. Мы просымъ лышь шыро: просты намъ свавольство и матернимъ серцемъ ты насъ зрозумій, прыгорны...

— Та яке жъ бо те щастя?—зъ дывомъ пытае царыця.

— Мамо, те щастя — кохання! Кохання дивчыны тіеи...

— Згадала, згадала. Такъ це жъ оте щастя заморськее дыво? Коханняя коханкы рабивъ?! Такъ на його зминылы и царство, и матиръ, и ридну краину, негидни сыны? Геть же, прощенья не дамъ вамъ!

— Мамо!—зъ сльозамы моылы:—просты, зрозумій!

— Добре, простю вже — блыснула очыма царыця: простю! привезить лышь мени въ подарунокъ вашу коханку, пройдысвитку ту, шо сынивъ одбывае у ненькы—нехай подывлюсь я на неи, нехай я помстюся надъ нею!

Не слухалы маму царята: хвыли ярлыви далеко ихъ мчалы.

Всмихнулась царыця у слидъ: теперъ вже напевне мои—ачъ помчалы якъ хутко! Вернулась царыця додому. Чекае-чекае не годъ, и не два, и не тры, не чотыри; поживкла, поморхла, посывила вся одъ старосты й злосты.

Ажъ ось поспишається-скаче гонецъ одъ моря. Царыця на берегъ, царыця значокъ выкдае,—не блыжчае парусъ порванный; лютее царыця на слугивъ, шо довго готують плота—уже зготувалы, гребуться, до човна прямують, и човень до берегу тыхо ведуть. Вже прыставъ—и потомленыхъ двое пливцивъ кучерявыхъ блидыхъ нерухомо лежать у йому. Нахылылась царыця.

— Давайте жъ мени скориише хутчище ту злодійку люту! О, де жъ вона, де?

Мовчать паренята, не рвуться на берегъ, не про-

сять у матери ласки, лышь жалибно дывляться въ гризніи очи царицы.

— О! Де жъ вона? Де?

— Немае!—тыхо зитхнувъ старший сынъ.—Кохання, якъ квитка: сьогондя цвите, а на завтра зивъяло—оттакъ же и щастя зивъяло для насъ.

— Диты вы, бидніи диты мои! Чого жъ вы потомлени? чого бидніи? Хто мордувавъ васъ — дайте помстюся!..

— Ни, мамо, ниhto тутъ не вынний: втомылся мы, блукаючи въ свити по воли безъ доли, збидлы та схудлы, бо ижу и воду усю оддали на дорози мы стричнимъ, шо ихалы такъ, якъ и мы пытаыся доли та воли.

— Мабуть хтось ридный та й дуже? Хто то бувъ, диткы?

— Хто бувъ?—гяуры, невольныкы, мамо: зъ тяжкои неволи втикалы.

— Годи, годи, прокляти! трычи прокляти! Не диты мои вы, нема въ васъ ни царської кровы, ни честы! Нема жъ вамъ одъ мене ни ласкы, ни слова, нема для васъ матери, згыньте, прокляти!

Высоко встала цариця, звела, проклинаючи, руки, ще разъ проклала ихъ за волю, за долю, за добрее сердце и тилкы сказала—уся скамъянила, уся обернулась въ высокую скелю, пышна одижъ въ червоную глыну, сывии косы—въ бурьянъ-колючкы.

Забачылы диты, кынулысь въ ноги зъ мольбою, хотилы слизьмы ростопыты запеклее сердце, а скеля

сувора сыпнула каминнямъ... Сыны розлылыся гиркымы сльозамы.

И зъ того часу стоить соби гордая скеля надъ моремъ; дощи іи мыють, витерь буйный обвивае, зрывае рослыну зъ червоного тила. А коло нигъ іи сынее море то плеще, то стогне: то диты все матиръ и доси благають, шобъ зняты закляття. Старшый почне говорыты, — запиныться бурнее море, бушуе, реве, прыпадае до скели, хапається мицно и гризно, вымагае у неі слова прощенья; а меншый колы заговорыть—лащыться море и плеще, блещыть, мовъ шовкове, крыштално-блакитне. Та скеля не слуха—суворо мовчыть и лышъ иноди кыда каминнямъ. И чекаютъ обое: сыны, колы матиръ змягчыть свое серце, прыхылыться шыро до ихъ, а маты—колы іи диты пидъ ноги ій выкынуть втоплону долю та волю...

ХВЫЛЯ.

Цилисенькый день зальцялося сонце до хвыли морської, та не подається красуня лукава: тилкы що сонце багате золотомъ шыро осыпле іи,—заразъ и зныкне, пирне въ глыбыню, вынесе перливъ, вквичається нымы и гордо несеться, сміється, одъ сонця дары не прыймае: «Я кращи сама», каже, «маю»! Даремне весь день заклыкало закохане сонце до бережку хвылю—зъ пискомъ горяченькымъ погратись, объ каминь старый поплескаться—не слухалась хвыля прудка и дали тикала у море. Втомылося сонце, росерды-

лось, зъ сорому все счервонило, кынуло поглядъ сердытый въ останне на хвылю й сховалось за пышну рожеву завису. А хвыля всмихалась весела, румъяна, въ танку подружокъ молодыхъ; вси вкупи до берегу йшли спочываты: виночки перлысти знялы, повбирались въ одежду буденную на ничъ и тыхо балакалы, йдучы.

Ажъ ось, шось зробылося хвыли-красуни: уся застремтила, назадъ подалася, головку схылыла на плечи сестрыць-подружокъ. «Сестрыце, чого ты? чого?» — запыталы вони клопотливо. Изновъ пидвелася высоко вродливая хвыля, закинула гордо голивку и глянула смилыво въ вичи тому, хто такъ йй спокій стурбувавъ. А винъ, весь блидый одъ кохання, палко вдывлявся зъ высокого неба утемнее море. Не здержала погляду хвыля його: уся застремтила, уся загорилась тымъ свитомъ кохання й схылыла головку свою соромливо.

— Чого ты? чого? — запыталы збентежени сестры; зитхнула лышь важко высокымы грудьмы, всмихнулась вона — догадалыся менчыи сестры, ласкаво и радисно стали вбирать молоду до винця.

Вдяглася въ шовкови зелени шаты, перлыстымъ винкомъ уквичалась, а мылый усю йи срибломъ осыпавъ и шляхъ золотый простелывъ йй по темному морю.

Иде вона, йде, все быстрище-хутчище, все важчепалкище зитхають высокыи груды, и радисни слъозы спадають на выдъ, и очы блещать одъ кохання. А мылый покынувъ зирокъ-свитылокъ, покынувъ боярынахмару, спишыть-поспишае назустричь коханци, схы-

лився надъ самое море и манить їи. Оступылыся хвыли-дружки, и одна лышь вона пиднялася, а мисяць обливъ їи сяйвомъ, у сердце їи навить заглянувъ, блысучымы всю поцилункамы вкрывъ и тихо повивъ за собою. И хвыля спивала, и хвыля зитхала одъ щастя, не бачыла краю веселому раю. Дружки жъ темнорызи оддалю цикаво й несмилыво йшлы.

Не вечиръ, не два нетерпляче коханци чекалы, покы то заздрисне сонце засне, и весели-шаслывы мерщій поспишала на любу розмову: зза гиръ ясный мисяць, а хвыля зъ морського глыбокого дна...

Не день и не тыждень закохана хвыля гуляе спивае, одъ щастя ослипла, не бачыть, шо мылый уже не такой, якъ колысь. Пизнище й пизнище выходыть на небо, червоный та заспанный, наче зъ похмилля и дывыться чудно такъ—крыво. А хвыля ничего не знае, спивае, його дожыдае до самой глупой ночи, вдягається пышно въ грезеть*) золотый та въ билу перлыстую пину.—Даремне. Не хоче дывыться мылый на пышну красу! И меркнуть грезетови шаты, и пина перлыста збигае зъ чола, а хвыля все ходе, зитхае та погляду його шукае. И ставъ одвертатыся мисяць одъ мылои,—стане соби надъ горою, и шо винъ тамъ робыть, не знае покинута хвыля, хочъ дывыться пыльно, гукае—даремне! И стала пытатысь ревнывая хвыля,—чо-

*) У теплыхъ моряхъ темной ночи вода свитыться, наче горыть, особлыве, якъ їи ворухнешъ чымъ, або хвыля бѣе, и це прозываютъ *свѣченнямъ моря*, або *фосфоресценцією*.

го винъ одъ неи тикае, кого за горою шукае, чого винъ ажъ схудъ и поблидъ и не дывыться въ вичи— такъ мисяць всмихнеться та скосу погляне та й пиде, скривившысь, за гору, а ни, такъ загорнеться въ темній хмары. Разъ колысь хвыля спиткала його (море заснуло було, и хвыля соби задримала пидъ каменемъ) мисяць тоди крадькома зза чорной хмары выставивъ срибныи рогы,—когось выглядавъ. Порвалася вгору зъ питаннямъ ревнымъ розгнивана хвыля, а винъ и не глянувъ—пишовъ соби просто до скели. Погналася хвыля за нымъ, а мисяць надъ скелею ставъ, моргнувъ на коханку лукаво, сказавъ їй: «Бувай!» и сховався за скелю високу.

Розгнивалася хвыля ревныва: одбигла назадъ, розигналася и кинулась просто на скелю, розлучныцю злюю.

Розбылась краса водяная объ каминь суворый, нимый: виночокъ порвався, упавъ и розсыпавсь, блескучыи шаты померкли, зимъялысь, слизьмы залылась, зарыдала нещасна, и зъ жалемъ назадъ повернула у море! Ласкаво горнулы їи сестрычки, и рыбки їи розважалы—даремне! Сумна, все сумна похожае, то зрадныка люто клене, то поглядомъ його шукае. Пыталася въ витра, а той, нависный, тилкы свыще,—пытала въ зирокъ, а воны лышь моргають на неи, а його немає-немае. Десь зовсимъ подався и зныкъ винъ зъ высокого неба.

Темна похмура важкою ходою блукае по морю вагитная хвыля, прыйшла до каминня, вдарылась, впа-ла на його и б'ється, и стогне, и плаче... Вже трети

пивни проспивалы, вже Визь покотывсь на край неба, якъ хвѣля дочку на каминняхъ знайшла и «Мрія» їи нарекла.

Легенька, якъ пина, якъ мисяшний промѣнь ясна, якъ хвѣля прудка, жартовлыва выйшла зъ обіймивъ матуси на беригъ плысковатый Мрія, а маты злегенька плескала, горнула дытну кохану, прыбоемъ гойдала та нышкомъ навчала: «Леты, моя доню, леты надъ землею й водою, якъ витерь ты вильна, немає тоби перепону, леты и шукай того зрадника—батька ясного твого. Чаруй всихъ красою, видраду давай нещасливимъ, щасливыхъ же трохи дратуй, жартуй зъ ними, тилкы злегенька, гляды, не знущайся. Де жъ зрадника, доню, якого забачышь—помстыся за скрывдженихъ, доню: мерщій заманы до мене въ обіймы тяжкыи, и я всимъ имъ шыро оддячу за кривду, якои навчылысь воны у свого ризнолыкого мисяця-пана. А його, а його найбилше шукай, моя доню, а знайдешъ,—на судъ заклекай.» И Мрія простылася зъ ненькою. Тыхо на крыльцяхъ туманныхъ угору звылася и скризь понеслася надъ свитомъ. Того прычаруе и тугу розважить, а другого сномъ налякае страшнымъ и бавыться Мрія жартлыва. Литала, литала по свиту и чус: зиркы гомонять, шо скоро вже вернется въ темну небесну краину мисяць ясный. Згадала дочка про скрывджену матирь, и вчулося їй, якъ стогне безщасна, прыкута до дна. Зибрала всю злисть, закуталась Мрія у темный холодный туманъ и летыть вже назустрічь батькови злому, шо въ хмари довго чогось забарывсь, чепурыться. Зори ажъ ныжуть очыма повит-

ря, моргають, тремтять—коханця свого дожыдають, а витерь замовкь—дожыдає прыказу, колы одхылыты завису. Стоить дожыдається Мрія. И ось роздильлась зависа хмарна: молодой та блыскучый, ласкавый та радисный винь показався... Вклонылысь зиркы, дрибниши сховалысь, якъ слугы предъ паномъ, а билши осталысь, витають и любу розмову ведуть. Глянувъ направо, уливо по небови мисяць, якъ добрый хазяинъ («який же винъ зрадныкъ? який винъ лукавый, шо маты казала?» думаетъ Мрія), зырнувъ винъ унызь, де Мрія у сывый туманъ угорнула, зырнувъ, усмихнувся ласкаво дочци свойлюбій: веселкою сывый туманъ засіявъ, заблыщавъ наче срибный—и злоба у Мрії пропала, забула вона свою неньку: безъ руху, въ нестями, дывылась-дывылась на мылого батька и вси, хто любовь ии доси, уси задывылыся зъ нею укупи на мисяць...

И мисяць почавъ наблыжатысь до донькы; гнавъ розганявъ туманы, розсовувавъ хмары йому буиный витерь покирный—його челядынець, а зори ишли чередаю за нымъ. Тремтила одъ радощивъ Мрія: «Не можу, не можу я вирыты неньци! Люблю свого мылого батька», шептала. А витерь управывсь на неби, спустывся, пишовъ спочываты въ долину та идучы прозь море, штовхнувъ пошидъ боки дримаючу хвилью. Кынулась хвилья, завыла, заплакала ревно слъозамы гиркымы. И витерь, злякавшысь, помчався одъ моря та надъ землею летючы нышкомъ донись и до Мрії плачь ии ридной ненькы.—Зныкла, слъозою-росою впа-ла на землю нижная Мрія, и мисяць здывовано скризъ оглядався, де дилось дытя його мыле. А маты даремне

лютує и плаче й благає, щобъ швидче вернулась дочка, щобъ помстытысь дала їй у волю. А Мрія блукає весь день по печеряхъ, по нетряхъ, по лиси густому, въ руинахъ забутихъ, або мижъ каминня надъ моремъ сховає задумане лычко свое, и чекає лышь ночи. Вечиръ настане—зновъ пиднимається Мрія угору и хоче у батька спытаты, на вищо винъ матиръ израдывъ; та тилкы що гляне зъ докоромъ на тую красу—завдытысь мовчкы, уся заниміє, не вчує, якъ ничъ та пролыне, а ранокъ настане—сльозою-росою розсыплеться Мрія, згадавши про матиръ, що дурно чекає її, въ нстерплячци плеще объ беригъ, то плаче, то стогне, то лаштыться-клыче їи або гризно клене-проклынає...

ТОПОЛИ.

Высоки, струньки, мовъ стрилкы, здіймаються въ чыстее небо чотыри тополи зелени: балакають зъ витромъ, витаються зъ сонцемъ, безъ витру жъ шепочуться помижъ собою: а темной тихой ночи спивучее море гукає до ихъ прызненько.

Мурованый темный колодязъ мижъ имы, шо мыс глыбоке кориння, загадано завше мовчыть та блыщыть таємныче...

И рано, и вечиръ татарськи дивчата спышать-поспышають до пышныхъ тополь:—мають по витрови били серпанкы, пышно по плечахъ розсыпалысь косы дрибушкы, прывитно дзвеныть голосокъ, а очы блыщать игыскріють, а очы говорятъ безъ мовы. Чого жъ то дивчататакълюбють

тополи? Чому, помынувши и быструю ричку, и други уси крыныци, спишать, щебетухы, що вечора й ранку и довго воды набирають, додому не йдуть? Спытайся,—ничого не скажуть, лышь глянуть здывовано въ вичи тоби и зновъ озырнуться прывитно до тыхъ же тополь.

Чого се о-пивдни дитвора не тамъ, не на сонечку теплимъ, не тамъ въ холодку пидъ горою, а тутъ тилкы грається любо? Спытай—нерозумни не скажуть.

Чого ще старый, покарлюченый старистю, дидъ цилисенькый день пидъ тополямы мовчки сыдыть, або иноди шось тамъ белькоче та тыхо кыва головою? Спытайся—и мудрый всмихнеться покаже рукою кругомъ на все боже створиння, а очи померкли зъ ласкою тыхо спыняються все жъ на тополяхъ. Немае одмовы, нема одъ людей. А тополи шумлять та гойдаються, лыстячкомъ трають, неначе все жалибно просять, щобъ выслухавъ одповидь ихъ, ихъ мову ниму зрозумивъ бы и скризъ розказавъ бы по свити. Ось сонце сидае: зъ червоного неба прыймае його въ обіймы шыроки хвылястее море, и сонце останній свій поглядъ ласкаво спыныло на тыхъ гостроверхыхъ тополяхъ. И витерь, прощаючысь зъ нымы, ще разъ на добраничъ промчавсь по верхивъяхъ,—безладно хытнулось гилля, зашумило сердыто, а винъ вже понисся, пустуючы, дали. Погасла зирныця, стемнила блакыть и все задримало, лышь поночи тыхо журливо лепечуть тополи, та море гукае до ихъ—обыдва жаліють, шо

берегъ крутый не пуска ихъ зійтысь побалакаты щиро.

Ажъ ось зза горы выплывае мисяць ясный та приемный—усе усмихнулось, усе просіяло и темна Алма, мовъ гадюка блыснула на луци мижъ вербъ, и сывый полынь на гори заблыщавъ, наче срибло. Въ прозоримъ повитри тополи мовъ тыи черныци стоять, темнорызи, та тыхо щепочуть. Усе насторожылось слухаты дывни казкы, шо розкажуть сумніи тополи.

Разъ першый кывнулы тополи, и тыха дримота весь миръ обняла, и море, вкладаючысь спаты, тыхесенько плеще объ берегъ. Удруге хытнулись тополи и все, шо бувало чы ныни, чы вчора—забулося, зныкло усе, и мисяць биленькою хмаркою выдъ свій блискучый прикрывъ.

Хытнулись утрете—й картыны минулыхъ часивъ поплывли предъ очыма. Ворушаться темни гробкы, каминня устало, построилось въ городъ, а травы та всохлый буръянъ пиднялись ажъ до неба, садамы весь степъ обляглы, Алма зашумила, лугы затопыла, сягае до скель и леліе, мовъ срибная рыба лускою.

Дыхнувъ витерець, и оживъ стародавній той городъ: завешталысь люде, верблюды ревуть, голосыть руныста отара, спивають дивчата, по воду йдучы, на коняхъ скризъ хлопци гарцюють и сонце—не мисяць на неби вже сяе, и весь божый миръ святкуе веселее лито, спивае и шле ажъ до моря Алму быстрохвильну—йому розказаты про тыхе щастя свое, приви-таты бурхливее море.

Дыхнувъ витерець ще удруге.

За гиръ пиднялася и сунеться хмара. Не хмара то суне, не гримъ туркотыть, то ворогъ изъ вѣйськомъ иде—одъ жалю червоныи горы ажъ стогнуть.

Сполохъ скризъ пануе: отары розбылысь, скотына безладно реве, а люде, ще гирши одъ звира, ганяються хыжо за людмы, и люде бижать одъ людей зъ плачемъ та проклономъ. На самимъ базари палае кривавая сича, и падають люде, мовъ жыто пидъ го-стрымъ серпомъ, и кровью базаръ червоніе, и галасъ страшенный лунае ажъ въ горахъ...

Замовкло, все тыхо, все спыть—хто на вики а хто на часу, допоки той ворогъ, шо кровью упывся не встане тверезый, шобъ знову губыты.

Въ велькимъ будынку лышь доси не сплять: старшына вѣйськова бенькетуе; тамъ гоминъ, тамъ регить, музыка гремыть и леться выно, и люются тамъ ныщечкомъ сльозы у бранцивъ и бранокъ вродлывыхъ.

А тамъ за стиною слугы ворожи готують, вбирають кимнату: весь дилъ кылымы дороги застелылы, зверхъ ихъ поляглы подушкы все шовкови, гаптовани золотомъ, футра мѣяки, оксамытни, едwabни халаты. Солодко-смачно поснутъ тамъ побидныкы пѣяни писля важкой роботы!

Въ темній хатынці замкнуто четверо гарныхъ дивчатъ. Не плачуть дивчатка, бо выбиглы сльозы уси, не говорятъ бо голосъ одъ горя однявся,—мовъ каминь той, били, нимыи сыдять та здригаються мовчкы, якъ часомъ хто пройде повзъ двери.

Отъ менша й пытае: «Чого жъ вони насъ не

вбывають? Жаліють, чы може забулы? Чы може имъ соромно стало, шо й такъ наробылы скрызъ лыха?»

— Охъ сестро, маленька есы, нерозумна, хочъ ривна на зристь изо мною!—сказала їй старша сестра:— не соромъ тымъ клятымъ, не шкода дивчатъ молодыхъ, не забулы воны насъ, безщасныхъ. Не вбѣють воны всихъ насъ одразу: ни, кожному смерть лышь одна на вику, а намъ, безталаннымъ, судылось по двое. Вси люде, вмираючы, просяють, благають, шобъ ще хочъ годынку побыты, а мы будемъ плакать-благаты, шобъ смерти дали намъ ранище, а намъ не дадутъ! Жинкы, дивчата, диды й парубкы, шо померлы сьогодня, вси знаютъ, якымы на той свить прыбудуть, а мы не жинкы, не дивчата...

— Сестрыце, подружкы! тикаймо! Я бачу щылынку въ горыщи—тикаймо мерщій изъ неволи! Тикаймо до вильного моря!

Схопылысь дивчата, засялы, загралы ихъ очы, и тихо и ловко, якъ гирськыи козы, изъ горныци вылизлы мыттю на крышу. Побачывъ ихъ мисяць—сховався за темную хмару, и садъ укрывавъ ихъ гиллямъ, якъ биглы воны черезъ його.

И море уже недалеке назустрічъ имъ дыхае свижо и плеще помалу, пестлыво колыше на хвыляхъ малого човна.

— Сестрыци, сестрыци—догоня!

— Ничого, сестрычко: тутъ близько колодязь!

— А на шо, сестрыце?—пытається менша.

Добиглы дивчата.—Обіймемось, сестры! прощайте, лебидкы!—сказала найстарша:—колодязю-брате, сховай насъ одъ сорому, любый!..

Догоня вже близько, догоня добигла, шукає—никого немає, лишъ садъ шепотить таємныче, а темный колодязь мовчить, не розкаже. А море чекало-чекало, росердылось, хвилями встало, розбыло и човныкъ обь каминь, а любыхъ гостей не диждало...

Мынула бурхлива година, и вики важкою ходою пройшли надъ тымъ місцемъ, де городъ стоявъ стародавній: стины розсыпалась, всохлы сады, Алма, повновода колась то, ледве дзюрчить по каминняхъ. Выгыблы вси до души колышни мешканци и ихъ ворогы; почорнили гробкы простяглись по степу, а глыбокий колодязь все такъ же мовчавъ и все такъ же въ його глыбыни ключъ невыдимый дзюрчавъ.

Настала и друга година. Забутее мисто впять ожыло, построились слободы вбоги, татарськи дивчата порослую стежку упять протопталы, по воду йдучы. И не втерпивъ глыбокий колодязь: схотилось йому розказаты гостямъ своимъ любимъ про давню былицю; и тилкы колодязь нимый це подумавъ—чотыри тоненьки тополи вырослы й стали кругъ його, шумлять и шепочуть, витають и сонечко въ неби, и море далеке и любыхъ гостей молодыхъ, розказують дивню былицю, и слухає мовчкы глыбокий колодязь, а море то плаче, то б'ється, лютує, шо берегъ крутий не пускає його прыгорнутись до любыхъ журлывыхъ тополь.

МОРСЬКЕ СЕРЦЕ. *)

Разъ въ мори купалося двое бративъ. Отъ старшій скупався,—на берегъ плыве, а меншій все дали та дали. И хвѣля морська захохалась въ видважному брати:—взяла, обняла його мицно и тягне до себе на дно, въ чудове пидводнее царство.

А хлопецъ пручається, хлопецъ крычить, гукае на ридного брата, щобъ швыдче ишовъ рятувати.

А старшій боиться плысты: «Глыбыня»—дума, «згыну ще й я зъ нымъ укуци!»

— Ой братику мый! ой братику любый, рятуй!—Зъ сльозамы ще разъ вырнувъ хлопецъ, одъ жаху волосся рвучы.

— Нехай тебе Богъ порятуе!—несмиливо старшій сказавъ, а самъ не насмивъ и зырнуты, якъ братъ потопае,—гребеться до берегу хутко, на каминь вылазять. Росердылась хвѣля, погналась за страхополохомъ, нагнала, знесла його въ море, втопила.

И меншого брата сховала морская царыця на дно, и сльозы його повернулыся въ чыстыи перлы, а кучери въ пышни корали; а старшого брата рыбы и раки ущентъ рознесли, лышь серця ниhto не схотивъ и торкнуты: таке було гыдке оте полохлывее сердце!

И доси е въ мори те сердце: несмиливо, крадучысь, плава, слызьке та холодне, жалке, наче та кропыва, ворущыться мляво та труситься, тини одъ себе не мае—прозоре. А море гыдуе тымъ сердцемъ: на беригъ його выкыдае, и тамъ воно гыне безъ слиду.

*) Медуза, Асалебрае.

ДИВЧЫНА - ЧАЙКА.

На Чорному мори е остривъ суворый нимый: червоная скеля на буйнымъ зеленимъ роздолли одна пиднимається вгору червонымъ шпылемъ. Не купчатся билый хаты по ній, и лись кучерявый иі не вкрывае, одна тилкы стежка зелена збигае по ній: то течійка воды веснянои прорыла червоную глыну и вся обросла оксамытомъ-травою, а дали все мертво, все глухо... Та ни-бо, не все: оттамъ-о на самому рози, надъ моремъ, де вично лютуе сывый бурунь, на самимъ тимъ рози горыть по ночахъ якыйсь вогныкъ, удень же чайкы лышъ сиреньки вьются, кыгычуть надъ моремъ. Що то за скеля и що то за вогныкъ, и за що такъ любятъ чайкы ту суворую скелю?

Давно колысь, кажутъ, на остривъ той дыкый прыбувъ чоловікъ зъ невидомыхъ краивъ. Десь доля лыхая вганяла за нимъ по всемъ свити, що винъ не знайшовъ нигде инде прытулку. Маленьке дытятко та вбогыи вжиткы вынись зъ човна, зализъ у печерю и ставъ соби жыты. Якъ живъ, чымъ жывывсь винъ испершу,—про те невидомо никому. Згодомъ дизналыся люде, яка була щыра душа у того чоловіка: що-ночы вогныще вельке винъ розкладавъ, щобъ далеко палало—значыло, щобъ ти корабли та суденця, що биглы по хвеляхъ зеленыхъ, мыналы безпечно суворе каминня та банкы*) лыхи потаемни, колы жъ роз-

*) Банка—милке мисце, миль, баръ.

бывалося судно, винъ самъ на маленькому човни смилыво кыдався у море нещасныхъ пливцивъ рятуваты. И вдячныи люде охоче давали йому велики дары—и гроши, й скарбы, що возылы на тыхъ корабляхъ; ничего не бравъ чужоземець, лышь трошки харчивъ на прожытокъ та дрова, та смолу, щобъ нымы вогныще живыты. И скоро дизналыся вси про дида чудного, прозвалы його «морськымъ бусломъ», дизналы й про його дытыну, котру, мовъ русалку, хвыли морськи колыхалы-пестылы, котру и каминня ниме, и ревучая буря жалилы, втишалы. И выросла дивно хороша дочка у старого: била, мовъ пина морська, якъ куширь, кучерявыи косы вкрывалы їи по колина, а очы блакыт-ни свитылысь, якъ море у ранишній часъ, а зубы блышалы, мовъ перла зъ-пидъ вустъ коралевыхъ. Ничого вона не боялась: ни бури, ни грому, ни гризной хвыли, бо море було їй якъ ридне. И смилыво дивчына кыдалась зъ батькомъ укупи, якъ часомъ траплялось кого рятуваты, и тилкы до кого торкнеться вона,—того не займае розлючене море.

Отъ разъ, накупавшысь уволу, дивчына тихо заснула на теплимъ писочку (а море тоди щось мовчало-дримало), и спыть вона й чуеть—щось то шепоче; а то мижъ каминня зибралось трое: птыця-бабычъ торбоноса, свинка морська, та рыбонька золоти-пера. Рыбонька й каже: «Вынесу я зъ глыбыни перливъ, кораливъ, ясныхъ самопвитивъ за те, що вона рятувала мене: лежала я, бидна, на банци—хвыли сердыти закинули дуже далеко—пекло мене сонце, посмажыло

зябра, крутивсь надо мною мартынъ билоперый та хыжий, и зъ нымъ моя смерть наближалась. Ця жъ добра дытина взяла мене въ руки, всмихнулась привитно и тихо пустила у море—я й зновъ ожила.

— Я йи вывчу такъ плавать, пирнаты, водыты веселыхъ танкивъ, такихъ йи чудовыхъ казокъ роскажу,—промовыла свинка морська, —за те, що вона, моя добра, годуе мене, дилыться щиро зо мною харчами; не разъ бы вже й здохла, якъ бы не вона.

— А я йи—озвалась задумана птыця-бабычъ:—я йи скажу новыну та таку, якои ниhto ще не знае. Була я за моремъ далеко и чула: прыбудуть сюды корабли та галеры, на тыхъ корабляхъ та галерахъ люде чудни: завзяти, чубати (ихъ звуть козакамы), никого еоны не бояться и мореви навить старому дары не даруютъ, якъ инши купци мореплавци, лышь весламы часто сичуть-зневажають. И море сердыте поклато свій гнивъ на чубатыхъ, и доля лыха присудыла усихъ потопыты, побыты и скарбъ ихъ виддаты каминнямъ та банкамъ, та всимъ намъ, морськымъ челядынцямъ. Велькои тайны ниhto ще не знае, лышь йи, мылосердній, повинна я все росказы за те, що вона и мене зрятувала: злочынецъ якыйсь перебывъ мени стрилкою крыла, и я помирала на хвыляхъ зеленыхъ; ця жъ дивчына мыла впіймала мене, замовыла кровъ и якогось тамъ зилля прыклала та все годувала-глядила, ажъ помы загоилысь крыла. За те роскажу йи цю тайну вельку...

— Мовчы!—запумилы, прокынувшысь, хвыли:—мовчы, не твое бо то дило! не сміе ниhto дизнаватысь

про волю великого моря, не сміє ніхто сперечатися зъ гризнымъ!

Кынулись хвыли до скели - каминня, сердыто бурчать поміжъ ными. Злякана рыбка и свинки пирнули на дно, а птыця-бабычъ изнялась-полетіла. Та пизно прокынулись хвыли: дивчына вчула, скочыла раптомъ и клыче: «Верныся, птыце-бабычу, верныся, усе роскажы доладу, не треба ни перливъ мени, ни кораливъ, а ни казокъ чаривныхъ, ни таночкивъ, — лучше мени роскажы до ладу, щобъ я знала, звидкы чубатыхъ отыхъ выглядаты, якъ безталанныхъ зъ биды вызволяты.»

А море лютує, а море реве: «Мовчы не пытайся, дурненька дытыно! Корысь, не змагайся ты зъ моремъ, тяжко бо море карає!»

А дивчына дума: «Байдуже! Ревить соби хвыли зелени, чорнійте одъ злосты, казиться! А я не оддамъ на поталу людей тыхъ видважныхъ, я вырву изъ пелькы у хыжого моря своихъ безталанныхъ бративъ! Лышь батькови й слова не пысну, бо винъ вже старенькый, незмога йому вже боротысь, а буде велика негода, я бачу.»

И день догоривъ, и сонце пирнуло у море. Настала великая тыша. Лышь въ темряви чуты, якъ дидъ бубоныть та збирається варту ночну одбуваты. Дочка попрощалася зъ батькомъ, лягла у печери. А тилкы старый заходывся зъ вогныщемъ, вона заразь въ човныкъ стрыбнула, усе зготувала, назброилась—бури чекає.

Ще море спокійне, а тамъ щось далеко гуде: то спильнычка моря—хмара грозова иде, иде и моргає

страшнымы очыма и темнымы крыламы віе на дрибныи зори, и гаснуть ти зори одъ жаху. Ось витеръ, іі посланецъ, налетивъ, засвыставъ, хоче вогныще згасыты. Та дидъ догадався, пидкынувъ смолы,—розгорилось вогныще ще дужче. И витеръ назадъ, засоромывшысь, пlyingнувъ, и стало все тихо... Знову и блыжчере внула грозовая хмара, и цилая зграя хыжыхъ витривъ закрутылась, завыла, штовхнула пидъ боки сонныи хвыли. Хвыли безладно метнулысь до скели,—скеля шпурнула на ихъ каминцямы,—хыжо вони проковтнулы гостынци и кынулысь знову до скели. А хмара находыть, и гримъ гуркотыть, и блыскавка хыжо моргае, и буря жене - пидганяе нещасни галеры: щоглы ламае, витрыла дере, купае у хвыляхъ солоныхъ. Та борютыся зъ моремъ видважни гребци, не подаютыся чубати! И ось надигнало ихъ море, ось розгойдало страшенно и кынуло просто до скели—и скеля завыла, якъ хыжа звирюка, побачывшы ласую добычъ! И око не вспило зморгнуты—вщентъ вси галеры побыты! Дивчына страху не знае, дивчына плава, керуе човномъ, выхоплюе смилыво втопныкывъ зъ моря и жваво на беригъ безпешный выносыть. Вже ихъ чымало на берези стало,—ще билше ихъ гыне у мори. А дивчына втомы не знае, дивчына й слухать не хоче, що море іі гризно гукае: «Гей, оступысь, не змагайся зомною! Добычъ моя—не оддамъ я даремне! Геть оступысь, необачна! Доля страшна покарае тебе—оступысь бо!»

Байдуже—дивка не слуха! Кынулась хвыля страшенна, утлого човныка мицно вхопыла, кынула геть

ажъ за банку, розбыла неначе лушпайку. Дивчына плаче; плаче вона не одъ болю, плаче вона не одъ страху, не за човномъ вона плаче: жаль їй великый, що ничымъ вже їй рятувати безпачасныхъ. «Ни! такы спробую ще разъ!» Мыттю одежу зорвала зъ себе и кинулась просто у море. Не зглянулось гнивне море: хыжо коханку свою проглынуло. Та зглянулась праведна доля: смерты соби не знайшла жалибныця видважна: чайкою сирою зъ моря спурхнула и зъ гиркымъ плачемъ полетила надъ моремъ... А дидъ и не знавъ, що дочка поробляе, та ти козаки що вона зрятувала, сказали йому. Зъ горя, зъ роспуки дидъ, якъ розводывъ вогныще, такъ въ його й кинувся просто. Згыбли и дидъ, и дочка, та згыбли не зовсимъ: щоночы вогныкъ на скели блукае, а сири чайки безъ лику розплодылысь на скели, литають надъ моремъ та плачуть-кыгычуть лышь тилкы зачують хыжую бурю, звищаютъ пливцивъ - мореходцивъ та свидчать про давню давнину, про славную дивчыну-чайку.

БУРОВИСТНЫКЪ.

Втомылося море, объ беригъ не бѣе, не спивае, на мокрому сывому камени птыця якась незнайома дримае; не збудуть їй ни витерь веселый, ни сонце, ни хвыля: все тихо, все глухо, и сывыи хмары плаксыво вдывляються въ соннее море. Спыть втомляна птыця, сховала голивку пидъ шаршанымъ темнымъ крыломъ, и сняться їй давни мынулыи дни: и щастя, летюче, якъ пухъ, и горе, тяжке якъ каминня, и грихъ велы-

чезный, безкрайный, якъ море... Давно те було. Розсыпалысь муры высоки, звалылысь тонки мынареты, турецькый погасъ молодыкъ, що пышався надъ Крымомъ; народъ змандрувавъ, поридлы селытьбы густыи, сами кладовыща зосталыся скризъ та руины и сумно вищують про давни часы.

Сонъ - чаривныкъ на веселчастыхъ крылахъ пролынувъ, и зразу зминылась картина: изновъ зашумила Алма и Салгиръ, и веселая Кача, изновъ заряснили садкы, зъ тонкыхъ мынаретивъ смилыво й дзвинко гукають изновъ муэдзыны, шумлять-гомонять города, бѣе джереломъ въ ихъ жыття вѣйськове и крамарське, пидъ захыстомъ гризной сылы рядкомъ прытулылысь и ластивка-щастя, и горе-гиркая зозуля. Давнее горе-неволя! Грають, хвлюють торгы, а кризъ гоминъ и регить, и лайку чується стогинъ невольныкивъ бидныхъ, чується брязкить кайданивъ. Онъ тамъ на торзи пидъ гиллястымъ чынаромъ купка дивчатокъ заплаканныхъ тулються наче ягнята, забачывшы вовка, а ось де и вовкъ: татарынъ пузатый багатый ихъ оглядае поглядомъ хыжымъ и сквернымъ. Онъ тамъ трохи дали—дозорщыкъ, пекельна душа, закуповуе гуртъ молодыхъ парубкивъ, выбирае, неначе удобу. Ще дужче розлигся брязкить кайданивъ: черезъ мисто сумно идуть на роботу невольныкы бидни, не прости рабы—козақы-юнакы, лыхи ворогы найяснѣйшого хана! За те жъ не звычайно й закути: въ тройчасти кайданы, утрое дозорщыкивъ зъ нымы, въ дозорщыка довши утрое бычы... Неначе на глумъ та на посмихъ, орливъ Украины прыставылы каминь

лупаты та строиты муры темныци на себе жъ. Не годъ и не два вже минялы каты имъ роботу, все тяжчу, все важчу давалы—та держаться живи орлы-козаки, жива ще надія въ козацій души, и кризь брязкитъ кайданивъ чується регить и жарты, и писня про славу Вкраины. Живи уси пъядесять и чотыри, сывый отаманъ не вмеръ, живе й осавула той заздрий. Горе тому осавули! На ридній краини николи йому не доводилось стати найпершымъ, найстаршимъ: отъ-отъ вже, здається, вси змовылись його обраты,—ажъ гулькь! вже найшовся хтось другый, а винъ остається якъ бувъ, осавула та й годи! И прыкро и задро йому. И тутъ у неволи за батька вси мають старого Трохыма, а його, Гордія, вси мають за свого лышь брата-юнака. Точыть змія невсыпуща гордіеве серце. Не разъ и не два винъ пидбурювавъ хлопщивъ не слухаты батька Трохыма, що каже чека-ты годыны слушнои. Старый не пускае бо хлопщивъ тикаты зъ неволи степомъ, черезъ горы зовсимъ навмання; все Бога лышь молыть, щобъ бlyжче довивъ ихъ до вильного моря. Молытви й наказу старого спріявъ самъ Господь: въ Козлови тюрма завалылась, и муры нови муруваты зогналы завзятыхъ невилынкывъ сылу, бо зналысь воны на муравському дили.

Ой, нема, нема ни витру ни хвыли

Изъ нашої Украины...

Спивають-рыдають невилыники бидни, спивалы-рыдалы, ажъ голосъ втерялы, а серце мовъ вырватись хоче зъ грудей. Мынаються дни и тыжни—уже не спивають, мовчять козаки, лышь каминь сердыто въ

роботи вергають, на море жъ широке, зитхаючи, дивляться скосу. Даремне отаманъ старый розважає, рає не кыдаты надіи на Бога, весны дожыдаты терпляче—мовчать козаки, лышь каминня сердыто вергають. Стрипнулося серце въ Гордія: ажъ ось колы винъ попанує, ажъ ось колы його послухають вси козаки.

— Браты-товариство! Не докы жъ терпите намъ клятву неволю, не докы жъ намъ пасты дурненьку надію, шо вызволять насъ землякы! Забулы за насъ наши кривни, и доля одъ насъ одступылась, нихто не поможе, ажъ помы самы, набравшысь видвагы, соби не поможемъ. Ну жъ, стрепенитесь, орлы-козаки! Невже вашу сылу до крапли выссала ханська праця? Невже вашу душу юнацьку каминня тяжке задавило?!

Здригнулы невилыныкы вразъ, насторочылы вуха якъ кони, впывають пожадливо тую розмову, якъ дощыкъ впыває въ посуху земля. Даремне вмовляє старый зачекаты ще трохи, хочъ выбраты слухну годичну—куды пакъ! Не слухають диты безсылного батька: якъ кони, шо низдры роздулы, копытамы крешуть, козырять вушыма—оттакъ козаки проты батька старого. И скинулы його, отаманомъ вси одностайне Гордія обралы. И смилыво винъ погляда навкругу, и тишыть ся честю тією, неначе не ломъ и лопату въ рукахъ винъ трымає, а пышни гетьманськы клейноды; немовъ не кайданы винъ носыть, а красны гетьманськыи шаты. Весна розцвилася. Зачулы зозулю невилыныкы,—разомъ зибрались темненькой нocy, кайданы розбылы, поסיкли своихъ вартовыхъ на шматкы, розкыдали геть на

пóталу собакамъ, самы жъ посадалы гарненькó въ галеру и весело кинулысь въ море.

Ласкаво-влеслыво витало ихъ море, шовковыми хвелямы мъяко горнулось, плескало спивуче объ бокы галеры, всмихаючысь ясно мануло въ блакытну свою далечинь. Быстро летыть, распустывшы витрыла, галера, зухвало спивае юнацтво, пышно отаманъ новый похожае, одынъ лышь старый щось сумуе: трясе головою, зитхае та пыльно вдывляється въ обрй.

— Чого це ты, диду, сумуешъ? Чы ханської шкода неволи? Чы прыкро, шо тебе зсадылы?—жартливо спытався Гордй.

— Ни, сыну, не шкода неволи, проклятои трычы, не жаль, шо повагы позбўся, а жаль мени й дуже на васъ молодыхъ, шо радїете рано: у насъ попереду буйне та зрадлыве море, позаду—ворожа погоня, а третя беда,—що по морю дороги нхто зъ васъ не знае.

— Годи, старый, не твоя то печаль, сыды соби тыхо та дышъ: на свой мы дорози, погоня за нами не вспе, а море, якъ лялечка тыхе.

— Гараздъ, якъ все буде гараздъ...

— Гараздъ усе буде: отаманськымъ словомъ ручуся!

— Дай Боже! —зитхнувъ сывоусый.

А море палкище галеру витае, шо дали—усе голоснище спивае, убралося хвелямы рясно, вквичалось въ перлыстую пину. Летыть лехкоккрылою чайкою въ мори галера, ажъ ось якъ шулика и наганя ще билшая друга и мае червонымъ на щогли значкомъ. Тоди схаменулысь невилыныкы бидни—и смерть, и

неволя заглянула въ душу, и думка страшная утроила сылы.

— Витрыла крипы и пускайся на божую волю!— гукнувъ той новитній отаманъ. Лехко звылыся на щогли рухлыви витрыла, галера якъ птыця полынула въ море, сховалась за хвыли высоки; ворожа догоня далеко зосталась, не стала вганяты за нею, назадъ повернула. Здыхалысь першого лыха невилыныкы бидни, такъ друге настыгло: дорогу втерялы. Клопочеться сывый и рае дорогу по зоряхъ держаты. Де хто згодывся и ставъ роздылятысь, такъ лыхо, Гордій ажъ спалахнувъ: «Самъ», каже, «знаю дорогу» и ставъ пры стерни (за першого й тутъ винъ себе уважае). А море насупыло билыи бровы и пащеку темну раскрыло, реве та клекоче, мовъ пекло. Зрынае мижъ хвылямы утла галера, скрыпыть вона, стогне, а витерь спива козакамъ панахыду. Стоить такы жъ твердо отаманъ новитній, керуе по морю, а сывый у голосъ за всихъ уже молыться Богу. Цилую ничъ зъ бурунамы боролась галера, а ранокъ рожевый на неби загравъ—побачылы берегъ потомлени бидни пливци. А море бушуе, а море клекоче и лизе, неначе скажене, на гостре каминня. Вже й молються вдячни пливци, вславляючы Бога, що ось перевивъ ихъ кризь море и беригъ вже имъ показавъ. Озвася отаманъ старый до Гордія, щобъ давъ винъ йому керуваты мижъ скель та пидвидныхъ каминнийъ.

Зухвало одмовывъ йому молодой отаманъ и все жъ коло стерна лышывся.

Веселее сонце устало надъ моремъ, всмихнулося все йому любо: и небо, и хмары, и скели, и море, — одни козаки не всмихнулысь: по хвляхъ зеленыхъ гойдались триски одъ галеры, а ихъ и невидко: усихъ поковтало несытее море. Одынъ лышь отаманъ зостався: вчепився за скелю руками и высить надъ моремъ. Прыйшовъ винъ до пам'яты, вылизъ на каминь, поглянувъ на море и грихъ свій великий, безкрайный, якъ море, тоди тилкы зважывъ и ставъ винъ себе прокlynать. Благовъ винъ у Бога, якъ мылосты, — смерты и кынувся зъ скели у море: скаравъ Богъ нового Іюду, не давъ йому скинчыты муки, и море його не пожерло: пташыныи крыла на спыни зъявылысь, легеньке-маленьке зробылося тило, до темного пирря й вода не прыстане, и птыцею скинувся отаманъ Гордій. Заклявъ його Богъ такъ конаты весь викъ и смерты не знаты, ажъ поky хто другый, втопаючи въ мори, його не згадае, за його въ свой передсмертній молитви гнивного Бога не вмольтъ. И ось винъ зъ тіеи поры литае надъ моремъ, якъ птыця нещастя, и люде прозвалы его «буровисныкъ», не люблють, жахаються гостя такого. Литаете безщасный надъ моремъ, де буря заграе смертенной писни, литае та втопныкамъ въ вичы усимъ заглядае и жалибно квылыть даремне!..

Здригнувся кризь сонъ буровисныкъ, розшыривъ потерзани крыла й помчався свить-за-очы знову шукаты кинця своимъ мукамъ...

ДВИ ПТЫЦИ.

Довгый робочый день литній уже дотливае. Усе потомылось, чекае-бажае спочывку, и сонце само поспинае до моря скупатысь у хвляхъ холодныхъ. Весь мырь йому шле «на добраничъ» и зъ усмихомъ тихымъ чека яснозорой ночи. Ця жъ мовчазлива видрадныця цилого свиту сіе вже росу по темныхъ долинахъ и горы помалу вдягае въ сутинокъ, сходять по горахъ на небо и въ неби засвичуе зори—небесни лампады. Въ той тихый и праведный часъ, зитхнувши легенько ще разъ витерцемъ, земля засынае, и море витае ии плескомъ спивучымъ. И въ тихый той праведный часъ зъ реготомъ дыкымъ та зъ стогономъ тихымъ вразливимъ изъ темныхъ печерь вылитають дви птыци, носяться скризь по-надъ моремъ, по слободахъ темныхъ, по горахъ и темныхъ гаяхъ, цилисеньку ничку литають, ображують spokій святой. Ти птыци—не птыци: то гришныи души,—скаравъ ихъ Господъ за грихы, щобъ не смилы на сонечко праведне глянуть, вночи жъ щобъ не видалы сна и спочывку. И сумно на серци стае, неначе морозомъ за плечи хапае, якъ слухаешъ ихню розмову пташину.

Першая квылыть, литаючи: «Сплю!» Другая дыко регоче. Чого жъ та, що хвалыться сномъ, не спить середъ ночи, чомъ та не весела, що дыко регоче?

У давню давнину въ зеленій долини и тамъ по-надъ моремъ бурхливимъ слободы рясно стоялы (одъ ихъ ныни й слиду немає); въ тихъ слободахъ люде жылы (уже й призывще ихне забулось). Люде—якъ лю-

де: у буддень робылы, а въ свято гулялы, ще й бучно гулялы, дарма, шо и ворогъ, не дуже далеко прычаившысь, хыжо на ихъ зазыравъ. Настало идной хорошой дныны велыкое свято: токи и садкы спорожнылысь, замовкы, по вулицяхъ люде товчуться, у храмови на-товпъ народу, дымъ кучерявый пахнючий хвylюе, падають жертвы кривави пидъ гострымъ ножемъ, и хлопци вродлыви спивають. Дивчата, мовъ квиты на грядци, сяють убраннымъ святковымъ; якъ витерь квиткы захытае,—шепочеться лыстя зелене; якъ хлопци споглянуть на красныхъ,—шепочуться ти веселенько. Одынъ лышь мовчыть, не спивае, молытысь не сміе, бо знае, шо Богъ не послуха молытвы його; стоить винъ похнюпивсь, дивчачьи чары мынають, не ваблють його. Скинчылась одправа, на игрыщахъ повно народу. Хороше спокійнее море—ще краще, якъ хвylямы встане; хороши вродлыви дивчата—ще кращи, колы заспивають, сплетуться въ веселый танокъ. Немае жъ рясницой квиткы надъ тую червону троянду, немае найкращой дивкы надъ тую березу, шо онде въ танку подружокъ молодыхъ мае прозорымъ серпанкомъ, зывається наче метелькъ,—такъ сердце юнацьке ришыло, и очи слухъяни спынылысь на любви.

Пидъ яворомъ сывымъ стоить нерухомый, ничего не бачыть, ничего не чует, шо робыться тутъ округъ його—винъ здаю одну ии бачыть, одну ии тилкы и чует. А вирный товаришъ давно вже вмовляе його питы погуляты: зъ лукивъ тугыхъ постриляты, на коняхъ баскыхъ поганятысь, въ боринни помиряты сылу,—ничого не чует закоханный хлопецъ. Ось въ холодочку

зібралыся сыви диды и мылуються дитьмы своїмы и тыху розмову ведуть промижъ себе. «А що, люде добри, чы й ныни, въ такє превелькее свято, намъ ставыты чаты? Чы може нашъ Богъ мылосерднѣй для свята своего початѹе за насъ и насъ охоронить одъ злыхъ ворогивъ? Грѣхъ бо въ такє превелькее свято увильныхъ людей, наче въ рабивъ, одниматы спочынокъ и праведный сонъ». Довго гулы, наче бѣ ти голубы, сыви розумни диды, а врешти оттакъ присудылы: не ставыты варты сьогодни, на чаты не слаты на горы, а тилкы де знакъ высоченный надъ моремъ стоить, оглядаючи море и землю,—хай тамъ одынъ лышъ сьогодни чатѹе и гасло вогнемъ подае, якъ на мори чы въ горахъ бува що прыкмитыть.

Дивчата и хлопцы покынулы грыща й танкы, купаться вси коло темного дуба. Тамъ сывый музыка узався за вищыи струны. Прокрынулысь струны, зитхнулы и змовкы, и все занимало. Старый чаривныкъ усмихнувся, замыслывся трохи и вдарывъ обиручъ; и гучно порынулы хвыли спивучы. Музыка рыдае, музыка регоче, музыка изъ сердца самого выймае думкы потаемни и носыть въ повітри, а другее сердце пожадливо ловыть ти згукы, души таемныцю. И мовчки зглядалыся очи и мовчки спускалысь додолу, а мыли уже розпыталысь, уже розмовлялы безъ слова.

И хлопѣць, що доси сумный бувъ,—теперь ажъ гыскріе одъ щастя, а дивчына жвава, що смилыво доси дывылась,—теперь счервонила и вскрыла свое засоромляне лычко серпанкомъ и тыхо промовыла: «Выйду».

Спускалося сонце надъ моремъ, и знову пидъ явирь гиллястый зібралыся сыви диды оббираты вартивныка

на ничь: «Хай богъ самъ присудить, кого становыты». Зибралыся хлопци: лице у лице, плече-у-плече — дуже видважни та гарни. По прыказу дида вси стали рядкомъ, разомъ лучкы натяглы, разомъ спустилы: знялысь, заспивалы перыстыи стрилы. (Бачъ, кого самъ Богъ выбирае, — стрилка у того найдалій впаде). Пишлы оглядаты, чья лягла дали — то вси полягали рядкомъ, одна залетила геть-геть далеченько. Уси звелычали стрильця. Лышь винъ, той стрилецъ, не радіе: дурно темненькои ночи його выглядатыме дивчына люба, шо вперше сьогодни призналась. Диды роздилилы й останнихъ: кому наглядаты въ долини, кому выражатысь на зми-ну; ще разъ помолылыся Богу, благословылы выбранця и вси розійшлыся спокійно. Одынъ мижъ всима неспокійный знайшовся: давно винъ чекавъ цього свята, шобъ сповныты давни замиры, шо потай одъ всихъ винъ кохавъ у нечыстому серци. Влучный стрилецъ, сподивався, шо верхъ його буде, але не по його зробылось: стрилка, слухняная доси, — израдыла нынькы, доля спріяла товаришу його, и ось винъ, сердытый и темный, ходе та думае давнюю думу.

Лить изъ двадцяткохъ тому промынуло — на берези моря въ розбытому судни рыбалка знайшовъ невеличкого хлопця, за ридну дытыну узявъ, назвавъ його «Найдою», щиро глядивъ-годувавъ, навчавъ говорыты по своему; тилкы недовго нажывся, а Найда остався въ громадськихъ рукахъ. Не дурно мовлялы стари: два роты въ сыроты: однимъ ротомъ исть, а другимъ и бреше, и лае. И правда, не выйшло пуття зъ сыротины: не знавъ хлопецъ ридной ненькы та батька,

шобъ правды, добра його вчылы, хаты жъ чужый навчылы хытрошамъ тилко та злости. И змалку росло воно хытре, пронозлыве, гостре на речи, и ласкы ни-хто не забачывъ въ гыскрявыхъ смишлывыхъ очахъ. Не разъ и не два вже ци очи займалысь недобрымъ вогнемъ, якъ часомъ хто съ хлопщивъ, хазяйськихъ сынивъ, його у чому переборе, и тилкы втишався винъ хыжо, колы хто поборотый мылосты просыть у його. Та зъ хлопцями добре змагатысь, а що ты подіешъ дидамъ, що «Найдою» його прозвалы и инче якъ «Найда» не хочуть и зваты, и честь йому завше якъ найди. Рокамы складалась, росла йому злоба у серци, неначе гадюка въ дупли, та тилкы не знала, зъ якого бъ то боку дошкулыть своимъ ворогамъ. Злисть мае гострый вуха и очи, заразъ впизнала, де можна знайти пид-помогу: ворогъ давнишній, шо доси не мавъ соби певнои силы, шобъ просто напасть, почавъ хытруваты: пославъ шпыгуна роздывытысь по людяхъ, хтобъ то знайшовся охочый продаты свій край. Неначе голодный собака блукавъ помижъ людомъ шпыгунъ, ажъ покы на Найдю наскочывъ. Загралы несытти очи у Найды, и хлопецъ невдячный згодывся продаты тыхъ самыхъ, шо стали за батька, за матиръ; слушного часу дожыдався, шобъ гасло податы. Ось вже и день той наставъ, такъ другому варта досталась.

И просыть все Найда та й просыть сумного коханця, шобъ взявъ и його винъ зъ собою, шо вдвохъ безпешнице, а самъ ажъ палае, шо давнюю помсту винъ сповныть сьогодни, шо пышная здобычъ въ рукахъ його буде.

Тепла та тыха хмарная спустилася нічка на землю, покрыває і гори, і море криломъ оксамитнымъ. Мижъ моремъ і небомъ на рози високимъ сидять вартови: оди́нь невеселый, смутный, другой такой балакучый,—укупи чатують. Оди́нь крадькома поглядає въ долину, де світло мыгоче у викнахъ, де дивчына люба не спить ще, а другой чогось неспокійно вдвляється въ море.

—Ой,—каже оди́нь вартивныкъ:—ты журышся, брате, я знаю, що тая красуня даремне цю нічъ выглядає тебе,—і справди, що шкода! іди жъ, кажу, брате, до неї, а я початую за тебе: на мене ніхто не чекає, мене ніхто не кохає.

Зиррався на ноги сумный вартовый, а дали ставъ та й роздумавсь: «Ни, каже—брате! Спасыби за ласку, за щирее серце! Але не прийму я послугы твоеї: повинень стоять я, колы вси святкують—така моя доля! А за що жъ тебе я покину оттуть одного? И то вже спасыби тобі, що зъ усихъ друзьякивъ ты оди́нь не покинувъ, прийшовъ розважати мене!

Даремне вмовлявъ его Найда: «Ни,—каже,—тутъ я зостанусь».

«Ну якъ мени здыхатысь дурня цього?—Найда миркує:—Боротися зъ нымъ небезпечно, иты до коханкы не хоче, сказать йому правды не можна—ото ще морока!».

Долина заснула, погаслы вогни, сонъ та дримота литають надъ всею землею, голублють потомлени очи легенькымъ ласкавымъ криломъ.

—Лягай, брате, спати, а я початую за тебе, лягай та спочынь—і сонъ тобі дивныи речы розкаже про мылу коханку. А я не засну: до мене вашъ сонъ не

пристане, бо я чужоземець, я Найда; вашъ сонъ не розкаже мени про ридный мій край, незнайомый для мене. Сумный, мовчазный я буду стояты, я буду пытатись у зирь виковичныхъ, де доля моя забарылась, и сонъ, якъ учуе гирке нарикання,—зъ жахомъ одъ мене втиче. Лягай же хочъ ты та приспы свое горе,—твое бо ще можна приспаты, воно молоденьке, мое жъ бо старе и безсонне.

Послухавсь товаришъ и лигъ, и натружене тило и душу сонъ доброчынный въ ту жъ саму хвылыну мицно обнявъ.

Найда жъ лукавый, покынувши варту, лететь по-спишае зъ горы: въ яру дожыдае осидланный кинь, креше объ каминь копытомъ. Впавъ на коня и помчався горами, ярами поночы просто до моря. Ось вже край моря, креше вогонь, розкладае вогныще. Мыттю спалахнувъ вогонь, заблыщали цикавыи хвилькы, що блызько пидбиглы; высоко вгору сягнуло полумъя дуже, зъ трискомъ розсыпалась тискры; беригъ зардився; скели неначе прысунулись блыжче, и все заходило, усе затрусилось въ тремтючому сяйви. Море тихесенько плеще, пидъ берегомъ хвыля палае й розбывшыся дрибно въ Чорнее море розносыть видбляскъ огныстый, а дали все черно, все глухо.

Пыльно вдывляється въ темнее море зрадныхъ лукавый, а самъ ажъ тремтыть, якъ осыка, и часъ йому, кожна хвылынка здається якъ викъ безконешный. Найди здається, що вуха у його, якъ крыла, що очи у

його якъ стрилы, а все ще ничего не чуть и не видно, и сердце въ грудяхъ запынилось...

—Га!—скрыкнувъ сразу въ нестями: на чорнимъ морочи шось загыскрило неначе, шось плюскотыть середъ тыши.

—Годи жъ вамъ, годи пышатысь, хазяйськи сыны! Годи теперь зневажаты никчемного Найду! Дурни вы: думалы, я вамъ товаришъ навикы? Думалы, хлибомъ мене привъязалы, якъ пса на цепу? Ось я плюю на ту ласку, на хлибъ ващъ гиркый, кращу знайду соби здобычъ, нижъ ваша огыдлыва ласка! Люто помщуся сьогодни за все, шо терпивъ я. Якъ дровамъ зъ вогнемъ не дружытысь, якъ гусямъ зъ лысцею жыты, якъ въ пазуси пестыты змїя, оттакъ вамъ безпешно дружытыся зъ найдою биднымъ, никчемнымъ чужынцемъ! Сюды корабли мои дружни, сюды привертайте: у нашихъ рукахъ ворогы.

Зъ темного моря плыве, вырынае ворожее вїйсько, на беригъ выходить,—и скоро весела долына заплаче, вогнемъ запалае.

Спыть вартивныкъ необачный безжурно: за його рывся товаришъ; ажъ чуетъ кризь сонъ: «Брате! Добре удвохъ чатуваты!» Пекельно регоче товаришъ израдныкъ. Самъ вже упоравсь: и знакъ высоченный на землю звалывъ, и зброю зъ товариша знявъ помаленьку. Кывся сонный, на ноги зирвався и бачыть: беригъ нимый оживае, гуде голосамы чужымы, гыскрие ворожымъ вогнемъ, и ничымъ въ долыну вже гасло податы. Лапне за себе—и зброи немає; глянє кругъ себе, а Найда пекельно регоче.

И парубка грихъ пазурамы за серце вхопывъ, все зрозумивъ винъ одразу, крыкнувъ лышь: «Сплю!» и кынувся мыттю унызъ, шобъ прынаймни умерты зъ своимы укупы. А зъ реготомъ дыкымъ за нымъ кынувъ ратыще довге зрадныкъ лукавый, и такъ замахнувся винъ щыро, що ратыще довге важкее його потягло за собою, и впалы обыдва зъ высокои скели, и ихни замиры даремне пропалы: не бачывъ сплюха въ передсмертний свій часть ни кривныхъ, ни мылыхъ; а зрадныкъ проклятый здобычи пышнои тежъ не спожывъ. Птахомъ сплюхою скынувся вартивныкъ непевный, литае зъ тіеи поры понадъ свитомъ та квылыть литаючи: «Сплю», а зрадныкъ проклятый въ тую жъ году ну сычемъ перекинувся, ганяється скризъ за сплюхою та скиглыть та дыко регоче. До вику литатымутъ вкупи обыдва, до вику жахатыся люде ихъ будуть, почувшы вночи, а сонъ та дримота николы залятыхъ не вкрыють пестлыво тихымъ видраднымъ крыломъ.

И А Р А.

Вики за виками мынають, сплывають якъ хвыля на мори: якъ хвыля—то зносыть писокъ въ глыбыню, то знову наносыть на беригъ,—такъ само и часть виробляе: то зитре и слиду не кыне того, що колысь истнувало, то знову розкрые безодню свою и выкыне давне минуле людяма на дыво.

Въ руинахъ, землею покрытый, порослый увесь бурьянами, лежавъ Херсонесь стародавній

и мовчки мовчавъ про минули колышніи дни. Нас-
тавъ иншій часъ. Въ руинахъ забытыхъ зибралися люде
нови, розкопалы, розкрылы ниму ю могилу, шукають,
пытаються правды про давніи дни. Били руины блы-
щать соромливо проты веселого сонца; порожни цис-
терны суворо чорніють; розбиты боги не пышають въ
розваляныхъ древнихъ храмахъ: у землю, въ густы буръ-
яны ховають скаличене тило. И городъ замерлый не-
наче зитхае, неначе ажъ стогне пидъ ^уломомъ, пидъ
заступомъ гострымъ. Злякана грюкомъ, зъ темныхъ пе-
черь та проваливъ сумная мара вылитае и носыться
скризъ понадъ мистомъ померлымъ. Вдень ще, пидъ
сонцемъ яснымъ не посміе вона показаты облычча,
вночи жъ и побачышъ їи, и почуешъ: то хмаркою
лыне по неби надъ мистомъ, то вогныкомъ синимъ
блускае въ каминняхъ, зитхае, шуршыть невыдымымъ
крыломъ, а въ хвыляхъ спивучыхъ, пидъ берегомъ, круто
звысаючымъ въ море, щоденно, щочасно рыдае, зит-
хае, перебира каминцями та шепче.

Мисяць на неби засяе—изъ билои пины, зъ ту-
ману встають якісь постати дывни, танкомъ передъ
скелею ходють, и скеля тоди оживае: ворущыться сы-
вый бурьянъ на чоли и, весь тремтючы, одхыляється
каминь одъ скели, звысае надъ моремъ; той каминь,—
поглянь—вже не каминь: то дидъ вильмы древній, у
темній одежи, а лысына ясно блыщыть у мисяшнимъ
сяйви, сыва густа борода по колина, въ руци його мо-
лотъ, ризецъ та ще циркуль, другою жъ маныть изъ
моря до себе своихъ прехорошыхъ гостей. И пидхо-
дють уси по черзи: то дивчына жвава, то пышная жин-

ка, то хлопець струнький, то велетенъ гордый зъ облыччамъ царськымъ, то дытятко маленьке; пидходють до дида и жалибно молють-благають объ чимсь. Дидъ оглядае ихъ пыльно,—и кожную ту постать скаличено тяжко: въ тѣи руки, у тѣи ноги, головы або часомъ и тила нема съ-половыны. Побачыть це дидъ,—застогне хрыпливо и пхне ии въ море; вона заголосыть, и, въ море упавшы, розсыплеться вщентъ каминцями дрибными, а друга тымъ часомъ пидходить изъ моря. А той, перебравшы усихъ, сходять зъ высокои скели, до свиту блукае по берези сумно, рые дрибни каминци: то збирае докупы, то лычыть, то зновъ розкыдае, то тяжко зитхае. А тилкы зоря свитовая засяе на сходи,—старый поспишае на скелю, оглянеться сумно кругомъ и тилкы побачыть въ руинахъ свѣй городъ,—застогне и каменемъ тяжке впаде, а душа його тихо марою полыне по древнихъ убогихъ руинахъ.

Давно колысь, дуже давно, якъ руина оця прозывалася ще Херсонесомъ славетнымъ, колы ще гойдалыся густо пры берези грецьки галеры, а берегъ, мовъ та комашня кыпивъ—гомонивъ одъ народу, гора жъ красувалась храмами, садкамы, хатамы—дидъ цей ище не блукавъ понадъ моремъ журливо, не хвыли морськыи виталы его—виталы, вславлялы його хвыли народу й свого, и чужого. Великый мистецъ бувъ Менандръ: ще змалку ласкави боги надилылы його хыстомъ величнымъ: пидъ його рукамы каминня нима оживало: и мрамуръ неначе ажъ дыхавъ, и мидь ворущылась, слоновою кисть и дерево всяке, и глына—усе воскресало у постатяхъ дивныхъ. Слава Менандра далеко сягала:

Зъиздылыся гости зъ далекихъ краивъ, и зъ Греціи навить старои офиру въ храмахъ херсонеськихъ ласкавымъ богамъ прынести та глянуть на пышни менандрови творы.

— Щаслыый Менандръ молодой!— гукають повсюды. А винъ вполowyну щаслыый: не тищыть grimучая слава, бо клопитъ мистецький и клопитъ громадський разомъ на душу його наляглы и потьмарылы проминь блыскуchoй славы.

Розрисся, розцвивсь Херсонесь, мешканци його диждали бажаного часу. Диждали, а все жъ бо несыти: въ грудяхъ у кожного бѣється эллинське завидлыве сердце, жада и себе ще дужче прославыть, всю славу старои Эллады соби переняты. Юнакови кожному сныться лавровый винецъ тріумфальный. Сныться винецъ и мордуе Менандра, муляе, наче терновый, безсоннее чоло. Невпынно працуюе Менандръ, що-день прыбилшається праці, що-день нарастае и клопитъ,—усе неkontентный Менандръ: «Не те! все не те!»! бубонить винъ сердыто. Не бачыть ничего Менандръ молодой: ни веселошывъ гучныхъ хлопьячыхъ, ни гарныхъ дивчатъ, що, якъ квити за сонцемъ, кохано пыльнують за нымъ; одне тилькы й бачыть, однимъ тилкы й дыха: такъ ще навчытысь лишыты та ризать ризцемъ, якъ въ свити нихто ще не ризавъ, и тымъ Херсонесь свій прославыты въ пилому свити. Зъиздывъ Менандръ всю Элладу, кожень каминчыкъ въ Акрополи знае, кынувсь въ Египетъ довичній, заносыла його завзятая думка и въ схидни таемни краи, и въ Рымъ гордовытый. Втомляный, схудлый, суворый вернувся додому Менандръ. Хымерная

думка все дрочыть, спіймать ніякъ не дається, бо ще не наставъ його часъ. Втомывся Менандръ и подався мижъ люде—видрады шукаты. Знайшлася видрада ще й хутко: прегарна Феано выгнала зъ серця ту вѣдливую думку. Шаслыво побрались коханци; рикъ першый пролынувъ и другой; на третій зирнула думка забута, до серця прыпала и ссе його, наче гадюка, мозокъ морочыть и тило вѣялыть. Горе Менандрови, горе! Не разъ и не два одкрывався коханій дружыни, бажаючи шырои рады,—палка лехкодуха красуня не хоче звертаты увагы на дывныи сны, на замиры вельчны, сміється зъ завзяття Менандра. Що день, що хвылына—все гирше. Ставъ уныкаты Менандръ у робитню: замкнеться самъ-на-самъ, тыжнямы його не вытягнешъ звидты, Феано жъ палка репетуе: жаліється родычамъ, вирнымъ сусидамъ, а тамъ старшыни почала докучаты, щобъ кару яку на Менандра поклалы, що зъ жинкою жыты не хоче. Сходывся ридъ ввесь, вмовлялы сусиды, втручалысь свои й не свои—надаремне! Упертый Менандръ одмовляе усимъ: «Повыненъ я те утворыты, до чого вельки боги надалы мени викъ и таланъ и сердце Эллина. Невже жъ мы на те прысяглыся жыть-працюваты на славу свого Херсонеса, щобъ слово вельке зломыты для жинчыныхъ примхивъ?» Вырикъ—и змовкъ. Заципыло кривнымъ, сусидамъ, зныклы порадыны зъ двору Менандра. Самъ винъ видрикся одъ жинкы и дрибныхъ дитокъ, замкнувся въ робитни, пестыть божевильную думку. Довго терпыты Феано несыла: жыття безъ кохання було їй немые, и наглою смертю померла красуня палка. Очумавсь Менандръ одъ думокъ,

прочнувьсь до пекучого горя, вбирае померлу дружину, до трупу їи прыпадае: и просыть, и плаче, и хоче красою дружины въ останне й навикъ натишыты очи. И ось затремтивъ, побиливъ, а очи загралы мовъ зори: то давня хымера зъявылась, то загадку мудру Менандръ розгадавъ!

— Знайшовъ я, знайшовъ!—скрыкнувъ Менандръ бевильно:—ось вона де таємныця живої красы: склепылыся очи блискучи, злынялы роскишныи барвы и въ мрамуръ холодный та билий живая краса обернулась. Стрывай же! Холодному камню дамъ я хварбу, дамъ очи живыи, дамъ поглядъ тымъ очамъ—и мрамуръ, и мидь оживе, и въ постати дивній и ты оживешъ, моя страднице бидна, прославлюся я и навикы я край свій коханий прославлю—навикы!

Плынуть роки за рокамы. Втишається батько Менандръ на любыхъ дитей—Θалеса та Зою маленьку. А въ темній робитни, куды не пуска винъ никого, пануе вельчня постать богыни Деметры: точнисенько жинка покійна, Θеано; за нею зъ куточка Эротъ выглядае. Багато-багато въ робитни назбирано каменю ризныхъ хварбивъ: мрамуръ рожевый, билий, червоний и жовтый, слонової кости вязанкы, въ скринькахъ каминци-самоцвиты и срибла, и золота купы. Не скарбъ же жъ ховае Менандръ одъ людей: ховае винъ власни замиры вельчнии. Мынуло ще килко рокивъ. Зрослы и Менандрови диты, и самъ винъ прыстаривсь: кучери чорни прыпалы морозомъ, думкы пооралы колысь прехороше облычча,—ничого не бачыть Менандръ, бо винъ увесь клопоту повенъ: яку бъ то голивку

найкраще придаты краси-Афродыти? Зъ кого бѣ зли-
пытъ Геліоса? Де бѣ зразокъ знайти для Арея?

Клопоту повный, вийшовъ Менандръ невсыпущий
колысь прогулятысь въ садочокъ. Пишный садокъ роз-
вели Зоя съ Оалесомъ надъ моремъ кругомъ по гори,
посухамъ та витру на злисть, квитками засіялы рясно,
кругомъ обвели кам'яною стиною. Тилки надъ кру-
чою стинки немає: грає-спиває тамъ вично хвлястее
Чорнее море. Часто Менандръ на тимъ мисци сидавъ
и у моря пытався порады. Ото соби йде на знайомый
шпылечокъ, думы його облягли и нікому його розважы-
ты, нікому дати видрады. Згадавъ винъ покійну Оеа-
но: «Чего бѣ то не жыты въ ладу та кохання? Чого бѣ
то кохаючымъ серцемъ не вчуты того, що для мене
дорогше надъ все»? Згадалось минуле кохання, зга-
дались палки поцилунки и любая тыха розмова. И
справди: въ ту жъ жъ саму хвилюну почувъ винъ пал-
ки поцилунки и любу розмову, й солодке зитхання:
въ гушавины темній пидъ пышнымъ рожевымъ кущемъ,
до цілого свиту ними и глухи, сидили кохання щас-
ливи.

— Зочко! — скрыкнувъ здывованый батько. Сполоха-
на дивчына здригнулась, скочыла прудко и стала на
ривній ногы предъ батькомъ: лыця палалы вогнемъ,
станъ колывався, неначе тополя пидъ витромъ, а очы,
що доси спускала унизъ соромливо,—вразъ пидняла
и глянула просто на батька—и чорній очы засялы, мовъ
зори.

— Жыва Афродита! — скрыкнувъ въ запали Менандръ,
и батькивске серце здавила мовъ клищамы думка:

хто жъ то посмивъ одбываты у батька таку несказанну красуню? Гляне: стоить биля Зои якийсь чужоземець: струнький, кучерявий, блакитни очи сяють, мовъ небо, на бидимъ высокимъ чоли залягла и видвага спокійна, и дума висока.

— Скажы мени: хто ты, о, хто ты, чудовый? Чы ты Геліось незривняный? Чы людська дытына до бога самого подибна?

— Патрокломъ мене нарекли, зъ далекого Занте я родомъ. Не гнивайся, батьку ласкавый: такъ, мабуть, боги присудылы, щобъ саме въ той часъ, якъ галера моя приставала, дочка твоя люба до берегу вийшла, зъявилась якъ втиленна мрія. И зглянулысь очи зъ очима, и сердце до сердца озвалось,—такъ мабуть боги присудылы—и ось теперъ бачышъ, коханци щасливи отутъ стоимо предъ тобою—зглянься, нашъ батьку ласкавый!

Радистъ и щастя пануе въ Менандра въ подвиръи: Зоя зъ Патрокломъ побралысь щасливо, а самъ винъ въ робитни — кинчае дви постати дывни: рожевого мarmуру тило выльскуе наче живе, отъ-отъ лышъ не віе тепломъ; чорни агатови очи, якъ чорнии зори гыскріють, темнии косы спадають на билии плечи съ пидъ золотого винця—то Афродита, богыня красы и кохання. Зъ нею у-поручъ стоить Геліось: билото мarmуру тило, юнацької повне красы; горде облычча усе облямоване пышнымъ волоссямъ изъ щырого золота; очи — сафиры блакитни. Третья постать—Арея, бога війны,—темна спиждова,—ще не доробляна й до си: все головы ще немає, тило жъ струньке та м'язке,

скризь напружылысь жылы, немовъ мотузкамъ його обплелы, суворая постать повна видвагы да гниву.

— Де бѣ я побачывъ той выразъ, який мени марыть-ся въ думци неясно? Соромъ! У нашимъ краю вже зовсимъ перевився той образъ! Мабуть такы доведеться въ Спарту далеку податись.

Такъ розмовляе Менандръ, клопоту повный, не знае й не чуетъ, що коиться въ ридному краю. Скоилося те, що й не разъ вже бувало: встрявъ Херсонесъ у завидлыве око сусидамъ, не разъ завертали непрохани гостыдо його зъ степивъ чорноморськихъ. Нынѣкы вони налетили, немовъ сарана, несподивано городъ кругомъ облягли: видъ кинського топоту, скрипа возивъ та незграбного дыкого крыку надъ городомъ стогинъ стоять.

Замыкано браму, на мурахъ утроє поставляно варту, старе й молоде выражається хутко до бою. Бай-дуже Менандрови: также жъ сидыть, якъ сидивъ у робитни. Хыба це першынка? Хыба въ Херсонеси вже вѣйска бракуе? Чы муръ його не высоки? Чы вар-вары справди зробылысь розумни та дужчи за тре-кивъ? Нехай же гвалтують -- винъ праці своєї не кыне. А челядь усе надбигае, звисты прыносять сумныи-страшныи. Ось и Өалесъ молодой: вбигъ у робитню винъ просто, кынувсь опукою батькови въ ноги.

— Нещастя, нашъ батьку! Гыне нашъ городъ! Сыла воража зростае! Пусты мене, батьку, на муръ!

Збентеженный батько дывывся на сына, и очи его засялы велычнымъ вогнемъ.

— Сыну, надіе, видрадо моя! Хай праведни богы під-креплять у правому дили правыцю твою! Иды жъ,

поспишай, офируй свою силу ридній краини!

Выхремъ помчався Оалесь, абатько стоявъ нерухомый, и зъ сяючыхъ гордыхъ очей мымоволи сплывалы непрохани слёзы. Глянувъ Менандръ и схопивсь за ризецъ: «Ось колы выкинчу дывную постать! Ось де втилыться мае Арей!» Въ городи гвалтъ, биганына, розпачъ жене непрытомныхъ мешканцивъ, якъ борвій на мори бурхливыи хвыли.

— Постати дывни мои! Диты мои найдорогши, мои олимпійци преславни! Де бъ васъ сховаты?

Клопочеться бидный Менандръ, склыкае всю челядь, звеливъ переносыты скорбъ свій въ печеру таемну надъ моремъ, видуому для його самого. Ще не скинчылы челядныкы праці,—рынула хвыля народу у браму, на плечахъ несуть вони тило Оалеса, коханого сына. Кынувся батько до його зъ рыданнямъ, а другая хвыля уже напирae и зносыть высокую браму. Глянувъ Менандръ и вжахнувся: люде не люде, и звіры не звіры: дыки, сувори, брудни, на-пив-голи, въ шкурахъ звірячихъ; вовчи ведмежьи морды на тимъи стримлять; хвосты телипаються ззаду; въ рукахъ прездорови луки та дубовіи довбни тяжкыи. Боронять подвирря Патрокль, сиче ворогивъ на капусту, а Зоя, била мовъ крейда, зброю йому подае. И не вытрымавъ бравый—упавъ, наче дубъ пидъ грозою, и хыжая зграя въ ту жъ мыть черезъ трупъ поскакала у двиръ. Не хоче вродливая Зоя датысь у руки живою: якъ дыка коза легконога вона подалася прозь садъ ажъ до моря; догоня за нею уже настыгае, вона жъ якъ метелькъ звывалася на скелю и раптомъ стрыбнула у вильнее море...

Орда оступыла Менандра, дывуються вси на поста-ти дывни. И ось якись двое спустилы пернатии стрилы. Одскочылы стрилы одъ мрамору просто, зломылысь и впалы пидъ ноги богамъ, а боги нерухоми стоялы, спокійно пышалы своею красою. Тилкы Менандръ якъ левыця, зненацька сполохана раптомъ, кыдавсь, богивъ боронивъ: старый неназброеный, сывый,—винъ страшно дывывся на дыкыхъ. И страхъ невымовный напавъ ихъ: покидалы довбни и стрилы, побиглы уси мовъ сполохани гусы, скупчылысь, наче ти вивци, у брами. Остався Менандръ сыротою и дякуе мудрымъ богамъ, що робитню його и творы його захыстылы.

Мынають роки за рокамы. Забувъ Херсонесь про минулу лхую годину, ще дужче почавъ богатить; и зновъ у йому, якъ бывало, усобыци яро кыплять, роздырають громадське жыття Херсонесу.

И такъ поришылы правители мудри: нижъ бытысь та свары чыныты на глумъ та на втиху варварамъ хыжымъ,—оддаймося краще пидъ дужую руку славетного Рыма. И Рымъ не одмовывъ, дяка йому! прыславъ свое вйсько, урядъ встановывъ, потроху-помалу приборкалы крыла сваволи, потроху забралы усе, чымъ бувъ дужый, багатый до того часу Херсонесь, забралы мицнымы рукамы, сказали: «Це наше по праву». И ставъ Херсонесь замираты не въ поли, не въ чеснимъ бою, не въ неволи ворожій, а въ дружнихъ обіймахъ рымлянъ, одъ ихнього догляду й ласкы. Ничого не знае Менандръ, зовсимъ божевильный винъ ставъ: оплакавшы любыхъ дитей, зовсимъ винъ людей одцурався, працное невпынно та просыть богивъ,

щобъ продовжылы трохи ще вику, щобъ выкинчыть цилый Олимпъ, поставыты його въ найкращому храми на славу и честь Херсонеса, на диво прочанамъ, що сходылысь зъ цилого свиту.

Прочулы про дида чудного и римськи гульвисы, зибралысь юрбою, на те не вважають, що жаденъ зъ його землякивъ не посмивъ бы йому заважаты, колы винъ въ робитни самъ-на-самъ, зибралысь и зъ галасомъ сунулы просто въ робитню и вразъ остовпили: предъ нымы одкрывся Олимпъ нерухомый въ краси несказаній. Одынъ лышь Менандръ престарезный впадавъ коло постати Зевса, зитхавъ, бубонивъ самъ зъ собою: «Старый ты и вбогий Менандре! Розтратывъ, никчемо, маетки, не маешь, чымъ славного Зевса оздобыты такъ якъ бы варто було». Мовчки одынъ по одному выйшлы римляне, побиглы до пана свого, розказалы про дивного дида. И другого жъ ранку приславъ до Менандра вельможа багати дары: приславъ и слонової кости, и золота й срибла, щобъ мавъ чымъ Зевеса скинчыты, якъ гідно. Древній мистецъ ажъ воскресъ: и днюе, й ночуе въ робитни, працуюе немовъ молодой, забувъ за смагу и за голодъ, забувъ за лита свои древни: одне лышь—працуюе, працуюе. И дивная постать выходыть зъ-пидъ рукъ майстерныхъ! Слонової кости роскишнее тило, въ рукахъ блискавки золоти, зъ золота жъ кути, изъ срибла роскишныи шаты, каминнямъ оздоблени рясно ти шаты, и очи горять самоцвитомъ, якому цины вже не мае. Скинчывъ усе врешти Менандръ, одійшовъ, подывывся, одкынувъ струмента и впавъ передъ постаттю ныщ и

плаче, й сміється... Саме въ той часъ изъ поиздомъ пышнымъ прыбувъ у подвиртя и римськый вельможа. Лышь глянувъ, и римлянынъ гордый вклонывся у ногы старому: «Старче великый! Нема тоби ривного въ свити! Фидій давнишній воскресъ бы, та й той уклонывся бъ тоби! Я, римлянынъ, честь и краса свого війська, другъ писаря навить самого, и я тоби, старче, вклоняюсь! Прыймы це витання, на завтра жъ готуйся прыняты витання одъ цилого краю. А вы, челядынцы маторни, идить повистить херсонесцямъ великое свято: зъ темрявы, зъ тисного кутка пидъ вольнее чистее небо, предъ очи народу мы вынесемъ рано безсмертніи творы Менандра. Ламайте жъ бо лавры и мырты, зрываите квитки, заплитаите винкы нещысленни, пахоци зносьте, быкы крутороги та вивци рунысти зганяйте! Божьи слугы—жерци хай вбираються въ пышныи шаты! Все мы помолимось вкупи, подякуймо вичнымъ богамъ и Менандра старого вквичаемо лавромъ! Та ни, не въ тисному цьому Херсонеси пышаты безсмертній краси: у Римъ тоби, старче, дорога! Тамъ писарь и війско, и тьмы нещысленни народу витатымуть тебе, якъ гідно! Найкращи римськи храмы прославляються творами, старче, твоими! Самъ писарь тебе нарече своимъ майстромъ. Одъ оплескивъ дружнихъ весь Римъ загремьтъ, и слава крылата по цилому свити полне, тебе именуочы, старче!» Ще бъ може довго балакавъ великоричывый вельможа, такъ ветхый Менандръ вже не вытрымавъ дали: зомливъ, захытався и впавъ бы, якъ бы не пиддержалы люде. «Диждався!..

диждався!.. хвала вамъ, безсмертніи!» Менандръ шопотивъ.

—Спочынь же, Менандре, а сонечко тилкы устане,— поиздъ я пышный по тебе прышло.

Уси розійшыся, замовкы хвалы, лышь море пидъ кручою грае та мисяць червоный выходыть зза гиръ; ось винъ пидбывся угору, надъ хмарою ставъ и все загыскрило пидъ сяйвомъ його чаривнымъ. Менандрови й доси не спыться: уставъ винъ, простуе въ робитню ще разъ надывытысь на ридный творы. И мисяць слидкомъ за Менандромъ прокрався у двери и проминемъ срибнымъ обливъ олимпійську крассу. «Щасливый я, боже, щасливый! Чому не диждала Оеано, чому не диждалися диты кохани цiei хвылыны? Досягъ я свого! Прославытья ридный мій городъ, и може одвични богы за щыру офиру мою будуть ласкави, прыхыльни до ридного краю... Що жъ я кажу? Пострывай лышь, Менандре! Завтра—великее свято... пышная жертва богамъ... лавры мени... зъ дозволу, по прыказу рымського пана?! А тамъ навпослидки визьмутъ на славу великого Рыму моихъ найриднищыхъ! Рымови слава! А що жъ Херсонесови зъ того? На що жъ я живъ працювавъ: на те, щобъ ци чужоземци соби на корысть однималы оте въ Херсонеса, що йому належыть по праву? Щобъ все однялы, а його занехалы, и мення його щобъ забулось, умерло для цилого свита! Не буде жъ того! Не дамъ я на посмихъ свій городъ! Не дамъ имъ на ихнюю славу зерна своей души!

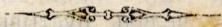
Що жъ? Зъ Рымомъ боротысь несыла! Довго вагався старый. Мисяць спускався надъ море и ставъ примеркаты, и море вщухнуло—здрималось пидъ ранокъ. «Люби мои! Мои ридни! Диты моєи дунїи! Я утворывъ васъ,—я жъ и сховаю до слухного часу: нашъ часъ не наставъ, або зовсимъ мывуся. Згынѣте жъ вы краше укупи зо мною, нижъ маю я дати васъ въ руки ворожи!»

Зъ передсвита клопить Менандровымъ слутамъ, выносять зъ робитни богивъ, становлять на кручи надъ моремъ: «щобъ Эось рожева не въ темній робитни, а тутъ на роздолли богивъ привитала, щобъ риднее море заграло богамъ на добрыдень». Такъ мовывъ Менандръ и, потомляну челядь пустывшы спочыты, самъ мижъ богами своїмы zostався на скели; ще разъ оглянувъ ихъ пыльно, ще разъ уклякъ передъ нымы, ще разъ помолывся и—все ихъ одна по одній звалывъ у глыбокее море, нарешти жъ и самъ туды кывувсь... Лышь хвыли заграли, хлюпнули на беригъ, и змовкло усе: ниhto и не вчувъ, и не вглядывъ, якъ риднее море сховало одъ заздрисныхъ рымськихъ очей и пышну красу Херсонесу, й того, хто такъ вирно любовъ свою бидну краину.

Вики за виками мыналы, якъ хвыли на мори; знеслы, потопылы въ безодни рымлянъ, херсонесивъ и иныхъ, и мисце мешкання зривнялы землею. А все такы, часъ якъ и хвыля: то втопыть въ безодни, то знову выносыть забутую давню былицю; и слухають люде нови ту былицю, и въ людському серци вона лунае живою струною. Море пидъ скелею плаче: «Немае-

немае того, що минуло, воно не воскресне въ колышній краси, лишъ слава його не загине, якъ пина на хвеляхъ, якъ дрибне каминня на дни»...

На голосъ тыхъ спививъ сумныхъ выходить Менандръ престарезный, по берези тяжко ступае, розгортует дрибне каминня, все личить, все тулыть до купы, не звившы лику—зновъ шукае и стогне, и въ моря пытае: «Скажи, чы минула навикы жадана година? Чы ще не настала?..»

ПРОДАЮТСЯ ПО КНИГАРНЯХЪ

кныжки, заходомъ В. Гринченка выдани.

№№ 1—7, 9—19, 21—22, 24—26, 28—30, 35, 36, 38—45 друковано
коштомъ И. Я. Череватенка).

1. *Чайченко (Гринченко)* Батько та дочка. Оповидання. Ц. 5 к.
2. *Чайченко (Гринченко)*. Пидналъ.—Панько. Оповидання. Ц. 3 к.
3. *Чайченко (Гринченко)*. Робинзонъ. Оповидання. Ц. 10 к.
4. *Живи струны*. Збирка писень. Цина 12 к.
5. *Коцюбинський*. П'ятьозлотныйъ.—Оповидання.—Цина 3 коп.
6. *Коцюбинський* Харытя.—Ялынка. Мал. гришныкъ. Цина 5 к.
7. *Вирна пара та инше*.—Оповидання та вирши Г. Барвинокъ,
Е. Гребиньки, М. Вовчка, М. Костомарова, П. Кузьменка, Л.
Боровыкивського. Цина 8 коп.
8. *Гордіенко*. Кумъ-ханъ.—Прыгода у повидъ. Оповидання Ц. 3 к.
9. *А. Т....* Добра душа.—Оповидання. Цина 5 коп.
10. *Шевченко*. Катерины. Цина 3 коп.
11. *Чорномори у неволи*. Якъ чоловікъ конемъ бувъ. Цина 5 коп.
12. *Гринченко (Чайченко)*. Байкы.—Цина 15 коп.
13. *Гринченко*. Неймовирный. Драма на п'ять дій. Цина 15 коп.
14. *Заиря*. Добра порада. (Ликы видъ скаженой собаки). Ц 5 к.
15. *Казка про перлове намисто*. Цина 4 коп.
16. *Крымьчка*.—Оповид. та вирши: Артемовського-Гулака, М. Вовчка,
Гребиньки, Кулиша, Метлыньского, Федьковича, Шевченка,
Щоголева та инш. Ц. 7 коп.
17. *Коваленко*. Правдые слово та инше. Цина 6 коп.
18. *Заиря*. Якъ выгадано машыною йиздыты (про Стефенсна).
Цина 5 коп.
19. *Коваленко*. Видъ чого вмерла Мелася. Про обкладъ (дифтерію).
Цина 5 коп.
20. *Думы кобзарьски*. Упорядкувавъ В. Гринченко. Цина 5 коп., а на
гарному папери 15 коп.
21. *Страшны забавкы*. Про рымський циркъ. Ц. 3 к.
22. *Коваленко*. Чума на людяхъ. Ликарьске оповид. Цина 3 коп.
23. *Заиря*. Орлеанська дивчына Жанна д'Аркъ. Цина 6 коп.
24. *Заиря*. Пидъ землею. Про шахты. Оповидання. Цина 12 коп.
25. *Добрый звірь*. Оповидання про слона. Ц. 5 коп.
26. *Чередныкъ та дивчыны*. Оповидання. Ц. 3 коп.
27. *Веселый оповидачъ*. Двисти народныхъ оповиданнйвъ. Упорядку-
вавъ В. Гринченко. Цина 20 коп.
28. *Колоскы*. Казкы та оповидання. Упорядкувавъ В. Гринченко
Ц. 12 коп.
29. *Махновський*. Про виепу. Ликарьске оповид. Ц. 5 к.
30. *Батькове вищування*. (Кулишъ, Марко Вовчокъ). Ц. 3 к.
31. *Гринченко*. Писни та думы. Вирши. Ц. 50 к.

32. *Гринченко*. Хатка въ балци. Опов. Ц. 35 к., а на гарному папери 75 коп.
33. *Гринченко*. Оповідання. Ц. 35 к., а на гарному папери 75 коп.
34. *Грабъ П.* Кобза. Спиви й переспиwy. Ц. 35 к.
35. *Гребинка*. Приказкы. Цина 5 коп.
36. *Федьковичъ*. Побратымъ.—Хто вынент?—Оповідання. Ц. 4 коп.
37. *Степови квіткы*. Вирши старыхъ и новыхъ украинскихъ поэ-
тивъ. Упорядкувавъ Б. Гринченко. Ц. 40 коп.
38. *Запиря*. Давня пригода. Оповідання про Исака Джема. Ц. 6 коп.
39. *Гринченко*. Смильва дивчына. Казка вириомъ. Цина 4 коп.
40. *Запиря*. У сніговому краи. Оповідання про Гренландію. Ц. 5 коп.
41. *Коваленко*. Клопоть у с. Билавивци. (Про сифились). Ц. 4 коп.
42. *Гринченко*. Середъ крыжаного моря. Оповідання. Ц. 8 коп.
43. *У неволи*. Оповідання про туркменивъ та Хыву. Ц. 4 коп.
44. *Мудра дивчына*. Народня казка. Ц. 5 к.
45. *Запиря*. Страшный ворогъ. Книжка про горилку. Цина 6 к.
46. *Макаровскій*. Наталя або дви доли разомъ. Поэма. Ц. 5 коп.
47. *Хвиля за хвилею*. Альманахъ зъ творивъ Бордуляка, Гринченка,
Дніпровзи Чайкы, Зинькивського, Коцюбинського, Крымського, Ма-
ковей, Самійлевка и Франка. Цина карбованецъ. (На сій книжи
найбилаша скидка—30%).

Хто цихъ книжокъ выпиcуе не менше якъ на 5 р., тому cкыда-
ється 25 коп. зъ рубля; а колы выпиcуе не менше якъ на 25 руб.,
то cкыдається половина (на № 47 cкыдається тилькы 30%).

Гринченко. Этнографическіе матеріалы (малорусскіе). Томы 1 и 2. Проза.

Ц. 1-го тома: 1 р. 50 к., 2-го—2 р. Томъ III—Пѣсни. Ц. 3 р. 50 к.

Гринченко. П. А. Кулишъ. Біографическій очеркъ. Ц. 25 коп.

Гринченко. Народные спектакли (малорусскіе). Ц. 25 коп.

Запиря и Гринченко. Л. И. Глѣбовъ. Біографическій очеркъ. Ц. 25 к.

Р. Б. Хома Баглай. Поэма. Звиршувавъ П. Г. Ц. 10 к.

Хто купуе кожної книги (зъ цихъ п'ятьохъ) не меншъ якъ 10 при-
мирныкивъ, тому cкыдається 25 коп. зъ рубля.

Вси ці книжки треба выпиcувати видъ Б. Д. Гринченка зъ
Чернигова.

Колы покупець мае cкыдку, то самъ платитъ за пересылку; колы
cкыдки не мае,—то платитъ за пересылку выдавець.

31.648

ф $\frac{VII}{X-309}$

~~27006~~

ХВЫЛЯ

ЗА ХВЫЛЕЮ.

КОШТУЕ КАРБОВАНЕЦЬ.

Адреса видавця: Черниговъ. Б. Д. Гринченко.

ХВЫЛЯ ЗА ХВЫЛЕЮ.